

111

D. 1 11-D-105/2

D
na
Zul
Di

111

DĚJINY
NÁRODA BULHARSKÉHO

II.

DĚJINY NÁRODA BULHARSKÉHO

DÍL II.

NAPSAL

Dr. FRANTIŠEK HÝBL

I. odd. 59/2.

*

V PRAZE 1930

3.828-III

NÁKLADEM HISTORICKÉHO KLUBU

89/38.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND
Č. inv.: 0501

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND
Č. inv.:

1. Počátky národního probuzení.

Krdžaliové. — Pokusy sultána Selima III. o správní reformy. — Pasvan Oglu Vidinský. — Konec krdžalijské anarchie. — Vylidnění bulharského venkova. — Válka rusko-turecká 1808—1812. — Stěhování Bulharů do Ruska. — Odolnost bulharského živlu. — Hellenisační snahy řeckého duchovenstva. — Nepatrné vědomosti o Bulharech ve světě vědeckém. — Mnich Paysij. — Epochální význam jeho kroniky. — Biskup Sofronij a prvotiny bulharského písemnictví. — Povstání Alexandra Ypsilanti ve Valašsku. — První bulharské školy. — Válka rusko-turecká 1828—1829. — Pokus Mamarčovův o vzpouru. — Mír drinopolský a bulharské zklamání. — Jiří Venelin. — Jeho zásluhy o probuzení národa bulharského. — Pokrok bulharského školství.

Jakkoli smutný byl stav, do něhož národ bulharský upadl v 17. a 18. století, přece nelze vyznačiti ani tuto dobu za vrchol vši jeho hmotné a duševní bídy. Přišly časy ještě horší, nastaly poměry takové, že ohrožovaly samé kořeny jeho bytí.

Konec 18. a začátek 19. století byla v říši turecké doba velmi bouřlivá. Turecko hynoucí vnitřní hníloobou bylo strženo do víru velikých válek mezi revoluční Francií a ostatní Evropou a ohroženo nejednou v své celistvosti, uvnitř pak jím otrásaly divoké domácí zmatky a vzpoury, jež se pramenily z nevole proti pokusům sultána Selima III. (1789 — 1807) o přetvoření říše podle vzoru států západních. Mladý ten panovník postřehl dobře, že vnitřní ústrojí jeho říše je zastaralé a zpuchřelé, i chtěl vybudovati stát na nových základech a upravití vojenství, správu a finance podobně, jak tomu bylo jinde v Evropě, hlavně ve Francii. Ale jeho snahy narazily ve veřejnosti turecké na vášnivý odpor. Janičáři, spahiové i pašové se bouřili, ulemové se protivili všem novotám jménem koranu, ostatní lid byl na výsost nespokojen pro zavádění nových daní. Selimovi se nedostávalo při vši dobré snaze žádoucí ráznosti a rozhodnosti, a tak neměly jeho poctivé úmysly jiného účinku leda rozvrat ještě horší než dříve. A následky všech těch bouří odnášeli nejhůře národové poddaní.

Země bulharské zakoušely zlých časů od samého počátku vlády Selimovy. Už válka s Ruskem jim přinesla veliké škody

a útisky od vojsk táhnoucích tudy na sever, ale mnohem horší zhouba se přivalila jako dozvuky války té. Po skončených bojích se vzbourily některé vojenské oddíly na zpátečním tažení, že nedostaly od delší doby platu, a jaly se jej vybíratí od poddaných na vlastní vrub. Zvláštní to vymáhání daní se zvrhlo ihned v pusté loupežení. Roty samozvaných vyběračů se rychle rozmnožily četami lupičů a jiných dobrodruhů z různých národností a brzy stálo v okolí Chaskova pod Rhodopou, kde vzpoura vzala počátek, celé vojsko loupežnické, jež se rozbíhalo všemi směry na plen. Zbojníkům těm se dostalo názvu krdžali nebo dagli (horalé), bulharský lid jim říkal obyčejně hajduti. Jejich střediskem byl odlehlý horský kout při horním toku Ardy (jižně od Chaskova), zvaný i potom Krdžali. Vláda cařihradská nedovedla včas rázně zakročiti, a když později proti nim vysílala vojska, byli krdžalijové, jejichž počet vzrostl časem až na 20—25 tisíc mužů, už tak silní, že se s nimi mohli úspěšně měřiti, a to tím spíše, že ve sborech janičárských nebylo té doby vůbec kázně ani ochoty k boji, a jednotlivci i celé oddíly přebíhali k lupičům. Krdžalijové měli ostatně několik velmi dobrých vůdců, kteří zavedli v jejich rotách kázeň a pořádek a udržovali je ve vojenské pohotovosti. Přední z nich byl Albánc Kara Feiz, vedle něho vynikali Kara Manaf, Deli Kadir, Gušanc Ali a j. Bylo dosti smutné, že se i část domácích hajduků přidala k rotám původu tureckého, albánského, tatarského a j.; z hajduckých vůdců proslul mezi nimi zvláště Indža vojvoda.

Krdžalijové se stali za slabosti vlády turecké hroznou metlou všech krajín bulharských. Zakrátko zloupili všechno území v severní Thrakii a počali zabíhati za Balkán a na jih až do Makedonie. Rozvířené poměry v říši turecké jim přícházely velmi vhod. Odpor proti reformám Selimovým rozvrátil kázeň i pořádek po veškeré říši osmanské, a to tím spíše, že měla pořád ještě ráz feudální. Místodržitelé i správcové menších okrsků neměli pevných platů, nýbrž žili z příkázaných lén a dávek vybíraných od lidu pro stát, z nichž však odváděli toliko přebytky, pokud je vykazovali nad správní potřeby svých obvodů. Vedle nich nabyli v provinciích velikého vlivu nájemci daní (mutassilové) a volení přednostové měst (ajanové). Spahiové odvykli vojenské službě úplně, janičáři z velké části; zvláště janičáři, rozložení jako posádky v pevnostech, ti byli většinou ženati a žili zcela po občansku, ale zároveň zneužívali svých vojenských výsad; nechtěli poslouchati úřadů a týrali okolní obyvatelstvo svévolí. Při takové decentralisaci správy bylo provádění oprav nařizovaných z Cařihradu věcí nadmíru obtížnou. Když Selim III. vydal r. 1793 několik zákonů, zva-

ných úhrnem nizami dzedid, jimiž zaváděl novou úpravu soustavy lenní, úplnou reorganisaci vojska, pronikavé změny ve správě i bernictví, a vyhlásil zároveň nové daně spotřební na lihoviny, tabák, kávu, hedvábí a vlnu — nebylo možno přivéstí ty zákony dobře k platnosti právě pro silný odpor v provinciích. Mocní pašové v různých končinách říše vypořádali vládě poslušnost a hospodařili v svých okresích samostatně. Na poloostrově balkánském proslul z těch odbojníků nejvíce Ali Tepelen, který se r. 1788 zmocnil Janiny a zřídil si tam s pomocí domácích horalů panství téměř nezávislé, v němž se udržel krutostí a násilím až do r. 1822, v zemích bulharských pak vidinský paša Pasvan Oglu.

Pasvan Oglu, s jehož jménem jsou těsně spjaty osudy lidu bulharského za oněch nespořádaných let, slul vlastně Osman a byl původu bosenského. Jeho otce Osmar, jenž nabyt lenních statků v okolí Vidina, zahynul ve vzpouře proti tamnímu pašovi. Mladý Osman žil potom nějaký čas dobrodružně, ale když osvědčil r. 1789 svou statečnost v bojích proti císařským, dostal nazpět část statků otcovských. Rozhárané tehdejší poměry mu daly příležitost, aby pomstil smrt otcovu. Zmocnil se r. 1794 s pomocí krdžalijských rot Vidina a prohlásil se tam pašou, ale vydával se při tom za věrného poddaného sultánova, hlásaje, že jeho odboj je namířen toliko proti zlým rádcům panovníkovým, kteří ho svádějí k nezákonnostem. Také krdžalijové použili té příležitosti, aby kryli své řádění rouškou politické oprávněnosti. Poněvadž se nespokojenost nejširší veřejnosti obracela hlavně proti nově nařízeným daním spotřebním, vydali r. 1796 provolání, v němž se neostýchali tvrditi, že bojují toliko proti zlým rádcům sultánovým, kteří utiskují lid neoprávněnými dávkami, a zakazovali zároveň placení nových daní pod hrozbou pálení a ničení osad, které by je odváděly.

Porta zakročila r. 1796 vojensky jak proti krdžalijům, tak i proti Pasvanovi, ale bez úspěchu. Haki paša, vyslaný proti krdžalijům, nepřipravil jim vážnějších škod, Mustafa paša, jenž vytrhl proti Pasvanovi, nepořídil nic, protože Pasvan zatím Vidin znamenitě opevnil. Pasvan, uhájiv se šťastně proti prvnímu útoku, rozšířil svou moc na Nikopol, Svištov, Ršavu, Niš, ano i velitelé v Silistře a Ibrailu se mu podřídili. Zároveň rozmnožoval své vojsko, najímaje odevšad dobrodruhy osmanské, albánské, bosenské i bulharské; z bulharských hajduků si zřídil dobrou jízdu. Spojil se také s odbojnými janičáři srb-skými, kteří se chtěli proti ustanovení míru svištovského vrátiti do pašaliku bělehradského. Jeho sláva se šířila na vše strany, nespokojené živly v Cařihradě v něm viděly povola-

ného muže, který obnoví staré řády. Za takových okolností nemělo vítězství, jehož vládní vojsko dobylo r. 1797 nad vojskem krdžalijů u Drinopole, hrubě účinku, protože krdžalijové docházeli mocné podpory od Pasvana, s jehož pomocí přepadli i Trnovo.

Tenkrát uznali v Cařihradě za dobré napnouti všechny síly a uchystali na rok 1798 proti smělému odbojníkovi výpravu velikých rozměrů. Na jaře se shromáždilo v okolí Drinopole silné vojsko z celé říše, k němuž poslal i Ali janinský značný oddíl. Pasvan se marně pokoušel odvrátiti vyjednáváním hroziící nebezpečí. Ale nádherná ta výprava, již se postavil v čelo kapudan paša Husejn, potkala se s úplným nezdarem. Pasvan, postarav se zavčas o náležité opevnění i zásobení Vidina, odrážel po šest měsíců statečně a obratně všechny útoky, a Husejn byl na konec nucen neslavně odtáhnouti. A poněvadž Turecku nastala právě válka s Francií, nezbylo Portě nežli s Pasvanem vyjednávat i ponechat r. 1799 samozvanci území vidinské s hodností paši.

Tak vznikla ve Vidině, jako kdysi za dnů carství trnovského, polonezávislá država, jejíž vladař panoval sice jménem sultánovým, ale opravdu si počínal zcela samostatně a provozoval politiku zřejmě nepřátelskou vládě cařihradské. Vešel ve spojení se všemi odpůrci oprav Selimových, ano vyjednával na vlastní vrub i s Francií, jež byla tehdy s Tureckem ve stavu válečném, ale zároveň měl dobré styky také s Rakouskem, jež ho tajně podporovalo. Zanášel prý se úmyslem svrhnouti Selima a dopomoci na trůn Džengizovi z rodu vrbických Gerajovců (I. 281), který se postavil v čelo jedné části rot krdžalijů. Vláda cařihradská, majíc četné nesnáze na jiných stranách, přenechávala ajanům a správcům sousedních krajů, aby sami kladli meze jeho přehmatům. Z té příčiny moc i zvůle Pasvanova bez ustání rostla. S jeho podporou se zmocnili náčelníci srbských janičárů (dahijové) vlády v pašaliku bělehradském a řádili tam krutě proti domácímu obyvatelstvu; na druhé straně zasahoval Pasvan svévolně také do Valašska a vysílal tam čtyry najatých krdžalijů na plen.

Zatím řádili krdžalijové, jimž úspěchy Pasvanovy a rozvrat říše dodávaly smělosti, bezuzdně také na jihu. R. 1799 přitáhl Kara Feiz až k Rodostu, r. 1800 vypálil Kyrk-klisu a ohrožoval spojení mezi Cařihradem a Drinopolem. Jiné roty se spojily pod vedením „sultána“ Džengize k tažení na Šumen, byly však odraženy. Vláda turecká se nemohla dlouho zmocni na ráznější kroky proti nim netoliko pro nedostatek vojska a nesnáze finanční, nýbrž i proto, že mnoho vynikajících osobností v Cařihradě, nespokojených s politikou Selimovou, anebo také

uplacených od zbojníků, jim tajně přálo. Mnozí ajanové v městech se spojovali s jejich rotami pro své cíle osobní a stavěli se s jejich pomocí vládě na odpor. V zemích bulharských byla úplná anarchie.

Po skončení války s Francií (r. 1801) mohla arci Porta obrátiti důraznější pozornost k věcem poloostrovním; pomýšlelo se na postavení silného vojska u Šumna a položení větších posádek do všech důležitějších míst; ale záměr ten nebylo lze provésti právě pro nedostatek dobrého vojska. Pluky vyslané proti zbojníkům se skládaly většinou z nespolehlivých janičárů, kteří rádi přebíhali k smělým dobrodruhům, vůdcové pak ještě rozmnožovali zmatek svou nepoddajností. Gjurdzi Osman, vypravený r. 1801 proti lupičům, dopouštěl sám vojsku, když mu nedocházely řádně peníze z Cařihradu, loupežné útoky na bezbranné obyvatelstvo, a když měl proto býti sesazen, vzbouřil se a vynutil si jmenování pašou v Silistře (r. 1802). Na jaře r. 1802 musil býti Hakki paša, tehdy beglerbeg rumelský, sesazen pro četné nesprávnosti se svého úřadu. Porta učinila potom beglerbegem Ali, pašu janinského. Ten přivedl sice opravdu r. 1803 některé náčelníky krdžalijů k podrobení, protože si však také počínal příliš hrabivě a svémocně, nezbylo nežli ho ještě téhož roku odvolati.

Všechny tyto a mnohé jiné nesnáze, s nimiž musila Porta zápasiti, byly příčinou, že trvalo dlouho, než mohla plně obnoviti svou moc na poloostrově a zavésti tam jakýs takýs pořádek. Na severu se spojili r. 1802 proti Pasvanovi místní vládcové v sousedství, zejména ruščucký ajan Terseni Oglu a nikopolský paša Hasan, a zamezili jeho rotám loupežné výpravy na východ, načež r. 1803 učinil nově jmenovaný kníže valašský Konstantin Ypsilanti konec jeho útokům na svou zemi; v Srbsku podlehl r. 1804 dahijové obecné vzpourě domácího lidu; na jihu potřel Abderrahman Kadi paša, povoláný z Karamanie, v čele nově zřízeného pravidelného vojska (nizamů) roty krdžalijské v Thrakii a zahnal jejich zbytky do hor balkánských.

Ale do úplného pokoje bylo pořád ještě daleko. Vzpouřila se janičárů, kteří se na počátku r. 1805 postavili na odpor nově nařízeným odvodům vojenským, přišla ostatkům krdžalijů velmi vhod, neboť odbojní janičáři, posilivše se jejich četami, připravili r. 1806 Kadi pašovi dvojí porážku a vynutili si odvolání odvodů. Za takových poměrů nebylo ovšem pomýšlení na důkladné vyčištění zemí bulharských od loupeživých tlup, a vláda byla r. 1805 nucena se odhodlati k tomu, že přijala hlavní náčelníky na milost; ponechala jim ukořistěné statky a přiznala jim na jejich místech hodnost úřední. Tak se stal

Kara Feiz uznaným pánem v Trnu, kde před tím zarazil své sídlo. Teprve potom podlehly ostatní rozptýlené čety zbojníků postupně spojenému úsilí vojenských úřadů a domácího obyvatelstva (r. 1806). Také s Pasvanem byl sultán nucen se dohodnouti po dobrém; byloť potřebí jeho součinnosti proti vzbouřeným Srbům, kteří nechtěli po přemožení dahijů složití zbraň a vzhopili se k zápasu za úplné osvobození. Pasvan zemřel však již 5. února 1807, a jeho smrtí vzalo i zvláštní postavení pašaliku vidinského za své.

Země bulharské, zvláště Východní Rumelie, ukazovaly po čtrnáctiletém řádění krdžalijů truchlivý obraz dokonalé spousty. Kamkoli přišli, tam zůstavovali za sebou kouřící ssutiny a hromady zvířecky pobitých mrtvol. Bylo to jako kdysi za stěhování národů. Venkov byl zpusťšen nadobro, z měst ušla jen málokterá zkáze. Mnohé osady — na př. Koprivštica, Panagjurište a j. — zůstávaly po léta pusté, jelikož uprchlí obyvatelé se nechtěli vydávati v nebezpečí nového přepadení a bydlili raději v kolybách po sousedních horách. Krdžalijové se dopouštěli ke všemu loupění a ničení majetku i nelidského týrání bezbranných lidí. Množství unesených žen a dívek skončilo život v ohavném jejich zajetí. Nahromaděný lup jim dával možnost žíti v hojnosti a přepychu, jakož i zakupovati si přízeň vysokých úředníků v Cařihradě, která ochromovala všechny vládní kroky proti nim namířené neméně než nekázeň a nespolehlivost vojsk, jež Porta měla po ruce. Obyvatelé větších osad nespolehali ostatně v anarchických těch poměrech mnoho na ochranu vládních vojsk, nýbrž chápali se pod vedením ajanů sami obrany, opevňující narychlo svá bydliště a přístup k nim. Ajanové takových míst neváhali rozdávat i křesťanům zbraně, aby se účastnili obrany; v některých krajích se tvořily branné čety turecko-bulharské, aby potíraly škůdníky, i docházelo pak téměř na drobnou válku místní. Avšak osad, jež vyvázly z hrozné té bouře bez pohromy, jako Karlovo, Kotel, Karnobad, Aitos, Stara Zagora, Zlatica, bylo celkem pořídku. Vedle nich byla krdžalijům nedostupna jen města dobře opevněná se silnými posádkami, jako Drinopol, Plovdiv, Varna, Silistra, Rusčuk, Kystendil. Ostatně přinášely pochody vojsk vysílaných na Pasvana a krdžalije bezbranným krajům pohromu nemenší. Města Gabrovo a Arbanasi vypálili a vydrancovali s množstvím okolních vsí r. 1798 neukáznění plukové Husejnovi. Velikou hospodářskou škodu přineslo zemím bulharským také ničení lesů, které Turci zapalovali, aby vzali lupičským rotám možnost úkrytu.

Sultán Selim III. neustal ani po smutných zkušenostech z r. 1806 v pokusech o přetvoření branné moci turecké.

Avšak odpůrcové oprav byli dobře na stráži a nastrojili v červenci 1807 novou vzpoutru janičárů, již byl neoblíbený sultán svržen a nastolen (29. července 1807) jeho synovec Mustafa IV. Zatím se zhoršily také poměry vnější. Náhlé sesazení knížat valašského a multanského (Ypsilantiho a Morusiho), nakloněných Rusku, vedlo r. 1806 k roztržce s Ruskem. Turecko mělo ovšem tu chvíli oporu v Napoleonovi, avšak r. 1807 učinil mír v Tylži konec válce mezi Francií a Ruskem a přivedl na její místo spolek obou hlavních tehdy mocností evropských. Napoleon, popuzený svržením Selima III., svolil v tajných člancích mírových k okleštění Turecka; Rusko mělo dostati Bessarabii, obě knížectví podunajská a Bulharsko až po Balkán; na západě se mělo dostati podílu Francii a Rakousku. Ruské vojsko obsadilo obě knížectví a spojilo se s odbojnými Srby, kteří bojovali se zdarem pod vedením Karađorđovým.

Ohrožené Turecko zažilo ke všemu r. 1808 nový otřes vnitřní. Rusčucký paša Mustafa barjaktar, horlivý přívržence oprav Selimových, sebral 10.000 mužů a vypravil se k Cařihradu, aby vynutil opětné nastolení svrženého sultána; když pak Mustafa IV. dal zajatého Selima zavraždit, dobyl serailu a prohlásil koncem července sultánem jediného ještě zbývajícího potomka rodu Osmanova Mahmuda II. Barjaktar chtěl potom jako vezír nového sultána pokračovati v reformách a zřizoval nové pravidelné vojsko, sejmeny. Avšak ukázalo se znovu, že pro opravy podobného druhu není v tehdejšímu Turecku vhodné půdy; do sborů sejmenských se nechtěl nikdo hlásiti, i bylo třeba přijímati dobrodruhy nejhoršího zrna, ano i křesťany a židy. V listopadu r. 1808 došlo pak v Cařihradě k nové hrozné revoluci janičárů, v níž velká část města lehla popelem. Barjaktar zahynul v plamenech, a myšlenka oprav byla na dlouhý čas pohřbena.

Vnitřní rozháranost Turecka prospívala Rusům i Srbům. Cař Alexander utvrdil r. 1808 novými úmluvami v Erfurtě spolek s Napoleonem jal se vésti válku důrazněji. R. 1809 opanovali Rusové Dobrudžu, jenom obléhání Silistry a Varny zůstalo bez výsledku; r. 1810 dobyl generál Kamenskij Tutrakanu, Pazardžiku, potom i Silistry a Razgradu; když pak po vítězství u Batinu (7. září) padl i pevný a dobře hájený Rusčuk, obsadili Rusové také Nikopol, Pleven, Loveč a Trnovo. Tak se octla v jejich ruce větší část nížiny mezi Dunajem a Balkánem; jenom v Šumně se držel veliký vezír se svým vojskem. Tou dobou odrazili také Srbové šťastně útoky turecké. Přes to byl mladý Mahmud II., kníže nadaný, ač padoucníci stižený, odhodlán ke krajnímu odporu; aby sehnal potřebné peníze, neváhal ani sáhnouti na jmění církevní. Nový veliký

vezír Achmed paša se chopil r. 1811 rázně vedení války, rozmnožil vojsko posilami z jiných krajín a postupoval v červnu k Rusčuku. Rusové stáhli na zimu r. 1810 svá vojska k Dunaji; když pak se blížil Achmed, vyklidil nástupce Kamenského Kutuzov i Silistru, Rusčuk a Nikopol, dav předtím pobořiti jejich opevnění, a ustoupil na levý břeh Dunaje. Veliký vezír se vypravil za nimi za Dunaj, avšak Rusové jej zaskočili u Gjurgjeva a porazili na hlavu. Tato pohroma přivedla vyčerpané Turecko do zlé tísně; přes to vzaly věci pro ně obrat netušeně příznivý, neboť tenkrát se už kalil dobrý poměr mezi carem Alexandrem a Napoleonem a Rusko bylo nuceno skoncovati rychle válku s Turky za podmínek sebe skrovnějších. Mírem ujednaným v květnu r. 1812 v Bukurešti získalo toliko Bessarabii, v ostatních zemích, o něž usilovalo, se měly vrátiti dřívější poměry. Jenom Srbům zaručena samospráva; vskutku však pokorili Turci r. 1813 Srby úplně, a teprve nové povstání r. 1815, vedené Milošem Obrenovičem, vedlo ke zřízení zvláštního poplatného knížectví srbského.

Po válce ruskoturecké byl stav zemí bulharských nad pomyšlení smutný. Válka zasáhla právě ty kraje, které poměrně ještě nejméně utrpěly řáděním krdžalijů a jinými převraty vnitřními. A tak bylo všude viděti jen bídu a spoušť. Množství kvetoucích dříve měst bylo vypáleno a vyloupeno, venkov vylidněn. Za smutných let po míru jasském se vystěhovalo mnoho Bulharů do Ruska, do gubernie chersonské a taurické, později též do Bessarabie, mnohem více jich bylo vybito nebo zahynulo na útěku. Z Vidinska uprchlo mnoho lidí do sousedního Valašska, ti se však později zase vraceli do své domoviny; za to zůstali vystěhovalci ruští většinou v nových sídlech. Okolo r. 1820 žilo už v Bessarabii skoro 40.000 Bulharů.

Spořádané poměry se vracely jen velmi zvolna; turecké úřady nejevily naprosto porozumění ani snahy k práci o zmírnění bídy, o bezpečnost a pořádek. Tísnivý pocit nejistoty odnímal lidu chuť k práci přesahující míru potřebnou k uhájení denních nezbytností a přiváděl jej k tupé resignaci. Na štěstí netrval ten stav dlouho; národ bulharský byl v svém dlouholetém nepřijemném postavení životním tolik otužen proti všem bédám, že neklesl pod jejich tíhou, ba snášel je mnohem lépe než obyvatelstvo mohamedánské, zvyklé ode dávna žíti v pohodlí a kořistiti bez valné námahy ze svého vládnoucího postavení. Proto také stihly následky těch pohrom hůře živel osmanský v zemích bulharských než domácí lid, který se propracovával mnohem rychleji z bídy k poměrnému blahobytu než Turci. Jsouce zvyklí spokojovati se málem, odolávali Bulhaři snáze nepřízni časů a uměli také lépe vy-

užívati změněných poměrů v svůj prospěch. Nejpatrnějším a pro budoucnost nejdůležitějším příznakem vydatnější houževnatosti v časech zlých bylo sílení živlu bulharského v městech.

Ještě v 18. století měla všechna větší města v zemích bulharských ráz většinou osmanský, ale nový ruch hospodářský, jímž se počala města oživovati, když po kongrese vídeňském (1815) nastaly poměry klidnější, naplňoval je rychle domácími přistěhovalci z venkova. Bulharští venkované, tísnění následky nedávných převratů a útlakem vrchností, přicházeli valným počtem do měst, chápali se tam řemesel a obchodu a dopracovávali se tam pilností a šetrností brzy slušného majetku, někteří i značného bohatství. Úkaz ten bylo arci pozorovati více na východě než v Makedonii, kde Bulhary v té věci předstihovali Řekové a Arumuni. Mnozí Bulhaři odcházeli po příkladu Řeků za obchodem i do cizích měst — Oděssy, Brailly, Bukurešti, Brašova, Nového Sadu, Budapešti a j. — a bohatli tam stejně jako obchodníci řečtí. Tak se tvořila znenáhla v uhněteném národě třída silná hospodářsky, jež pak mohla býti platným činitelem v jeho rozvoji národním.

Ale při tom zůstával stav národa jako celku pořád svrchovaně žalostný. Co jej nejvíce ohrožovalo, nebyly zajisté útrapy hmotné, nýbrž pokleslost duševní a naprostá národní nevědomělost, jež jej vydávala cele za kořist odnárodňovacím snahám řeckým. Bulharům jako národu byli Řekové mnohem nebezpečnějším nepřítelem než Osmané. Myšlenka obnovy říše byzantské, vyslovená zřejmě v politických plánech Kateřiny II., sympatie, jež horlivé pěstění studií klassických na západě probudilo na počátku 19. století k potomkům národa Homérova a hrdin marathonských, posilovaly naděje Řeků na brzké uskutečnění jejich snů a podněcovaly je k úsilí tím horlivějším, aby připoutaly i jiné národnosti, které bydlily na půdě někdejší říše byzantské a byly s nimi jedné víry, k svému národnímu celku. Že měli v moci správu církevní a s ní i školství, měli také možnost pracovati o tu věc s vědomým a soustavným úsilím. Slovanská bohoslužba byla všude nahrazována řeckou, v popských školách nařizeno vyučovati především řečtině, na místa biskupská se dostávali kromě skrovných výjimek jen Řekové, kteří přihlíželi pilně k tomu, aby se lidu a hlavně mládeži vstúpilo národní vědomí řecké.

Snahy Řeků se potkávaly u Bulharů se značným úspěchem, neboť národ neměl, odkud by čerpal poučení o vlastní své národnosti, právech i minulosti. Písemnictví starších dob, jež mu při nedostatku novější tištěné literatury mohlo býti jedinou potravou duševní, bylo samo o sobě nedostatečné, jeho nesamostatný a po přednosti náboženský obsah jalový

a nezáživný. Dějin vlastně bulharských nebylo, nanejvýš jen chudé kroniky, které se o Bulharech zmiňovaly toliko v rámci dějin řeckých; a hlavní věc — ani z této skrovné zásoby duševní se neuchovaly do 18. a 19. století než trosky, které byly namnoze lidu nepřístupné, jsouce pohřbeny v knihovnách klášterních. Bulharský rukopis v ruce prostého sedláka, měšťana nebo i popa byl nesmírnou vzácností, vyjímajíc leda knihy bohoslužebné. A také tyto trosky se staly předmětem zuřivého nepřátelství Řeků, kteří chtěli zahladiti jakékoli stopy toho, že „bulharsky mluvící Řekové“ (βουλγαρόφωνοι "Ελληνες) byli někdy zvláštním národem. Při vši chudosti zprávy, jež se o těch věcech dochovaly, je známo mnoho příkladů vandalského ničení knih se strany církevních vrchností. Roku 1825 objevili při přestavbě metropolitního chrámu v Trnově zazděnou patriaršální knihovnu a archiv; tehdejší metropolita dal mimo knihy řecké všechno šmahem spáliti. Na Athose byly bulharské knihy a rukopisy od řeckých igumenů páleny nebo házeny do moře. A podobně se postupovalo proti slovanským knihám všude. V Čechách ponechávali jezovité lidu aspoň knihy katolické, Řekové ničili bez výjimky vše, co jim z domácí literatury přišlo do rukou.

Na počátku 19. století bylo mimo některé kláštery jen málo míst, kde se udržela bohoslužba slovanská; v městech se čtla všude řecky, ve školách se učila mládež především jazyku řeckému. Následek toho byl, že mizela i znalost azbuky, a došlo to tak daleko, že jednotlivci školsky vzdělaní užívali, i když chtěli psáti rodným jazykem, abecedy řecké, pro bulharštinu naprosto nedostatečné, ba později se tiskly i bulharské knihy někdy řeckou abecedou. Ve veřejném životě vládla vedle turečtiny všude jen řečtina. Bulhaři vidouce, že se Řekům a řečtině dostává všude přednosti, naučili se spojovati představu lepšího, vzdělanějšího, zámožnějšího člověka s pojmem Řeka; bulharským vesničanům splynulo skoro slovo Řek s pojmem měšťana. Za takového stavu věcí bylo přirozeno, že se každý, kdo se chtěl společensky výše povznést, hleděl naučiti řecky a vydávati se za Řeka. Venkované hledající si obživu v městech uchytili se tam nejsnáze, když se přizpůsobili co nejrychleji společenskému prostředí řeckému; bulharští kupci, chtěli-li dojíti úvěru, byli nuceni vystupovati na venek jako Řekové, zejména v cizině. Řečtina byla netoliko úředním jazykem církevním, nýbrž stala se i výlučně jazykem světa obchodního a vůbec vyšší společnosti. Nastaly krátce v zemích bulharských poměry takové, jako byly tou dobou v Čechách, kde němčina měla podobné místo jako mezi Bulhary řečtina. Za prvních dob panství tureckého přicházely nejzdatnější síly národa

na zmar a posilovaly jeho osmanské utlačovatele násilnými odvody vojenskými; na počátku 19. stol. dodával národ dobrovolně své duševně i hmotně nejvyspělejší výhonky do tábora svých utiskovatelů duchovních.

Za takových poměrů není divu, že se lid bulharský přestal na venek jeviti zvláštním národem, rozumíme-li tím slovem společnost vyznačující se netoliko stejným jazykem a mravy, nýbrž také vědomím své osobitosti, svých potřeb a cílů a svých vztahů k národům jiným. Cizinec projíždějící na poloostrově po hlavních liniích dopravních — a vydávati se do krajů odlehlejších bylo spojeno se svrchovanými obtížemi — neslyšel tam v ústředích společenského života vedle turečtiny jiného jazyka než řečtinu. Bulhaři usazení v městech cizích zemí se nehlásili k svému původu vystupující vesměs jako Řekové. O tom, že se na bulharském venkově mluví ještě jakýmsi jiným jazykem než řeckým, měli tenkrát v Evropě jen zcela nejasné a mlhavé ponětí. Je příznačno, že ani přední znalci národů slovanských nevěděli o současných Bulharech nic bezpečného. Vyjímá se dnes podivně, čteme-li, že patriarcha slavistiky Dobrovský pokládal r. 1814 bulharštinu za pouhé nářečí srbštiny, že touž dobou Kopitar neměl jiné znalosti o rozdílech mezi oběma těmi jazyky, nežli že bulharština má člen; že Šafařík znal ještě r. 1826 Bulhary jen mezi Dunajem a Balkánem a odhadoval jejich počet na 600.000 duší. Srbové dosáhli r. 1804 svým rázným vystoupením aspoň tolik, že Evropa uznala za dobré s nimi počítati, mluvilo-li se o poměrech tureckých; počítalo se ovšem i s Řeky, jedině s Bulhary nepočítal nikdo, neboť nikdo jich neznal, jako se ani neznali oni sami.

Stav, v němž se národ bulharský octl na počátku 19. století, měl ráz zoufalé beznadějnosti do budoucna. Národ politicky nesamostatný, úpějíci pod těžkým jhem tureckým; národně neuvědomělý, poddávající se trpně rozpínavým choutkám řeckým, národ bez vůdců, bez vzdělání, neznámý národům ostatním — mohl takový národ doufati v budoucnost?

A přece ukázal národ bulharský, že jest ještě schopen zdárného života.

Prvním hlasem volajícího na poušti, prvním zásvitem v temnotě pustých časů byla prostá knížka, poslaná do veřejnosti už r. 1762, knížka psaná bez nároků vědeckých a literárních, s horoucí láskou k vlasti a národu: Istorija slaveno-bolgarska o narodach i o carěch i svjatyh bolgarskyh. Složil ji Pajsij, mnich v klášteře zografském na Athosu. O životě tohoto prvního buditele bulharského je známo nesmírně málo. Pocházel ze Samokovska (nar. 1720), vstoupil r. 1745 do kláštera chilan-

darského na Athose, kde jeho starší bratr Lavrentij byl igumenem, ale přešel pak do Zografu. Paysij byl jeden z nemnohých, kdož si uchovali lásku k svému národu, a nesl velmi těžce posměšné řeči svých řeckých anebo i srbských a ruských druhů, že Bulhaři „nemají dějin“, že jsou národem bez minulosti. Aby odpomohl tomu nedostatku, chopil se práce sám a dokončil po mnohých přípravách a obtížích své dílo v klášteře zografském r. 1762. Za tehdejších poměrů nebylo ovšem ani pomýšlení, aby je mohl vydati tiskem; přičiňoval se toliko, aby se šířilo mezi lidem v opisech.

Historie Paysijova jsou založena na pramenech nevalné hodnoty — byl to hlavně Marca Orbinia spis Regno degli Slavi z r. 1601, který měl v ruském překladě z r. 1722, ruský překlad Annalů Baroniových, a pak nečetné legendy a zápisy — nemá naprosto ceny historické, za to tím větší význam národní. Lidu bulharskému se tu dostalo prvního celkového vypsání jeho minulosti, a to slohem lehce přístupným a duchem vpravdě vlasteneckým. Jest si třeba znovu uvědomiti všechnu jeho hmotnou i duševní bídu, jeho těžkou porobu, kulturní opozditost a tupou pokleslost, abychom ocenili, jakým asi dojmem působilo i na nejprostšího čtenáře nadšené líčení slavné národní minulosti, jak otráasaly národním svědomím věty namířené proti nadutosti Řeků a pohrdavé netečnosti odrodilců. „Viděl jsem,“ horlí Paysij, „mnoho Bulharů, že jdou za cizím jazykem i mravem a svůj jazyk tupí, proto jsem to napsal; a ti otcerouhači, kteří nemilují rodného jazyka, napsal jsem, aby se poznali... Ó nerozumný bláhovče! Pověz, proč se stydíš, že se jmenuješ Bulharem a nečeš v svém jazyku ani nemluvíš? Což neměli Bulhaři carství a říši, kdež tak dlouho panovali a byli na podiv všem zemím a mnohokrát od silných Římanů a moudrých Řeků daň vybírali, a cářové i králové jim dávali své carské dcery za manželky, aby měli mír a lásku s cáři bulharskými! A ze všeho národa slovanského nejslavnější byli Bulhaři; oni první patriarchu měli, první se pokřestili, nejlepší zemi si osvojili, ze všeho slovanského národa nejsilnější a nejčetnější byli, a první slovanští svatí z rodu bulharského vyšli... Říká se arci, že Řekové jsou moudřejší i vzdělanější, a Bulhaři jsou prostí a hloupí a nemají řeči uhlazené; proto prý je lépe býti Řekem. Ale uvaž, bláhový, jest mnoho moudřejších a slavnějších národů, než jsou Řekové; zdali pak zanechá který Řek svého jazyka a učení i rodu jako ty, nemoudrý, jenž zanecháváš svého rodu a nemáš nijakého užítku z řecké moudrosti a politiky? Ty, Bulhare, nenechávej se klamati, znej svůj rod i řeč a uč se po svém jazyku!“

Mohutný hlas Paysijův nemohl býti slyšán tak, jak prospěch národa vyžadoval.¹⁾ Přes to byl hojně čítán, jak svědčí značný počet zachovaných rukopisů, a měl účinek veliký. Bulharským čtenářům se otvíraly rázem oči, když se dovídali, že jsou členy početného národa, který měl stejně jako Řekové slavnou minulost a mohl by tedy doufati v návrat lepších časů. Tma rozestřená nad nešťastným národem byla ovšem tak hrozná, že se sítě ujímalo velmi pomalu. Trvalo dlouho, nežli se objevil nový pracovník na zanedbané roli národní, vračanský biskup Sofronij († 1815). Napsal sice již r. 1792 jeromonach Spiridion z Gabrova po příkladě Paysijově spisek „Istorija vo kratce bolgarskom narode slavjanskom“, ale ten se nerozšířil a zůstal neznám. Dílem Sofronijovým je první kniha tištěná jazykem bulharským na úsvitě jeho probuzení: „Kyriakodromion sirěč Nedělnik“, sbírka to kázání na neděle a svátky, přeložená z řečtiny a vydaná v Rymniku r. 1806. Z ostatních jeho prací, jež zůstaly vesměs v rukopisu, je důležit vlastní životopis, napsaný už r. 1804,²⁾ který poskytuje zajímavý a cenný obraz života v Bulharsku za oněch smutných dob.

Sofronij pocházel z Kotle (nar. 1739) a slul původně Stojko Vladislavov. R. 1765 poznal kroniku Paysijovu a byl jí zanícen pro svůj národ. Tenkrát byl už knězem, dav se r. 1762 na přímluvy kotelských občanů vysvětití — stálo ho to 100 grošů. Jako duchovní správce osady zakusil za války s Rusy (1768 až 1774) od procházejících vojsk, jakož i později od svévolných agů a vrchností tureckých mnohých protiventství; byl opětovně vězněn a týrán a nejednou i v nebezpečí života. Jeho zběhlost v písmě a zdárné působení mezi lidem bylo konečně příčinou, že ho metropolita trnavský ustanovil, ač byl původem Bulhar a ne Řek, r. 1794 biskupem ve Vracc, při čemž Stojko přijal jméno Sofronij. Ale v novém působišti naň čekaly jen nové strasti a nebezpečí, neboť jeho eparchie byla jevištěm řádění krdžalijů a bojů proti Pasvanovi. Sofronijovi, jenž nechtěl opustiti svého lidu, bylo se ukrývati, aby ušel zajetí a snad i smrti; několikrát vyvázl jen v přestrojení z nebezpečí, jež mu hrozilo od obou bojujících stran. Na konec byla eparchie obrácena takořka v pustinu (r. 1799) a Sofronij zajat od Pasvana, aby vykonával ve Vidině duchovní úkony za metro-

¹⁾ Teprve r. 1844 vydal jej, arci v podobě už valně pozměněné, tiskem (v Pešti) svišťovský učitel Christaki Pavlovič pod názvem Carstvennik. Přesné vydání podle původního sepsání, nalezeného na Athose, pořídil teprve Jord. Ivanov (v Sofii 1914).

²⁾ Vytištěn ponejprv r. 1861 v Dunavském Lebedu v Bělehradě, posledně P. N. Prěškovem, Avtobiografija na Sofroni Vračanski (v Sofii 1914).

politu Pasvanem ustanoveného (Kallinika), jenž neměl ani svěcení. Teprve po třech letech (r. 1803) se dostal na svobodu a našel klidnější útulek v Bukurešti u vzdělaného vévody Ypsilanta.

Dílo Paysijovo a Sofronijovo se stalo úhelným kamenem nového národního života v Bulharsku. Jejich přímé působení mělo arci zatím účinek v poměru k celku neveliký, ale bylo přece jen podnětem, že si aspoň jednotlivci počali lépe uvědomovati svůj původ a vážit si rodného jazyka. Na celku národa bylo právě tou dobou nejmocněji pozorovati sílu vlivu řeckého. Působení řeckých škol, řeckých knih a všeho veřejného života bylo příliš mocné, aby je práce jednotlivců mohla rázem odčinit. Zvláště zdokonalené školství se stalo tenkrát mocnou pákou rychlé hellenisace. Od konce 18. století se zakládaly v četných městech řeckých, ponejvíce vlasteneckou obětavostí bohatých obchodníků, školy podle vzoru západního. Příklad ten došel napodobení i v zemích bulharských, a byly to opět namnoze zbohatlé rodiny kupecké, které hleděly přispěti štědrými dary k zvýšení úrovně domácího vzdělání; jenže jsouce samy odchovány v názoru, že toliko jazyk řecký poskytuje pravé vzdělání, usilovaly o zdokonalení učení řeckého. A řecké církevní vrchnosti ty snahy ovšem horlivě podporovaly. Tak byla r. 1812 založena moderní řecká škola ve Svištvě, r. 1813 v Kotli, potom v Trnově, Slivnu, Jambolu, Plovdivě a v některých městech makedonských. Vyučovací výsledky byly arci nepoměrně lepší než ve školách popských, ale také duch řecký se z nich šířil měrou zvýšenou. Četba řeckých klasiků, jež byla vedle dějepisu a drobtů z matematiky hlavním předmětem, ukazovala mládeži bulharské zářný vzor národní slávy řecké a napájela mladé mysli duchem hellenským. Odchovanci těch škol zapomínali rychle, že vyšli z lidu mluvícího jiným jazykem a navykli si vtělovati svůj duchovní život v roucho řecké. Zvýšená úroveň vzdělání v městech bulharských značila tedy nové posílení vlivu řeckého, a jenom hluboko pod vrstvou navršené cizí jaloviny se rozhořoval slabý plamének ducha národního, zanicený Paysijem a Sofronijem.

A tu není divu, že současné hnutí Řeků směřující k podvrácení panství tureckého obecnou vzpruhou všeho národa našlo ochotné stoupence i mezi Bulhary, u nichž ostatně vážilo také mnoho, že připravovaný zápas měl do značné míry i ráz náboženského boje pravoslavní proti islamu. Četní Bulhaři se stali členy tajných sdružení (hetérií, bulh. zavěra), jež měly připraviti obecné povstání. Když pak na počátku r. 1821 pozdvihl Alexander Ypsilanti v Bukurešti prapor vzpoury,

chystalo se i mnoho Bulharů uposlechnouti jeho hlasu. U Svištova shromáždil Hadži Christo Panka sbor dobrovolníků bulharských a chtěl se s ním připojiti ke knížeti. Avšak vzpoura uvázla v samých počátcích. Ruský car odepřel očekávanou podporu, turecké vojsko vtrhlo do Valašska a rozehnalo v několika bitkách čtyři hetéristů. Ypsilanti byl nucen přehnouti na půdu rakouskou. Následek nepromyšleného podniku bylo rozsáhlé vyšetřování po vší říši a řádění popuzených mohamedánů proti křesťanům v mnohých městech. Také v Bulharsku zahynulo mnoho lidí za to, že chtěli podporovati úhlavní nepřátele svého národa. Přes to se účastnilo mnoho bulharských dobrovolníků i potomní vzpoury v Helladě.

Zatím už vnikaly první paprsky probuzenského vědomí národního hlouběji mezi počítanou společností bulharskou. Dříve než v Bulharsku samém byly patrné účinky mezi vystěhovalci v cizině. Tam nacházely zajisté obrodné snahy národní netoliko větší volnost vnější než na půdě turecké, nýbrž mohutněly také přímými podněty uvědomělejšího prostředí cizího. Bulharští kupci se stýkali v svých osadách s Němci, Čechy, Srby, Maďary a j., a pozorovali, jak si všichni ti národové váží svého rodného jazyka, jak pracují o jeho povznesení a jak mocný význam může míti jejich práce pro budoucnost národa. Rozšířený výhled do světa mimobulharského ukazoval v ostřejším osvětlení smutné poměry domácí, a příklad národních pracovníků cizích vybízel k napodobení. A tak nabylo zvláště v početné kolonii bulharské v Bukurešti sítě zaseté Paysijem a Sofronijem půdu velmi úrodnou. Kupci a vystěhovalci tam usedlí pocházeli ponejvíce z Gabrova a z Kotle; byli mezi nimi mnozí, kdož si osvojili značné vzdělání i rozhled po světě, a ti se jali horlivě pracovati o povznesení opozdilých krajanů, jedni činností duševní, jiní podporou hmotnou. Poznávajíce, že většina národa tone v naprosté nevědomosti i ve věcech nejzákladnějších, starali se především, aby mu poskytli aspoň nejnntnější knihy učebné a čtení vzdělávací. Tak vydal r. 1814 (v Pešti) Hadži Joakim z Kičeva (v Makedonii) vypravování o posledním soudu, r. 1816 Cyril Pajčinovič z Tetovska „Ogledalo“ (Zrcadlo), Anast. Stojanovič z Kypilova „Posvátnou kytič“ (překlad z ruštiny), Vasil Nenovič „Svaté příběhy“ z dějin biblických, Petr Sapunov s mnichem Serafimem překlad Nového Zákona. Užitek nad jiné veliký přinesl bukvar (slabikář a čítanka), jež vydal r. 1824 lékař Petr Ch. Berovič z Kotle (1797—1871); byly v něm zajímavé články z oboru nauk přírodních, jež došly veliké obliby.

Takové byly počátky literatury novobulharské. Bylo by naprosto nesprávné ceniti význam těch prací podle prostého

a neučeního jejich obsahu; bylať ohromná většina lidu bulharského v duševním rozpoložení takovém, že potřebovali opravdu stravy nejprostší a nebyli by mohli ani zažítí četbu umělejší. Skutečně měly prosté ony knihy pro lid bulharský význam mnohem větší nežli prostonárodní literatura vydávaná u nás Krameriem a jeho druhy. Lid se v nich a na nich učil čísti jako dítě v slabikáři, nacházel v nich přístupné poučení o věcech, jež ho nejvíce zajímaly, a připravoval se jimi na četbu umělejší. A co nejvíce vážilo, lid poznával, že knižní vzdělání není jen výsadou Reků, nýbrž že i v jazyce bulharském lze najítí poučení.

V takovém duševním stavu zastihla národ bulharský nová válka ruskoturecká, jež tentokrát rozrušila země bulharské mnohem mocněji než války dřívější. Sultán Mahmud II. se vzpíral neústupně všem prostředkujícím návrhům, jež činily Anglie, Francie a Rusko ve prospěch vzbouřených Reků v Heladě, a když bylo roku 1827 od nich zničeno turecké loďstvo u Navarina, dal hlásati svatou válku proti nevěřícím. Potom sáhlo Rusko počátkem roku 1828 ke zbrani. Sultán doufal, že povede tentokrát válku s lepším zdarem než za časů dřívějších, neboť se mu zatím podařilo zakončiti vítězně zápas s odpůrci reforem otcových a zlomiti r. 1826 po krvavé řeži v cařihradském hipodromu odboj janičárů, načež provedl do důsledků změnu vojenského zřízení tureckého na novém základě. Ale přes to se dařilo Turecku i tentokrát proti Rusům špatně. Rusové překročivše počátkem května r. 1828 Prut, obsadili knížectví podunajská, otevřeli si dobytím Brajly cestu do Dobrudže, načež oblehli Varnu i Silistru a ohrožovali Sumen. Varna padla 11. října, ale sultán nepřestával doufati v obrat štěstí válečného. Následující rok učinil konec jeho nadějím. Po těžké porážce, kterou nový veliký vezír Rešid paša utrpěl 11. června 1829 u Kulevče, vzdala se Silistra, načež ruský vojevůdce Dibič zůstavil proti Rešidovi v Sumně oddíl pozorovací a podnikl v červenci smělý pochod přes Balkán na jih, kde loďstvo ruské obsadilo zatím již z jara přímořské pevnosti Anchial a Sozopol. Překvapený Rešid se vypravil ihned za ním, ale jeho vojska utrpěla těžké porážky u Aitosu, Jambolu a Slivna (8. srpna); pevnost Drinopol se vzdala 20. srpna bez jediného výstřelu, a pluky Dibičovy počaly ohrožovati Cařihrad. Zastrášená Porta byla nucena jednati rychle o mír, který pak byl 14. září podepsán v Drinopoli.

Vítězné tažení Rusů podnítilo v probudilejší části obyvatelstva veliké naděje. Hrdinný osvobozovací boj Srbů a Reků, jakož i zakročení ostatní Evropy v jejich prospěch, přiváděly porobenému národu na oči možnost, že by i pro něj mohl za-

svitnouti den osvobození ze jha osmanského. Myšlenky té se chopil Jiří Stojkov Mamarčov z Kotle; sebral asi 500 dobrovolníků a vyzýval všude lid k povstání. Také vůdcové čet hajduckých, zejména slavný Bojčo z Ceperan v Trnovsku, pomáhali Rusům v boji. Rusové však neměli k Mamarčovu důvěry a zajali ho; teprve na snažnou žádost obyvatelů ze Slivenska a Kotelska přijal ho Dibič do svých služeb, ale zatím byla už válka u konce. Mír drinopolský způsobil všem, kdož doufali v příští lepších časů, trpké zklamání. Vymohl větší volnost oběma knížectvím rumunským, zajistil pevnější postavení knížectví srbskému, vedl ke zřízení nezávislého státu řeckého, ale Bulharům nepřinesl nic než amnestii pro ty, kdož pomáhali Rusům, a dovolení, že se všichni, kdož chtěli, mohou do 18 měsíců vystěhovati do Ruska. Obyvatelé mnohých míst prosili úpěnlivě ruské velitele, aby jich neopouštěli a zabezpečili je proti útokům, jichž se bylo obávati jako důsledku nešťastné války, ale jejich prosby byly arci marné. A tak se chopili mnozí posledního prostředku, aby ušli očekávané pomstě Turků; opouštěli svůj majetek a šli si hledat novou domovinu za Dunajem. Tenkrát se vystěhovalo z Podunají, pak z okolí Drinopole, Jambolu, Slivna, Provadije a Burgasu asi 4400 rodin do Bessarabie nebo do Valašska, kde vzniklo dokonce nové bulharské město Alexandria (sev. od Zimniče). Válka, od níž mnozí čekali osvobození, přinesla národu jen oslabení v staré vlasti.

Mamarčov se nevzdával ani po míru naděje. Rusové ho ustanovili městským správcem v Silistře, již měli obsazenu až do splacení válečné náhrady (1836). Tam pracoval Mamarčov o vzpouru proti Turkům a zosnoval za tím účelem spiknutí, jehož středem byl kraj trnovský. Ale když mělo po odchodu Rusů (v srpnu 1836) dojítí k činu, zmařila zrada podnik, který by se byl beztoho i jinak ztroskotal, v samých zárodcích. Mladý účastník spiknutí Hadži Jordan vyzradil věc trnovskému metropolitovi Ilarionovi, a ten učinil neprodleně udání úřadům tureckým. Mnoho účastníků zaplatilo své nadšení pro národní věc krutou smrtí; Mamarčov sám sice ušel trestu jako důstojník ve službách ruských, ale byl internován nejprve v Konii, potom na ostrově Samu, kde r. 1846 zemřel.

Ačkoli válka nepřinesla žádných změn v politickém postavení Bulharů, nezůstala přece bez vlivu na jejich sebevědomí národní. Zřejmá slabost říše turecké, znovu dotvrzená posledními porážkami, zvýšila důvěru ve vlastní síly; styk s vojsky ruskými, jež tentokrát pronikla ponejprv až do samého ústředí sídel bulharských, ukázal patrněji než kdy dříve, že moc a síla není toliko údělem Osmanů, aniž vzdělanost

vylučným právem Řeků; národ připravený už činností prvních buditelů poznal, že mocný protivník Turecka na severu jest jim příbuzný netoliko věrou, nýbrž i jazykem, a že z té příbuznosti mohou přes zmar prvních nadějí čerpati posilu pro časy budoucí. Že tyto dojmy nepotuchly, nýbrž vnesly nový úrodný prvek do nesilného dotud národního hnutí bulharského, to bylo zásluhou mladého muže, který sice nebyl původem Bulhar, ale vykonal přece jen tolik pro národní povznesení Bulharů, že se může postavit po bok Paysijovi a Sofronijovi jako přední jejich buditel. Byl to Jiří Venelin.

Venelin (nar. 1802, † 1839) byl podkarpatský Rusín a slul vlastně Jiří Huca; jméno Venelin přijal teprve, když přišel r. 1821 na universitu do Lvova. Ve Lvově se zabýval mnoho dějinami slovanskými a nadchl se pro myšlenku slovanské vzájemnosti, jež byla tehdy mocnou vzpruhou národní práce u všech menších národů slovanských. Vydav se na další studie na Rus, došel v Kišiněvě přátelského přijetí v domě bessarabského guvernéra Juzova, který si zajistil čestnou památku u bulharských vystěhovalců v Bessarabii péčí o jejich školství a jinakou podporou. Styk s bessarabskými Bulhary obrátil pozornost nadšeného mladíka k nejubožejšímu tehdy národu slovanskému; i ponořil se do studia jeho minulosti a přítomnosti a vydal r. 1829 první díl svého spisu: „Stáří i dnešní Bulhaři“.¹⁾ Spis ten mu vynesl podporu na vědeckou cestu do Bulhar, kamž byla právě za okupace ruské cesta otevřena. Cestování v zemi pověstné nepořádky i bídnou komunikací a postižené mimo to nemocí a jinými následky války bylo ovšem neobyčejně svízelné; mimoto překážela Venelinovi nemálo neuvědomělost a nedůvěřivost obyvatelstva. Přes to sebral s krajní námahou dosti starých památek, listin, zápisů i písní lidových, jež potom zužitkoval v pracích literárních.

Venelin byl romantik, a práce jeho, překypující příliš bujnou fantasií, nesnesou přísnějšího měřítka vědeckého, ale v tom neleží ani jejich pravý význam. Hlavní věcí bylo, že se tu národu a ještě více cizině dostalo ponejprv díla založeného na vážných studiích, které osvětlovalo jeho národnostní ráz, minulost i postavení ve světě ostatním — vesměs věci, o nichž mimobulharská veřejnost neměla hrubě ponětí (str. 17.). Slova na jeho náhrobku v Moskvě (zbudovaném r. 1841 od Bulharů odesských): „Světů uvedl na paměť zapomenutý, ale kdysi slavný a mocný národ Bulharů“ —

¹⁾ Plný titul jest: Drevnie i nynešnie Bolgare v političeskom i religioznom otnošenii k Rossijanam. (Moskva, I. 1828, II. 1841.)

oceňují velmi případně jeho zásluhy po této stránce. A nemnější byl jeho vliv na národní uvědomění Bulharů samých. Vlastenci bulharští, stále ještě nečetní, sledovali s nadšením jeho práce, počítala společnost majetnějších kupců a živnostníků se počala hrdě hlásiti k své národnosti, když se o ní s tak vroucí účastí psalo v cizině, a to v pracích rázu vědeckého, jejichž tvrzení nepodléhala nijakým pochybnostem; z „bulharsky mluvících Řeků“ se stávali rázem opět Bulhaři.

Největší vliv měly práce Venelinovy pochopitelně na Bulhary žijící v cizině, což však bylo za tehdejších poměrů ziskem pro všechny národ, neboť tato třída mohla při své hospodářské vyspělosti a poměrné nezávislosti působiti prospěšně na povznesení lidu v domovině, žijícího v úplné duchovní temnotě. Největší závadou všeho duševního pokroku na půdě turecké byl naprostý nedostatek škol založených v duchu národním. A skutečně vyšel počátečný podnět k nápravě v té věci právě od vystěhovalců. Prvním pokusem bylo založení moderní bulharské školy v Gabrově, o něž měl hlavní zásluhu tamní rodák, odesský kupec Vasil E. Aprilov († 1848). Vlastenec ten je sám z mnohých příkladů, jaký vliv měly práce Venelinovy na Bulhary. Cítil se, jako jiní vzdělání Bulhaři té doby, zprvu Řekem, ale četba Venelinova spisu „Stáří i nynější Bulhaři“ způsobila (1831) v jeho myslí úplný převrat. Pojal ihned spolu s jiným kupcem N. Palauzovem úmysl založiti dobrou školu v svém rodišti. Nadšený mnich kláštera rylského Neofyt z Banje v Razlogu († 16. ledna 1881), vyhlédnutý za učitele, připravil se na školách v Bukurešti pro svůj úkol, napsal potřebné knihy učebné, jež mu zdarma vytiskla srbská knížecí tiskárna v Kragujevci, načež byla škola počátkem r. 1835 otevřena, majíc hned na ponejprv 120 žáků. Založení školy gabrovské bylo v mladém hnutí bulharském činem vážného dosahu, neboť příklad došel ihned napodobení, a v zápětí následovaly pokusy o zakládání bulharských škol také v jiných městech.

Osvětové snahy vlastenců bulharských na půdě turecké byly arci spojeny s nemalými obtížemi pro nepřizeň Řeků a nedůvěru úradů tureckých, kterou ještě Řekové podněcovali všelijakými pohlávkami; ale poměry byly přece jen celkem značně příznivější nežli ještě na počátku 19. století. Nešťastná válka s Ruskem posílila ve vládních kruzích tureckých snahy opravné; v Cařihradě poznávali, že nestačí toliko pracovati o přetvoření ústrojí státního, nýbrž že třeba také míti důkladně na paměti poměr poddaných národů k státu, má-li se Turecko napříště vyhnouti všemu vměšování ciziny do svého vnitřního života. Sultán Mahmud II. věnoval sám té věci pilnou

pozornost, jejímž nejvýznačnějším projevem byla cesta podniknutá r. 1837 do končin podunajských. Bral se z Varny do Ruščuku, odtud podél Dunaje nahoru a nazpět k Drinopoli; přijímal deputace místního obyvatelstva a kladl všude úřadům na paměť, aby šetřili práv křesťanů a vycházeli vsříc jejich oprávněným tužbám. Konečným výrazem této vnitřní politiky byl proslulý zákon, známý jménem hattišerifu gülhanského, jež vydal hned po smrti Mahmudově (3. listopadu 1839) jeho 16letý syn Abdul Medžid (1839—1861). Zákon ten, jehož vlastním původcem byl ministr Rešid, muž vzdělaný na západě, ohlašuje rázné změny ve správě, soudnictví, bernictví i vojenství, na př. omezení práv pašů, odstranění monopolů a pronájmu daní, ochranu cti, života i majetku se strany úřadů, pokud nerozhodne jinak rádný výrok soudní a j. — a zaručuje výslovně i příslušníkům jiných věr výhody, jež odtud obyvatelstvu vyplynou.

Hattišerif ohlašoval ovšem všeobecnými slovy toliko hlavní zásady a směr dalších podrobnějších zákonů, nařízení a oprav; jest to spíše jakýsi program, o němž lze hned předem říci, že skutky zůstaly daleko za sliby; ale přes to měl za následek, že v říši osmanské zavál svěžejší vzduch. Turecké úřady se hleděly vyvarovati aspoň nejkřiklavějších nesprávností a ukazovaly na venek aspoň zdání spravedlnosti, křesťané vystupovali směleji v hájení svých práv a požadavků, zejména tam, kde nesměřovaly přímo proti zakořeněným zásadám Osmanů. A tu bylo právě školství od počátku věci, již vláda turecká přenechávala církvím domácím; v tomto oboru mohli tedy Bulhaři uplatňovati bez obavy své snahy národní a obracetí své pomocnou činnost na zakládání nových škol v duchu národním. Brzo po škole gabrovské byla ve Svišťově řecká škola změněna v bulharskou, potom vznikly, namnoze obětavostí zbohatlých domácích rodáků, školy v Koprivšticí, Kazanlyku, Karlově, Skopji (r. 1837), v Sopotu (r. 1838), Panagjurišti a Kaloferu (1839). Recké duchovenstvo i domácí odrodilci zahrnovali školy i učitele všemožnou nepřízní, ale přes to se bulharské školství rozmáhalo jak co do počtu, tak i úspěchy vyučovacímí. Deset let po otevření školy gabrovské bylo v zemích bulharských už přes 50 škol národních, mezi nimi 4 v Makedonii. Zároveň přibývalo také knih učebných. Z jejich spisovatelů se získali nejvíce zásluh Christaki Pavlovič z Dupnice, učitel ve Svišťově (str. 19 pozn.) a nadšený archimandrita svišťovský Neofyt Bozveli z Kotle, který vydal r. 1835 v Kragujevci školskou encyklopedii nauk.

Knihy školské byly vedle spisů obsahu náboženského a prstonárodního jedinými plody literárními, psanými jazykem

bulharským. A je to pochopitelno. Pro literaturu vyššího slohu nebylo za tak těžkých počátků netoliko pěstitelů, nýbrž ani čtenářů. Probouzející se národ potřeboval stravy přiměřené věku dětskému a skrovná zásoba knih — do r. 1840 jich nevyšlo tuze víc než 30 — byla dobrou přípravou pokročilejšího života duševního, podávajíc nejen žákům ve školách, nýbrž i dospělým, kteří si přáli rozšířiti svůj obzor duševní, snadného poučení a budíc zároveň lásku ke knihám psaným jazykem národním. Vydávání bulharských knih bylo ostatně nemálo na překážku, že na domácí půdě nebylo žádné přístupné tiskárny; bylo je nutno tisknouti v Bukurešti, Rymniku, Brašově, Bělehradě, Kragujevci, Pešti, Smyrně a j. a rozvážeti je s námahou po zemi. První knihy tištěné v Bulharsku vyšly z tajné tiskárny Nikoly Karastojanoviče v Samokově (od r. 1835), ale byly to jen knižičky modlitební. Aprilov se pokoušel již r. 1837 vymoci svolení k založení tiskárny při škole gabrovské, ale marně; nepomohla ani přímluva, již ho podporoval Stěpán Vogoridi z Kotle (*1790—†1859), vnuk Sofronijův, který došel jako diplomat ve službách tureckých r. 1833 až hodnosti poplatného knižete na ostrově Samu. Teprve r. 1839 otevřel sinajský archimandrita Theodosij, rodem Makedonec z Doiranu, bulharskou tiskárnu v Solunu, ale ta za krátko zanikla. Od r. 1843 se počaly bulharské knihy tisknouti také v Cařihradě. Vůbec se vyvíjela národní literatura ponejvíce jen na obvodu zemí bulharských, ale plnila přes to dobře svůj úkol. R. 1844 byl založen již první časopis, obrázkový měsíčník Ljuboslavie, jehož dva ročníky vyšly ve Smyrně redakcí Konst. Fotinova ze Samokova.

Skrovné ty — rozsahem i vnitřní hodnotou — počátky písemnictví novobulharského značí ve skutečnosti ohromný převrat v duševním vývoji Bulharů. Národ, který neměl praktického vědomí své samobytnosti a podléhal už odnárodňovacímu úsilí řeckému, nalezl sám sebe. Bulhaři se naučili vážiti si svého rodného jazyka, přišli k poznání, že jsou samostatnou jednotkou národní, která má právo na vlastní život. Jest pravda, že národně uvědomělá společnost bulharská byla prozatím jak na východě tak v Makedonii počtem slabá, ale proto přece z ní vycházel mocný proud nové síly životní, jenž uchvacoval rychle všechny vrstvy národa. Temnota, která se ještě na počátku 19. století rozestírala nad Bulharskem, ustoupila červánkům lepší budoucnosti.

Doba krdžalijů je podnes málo zpracována. Základní rysy podávají díla o dějinách tureckých. Nové prameny přináší Ichčiev, Turski d'ržavni dokumenti za k'rdžalitiě (Sbornik 22—23); týž, Turski d'ržavni dokumenti na Osman Pazvantoglu Vidinski (Sbornik 24); Popov, Prinost za izučavane

minaloto na b'lgarskoto otečestvo (relace cizích vyslanců z doby krdžalij-ské, Sborník 24), Jocov, Materiali za Pazvantoglu izvlečení iz ruskité archivi (Per. Spis. 68, 1908); pop Konstantin Έγγειρίδιον περί της έπαρχίας Φιλιππουπόλεως (Videň 1899). Z děl novějších: Sax, Geschichte des Machtverfalles der Türkei; Jireček, Cesty po Bulharsku (passim); Novaković, Tursko carstvo pred srpski ustanak 1780—1804 (1906); týž, Ustanak na dahije 1804 (1904); A. N. Petrov, Vojna Rossii s Turciej 1806—1812 (Petrohrad 1887). Moltke, Der russ.-türkische Feldzug in der europ. Türkei (Berlin 1835), týž Briefe über Zustände u. Begebenheiten in der Türkei 1835—39 (1841); Epančin, Očerk pochoda 1829 g. v evrop. Turcii (Petrohrad 1907—9). — Šišmanov, Paisi i negovata epoha (Spis. akad. VIII, Sofia 1914). B. Penev, Paisi chilendarski (Per. Spis. 71); Čilev, Starata kondika na Trnovskata mitropolija (Spis. akad. III. 1912); A. Teodorov Balan, Sofroni Vračanski (Sofia 1906); Velev, Zlatna kniga na daritelitě za narodna prosvěta (Plovdiv 1907).

2. První zápasy o vybavení z poroby.

Reformní snahy turecké vlády. — Pokus o vzpouru ve Vidinsku. — První bulharská inteligence. — Odpor proti řeckému duchovenstvu. — Bulharsko za války krymské. — Hatti-humajun. — Zápas za církevní samostatnost bulharského národa. — Dragan Cankov a pokus o unii s Římem. — Zápas za exarchát. — Ferman z 11. března 1870. — Rozsah exarchátu. — Pokrok osvěty. — Básníci Slavejkov a Botjov. — Pokus o osvobození politické. — Tajné revoluční spolky. — Jiří Stojkov Rakovski. — Ljuben Karavelov. — Povstání r. 1875. — Batacká řež. — Vpád Botjovův a jeho smrt.

Pod vlivem vlasteneckých snah prvních buditelů, příznivějších vnitropolitických poměrů v říši turecké, hospodářského rozvoje křesťanského živlu v městech a usilovnějším vnikáním pokrokových myšlenek ze západu vzrůstalo v Bulharsku v letech třicátých a čtyřicátých nové pokolení, které se naplňovalo vědomím národní osobitosti bulharské, připomínalo si s trpkostí nedůstojné postavení, v němž národ tenkrát žil, a počalo přemýšletí o cestách, jak se dopracovati lepší budoucnosti. Částečné osvobození Srbů a Řeků ze jha osmanského ukazovalo, že vytrvalé úsilí má naději na úspěch; ústupky, jež vláda turecká ohlašovala v svých reformách ve prospěch křesťanů, šířily přesvědčení, že staré poměry jsou neudržitelné a že možno počítati se změnami ještě pronikavějšími.

Myšlenka úplného osvobození, obnova naprosté politické samostatnosti, tanula arci většině uvědomělých Bulharů na mysli jako hudba vzdálené budoucnosti. Byli si namnoze dobře vědomi, že na něco takového národ není ani z daleka připraven, a že ani zevní podmínky nejsou tak příznivy jako příbuzným Srbům. Již geografická poloha jeho sídel, blízkých ústředí říše turecké, pak množství Osmanů a mohamedánů, žijících uprostřed Bulharů v postavení privilegovaném, vylučovaly zdar nějakého branného povstání před časem. Prozatím nezbyvalo než pracovati o to, aby národ brzy zesílel, a těžiti co nejlépe z vnitřních změn ohlášených hattišerifem gúlhanským. V této věci dožili se arci všichni, kdož doufali, že zákon ten zavede

novou, podmaněným národům příznivější dobu v říši turecké, brzy trpkého zklamání. Vláda cařihradská ukazovala sice dobrou vůli, aby všechny reformy tam slíbené, zvané úhrnem tanzimát (tanzimat i chairijé = nařízení pro obecné blaho), uvedla ve skutek, ale její snahy se rozbíjely o neporozumění, zlovůli a neposlušnost úřednictva, které se nechtělo vzdáti někdejší nevázané volnosti, jakož i rostoucí fanatismus obyvatelstva mohamedánského, které se protivilo jakémukoli zkrácení svých výsad ve prospěch opovržené ráje. Vláda omezila sice r. 1846 pravomoc pašů t. zv. medžlisy, totiž poradními sbory, v nichž zasedali vedle úředních osob z jejich okrsku také zástupcové obyvatelstva jmenovaní vládou a představení církevních společností, ale ty sbory měly hlas opravdu jen poradní, a křesťanští jejich členové v nich nenabývali vůbec volnosti slova. Také pronájem daní se nepodařilo zrušiti, na nejvyšší že vybírání harače bývalo přenecháváno celým obcím, jež potom odváděly úhrnnou částku. Poddanému lidu slibovalo přiněsti veliké výhody zamýšlené zrušení zřízení lenního tím způsobem, že spahiům vyměřen za příkázané statky důchod peněžitý, dávky pak, jež jim dříve odváděli poddaní, měly připadnouti státu; ale ve skutečnosti se vládě nepodařilo provésti důležitou tu změnu s žádoucí rychlostí, a lenní zřízení vymizelo teprve zvolna v letech pozdějších. Slíbená — arci jen všeobecnými slovy — ochrana práv křesťanů před úřady a před soudem zůstala namnoze jen holým slovem.

Přes to počali křesťané dýchat volněji a nechtěli se za příznivějšího větru, vanoucího z Cařihradu, už tak tupě poddávatí ústrkům a týrání se strany úřadů. Jejich smělejší vystupování podněcovalo ovšem zase zlobu mohamedánů, kteří pozorovali všechny prospěchy získávané rájí s rostoucí nevraživostí. Odtud vycházela na některých místech nálada velmi podrážděná, jejímž nejpatrnějším příznakem byly občasné výbuchy nespokojenosti a neustávající rozvoj hajductva; v r. 1838—42 ovládaly čtyři hajducké, mezi jejichž vůdci tenkrát vynikal proslavený Dončo Vatach z Koprivšnice, všechny přechody hor balkánských a udržovaly mohamedány po všem sousedství v ustavičném strachu. Na křesťany doléhaly nejhůře neurovnané poměry v soustavě berní, zaviněné nedůsledným prováděním oprav, jež poskytovaly pašům a jiným zúčastněným činitelům možnost nejhoršího vyděračství. Na jaře r. 1841 dohnal nišský paša Sabri Mustafa svými přehmaty a násilností sedláky v okolí Niše, Pirotu a Lěskovce k obecné vzpouře. Ohavné ukrutnosti, jimiž Sabri vzpouřu potlačil, vzbudily nevoli v Evropě a vynesly Portě nepřijemné výtky velmocí. V severozápadních končinách bulharských posilovalo ovšem nespokojenost oby-

vatelstva blízké sousedství osvobozeného Srbska a také vlivy vzdálenější. Vlna bouřlivých událostí z let 1848—49 zasáhla i do tureckého Podunají, kamž přišlo na útěku mnoho maďarských a polských uprchlíků. Nevole podnícená neoprávněným zvyšováním daní a vyděračností vidinského biskupa, vybuchla v květnu 1851 novou vzpourou ve vsi Rakoviči, která se rozšířila rychle po všem území od Lomu až k hranicím srbským. Zástupy povstalců se dokonce odvážily, až neměly jiných zbraní než sekery, kyje a selské nářadí, 13. června útoku, arci nešťastného, na tvrz Belgradčik. Vláda byla nucena užiti na potlačení bouře netoliko zbraní, nýbrž i slibů, že zlořády budou odklizeny.

Obě nepodařené vzpoury v severozápadních končinách bulharských byly výbuchy místní nespokojenosti a ne snad promyšlené podniky, vypočtené na obnovu národní samostatnosti. Jsou, stejně jako nepřetržitě trvání hajductva, příznakem úpadkového stavu říše osmanské, ale nelze je dobře činiti měřítkem obecné úrovně ve vývoji národa bulharského, zejména v poměru k časům předchozím. Po té stránce je pozorovati neustálý, třeba pomalý, pokrok, když ne jinak, tedy aspoň potud, že volnější duch, zavládnuvší v Turecku, jakož i dlouhá doba míru od r. 1829 odsunuly nejhorší překážky, jež se stavěly v cestu jeho vlastní práci, a doprávaly mu lépe těžiti z výsledků vlastního přičinění. Národ prospíval hospodářsky, což bylo patrné v vzrůstu zámožnějšího řemeslnictva i kupectva bulharského v městech, zvláště na východě. Z řemesel tam mělo hlavní podíl na rostoucím blahobytu národním soukenictví, jež kvetlo od Samokova na východ až po Sliven a Kotel, tkaní koberců (v Pirotu a odtud dál na východ podél Balkánu), hedvábnictví (hlavně v Trnově a St. Zagoře), zlatnictví, sklářství (hlavně v Sopotu a Karlově), výroba mýdla i voskářství, pak hrnčičství, jehož výrobky se vyvážely z Rusčuku a Silistry do Valašska; jenom výroba zbraní zanikla pro nedůvěru vlády turecké. Mimo řemesla se chápali Bulhaři pilně také obchodu, zajíždějíce s domácím zbožím i na daleké trhy v Malé Asii a na sever. Na severu byl nejdůležitějším tržištěm pro východní část poloostrova Brašov, kam Bulhaři vyváželi vlnu, hedvábi a bavlnu; v letech třicátých pozbyl arci Brašov otevřením paroplavby na Dunaji svého významu. Jiným pramenem bohatství byl mnohým Bulharům i Řekům nájem desátku (begliku) z pasoucího se dobytka a jiných dávek; tak vznikla v některých městech (na př. v Kotli, Koprivšnici) třída bohatých beglikčijů. Vůbec lze vyznačiti celkový ráz hospodářského vývoje ve východních končinách poloostrova tak, že se křesťané svou přičinností a šetrností

vzmáhali a přicházeli místy k nemalému blahobytu, kdežto Osmané, najmě rodiny mocných kdysi spahiů, trpěly mnoho rušením starých výsad — spahiové zejména zánikem lenního zřízení — ale ještě více tím, že se neuměly zavčas přizpůsobiti novým poměrům a nechtěly odložití svou navyklou marnotratnost a nechuť k namáhavější práci. Mohamedáni pozorovali s netajenou zlostí ten přesun v poměrech majetkových, ale pokud se ráje chovala klidně a neobracela své snahy přímo proti vládě turecké, nemohli za změněných poměrů vnitropolitických ulevovati své zlobě jinak než malichernými projevy společenské povýšenosti.

Tento stav věcí byl příčinou, že se většina národa bulharského, hlavně rodiny zbohatlých patriciů v městech, jimž se říkalo čorbadžijové, spokojovala s poměry, které nastaly po vydání hattišerifu gūlhanského a netoužila po náhlém a násilném převratu. Zato pokračovali Bulhaři horlivě v svém úsilí o mravní a osvětové povznesení národa a právě zbohatlé třídy městské, před tím z velké části počtěné anebo aspoň národně lhostejné, stávaly se, jakmile byly získány pro věc národní, mocnou podporou snah osvětových poskytující hmotné prostředky na zakládání nových škol, kostelů a jiné cíle vzdělávací. Národních bulharských škol v městech přibývalo, úroveň vzdělání stoupala; mnoho mladíků odcházelo za lepším vzděláním na školy v cizině (do Cařihradu, Odessy, Bukurešti, Athén, Bělehradu, Prahy a j.) a přinášelo odtud domů nové podněty kulturní a vyšší cíle snažení národního. Vliv odchovanců nových škol bulharských působil i na Bulhary vychované po řecku a vracel je vlastnímu jazyku i lidu. Ústředím národního hnutí zůstávaly arci pořád obce bulharských kupců, řemeslníků, studentů, spisovatelů a j. v cizině, jako v Bukurešti, Braile, Tuldži, Odesse a j., a pak také v Cařihradě, kde vynikla četná obec bulharských obchodníků a živnostníků — měla prý již r. 1830 na 20.000 duší — a nabývalje postupně značného bohatství, stávala se důležitým článkem života národního. Koncem let čtyřicátých počaly vycházeti i první bulharské noviny, tak B'lgarskij Orel, založený r. 1846 v Lipsku, a B'lgarskij naroden izvěstnik od r. 1849 v Cařihradě.

Vláda turecká nekladla národnímu rozvoji Bulharů, pokud se držel v mezích toliko osvětových, přímých překážek, zato se mu stavěli velmi příkře v cestu Řekové, jimž národní obrození bulharské přišlo nesmírně nevhod. Řecké církevní vrchnosti se vzpíraly zásadně zakládání jinakých škol nežli řeckých, zakazovaly lidu čísti bulharské knihy a dokonce již nechtěly slyšet, aby „barbarský a nelibozvučný“ jazyk bulharský byl připuštěn do kostelů, když se toho lid na některých místech

počal okolo r. 1830 domáhati. Na druhé straně bylo bulharským vlastencům zřejmo, že řecké neb i utrakvistické školy, naplněné duchem řeckým jakož i výlučné panství řečtiny v kostele, je nejhorší brzdou národního pokroku a že národu bude svěsti nejprve tuhý boj s vlastní církví o svá práva jazyková, nežli bude moci pomýšleti na dobývání práv politických. Zápas proti vrchnosti církevní, s níž národ od dlouhých dob srostl a jež byla představitelkou jeho nejniternějšího duchovního života pod tvrdou vládou státu založeného na víře cizí, byl by asi stěží došel náležitého ohlasu v širokých vrstvách lidových, lnoucích k zděděnému náboženství; avšak fanariotští biskupové podryli už dávno své postavení v lidu a vešli svým málo příkladným životem — mnozí z nich se stali pověstni hrubými nemravnostmi — vyděračstvím a pletichami v obecnou nenávisť.

Zápas byl skutečně uveden do proudu místními vzpourami proti některým nejvíce nenáviděným biskupům. R. 1833 vnikl ve Skopji popuzený lid do paláce tamního arcibiskupa, zle pověstného četnými přehmaty a ukrutnostmi, a vyhnal ho. Podobně se stalo ještě téhož roku v Samokově a později i na jiných místech. Zároveň přicházely k patriarchovi četné stížnosti s žádostmi, aby jim byli dáni biskupové původu domácího; ale patriarcha neměl pro stížnosti sluchu a posílal do bulharských eparchií nadále biskupy řecké. Bulhaři, vidouce neochotu a zavilost Řeků cařihradských, jali se hledati pomoc u vlády turecké. Vůdčím duchem těch snah se stal chilendarský archimandrita Neofyt Bozveli z Kotle (str. 26). Putoval od r. 1830 neúnavně po krajích bulharských, nabádal všude k zakládání národních škol a přetvořování řeckých v bulharské a podněcoval lid, aby se ohrazoval proti řádění řeckého duchovenstva žalobami u sultána a žádal biskupy bulharské. Patriarcha ho dal jako buřiče zatknouti, ale dosáhl jenom tolik, že Neofyt přenesl sídlo své činnosti do Cařihradu. Jeho úsilím si založila cařihradská obec Bulharů po mnohém odporu se strany Řeků r. 1848 vlastní kostel (sv. Štěpána) na pozemku darovaném knížetem Vogoridim, z něhož sice řecké vychování učinilo Řeka, ale vždy nakloněného spravedlivým požadavkům bulharským.

Kostel cařihradský se stal jakýmsi střediskem národních snah bulharských; odtud vycházely potom popudy ke všem dalším krokům podnikaným za práva Bulharů na poli církevním. Nešlo už jen o osobnosti, o odklizení řeckých biskupů a zlořádů jimi zaviněných; Bulhaři usilovali pod vedením obce cařihradské zároveň o uplatnění domácího jazyka v bohoslužbě. Nejprve se domáhali toliko, aby se při řecké bohoslužbě aspoň některé modlitby konaly bulharsky, brzy však

pokročili k požadavku, aby se v bulharských kostelích čtla všechna bohoslužba jazykem bulharským. Řecké vrchnosti se chovaly k jejich žádostem buď naprosto odmítavě nebo svolovaly jen k nepatrným ústupkům, a to ještě po mnohých potížích. Vláda turecká pohlížela na celý ten zápas jako na vnitřní věc církve pravoslavné a nechtěla se do něho vměšovat. Sultán Abdul Medžid, jenž na své cestě do krajín bulharských r. 1844 seznal přání Bulharů, vyzval sice patriarchu, aby jim hleděl vyhověti, ale Řekové vyličili prostě národní snahy bulharské jako následek agitace ruské a dovedli si zajistiti přízeň vlády na dlouho pro sebe. Neofyt Bozveli se octl několikrát v žaláři, na konec byl r. 1845 zároveň se svým spolupracovníkem Ilarionem Stojanovem Michajlovským z Eleny odvezen do vězení na Athos, z něhož už nevyšel († 1849).

Při houževnaté neústupnosti řecké a naprosté nevšímavosti vlády turecké se vlekl boj do nekonečna, avšak Bulhaři neumdlévali; naopak se domáhali svých práv s rostoucím důrazem a za rostoucí účasti všech krajů jimi obývaných jak na východě, tak i v Makedonii, i všech vrstev národních. Řečtí biskupové ukazovali naprosté neporozumění pro sílu toho hnutí; mnozí z nich přímo vyzývali veřejné mínění novými a novými přehmaty. Tak docházelo opětovně na mnohých místech — v Trnově, Lovči, Šumně, Vidině, Sofii, Plovdivě, Ruscuku, Velenu, Skopji — k lidovým bouřím proti nehodným biskupům. Zároveň se rozvířil ve všech městech, kde byly řecké školy, prudký boj za rovnoprávnost bulharské školy i ve škole a vedl na konec k úplnému odloučení bulharského školství od řeckého. V letech padesátých zaujal vůdčí místo v úporném tom zápase tisk. Vycházely brožury¹⁾ a letáky nabádající lid k odvaze a vytrvalosti; nově zakládané časopisy přinášely ostré výtky řecké církvi, formulovaly požadavky bulharské a dovozovaly jejich oprávněnost poukazy na někdejší církevní samostatnost Bulharů, o niž je Řekové neprávem připravili.

Za takových poměrů přišla r. 1853 nová válka s Ruskem, válka krymská (1853—56). Car Mikuláš I. očekával, že se Bulhaři i jiní křesťané v Turecku pozdvihnou k boji po boku Ruska, avšak Bulhaři si byli ještě příliš vědomi své slabosti, aby se dávali v nerovný zápas, pokud nebylo jisté naděje na úspěch. Snad by bylo došlo aspoň na nějaké částečné pokusy odboje, kdyby Rusové byli vnikli rychlým postupem do vlastního území bulharského jako r. 1829; ale to se nestalo. Obsadili

¹⁾ Prvním takovým projevem byl spisek „Přátelský list Bulhara k Řekovi“, jež vydal r. 1852 v Praze zografský archimandrita Nathanail Stojanov, pozdější biskup ochridský, pod pseudonymem N. Bogdan.

toliko Dobrudžu a pokoušeli se marně o vzetí Silistry, když zakročení Anglie a Francie dalo válce jinou tvářnost a přesunulo hlavní bojiště daleko od zemí balkánských. Porážka Ruska zvuklala silně důvěru národa bulharského v ochrannou mocnost severní; zato se otevřely nové naděje na zlepšení jejich stavu se strany Turecka samého, na něž v té věci působili jeho západní spojenci. Jejich zástupcové přiměli sultána, že vydal 16. ledna 1856 slavnostní akt, zvaný hattihumajun, jímž se zavádějí rozmanité opravy v soudnictví, správě i soustavě berní, ale hlavně se upravují nově právní řády i postavení ráje. Stanoví se úplná svoboda víry, všichni poddaní bez rozdílu národnosti mají míti přístup do úřadů i do škol; všechny obchodní i kriminální procesy, v nichž jest toliko jedna strana mohamedánská, se mají projednávat před smíšenými soudy a svědci brání do přísahy podle svého náboženství; církevním společnostem se dává větší volnost v zakládání nových kostelů, a zároveň se slibuje nová úprava jejich vnitřních řádů; všechny dávky a důchody, odváděné dosud patriarchovi, mají býti nahrazeny pevnými platy, a světská práva duchovních, jakož i správa církevního jmění mají přejíti na zvláštní výbory složené z duchovních i laiků.

Hattihumajun vytykal podobně jako dříve hattišerif gülhanský, toliko základní směrnice řádů nově slibovaných; skutečné provádění těch zásad záviselo na tom, jak je vláda cařihradská dovede uplatnit v praktickém životě. A tu zůstala opětně skutečnost daleko za slibem. Vládě nebylo při nejlepší vůli prostě možno, aby provedla vše, co ohlašovala. Již sám základní ráz říše založené na zásadách koranu nedopouštěl úplné rovnoprávnosti křesťanů s mohamedány, a turecké obyvatelstvo se vzpíralo vši mocí jakýmkoli ústupkům v té věci. Soudcové nechtěli připouštět svědectví křesťanů a stranili nadále mohamedánům, zlořády a svévole při vybírání daní nepřestávaly, křesťanům se bránilo zakládati nové kostely — slovem v poměru jinověrců k úřadům zůstávalo až na skrovné výjimky vše při starém. Harač byl sice již r. 1854 zrušen a křesťané za to podrobeni branné povinnosti; že však vojsko bylo z příčin na snadě ležících vskutku doplňováno i potom jen z mohamedánů, platili pak křesťané náhradnou dávku za nekonání služby vojenské, jež slula bedel; zůstala tedy stará daň pod novým jménem, leda že pozbyla dřívějšího potupného rázu a snášela se pro svůj právní důvod lehčeji.

Pro Bulhary, kteří tenkrát obraceli hlavní zření k svému zápasu církevnímu, byla na tu chvíli nejcennější ta ustanovení hattihumajunu, jež se týkala správy církevní, neboť značila sama o sobě splnění velké části jejich přání. Ale jako ve věcech

rázu politického, tak i v poměrech církevních vládnoucí činitelé se vzpírali všem změnám, jež měly přinést omezení jejich moci. Když se r. 1857 občané vidinští a po nich také jiné obce (Trnovo, Plovdiv, Ochrid a j.) obrátili na vládu s žádostí, aby jim byli dáni biskupové bulharští a těm vyměřen pevný plat, postavil se patriarcha Kyril prudce na odpor jejich požadavkům a osočil prosebníky pomluvami. Avšak Bulhaři trvali na provedení zákona; cařihradská obec podala jménem všech bulharských eparchií Portě společnou žádost, aby příslušná ustanovení byla uvedena ve skutek a aby bulharským zemím byli dáni biskupové původu domácího. Porta vidouc dobré právo na straně bulharské, ale nechťíc zároveň svémocně zakročovat, vyzvala na počátku roku 1858 patriarchu, aby svolal k vyřízení těch věcí církevní sjezd složený ze zástupců eparchií. Patriarcha byl nucen povolit, a tak se sešel v říjnu 1859 sněm (ἐθνοκλήσις), v němž zasedalo pod předsednictvím patriarchovým 7 biskupů, 10 volených zástupců z Cařihradu a 28 z venkovských eparchií.

Bulhaři dospěli zatím k přesvědčení, že Řekové jim nikdy nepřiznají plné rovnoprávnosti ve školství i v bohoslužbě, a že jedinou cestou k zabezpečení jejich práv je úplná církevní autonomie, na niž jim někdejší trvání církve trnovské i ochridské dávalo právo historické. Za tuto myšlenku se postavili i tři z tehdejších biskupů: Avksentij veleský, Paysij plovdivský (ač Řek), a hlavně neúnavný Ilarion z Eleny (str. 34), jež patriarcha sice r. 1851 pod nátlakem poměrů vysvětil na biskupa, ale v Makariopoli (in partibus), pročež se Ilarion usídlil při kostele cařihradském. Církevní autonomie byla tedy cílem, jehož se Bulhaři chtěli domáhati na sjezdu cařihradském. Jenže při volbě zástupců se jim podařilo zvítěziti toliko na 4 místech (ve Vidině, Plovdivě, Sofii a Trnově). Poslové ti předložili hned po příchodu do sněmu písemné podání, v němž žádali, aby byly obnoveny staré autokefální církve trnovská a ochridská, ale patriarcha jejich žádost krátce odmítl. Na to podali tři z poslů protest proti všemu dalšímu jednání sboru a opustili jej; zájmy Bulharů zastával potom toliko trnovský poslanec Hadži Dimitr Minčev (Minčoglu); poukazoval však marně na nesprávnost voleb do sněmu, marně se také dožadovoval rovného práva bulharštiny ve škole i v kostelích a svobodné volby biskupů. Konečný výsledek porad vyjadřují nejlépe slova Štěpána Karatheodori, která pronesl v posledním zasedání (28. února 1860): „Bulhaři jsou velmi naivní, domnívají-li se, že sbor zástupců řeckých může poslouchati řeči o právech bulharského národa. Církev nezná rozdílu v národnosti, a volba biskupů je věc neslýchaná!“

Výsledek sněmovních porad poučil Bulhary, že po dobrém od Řeků nic nedosáhnou. Všechna bulharská veřejnost vzplála krajním rozčilením. Časopisy i samostatné rozpravy dovozovaly historické právo Bulharů na vlastní samostatnou církev, napadajíce zároveň ostře patriarchu i duchovenstvo řecké; města posílala vládě protesty proti jednání sněmovnímu i žaloby na řádění řeckých biskupů; na některých místech byli řečtí biskupové prostě vyhnáni a dosazeni zatímni správce z domácího kněžstva. Rozhořčení národa bylo tak veliké, že neváhal přerhati svémocně všechny svazky, které jej poutaly k církevní vrchnosti cařihradské. Když biskup Ilarion chtěl v neděli velikonoční (15. dubna 1860) při slavnostní bohoslužbě uvést v modlitbě jméno patriarchovo, postavil se tomu shromážděný lid prudce na odpor; biskup povolil a vzpomněl toliko jména sultánova. Po Ilarionovi vynechali jméno patriarchovo z modliteb Avksentij veleský i Paysij plovdivský a za nimi všechno ostatní bulharské duchovenstvo. Mezi Bulhary a řeckou církví nastal úplný rozkol; skutečnou duchovní hlavou Bulharů se stal Ilarion.

Zatím se vytvořila uprostřed urputného zápasu myšlenka hledati po příkladu Borisově a Kalojanově oporu v unii s církví západní. Hlavním jejím zastáncem byl mladý spisovatel Dragan Cankov ze Svištova (okolo 1830 — † 1911), který ji počal r. 1859 hlásati v svém listě Българија. Cařihradská obec Bulharů se sice ihned (v srpnu 1859) ohradila jménem národa proti všemu jednání s Římem, ale myšlenka nezůstala přes to bez ohlasu. Počítalo se s podporou Rakouska a hlavně francouzského císaře Napoleona III., který si svou politikou za války krymské získal velké jméno i na východě. Pro unii působili horlivě také polští emigranti v Cařihradě; v Paříži se zasazovali Vladislav Zamojski a Adam Czartoriski o přízeň a podporu Napoleonovu. Vskutku se našlo asi 200 obcí (nejvíce v Makedonii v okolí Kukuše, Jenidže-Vardaru, Bitolje), jež byly ochotny podrobiti se papeži. Koncem prosince r. 1860 přišlo do Říma poselstvo vedené Cankovem a umluvilo s papežským vikářem Brunonim podmínky téže asi povahy, jako jest unie řeckokatolických Rusinů, načež papež vysvětil v dubnu r. 1861 za arcibiskupa uniatské církve bulharské gabrovského igumena Josefa Sokolského. Vedle církve katolické si povšimli i jinde náboženského vření v Bulharsku. Američtí metodisté vypravili již r. 1857 několik kazatelů do Bulhar, kteří zahájili svou činnost v Plovdivě. Ale jejich působení nenalezlo přes bohaté prostředky peněžní a opravdovou horlivost misionářskou v Bulharsku vhodné půdy. Podařilo se jim založiti jen malé obce v Plovdivě, Samokově, Sofii, Jambolu a později též na jiných místech.

Unie s Římem nenalezla sice v národě mnoho přívrženců, nicméně zalekla netoliko Řeky, nýbrž i Rusko. Také vládu tureckou znepokojovala možnost nemilých zápletek zahraničních, kterých bylo třeba se obávat se strany Anglie, již nebyl po chuti přílišný vzrůst vlivu francouzského na východě, ale zvláště od pravoslavného Ruska. Rusko, nechtějíc přijíti o svůj vliv na Slovany balkánské, vyzvalo již na jaře r. 1860 velmoci k zakročení pro nedostatečnou ochranu křesťanů v Turecku, zejména pro četné zlořády páchané tehdy v sandžaku nišském, a naléhalo zároveň spolu s Anglií na Portu, aby hleděla rozřešiti též otázku církevní k spokojenosti Bulharů. Kroky ty měly za následek, že se sám veliký vezír Mehmed Kybrizli vypravil ještě v květnu r. 1860 do Niška a provedl přísný soud nad pašou Zejnilem i ostatním úřednictvem, při čemž dal zatknouti i ničemného biskupa Anthima. Neústupný patriarcha Kyril byl nucen odstoupiti, a jeho místo zaujal Joakim, ježž Porta důtklivě vyzvala, aby se s Bulhary dohodl.

Joakim zdůraznil především zásadně nezákonnost svémocného odpadnutí Bulharů od patriarchátu tím, že dal v únoru roku 1861 Ilariona i Avksentija do klatby, ale zároveň se pokusil ukonejšiti Bulhary sliby a částečnými ústupky. Ukázalo se však ihned, že polovičaté prostředky nepovedou k cíli. Bulhaři trvali na požadavku plné autonomie s vlastním voleným arcibiskupem, podřízeným jenom zevně patriarchovi. Joakim je chlácholil toliko sliby, že v bulharských eparchiích budou ustanovováni za biskupy Bulhaři nebo aspoň lidé znalí bulharštiny, že dva z nich budou míti místo v radě patriarchy, že v kostelích bulharských se zavede bohoslužba slovanská a že ve školách bulharských bude míti přední místo jazyk bulharský. Bylo jasno, že Řekové si chtějí stůj co stůj zachovati duchovní vládu v zemích bulharských; na jejich stanovisko měly nemalý vliv hmotné zájmy rodin fanariotských, pro něž byla vyšší místa v hierarchii důležitým pramenem příjmů. Výminka pro osoby aspoň znalé jazyka bulharského ukazovala zřejmě, že by při obsazování stolic biskupských zůstalo v podstatě vše při starém. Bulhaři tedy odeprěli přistoupiti na sliby patriarchovy, Joakim však dosáhl aspoň tolik, že přesvědčil Portu o své ústupnosti a naprosté nesmířlivosti Bulharů, i vymohl v květnu r. 1861 internování Ilariona, Avksentija a Paysija do Malé Asie, odkudž se mohli teprve r. 1864 přesídliti do Ortakjōj u Cařihradu. Kukušský biskup Parthenij, jehož jmenování si tamní obyvatelé krátce před tím (v říjnu 1859) vynutili pohružkou přestoupení ke katolicismu, byl dokonce uvězněn v Solunu.

Ale také Bulhaři zastávali vážně své stanovisko. Cařihradská obec svolala v březnu r. 1861 zástupce 28 eparchií

k poradám o dalších krocích; mezi nimi vedli hlavní slovo lékař Dr. Stefan Comakov, který se těšil veliké oblibě u Bulharů a vážnosti u Turků, a Gavril Krstjovič, který vynikal důkladnou odbornou znalostí celé otázky církevní. Sbor ten předložil v létě r. 1861 ministru zahraničních věcí (a zároveň věcí církevních) Alimu požadavky Bulharů v 8 člancích; jejich podstatou bylo utvoření zvláštní svéprávné církve bulharské, jež by měla rovné s Řeky zastoupení v synodě patriarchy (6 biskupů řeckých, 6 bulharských); bulharští členové synody měli spolu s 6 světskými členy býti správní radou pro církev bulharskou; biskupové i světszí členové rady měli býti voleni. Sbor dosáhl toho, že jej Ali uznal za pravoplatného zástupce národa, ač nebyl svolán ani vládou ani patriarchou, a že vyzval patriarchu, aby dal prozkoumati jeho návrh komisí složené z obou stran.

Patriarcha nejevil mnoho chuti k vyjednávání na tomto základě, už také proto, že veliké obavy z unie s Římem se ukazovaly zbytečnými. Když nově vysvěcený arcibiskup Josef Sokolski přišel do Cařihradu, přesvědčil se ihned, že unie nemá v Bulharsku náležité půdy. Domácí i zahraniční tisk bulharský se vyslovil co nejostřeji proti ní; k poslušenství arcibiskupovu se nepřiznal přes to, že jej Porta potvrdila a uznala uniatské obce za zákonitě jednotky církevní, než skrovný počet duší. Sokolski, nechtěje hráti smutnou úlohu pastýře bez stáda, odešel raději v létě r. 1861 tajně do Ruska (tam zemřel 1880). Zřejmý nezdar unie posílil opět neústupnost Řeků. Patriarcha Joakim svolal sice na nátlak Porty v létě 1862 žádanou komisi, ale ta neposunula pro odpor Řeků a patriarchy samého jednání ani o krok. Rozhořčení Bulharů rostlo a ozývaly se hlasy, že se bude přece jen lépe smířiti s myšlenkou unie. Mezi Řeky nastalo nemalé znepokojení; vláda turecká naléhala důrazněji na skoncování sporu. Joakim byl nucen r. 1863 odstoupiti a jeho nástupce Sofronij svolal na jaře r. 1864 nový sjezd do Cařihradu. Výsledek sjezdu, na němž z Bulharů zasedali toliko Krstjovič a tři biskupové (Anthim šumenský, Panaret plovdivský a Dorotej sofijský), dopadl arci stejně jako dříve; požadavky bulharské byly po 4měsíčním rokování zavrženy.

Řekové se kojili nadějí, že se jim podaří vytrvalou neústupností a pletichami u vlády turecké přivésti Bulhary k zemdlení v odboji; ale ukázal se pravý opak. Zápas nabýval čím dál tím větší mohutnosti a strhoval všechny vrstvy národa k neživější účasti. Lidové bouře vypudily postupně poslední řecké biskupy, kteří ještě zůstali v městech bulharských a kteří ostatně proti sobě i v této vážné chvíli hromadili nenávisť

vyděračností a jinými přečiny; jenom v Trnově se udržel nehodný metropolita Grigorij s podporou některých čorbadžijů až do své smrti († 1867). Nejvyššího stupně rozhořčenosti nabyl zápas v Makedonii, kde složitější poměry národopisné posilovaly postavení Řeků; tamní Arumuni, národnostně ještě málo uvědomělí, stáli aspoň cele na straně řecké, což vedlo na mnohých místech ke krvavým třenicím. Řekové tam také postupovali proti Bulharům s mnohem větší vášnivostí než na východě a nešťítili se ani nejhrošších zločinů. Jedním z přecetných dokladů je osud bratří Miladinovců, sběratelů národních písní bulharských, které fanarioté osočili za jejich národní působení u vlády a otrávil v žaláři cařihradském (v listopadu 1861).

Řekové měli v své neústupnosti značnou oporu netoliko u vlády cařihradské, která nebyla už předem nakloněna přílišným novotám a spatřovala vlivem četných pomluv a pletich řeckých v národních požadavcích Bulharů snahy podvrtné, nýbrž i u vyslanectví ruského, jež chtělo zabrániti oslabení církve pravoslavné odštěpováním nových církví. Ale důsledné a vytrvalé vystupování Bulharů pro autonomii ukázalo na konec všem zúčastněným činitelům, že žádné polovičaté řešení otázky nepovede k cíli. Nový ruský vyslanec (od r. 1864) Ignatěv se postavil na stranu Bulharů; mezi Řeky bylo první známkou částečného obratu, že několik předních mužů společnosti cařihradské vstoupilo koncem r. 1865 v jednání s vůdci bulharskými a shodlo se s nimi na nové základně jednání, jež se blížila nárokům bulharským. Sjezd svolaný patriarchou, na němž byli toliko dva Bulhaři (Panaret a Krstjovič), zamítl sice znovu navrhanou dohodu, ale nezbytnost větších ústupků se jevila samým Řekům i Portě tak naléhavou, že Sofronij byl koncem r. 1866 zbaven úřadu a jeho místo zaujal zástupce smířlivějšího směru Grigorij VI. Nový patriarcha svoloval v návrhu, jímž chtěl rozřešiti spor, k utvoření svéprávné církevní provincie, která by obsahovala eparchie v Podunají (Niš, Vidin, Kystendil, Vracu, Sofii, Loveč, Samokov, Rusčuk, Trnovo, Prěslav, Silistru, Vranju) a byla spravována zvláštním exarchou pod vrchní mocí patriarchy cařihradského.

Návrhem Grigorijovým, za nějž se přimlouval též Ignatěv, dostal se zápas řeckobulharský do posledního období svého vývoje. Řecká církev se už zásadně smířila s myšlenkou církevní autonomie Bulharů, chtěla jí však povolití obvod co nejmenší a uchrániti zejména kraje thracké i makedonské nezkráceně pro sebe. Ale Bulhaři nechtěli ani slyšeti o takovém roztržení svého národního území; z makedonských měst (ze Skopje, Debry, Velesu, Strumice, Prilepu, Bitolje, Ochridu

a j.) přicházely protesty proti vyloučení Makedonie z exarchátu. Pobouření ve všech krajinách bulharských naplňovalo Portu obavami tím více, že roku 1867 povstali křesťané na Krétě, a bulharští emigranti v Rumunsku připravovali obecné pozdvížení všeho národa (str. 37). Potřeba skoncovati církevní zápas co nejrychleji pohnula Portu, aby vystoupila ze své rezervy a vzala věc do vlastních rukou. Ali paša sestavil světskou komisi z tří Řeků a tří Bulharů (z těch byl hlavní Krstjovič), aby připravila návrh vyrovnání. Ale patriarcha zamíтал všechny prostředkovací návrhy, které chtěly rozšířiti obvod exarchátu na jih a do Makedonie. Aby pak získal pro své stanovisko co nejširší oporu, vyzval r. 1869 okružním listem i jiné církve pravoslavné, aby se o věci vyslovily. Z Jerusalema, Antiochie, Kypru a z Athén mu přišly odpovědi souhlasné, z Ruska nedosti určitá; jenom arcibiskup bělehradský se postavil na stranu Bulharů, kteří se rovněž obrátili pamětním spísem ke všemu světu pravoslavnému.

Avšak Porta, majíc tou dobou plno politických nesnází na jiných stranách, přála si skončiti věc rázem. Comakov použil veškerého vlivu, jež měl ve veřejnosti turecké, aby ji naklonil stanovisku bulharskému, krom toho se podařilo Bulharům pohružkou, že raději přistoupí k unii, získati také Ignatěva, aby působil v jejich prospěch. A tak vydal sultán na návrh Aliův proslulý ferman z 11. března r. 1870, který nařizoval utvoření zvláštní církve bulharské obsahující eparchie Rusčuk, Silistru, Šumen, Loveč, Vracu, Vidin, Niš, Pirot, Sofii, Trnovo, Varnu (bez města Varny a sousedního pobřeží), Sliven (bez Anchialu a Mesembrie), Sozopol (bez řeckého pobřeží), Plovdiv (bez města Plovdiva, Stanimaky a několika osad), Kystendil, Veles, k tomu 9 eparchií v Makedonii, prohlásil-li se pro to aspoň dvě třetiny tamních křesťanů; vrchní správu měl vésti volený exarcha, podřízený jen zevně patriarchovi cařihradskému.

Bulhaři přijali ferman s jásotem, Řekové s nesmírným hněvem. Grigorij odstoupil a jeho nástupce Anthim VI. odepřel uznání fermanu, byl však ochoten vyjednávatí o novou úpravu hranic. Ale zatím církvevni rada bulharská, jež se po vydání fermanu sestoupila v Cařihradě, trvala pevně na fermanu, jak byl, přes to, že ji Ignatěv, který chtěl stůj co stůj zameziti úplnou roztržku, přemlouval k ústupnosti. Bulhaři byli vůbec odhodláni, když by to jinak nešlo, přervati všecken svazek s církvi řeckou, a církevní rada neváhala dáti tomu smýšlení rázný projev tím, že přiměla klatbou stížené biskupy Ilariona makariopolského, Ilariona lovečského a Panareta plovdivského, aby sloužili proti zákazu patriarchovu o Třech králích r. 1872

v cařihradském kostele slavnostní mši. Zřejmé to porušení práv patriarchových značilo arci už svémocnou roztržku, a patriarchovi se podařilo vymoci, že veliký vezír vypověděl za souhlasu Ignatěvova ony biskupy jako rušitele církevní jednoty do Nikomedie. Ale bouřlivé demonstrace Bulharů cařihradských, jakož i protesty všeho ostatního národa dohnaly Portu, že dovolila vypověděným návrat a uvedla ferman v platnost, neohlížejíc se na odpor patriarchův.

Jakmile Porta dala svolení, přikročila církevní rada, jež zatím vypracovala už roku 1871 exarchiální statut,¹⁾ ihned v Ortaköj k volbě exarchy. Volbu nejzasloužilejšího z biskupů, Ilariona makariopolského, Porta nepřipustila, protože byl příliš zapleten do předchozích zápasů, zvolen tedy 23. února 1872 vidinský biskup Anthim. Všechno národ vítal s nadšením cestu nového hodnostáře do Cařihradu, kde ho sultánský berát uvedl v jeho úřad. Patriarcha mu ovšem odepřel uznání a nechtěl vůbec vejíti v nijaký styk s novou „schismatickou“ církví, ale jeho odpor měl jen za následek, že Anthim prohlásil 23. května 1872 církev bulharskou za samostatnou, načež ho patriarcha v září dal i s podřízeným duchovenstvem do klatby. Krok patriarchův došel souhlasu u všech Reků ano i u církve ruské, jež přerušila všechny styky s Bulhary, avšak Bulhaři snaželi tu výlukou bez lítosti.

Ctyřicetiletý zápas skončil tedy vítězstvím Bulharů. Národ tu ukázal po prvé na venek svou nově vzpruženou sílu a politickou schopnost. Výsledek boje neměl arci v jedné věci tvárnost konečnou; zbývalo rozhodnouti o eparchiích makedonských. Ustanovení fermanu, přenechávající rozhodnutí tamnímu obyvatelstvu, značilo vlastně jen odklad boje, pokud se týkal těchto krajín, a možnost dalších průtahů, násilností a pletich se strany řecké. Skutečnost ukázala brzy, že úspěch Bulharů byl ve příčině Makedonie ceny velmi pochybné; přes to bylo založení exarchátu mocným krokem ve vývoji národním. Bulhaři, aspoň většina národa, byli vybaveni z duchovního područí řeckého, jež tísnilo jako těžká múra jejich život, a zřídili si vlastní církevní državu, jež byla při rozsáhlé míře církevní samosprávy v říši turecké v některých oborech

¹⁾ Podle něho představuje nejvyšší moc v církvi bulharské svatý synod, složený ze 4 biskupů, volených ostatními na 4 léta, jehož předsedou jest exarcha. Exarchou může býti zvolen, a to na doživotí, Bulhar bohoslovně vzdělaný, který překročil 40. rok svého věku a zastával už aspoň 5 let úřad biskupský. Volební právo náleží shromáždění biskupů a světských zástupců eparchií (po dvou z každé); způsob volby je hodně složitý. Uprázdňená místa biskupská obsazuje svatý synod tak, že jmenuje jednoho z dvou kandidátů, které vybere 6 volitelů (3 duchovní, 3 laikové), zvolených přímo obyvatelstvem eparchie.

životních (bohoslužbě, školství, církevním soudnictví a jinde) takorka státem ve státě.

Tuhý zápas s Řeky, maje povahu boje kulturního, podněcoval pochopitelně duševní život národa k zrychlenému proudění. Účinky se jevily v horlivé péči o národní školství, jež bylo vlastně jedním z předmětů zápasu, a jiná zařízení vzdělávací, cílým rozvojem literatury a časopisectva. R. 1876 měli již Bulhaři na 1500 škol chlapeckých a dívčích v Podunají a v Thrakii a na 350 v Makedonii, založených většinou od obcí neb od štědrých jednotlivců, po zřízení exarchátu také z dávek eparchiálních. Byly to ovšem vesměs školy nižšího stupně; ráz škol středních měly jen málokteré, na příklad 6třídní reálné školy v Gabrově a v Plovdivě. Skutečné gymnasium měli Bulhaři jen jedno, a to ještě na půdě cizí, v Bolgradě v Bessarabii, založené r. 1858. Mladíci chtějící dojíti vyššího vzdělání studovali buďto na francouzských a anglických školách v Cařihradě (zvl. na Robert College) anebo chodili do ciziny: do Odessy, Kyjeva, Moskvy, do Bukurešti a Bělehradu, do Záhřeba, Vídně a také hojně na školy české (do Prahy, Písku, Tábora) namnoze s podporou dobročinných spolků vzdělávacích. Od r. 1856 zakládali Bulhaři ke zvýšení lidové úrovně ve všech větších obcích čítaliště (besedy) a ženská družstva pro vzdělání dívek a žen. Výsledky byly podivuhodné; národ analfabetů, jakým byli Bulhaři ještě na počátku 19. století, stal se národem kulturním.

Zevním příznakem toho pokroku byl rozvoj domácí literatury; vzrůstala se jak co do počtu vydaných knih, tak i co do vnitřní hodnoty. Do r. 1875 vyšlo přes 800 spisů a 51 časopisů. Měla ovšem ještě pořád ráz jakési nezralosti a překotného chvatu; spisovatelé, z velké části samoukové, nesoustřeďovali svou práci na jednotlivé obory, nýbrž těkali neklidně od jednoho k druhému, nechávajíc se unášeti horečným vírem veřejného života, jehož se namnoze též sami činně účastnili. V básnictví prosluli tehdy nejvíce Petko Slavejkov (1827—1895), horlivý zápasník v boji církevním, a nadaný Christo Botjov (1847—1876). Byl také brzo podniknut pokus založiti jakési literární středisko; byla to Българска народна книжнина v Cařihradě, jež vydávala v l. 1858—1861 časopis Български книжници. Ale zanikla zakrátko. A podobně se nemohlo ani Българско книжовно дружество, založené r. 1869 v Braille, zmocí k zdárnějšímu životu. Zevní nesamostatnost tlumila ovšem silně rozvoj literatury. Knihy a časopisy mohly vycházeti větším dílem jen mimo hranice říšské; v Turecku samém je dovolila Porta tisknouti toliko v Cařihradě a v Rusku.

Ještě větší závadou byly poměry turecké v rozvoji činnosti umělecké. V národě utištěném nebylo vůbec vhodné půdy pro umění výtvarné vyššího slohu; ale že v něm i v tomto oboru dřímaly skryté zdárné síly, dokazovaly už za starších dob některé stavební památky a práce z uměleckého průmyslu, prováděné arci po řemeslnicku. Jsou to zejména stavby kostelů, lázní a jiných veřejných budov ve zhrublém slohu byzantském, vytvořené zednickými mistry (djulgeri neboli majstory), jejichž zaměstnání se udržovalo dědičně v horských osadách na západ od Prilepu, v Dibře, v okolí Kosturu, v Trnsku a západním Zlaticku, v Rhodopě a na jih od Trnova, jakož i nástěnné nebo tabulové malby řemeslných malířů z Razlogu, Samokova a Trojanu, práce venkovských řezbářů, pěkné zlatnické výrobky ze Sofie a j. Jsou známa i jména některých starších „zografů“ (malířů); v Trnově vymalovali kostel sv. Jiří r. 1710 mistři Christo a Stojó, v Arbanasech kapli sv. Athanasia r. 1726 Zojo a Nedjo. Když potom v 19. století zavál v Bulharsku svěžejší vzduch, je pozorovati i v těchto oborech znatelný pokrok. Hlavní památkou umělecké tvořivosti bulharské z té doby je rozsáhlá novostavba kláštera rylského, který byl r. 1833 zničen požárem a obnoven v r. 1834—47 podle vzorů athoských. Vystavěl jej za účasti jiných mistrů Pavel z Krimina u Kosturu; většinu malířských prací provedli bratři Zachariáš a Dimitr, synové Christa Dimitrova z Dospeje u Samokova, který se vyučil malířství na Athosu; r. 1817 byl také ve Vídni a založil malířskou školu samokovskou. Z té proslul nejvíce Dimitrův syn Stanislav Dospevski, který se už vzdělal na uměleckých školách ruských a vynikl jako portretista a krajinář, až byl r. 1876 za pronásledování od Turků zatčen a v žaláři plovdivském otráven.

Zatím co národ bulharský obracel všechno své úsilí především k zápasu církevnímu a povznesení duchovnímu, byl jeho poměr k vládě turecké celkem dobrý. Bulhaři ukazovali na venek s poměry politickými když ne spokojenost, tedy aspoň trpělivost; projevy nevole proti rozličným přehmatům a nezákonnostem úřadů měly ráz zdržlivé umírněnosti. Časopisy vycházející na půdě turecké útočily velmi prudce na církevní vrchnosti řecké, leč o sultánovi a vládě turecké psaly uctivě a šetrně; jenom z časopisů zahraničních bylo možno vyčísti, že ani politické poměry, v nichž národ žije, nejsou uspokojivé. Avšak umírněnost Bulharů ve věcech politických měla dobrý důvod; neboť se utíkali v boji s Řeky o pomoc právě k vládě turecké a ona to také byla, jež rozhodla boj v jejich prospěch. Ostatně vešly za Abdul Medžida i Abdul-Aziza (1861—1876) opravdu v život některé zákony a správní

reformy, které ukazovaly aspoň dobrou vůli vlády; v úřednictvu i ostatní veřejnosti rostla strana přívrženců „tanzimátu“, již se dostalo názvu Mladoturci.

Příčin k nespokojenosti bylo ovšem pořád dosti. R. 1861 osadila vláda v západním Bulharsku asi 12.000 tatarských vystěhovalců z Krymu; domácí sedláci jim byli nuceni odstoupiti část pozemků a pomáhat stavěti příbytky, což se dalo za obvyklých násilností se strany úřadů. Nárek byl obecný; z Vidinska přehlo mnoho lidu do Srbska, množství se vystěhovalo na Krym do dřívějších osad tatarských, avšak nenalezše tam příhodné domoviny, vrátili se domů. Ještě horší pohroma toho druhu přišla r. 1864. Když Rusové dokončili podrobení Kavkazu, opustilo množství mohamedánských Čerkesů svou domovinu a uchýlilo se do Turecka; vláda jim vykážala sídla jednak v Malé Asii, jednak opět mezi Bulhary při Dunaji a podél hranic srbských. Bylo patrné, že chce posílit živel mohamedánský právě na pomezí říše, kde národní hnutí bulharské docházelo účinné podpory ze sousedního Rumunska a Srbska. Ale úmysl vlády se nezdařil. Tataři se sice osvědčili jako lid pilný a chápavý, avšak Čerkesové nedovedli přivyknouti klidnému životu rolnickému, žili přes vládní podporu bídně, valem vymírali a zbytky jejich se později většinou vystěhovaly. Obyvatelstvo postižených krajů trpělo za to, že jim musilo postoupiti část vlastní půdy i majetku, mnoho jejich loupeživostí a divokostí a všechna nevole se ovšem obracela proti vládě turecké.

Ale přese všechny tyto útrapy, jež byly přece jen místně omezeny, snášel národ bulharský za té doby klidně panství turecké, a to tím spíše, že se jeho hmotné poměry přese všechno nedostatečné provádění vnitřních oprav a množství nevyplněných zlořádů pořád pomalu lepšily, třeba že patrnější pokrok bylo pozorovati na východě a ne tak v Makedonii. Ve východním Bulharsku nepřestával majetek přecházeti z rukou mohamedánských do křesťanských, v městech nabývalo zámožné křesťanské obyvatelstvo převahy, stav lidu selského se lepšil. Právě nejzámožnější třída mezi Bulhary, měšťtí čorbadžijové, neměla chuti vydávati svůj rostoucí blahobyt nějakému zásadnímu zápasu proti vládě turecké.

Roku 1864 se také v říši osmanské uskutečnila reforma, která přinesla právě podunajskému Bulharsku znatelné zlepšení poměrů. Veliký vezír Fuad paša uzákonil totiž novou úpravu správy říšské, jejíž podstatou bylo, že se místo pašaliků zřizovaly větší obvody, vilajety, rozdělené na sandžaky s přesně vymezenou pravomocí místodržitelů (valiů) i nižších úředníků. Pašaliky podunajské byly spolu s nišským a sofijským

ským sloučeny ve vilajet dunajský (Duna-vilajet), a ten se měl státi jakousi vzornou provincií pod správou Midhata paši. Skutečně byl Midhat tehdy jeden z nejlepších státníků tureckých, muž nadaný, vzdělaný, pracovitý, ale přísný až do krutosti. Za jeho čtyřletého úřadování (1864—1868), jež připomínalo tak trochu vládu osvícených absolutistů 18. století, poznali Bulhaři ponejprv dobrodiní moudré a pečlivé správy. Midhat se usídlil v Rusčuku a věnoval se své provincii se všestranným porozuměním; podporoval školy i ústavy lidumilné, zakládal peněžní fondy, silnice i pošty; jeho zásluhou byla r. 1868 zřízena železnice z Rusčuku do Varny, první to železnice v Turecku. Zároveň dbal přísně o pořádek a netrpěl nijakých přehmatů úředních; ke křesťanům se choval nestranně a přijímal je také do úřadů. Osobně byl nábožensky lhostejný, zato se u něho již hlásí myšlenka, aby všichni národové v Turecku splynuli v jednotnou národnost „osmanskou“, což se mělo státi zavedením tureckého jazyka jako vyučovacího do škol.

V Bulharsku samém se tedy na tu chvíli nepomýšlelo na nějakou obecnou vzpouru proti Turecku, ale za hranicemi uzrála už myšlenka osvobození národa cestou revoluční. Její projevy na venek měly ovšem dlouho ráz fantastických plánů a dobrodružných podniků, podobně jako kdysi výbuchy tajných revolučních sdružení v západní Evropě. V koloniích bulharských vystěhovalců v Rusku, Rumunsku a jinde počali vedle starousedlých živnostníků, kupců, lékařů, duchovních a jiných vystupovati čím dál více do popředí mladí nespokojenci, z velké části uprchlíci z domoviny, potom také studenti, žurnalisté, řemeslníci, zahradníci a všelijací dobrodruzi, vesměs horké hlavy, které blouznily o mohutném povstání všeho národa, nemajíce ani zdaleka ponětí o skutečných poměrech a možnostech a také o nich mnoho neuvažující. Jejich vůdčím duchem se stal Jiří Stojkov Rakovski z Kotle (1818—1869), obratný žurnalista, dějepisec a básník-samouk, ale při tom duch nepokojný, bez ujasněných představ o cílech a prostředcích zamýšleného zápasu; vedl postupně dobrodružný život v domovině, Rumunsku, Rusku i Srbsku a vydával časopisy v Novém Sadě, Bělehradě i Bukurešti. Cinně vystoupil ponejprv roku 1862, když Turci popudili bombardováním Bělehradu Srby v knížectví k brannému odporu; tenkrát sebral asi 200 studentů a hajduků a přivedl je Srbům na pomoc, ale zatím byla už roztržka mezi Srbskem a Tureckem přičiněním velmocí urovnána, a dobrovolníci rozpuštěni. Rakovski nepomýšlel prozatím na okamžitou vzpouru Bulharů proti Turecku, chtěl jen, aby se národ na ni připravoval. Za tím účelem založil roku 1866 v Bukurešti ústřední výbor, aby řídil ty přípravy;

při tom počítal mnoho i s družinami hajduků, kterých bylo ještě pořád dosti v horách balkánských, a stýkal se důvěrně s jejich předním vojvodou Panajotem Hitovem. Myšlenka branného povstání nedocházela však ani u Bulharů v cizině usedlých obecně souhlasu. Většina starousedlých se k ní chovala odmítavě anebo ji aspoň odkazovala do daleké budoucnosti a neshoda vedla v letech šedesátých k úplnému rozštěpení strany „starých“ a „mladých“, které se prudce ano vášnivě potíraly v časopisech. Staří očekávali pomoc jediné od nové vítězné války ruské, kdežto mladí, nadšení přívrženci svobod konstitučních a hesel pokrokových Rusko nenáviděli a chtěli spíše postupovati v dohodě se Srbskem. Ohniskem zápasu mezi stranami bylo Rumunsko, kde časopisecké projevy požívaly úplné volnosti. Rakovski měl při zakládání ústředního výboru největší oporu v mladých, ale jeho odkládací stanovisko a důvěra v pomoc ruskou ho přece zase sblížovala se starými.

Pozornost mladých se tenkrát obracela hlavně k Srbsku, jehož kníže Michal se obíral vážně záměrem veliké války osvobodovací proti Turecku za účasti všech křesťanských národů balkánských. Shromáždění emigrantů v Bukurešti předložilo v dubnu roku 1867 srbskému ministru Garašaninovi program společného postupu, jehož konečným cílem mělo býti založení jednotného svobodného státu srbskobulharského nebo bulharskosrbského pod vládou Michalovou a Garašanin přijal jejich nabídku. Zároveň se daly v Bukurešti pilné přípravy ke vpádu přes Dunaj. Počátek učinily na jaře r. 1867 malé čty hajducké pod Panajotem Hitovem a Filipem Totjovem, byly však od Turků rozprášeny. Násilná smrt knížete Michala (10. června 1868), jež měla za následek, že Srbsko zanechalo svých válečných úmyslů, pomátla hodně rozpočty revolucionářů, ale neučinila konec jejich podnikání. Ještě v létě r. 1868 se vypravila dobře ozbrojená četa asi 160 mladíků přes Dunaj (pod Svišťovem); její vůdcové Hadži Dimitr Asěnov ze Slivna a Štěpán Karadža z Tuldže doufali, že se jim podaří rozdmýchat mezi Bulhary, rozčilenými tenkrát pro neuspokojivý stav otázky církevní, obecnou vzpouru; ale podlehli v lesích okolo Trnova po hrdinném boji přesile vojska tureckého. Vyšetřování, nařízené potom Midhatem pašou, přivedlo mnoho lidí v Bulharsku na popraviště.

Nešťastný výsledek nerozvážného pokusu neodvrátil vůdce mladých od pojatých záměrů; počali je toliko pečlivěji připravovati. Vůdčím duchem všeho národního hnutí v cizině se stal na místě zemřelého (27. října 1867) Rakovského básník Ljuban Karavelov z Koprivšice (1838—1879), mladík vášnivý,

obratný v slově i písmě, který se cele postavil na stranu mladých hlásajů, že se Bulharsko musí osvoboditi vlastní silou. Za jeho vedení vypracoval v březnu r. 1870 sjezd 20 předních zástupců revolučního hnutí statut (ustav), jehož cílem bylo branné osvobození Bulharska ve spolku se Srby, Černohorci, Rumuny a třeba i s Řeky, vzdají-li se nároků na země neřecké; za tím účelem se měly sbírat peníze i zbraně a zařizovati všude po Bulharsku místní výbory s ústředím v Bukurešti a Lovči. V čelo revoluční propagandy se postavil bývalý jáhen Vasil Ivanov Levski z Karlova (1837—1873), aby šířil jako hlava potulných „apoštolů“ v národě myšlenku odboje. Působení apoštolů nacházelo ohlas hlavně mezi sedláky, drobnými řemeslníky, učitelstvem a nižším duchovenstvem, kdežto čorbadžijové a vůbec třídy hmotně lépe postavené hnutí celkem nepřály. Horlivou činností založili apoštolové po všem území na jih až k Rhodopě a na západ až ke Kystendilu síť asi 200 tajných místních výborů, jež měly svou tajnou poštu i policii dohlédající na chování členů.

Turecké úřady neměly dlouho potuchy o rozsahu příprav; přes to byly vyzrazeny předčasně. Hlavním pomocníkem Levského byl dobrodružný revolucionář rázu mezinárodního Dimitr Obšti, rodilý Makedorumun z Djakova u Ipeku, před tím hajduk v četě Panajotově. Ten přepadl v září r. 1872 nevčasně peněžní transport turecký, byl zatčen a pověděl při vyšetřování vše, co mu bylo známo. Porta, dovědění se odtud s úžasem o mocném hnutí revolučním, nařídila rozsáhlé vyšetřování a stíhání. Levski i Dimitr byli v únoru r. 1873 odsouzeni na šibenici, z ostatních zatčených bylo na 80 lidí vypořádáno do Diarbekru nad Tigridem. Zároveň zakročila Porta důrazně také u vlády rumunské; následek toho byl, že Karavelov musil zastaviti svůj časopis „Svobodu“ a utéci do Bělehradu.

Revoluční hnutí bylo ochromeno; úřady turecké měly také od té doby bdělejší oko. Revoluční nadšenci neupustili ovšem od svých záměrů, vyčkali jen příhodnější chvíle, a ta se dostavila, když v červenci 1875 přišly zprávy o vzbouření v Hercegovině. V Bukurešti se utvořil nový ústřední výbor, jehož předsedou byl Panajot Hitov, ale vůdčím duchem mladý básník Christo Botjov z Kaloferu, který studoval v Oděse a vedl nějaký čas život blouznivého politického dobrodruha, až zaujal po Karavelovu čelné místo mezi emigranty rumunskými. Výbor spatřoval ve vzpouře hercegovské počátek rozkladu Turecka i rozhodl se přikročiti bez dlouhých příprav rychle k činu. Nikdo neuvažoval o tom, že národ není vojensky vycvičen, že nemá zbraní, zásob ani pevné organizace, výbor se domníval, že stačí vyslati do jednotlivých krajů ozbrojené

čety, aby se všechno obyvatelstvo pozdvihlo okamžitě k nadšenému zápasu. V září r. 1875 učiněn počátek v St. Zagore, ale dopadl arci nešťastně. Důvěrníci, mezi nimiž vynikal Zachariáš Stojanov a mladičský druh Botjovův Štěpán Stambulov, vytrhli ozbrojeni v počtu 20 z města, aby pobouřili okolí, ale čety jimi svolané byly snadno od Turků rozprášeny nebo pobity.

Tento nezdar byl příčinou, že Botjov vystoupil z výboru. Prozíravější hlavy počaly poznávat, že povstání nemůže míti úspěchu při nedostatku zbraní; měli revolucionáři jen staré pušky křesací — turecké vojsko mělo zadovky — děl nebylo a obchod s olovem byl právě vládou zakázán. Ale většina účastníků, namnoze mladí lidé bez jakýchkoli zkušeností, neměla vůbec smyslu pro takové úvahy a domnívala se, že ke zdaru není potřeba než rázné odhodlanosti, ostatní že přijde samo sebou. Zřídili ještě r. 1875 tajně v Gjurgjevě nový ústřední výbor, složený z 15 mladíků, a ten se ustavil ihned jako zatímní vláda bulharská. Rozvrhl Bulharsko na 5 krajů, jejichž hlavní města byla Trnovo, Sliven, Panagjuriště (kraj plovdivský), Vraca a Sofia, a jmenoval pro ně apoštoly i pomocné úředníky. Jmenování si opatřili u srbského diplomatického zastupitelstva v Bukurešti průvodní listy jako kupci a vydali se v prosinci r. 1875 a v lednu r. 1876 přes zamrzlý Dunaj.

Tajné působení vyslaných nacházelo přes dřívější smutné zkušenosti v lidu všude hojně ohlasu, ale nikde tolik, jako v Srédné góře a západní Rhodopě, kde předchozí hospodářský vývoj — přechod pozemkového majetku z rukou mohamedánských do křesťanských — způsobil právě nejostřejší protivu mezi oběma stranami. Vedení v tom kraji strhl na se Gabriel Grujev Chltev, výmluvný, ale nevzdělaný soukeník z Koprivšnice, který vystupoval podle průvodního listu pode jménem Jiří Benkovski. Na jeho vyzvání se sešli spiklenci kraje plovdivského v počtu 300—350 osob 24. dubna 1876 k tajnému shromáždění na louce Oborišti (sz. od Panagjuriště) a ustanovili tam po slavnostní bohoslužbě počátek povstání na první den května. Plán povstání byl vymyšlen velmi chatrně; všechna větší města v kraji a některé vesnice se měly zapáliti, načež mělo obyvatelstvo zaujmouti obranné postavení v horách; na útočný postup se vůbec nepomýšlelo.

Ale jeden z účastníků, sedlák Nenko z Baldjova, vyzradil vše kajmakamovi (krajskému náčelníku) v Tatar-Pazardžiku. Plovdivský paša kázal vše vyšetřiti. Když vojenská hlídka přišla za tím účelem do Koprivšnice, vytušili tamní obyvatelé nebezpečí a hlídku pobili (2. května); tím bylo povstání urychleno. V Panagjurišti, revolučním ústředím kraje plovdivského, vrhli se obyvatelé ještě v týž den na tamní mohamedány

a vyhlásili po všem okolí svobodu Bulharska. Vesnický lid přijímal všude s nadšením zprávu o svém osvobození a chystal se k obraně; jenom čorbadžijové ve větších místech se chovali upjatě. Vzbouřenci neměli ovšem ponětí o pravém stavu věci; na výzbroj měli jen staré pušky, a k tomu se vyráběla na rychlo dřevěná děla z vrtaných kmenů třešňových, k nimž se za náboje brala závaží.

První dny byly radostné. Plovdivský paša nemaje po ruce vojska mohl proti povstalcům vypravit toliko nepravidelné čty bašibozuků. Benkovski vytrhl v čele své družiny nejprve k Petriči a rozprášíl tam bašibozuky, potom přitáhl slavnostně do Belova, odkud vycházela tehdy dráha vystavěná bar. Hirschem do Plovdiva. Ale již 7. května padla do rukou bašibozuků Klisura a vypálena a zároveň se blížily turecké pluky od Cařihradu a od hranic srbských. Ještě horší bylo, že plovdivští agové poštváli místní mohamedány k boji a povolali na pomoc také rhodopské Pomáky a Kyrždaly z Ardy. Proti pravidelnému vojsku a rozrušeným rotám mohamedánů bylo roztržštěným a málo početným oddílům bulharského lidu nemožno něco poříditi. Benkovski si počínal naprosto bezradně. Turecké vojsko táhnoucí od Sofie i od Plovdiva obsadilo bez námahy území srednogorské; obyvatelé se většinou poddávali nebo utíkali do hor. Jenom v Panagjurišti se odvážili boje (11. května), ale podlehli přesile; jenom část se bránila do posledního dechu, ostatní se zachránili do lesů, ale pohynuli potom většinou na útěku v horách balkánských, mezi nimi i Benkovski.

Ještě hůře pochodili vzbouřenci na jižní straně údolí marického, kde bylo střediskem vinařské městečko Peruštica a veliká dřevorubecká ves Batak. Na Peruštici přitáhly 6. května rotý bašibozuků a Pomáků, k nimž se ostatně přidalo i dosti Řeků, a obklíčily ji pod vedením Achmeda ze vsí Тъмръше (Tamarašlije) se všech stran; obyvatelé ohlásili sice do Plovdiva, že se vzdávají, avšak bašibozuci počali mezi nimi hanebné vraždění. Lid se utekl do kostelů a pokoušel se o obranu, ale marně; teprve příchod řadového vojska učinil konec divoké řezi. Nejhorší osud stihl Batak. Tam přitrhli 12. května rozrušení Pomáci pod vedením Achmeda Baratunlije; obyvatelé byli ochotni složit zbraň do rukou císařských úředníků, avšak Pomáci je oklamali líčenou smířlivostí, a když část skutečně ustala od boje, vrhli se na osadu s lačnou dravostí; zbývající část obyvatelů se bránila po dva dny za dřevěnými ohradami a po domech, až byli na konec všichni i s ženami a dětmi — počtem asi 4000 lidí — v příšerné řezi porubáni. Roty Pomáků a bašibozuků, vzrostlé zatím na 18.000 mužů, řádily potom ještě několik dní po okolí, zničily 58 vsí, 4 kláštery a pobily na

15.000 lidí; jenom městečko Bracigovo se hájilo statečně, až přitáhl (17. května) Hasan paša s pravidelným vojskem, jemuž se poddali a potrestáni toliko pokutou peněžitou.

Předčasný výbuch povstání srednogorského byl příčinou, že se v ostatních 4 krajích vzpoura nerozvinula. Jenom v Trnovsku došlo na nepatrné místní výbuchy v okolí Gabrova; jednotlivým četám se ani nepodařilo sraziti se ve větší sbory vojenské a byly v oddělených srážkách většinou pobity, toliko nemnozí unikli za Dunaj. Zatím trvali vůdcové odboje v Gjurgjevě v trapné nejistotě. Nedostatek řádného spojení byl příčinou, že přicházely zprávy, jež byly mezi sebou v naprostém odporu. Ještě po hrůzném konci povstání srednogorského se hlásalo, že Bulhaři pokračují vítězně v boji. Teprve když už bylo po všem, vypravilo se asi 200 lidí pod Botjovem za Dunaj. Vstoupili v přestrojení na dunajský parník „Radecký“ a přinutili dne 29. května kapitána, že je vysadil na břeh u Kozludaje. Odtud táhli pak na Vracen domnívajice se, že apoštol kraje vrackého Zaimov už zahájil úspěšný boj. Čekalo je trpké zklamání. Zaimov, jež protivníci potom vinili z chabosti ano i ze zrady, podnítil teprve na zprávu o jejich blízkosti vzpouru ve Vrace a dostal město do své moci, ale v zápětí přitáhl Hasan paša s vojskem a učinil jeho opožděnému pokusu rázem konec. Botjov se potom obrátil k Balkánu, ale jeho četa rozehnána 1. června u kláštera Čerepiše poblíž prorvy iskerské, on sám pak padl a hlava jeho přinesena u vítězoslávě do Vraci.

Takový byl konec neblahého ukvapeného pokusu o osvobození národa bulharského. Hlouček nadšených, ale nezralých a nezkoušených mladíků strhl národ k podniku, jehož zdar byl i za nejpriznivějších okolností už předem vyloučen. Vystrážlivění bylo strašlivé. Ačkoli vzpoura zůstala omezena na území celkem neveliké, skončila přece jen hrozným krveprolitím a ohromnými ztrátami národního majetku. A potom přišlo dodatečně ještě rozsáhlé vyšetřování, jež přivedlo tisíce podezřelých, namnoze ze vzdělanější třídy občanstva, do útrap žalárních a množství z nich k trestu oběšení nebo vyhnanství. Byla to hrozná sprcha na radostnou a sebevědomou náladu, roznícenou vítězným koncem zápasu církevního. Utýranému národu zbývala jediná naděje, že se ho ujme cizina.

O zevním stavu zemí bulharských té doby podávají obraz díla cestovatelů po Turecku, zejména Ami Boné, *La Turquie d'Europe* (Paříž 1840, 4 sv.), Grigorovič, *Očerk putešestvija po evropskoj Turcii* (2. vyd. Moskva 1877); Blanqui, *Voyage en Bulgarie* 1841 (Paříž 1843); Kanitz, *Donau-Bulgarien u. der Balkan* (Lipsko 1875; 2. vyd. 1879). Přehled kulturního vyvoje a církevního zápasu u Miševa, *B'lgarija v minaloto* (Sofia 1916). Práce podrobnější: Ivanov, *Gr'cko-b'lgarski otnošenija předi c'rkovnata borba*

(Sofia 1911); Čechlarov, Dokumenti za b'lgarskoto v'zražďane (Sbornik 22—24); Iv. A. Georgov, Materiali po našeto v'zražďane (A. 24); Jordan P. Georgiev, Materiali za c'rkovnata borba (t. 23); týž, Archiep. Josif Sokolski (Spis. akad. 8. 1914); Stanimirov, Spomenite mi za arch. Josifa Sokolski (Izv. na istor. druž. Sofia V. 1922); Burmov, B'lgarskata c'rkovna raspra (Sofia 1902), Scheffler, Das bulg. Exarchat u. der mazed. Kirchenstreit (diss. Leipzig 1909); Radivoev, Vreme i život na mitropolit Ilarion makariopolski (Sofia 1912); Milkov, Antim I. b'lg. ekzarch (Plovdiv 1899); Balabanov, Gavril Krstevič (Sofia 1914); Šišmanov, Značenie i zaslugi na bratija Miladinovi (Spis. akad. 3. 1912); Vankov, Istorija na učebnoto d'elo v B'lgarija (Loveč 1903); Zanetov, B'lgarskitě kolonii v Russia (Per. spis 1895). O poměrech řiše turecké: Sax, Gesch. des Machtverfalles der Türkei. Bamberg, Geschichte der orient. Angelegenheiten in Zeitraum des Pariser u. des Berliner Friedens (1888); Engelhardt, La Turquie et le Tanzimat (Paříž 1884); Ali Haidar Midhat, Midhat-Pacha, sa vie et son oeuvre (Paříž 1908); Osman-Bey (Fr. Millingen), La Turquie sous Abd-ul-Aziz (Brusel 1868); Romanski, Avstrijski dokumenti po niškoto b'lgarsko v'zstanie od 1841—42 (Sbornik 1912). O revolučnim hnutí Zach. Stojanov, Zapiski po b'lgarskitě v'zstanija (Sofia a Plovdiv 1884—92 3 díly).

Přehled v Jirečkově knize, Das Fürstentum Bulgarien; Strašimirov, Istorija na aprilskoto v'zstanie (Plovdiv 1907); V. Sak, Bulharské povstání r. 1876 (Slov. Přehled III. 1901). Panajot Hitov, Moeto patovanie po Stara planina (Bukurešt 1872).

3. Obnova samostatnosti.

Ohlas bulharských Feží v Evropě. — Memorandum patriarchy Anthima. — Válka srbsko-turecká. — Konference zástupců velmocí v Cařihradě. — Nedostatečné ústupky Turecka. — Rusko vypovídá Turecku válku. — Průběh války. — Účast bulharských dobrovolníků. — Obrana Šipky. — Mtr. — San Stefano. — Kongres berlinský. — Knížectví bulharské a Východní Rumelie. — Odpor Bulharů proti rozdělení národa. — Direktorium knížete Dondukova. — Uspořádání knížectví bulharského. — Shromáždění „notáblů“. — Konservativci a liberálové. — Ústava. — Její liberální ráz. — Volba Alexandra Battenberského knížetem. — Organizace Východní Rumelie. — Alexander Vogoridi guvernérem Východní Rumelie.

Žalostný konec ukvapeného pokusu revoluce r. 1876 byl by dopadl těžce na odpovědnost nerozvážných původců, avšak další běh věcí jim dopřál přece jen jakéhosi ospravedlnění. Každý převrat, posunující vývoj národa mocnými kroky vpřed, zejména setřesení staleté poroby, vyžaduje krvavých obětí. Všechny ty hrůzy, jež národ bulharský prožil r. 1876, byly právě takovou daní. Potoky vylité krve netekly nadarmo, přinesly národu opravdu osvobození, třeba neúplné, jenže jinakým způsobem, než si představovali horkokrevní revolucionáři.

Kdyby byla vláda turecká měla vedení věcí pevně v svých rukách a potrestala vzpouru s rozumnou umírněností, byl by následek býval nepochybné utužení jejího panství nad Bulhary. Ale nelidské řádění bašibozuků a Pomáků, hromady mrtvol a dým ze spálených osad volaly hrůzným dojmem k světu zahraničnímu. Odhalily ostatní Evropě, že turečtí poddaní žijí přese všechny reformy a přese všechna zdánlivě příznivá zařízení vládní v poměrech nesnesitelných. Cím byla kdysi Řekům v jejich boji za samostatnost slavná minulost předků, tím se stalo národu bulharskému hrozné utrpení r. 1876; probudilo svědomí Evropy. Zprávy, jež přicházely na západ o událostech srednogorských a hanebném vraždění batackém, naplnily veřejné mínění krajním rozhořčením; volalo se po zakročení a pomoci utiskovaným. K dovršení protiturecké nálady se přidružila k zvěrstvům v Bulharsku ještě i jiná událost; poštvaná lůza zavraždila 6. května 1876 v Solunu francouzského

a německého konsula za to, že se ujali dívky převedené násilím k islamu. Nejvíce vážilo, že prudká nevole proti Turecku ovládla veřejné mínění i v Anglii, jejíž politika směřovala dotud důsledně k posílení Turecka; státník Gladstone volal v časopisech a na schůzích po zakročení. V Paříži pozvedl podobně svůj hlas Viktor Hugo.

Pobouření, jež zprávy o povstání v Bulharsku způsobily v Cařihradě, vedlo k tomu, že neschopný sultán Abdul-aziz byl 30. května svržen (a brzo potom zavražděn) a na trůn dosazen Murad V. Nová vláda, jejíž duší byl Midhat paša, pokoušela se odvrátiti hrozící mraky tím, že snižovala v úředních zprávách počet obětí a velikost hrůz, ale nepodařilo se jí to. V červenci r. 1876 se vypravili na místa činů zástupcové západní veřejnosti: anglický komisař Walter Baring, generální konsul Spojených států Eugen Schnyler, americký žurnalista Mac Gahan a ruský konsul v Plovdivě kníže Certelev. Hromady hniječích nepohřbených mrtvol je ohromily; Baring označil řež batackou jako nejodpornější zločin celého století. Zároveň vypravili také cařihradští Bulhaři a exarcha Anthim poselstvo k velmocem, vedené Cankovem a vzdělaným žurnalistou Markem Balabanovem z Koprivšnice, s prosbou o zastání. Porta sice za to přinutila Anthima k odstoupení a poslala ho do vyhnanství, ale poselstvo, jež počalo svou okružní cestu v Londýně a skončilo v Petrohradě, po zprávách očitých svědků se neminulo s účinkem. V pamětním spise, jež předložilo mocnostem, Bulhaři připomínali, že jejich národ snášel dlouho trpělivě svou porobu a žil jenom polovičním životem, ale že se nyní, kdy panství turecké nad ním není už požadavkem rovnováhy evropské a kdy se ukázala pravá podstata všech reforem tureckých, dožaduje přirozeného práva, aby se mohl svobodně vyvíjeti, jak jej opravňuje jeho početnost a pokroky kulturní. Mocnosti se nemohly k věcem bulharským chovati nečinně, už také proto, že se vlny na Balkáně vzdouvaly čím dále tím mocněji. Srbsko a Černá Hora se ujaly svých soukmenovců, bojujících proti Turkům v Bosně a Hercegovině, a vypověděly 2. července Turecku válku.

Neživější účast ovšem probudily události na Balkáně v Rusku. Z kruhů slavjanofilských se ozývalo naléhavé volání, aby se Rusko ujalo utiskovaných bratří a souvěrců, četní dobrovolníci spěchali, aby posílili řady vojska srbského. Ruská vláda se také přičiňovala ze všech velmocí nejrázněji o zlepšení poměrů na Balkáně. Cář Alexander II. se dohodl v červenci r. 1876 na osobní schůzi s Františkem Josefem v Zákupcích o krocích, jež v té věci byly žádoucí. Nejbližší potřeba se ukázala zakročiti ve věci srbské, neboť Srbové vedli válku nešťastně;

Turci si otevřeli vítězstvím u Džunisu (30. října) a dobytím Alexince cestu do nitra Srbska. Z Bulharska se účastnila té války na straně srbské legie složená z 1300 hajduků a dobrovolníků, vedených Panajotem Hitovem a j.; pronikla ze Srbska Balkánem až do okolí Kutlovice, odtud se však musila vrátiti. Ruské ultimatum přinutilo Portu, že povolila 1. listopadu r. 1876 Srbům dvouměsíční příměří, jež bylo potom prodlouženo.

V Turecku se zatím stala nová změna na trůně; na místě duševně chorého Murada V. zaujal už 31. srpna 1876 trůn jeho bratr Abdul Hamid II. Rusko naléhalo na ostatní mocnosti, aby přinutily nového sultána k ústupkům ve prospěch nespokojených národů balkánských. Na přání Anglie se sešla k projednání těch věcí konference velmocí v Cařihradě, jež zasedala od 12. prosince 1876 do 20. ledna 1877. Tam vystoupilo Rusko s návrhem, aby se ze všech zemí obývaných Bulhary zřídila samosprávná provincie turecká, ale konference pozměnila návrh tak, aby celé to území bylo rozděleno na dvě samosprávné provincie, východní s hlavním městem Trnovem, a západní, jež měla obsahovati i Makedonii až za Skopje, Bitolj, Ochrid, se střediskem v Sofii; třetí podobnou provincií měla býti Bosna s Hercegovinou. V obou bulharských provinciích měly býti zavedeny sněmy z volených zástupců lidu; správu měli vésti křesťanští guvernéri jmenovaní sultánem vždy na 5 let; krajští správčové měli býti bráni podle většiny obyvatelstva buď z křesťanů nebo mohamedánů; z příjmů provincií se mělo odváděti 30% do pokladny státní. Úřední řečí měla býti vedle turečtiny i bulharština, v náboženství měla nastati plná svoboda a rovnoprávnost; turecké posádky měly zůstatí jen v pevnostech a v důležitějších městech, jinak měly obě provincie míti jen milici a četnictvo vybírané z domácího obyvatelstva.

Návrh konference byl Turecku svrchovaně nepřijemný. Midhat paša, který se v prosinci r. 1876 stal velkým vezírem, pokusil se prokázati zbytečnost všeho vměšování velmocí a jejich léčebných prostředků tím, že vyhlásil 23. prosince 1876 slavnostně pro celou říši tureckou konstituci s parlamentem o dvou komorách; zároveň hleděl uchlácholiti Bulhary menšími ústupky místními. Než nečekaná ten obrat vzbudil sice překvapení, ale potkal se po starých zkušenostech s hattišerifem a hattihumajunem s nedůvěrou jak u domácích křesťanů tak i u velmocí, a nedůvěra nezmizela, ani když parlament se v březnu r. 1877 opravdu sešel; křesťané v něm byli ostatně ve značné menšině a rozhodné slovo měli oddaní stoupenci vlády. Edhem paša, nástupce v únoru propuštěného Midhata, se snažil marně odvrátiti další kroky velmocí drobnějšími ústupky a mírem povoleným 3. března Srbsku. Rusko už zbrojilo k válce a vymohlo

na konferenci diplomatů v Londýně (v březnu), že Turecko bylo vyzváno, aby zavedlo na Balkáně, a to za účasti velmocí, náležité reformy. Ostatní mocnosti mimo Rusko neměly sice hnáti věci do krajností, ale ponechaly aspoň — Anglie velmi nerada — Rusku volnost ke krokům donucovacím. Rakousko si ovšem zajistilo za neutralitu nárok na Bosnu a Hercegovinu.

Když Turecko nejevilo nijaké ochoty, aby zavedlo důraznější změny v poměrech křesťanských národů, a když se zároveň parlament cařihradský vyslovil pro pokračování ve válce s Černou Horou, vypověděl mu car Alexandr 24. dubna r. 1877 válku. Nelze nepřiznati, že Turecko se cítilo v dobrém právu, hájíc své integrity proti vměšování cizích mocností, ale bylo přece jen jeho vinou, že nedovedlo včas rozřešiti otázku poměru svých křesťanských poddaných k celku tak, jak vyžadoval změněný duch času a valně pozmeněné jeho postavení uprostřed států evropských. Rovněž nelze popírati, že jednání Ruska nevyplývalo z pohnutek čistě nezištných, nesených jen a jen obětavou láskou k utiskovaným bratrským národům. Důležitou pohnutkou byly jeho vlastní zájmy životní, volná cesta k moři Středozevnímu, již mu zavíralo právě Turecko. Ale proto přece netřeba podceňovati význam, jaký v jeho válečném vystoupení proti Turecku měla myšlenka slovanské vzájemnosti a náboženské pospolitosti pravoslavných a snaha vybavit národy tak spřízněné z těžkého jáma cizího.

Válka ruskoturecká, jež se počala r. 1877, byla na rozdíl od všech předešlých pro Bulhary skutečnou válkou osvobodovací, a země bulharské byly tentokrát také mnohem větší měrou jevištěm bojů než za válek dřívějších. Obě válčící mocnosti se utkaly sice také na půdě asijské, v Zákavkazí, ale boj rozhodný byl sveden v Bulharsku. Rusko, zajistivši si již 16. dubna smlouvou s Rumunskem volný průchod, mohlo podniknouti útok přímo na Dunaji. Rumunsko chtělo zprvu zůstatí nestranným, ale přidalo se již 13. května k Rusku, prohlásivši předtím svou plnou nezávislost; zato nevyhovělo Srbsko vyzvání Rusů, poukazujíc na ztráty, jež mu vynesla válka právě ukončená. Rusové, prošeďše Rumunskem, nesoustředili tentokrát svůj útok na Dobruđu, nýbrž překročili s hlavní silou Dunaj u Zimniče (v druhé polovici června); carský manifest ohlásil 27. června ze Svištova Bulharům osvobození. Turci neměli času, aby spojili svá vojska k jednotné obraně. Vrchní velitel Abdul Kerim se položil v okolí Šumna, Mehmed Ali, renegát původu pruského, zaujal postavení u Rusčuku a Silistry, Osman paša stál v okolí Vidina, Sulejman paša bojoval se svou armádou proti Černohorcům v Hercegovině. Rusové si chtěli rychlým rozražením tureckých vojsk

na obě strany otevřiti středem cestu na Cařihrad. Zatím co se hlavní jejich síly rojily při Dunaji, kde se generál Krüdener zmocnil 16. července Nikopole, podnikl Gurko smělý pochod na jih, obsadil 7. července Trnovo a překročil Balkán. Abdul Kerim mu nedovedl včas překaziti jeho pochod, začež byl sesazen. Gurko dobyl potom od jihu průsmyku Šipky a vysílal své čety až do údolí Marice na západ od Drinopole.

Ale rychlý ten postup byl předčasný. Turci napíali všechny síly a doplňovali nakvap svou nepřipravenou brannou moc posilami a zásobami. Hlavní ruská armáda nemohla ani proti Mehmedu Alimu ani proti Osmanovi nic podstatného poříditi; Sulejman paša, povoláný rychle od západu na ochranu Cařihradu, zatlačil voje Gurkovy až k Balkánu. Zatím přešel i Mehmed Ali k útoku a dotíral na levé křídlo ruské, vedené velkoknížetem následníkem, od Rusčuku; Osman paša překročil Vid, obsadil Plevna a Loveč a rozmnožil své vojsko posilami na 50.000 mužů. Turečtí vojevůdcové zamýšleli vytlačiti Rusy z Podunají spojením všech tří armád; záměr ten se jim ovšem nepodařil, neboť Gurko překazil za krutých bojů koncem srpna Sulejmanovi pokus o vzetí Šipky a další postup na sever. Mehmed Ali byl po porážce u Cerkovně (21. září) vržen nazpět, Osman byl nucen po ztrátě Lovče (počátkem září) se uzavřítí v Plevnu; avšak další postup Rusů vázl, neboť Osman, jenž se velmi důkladně opevnil v Plevně a připravil útočícímu vojsku Krüdenerovu v první polovici září těžké ztráty, znevažoval jim volnost pohybu a větší rozpětí sil.

Rusové, jimž se tou dobou ani v Zákavkazí hrubě nedařilo, poznali, že podceňovali nepřítele, i doplňovali na rychlo svá vojska posilami z domoviny a zároveň požádali, ač velmi neradi, knížete rumunského o vojenskou pomoc k dobývání Plevna. Osman se tam hájil tak vydatně, že Rusům nezbylo, než přikročiti k pravidelnému obléhání pevnosti jim vytvořené. Teprve když mu Gurko po těžkých bojích odřízl koncem října spojení na Sofii, byl jeho odpor nedostatkem potravin a zásob ochromen, a oblehatelům se podařilo přinutiti ho po odražení posledního zoufalého výpadu 10. prosince ke kapitulaci, jež přivedla přes 40.000 mužů tureckého vojska do zajetí. Pád Plevna uvolnil Rusům cestu na jih. Turci drželi sice ještě Rusčuk, Šumen a Vidin, avšak Rusové se už nezdržovali dobýváním těch míst a obrátili se s hlavní silou na Cařihrad. Gurko překročil u Baba-Konaku západní Balkán a obsadil 4. ledna r. 1878 Sofii, sbory Radeckého přešly za hrozně zimy průsmyky středního Balkánu a zajaly 9. ledna pod Šipkou Vesela pašu s 32.000 mužů, Sulejman paša poražen se zbytky své armády 16. a 17. ledna na hlavu u Tatar-Pazardžiku, načež Rusové vtrhli do

Drinopole a jejich přední voje dostihly koncem ledna moře Marmarského. Turecko nemělo na obranu Cařihradu než asi 12.000 mužů. Zatím dobyli Srbové, vyhlásivše hned po pádu Plevna 14. prosince 1877 Turecku novou válku, Niše a Pirotu a pronikli na druhé straně na Kosovo pole. Černohorci opánovali 10. ledna Bar a ohrožovali Skadar. Rumuni dobyli 24. února Vidina. Sultánovi nezbývalo, než žádati o mír.

Národ bulharský, jehož osudy se v této válce rozhodovaly, mohl v ní býti namnoze jen trpným účastníkem, ale tak zcela nečinným přece nezůstal. Jakmile se válka zjevila na obzoru, spěchalo mnoho Bulharů do Kišiněva a utvořilo tam ve vojsku ruském 6 praporů dobrovolnických, k nimž pak přibýly ještě dva. Bukureštský výbor vydal k národu provolání, v němž mu ohlásil, že Rusové jej přicházejí vyprostit z poroby. Skutečně je vítal lid skoro všude jako své přátele a osvoboditele. Že však země bulharské byly zároveň jevištěm války, bylo národu zaplatiti své osvobození novými ztrátami na lidech i majetku. Severní kraje neutrpěly tak mnoho; jenom místa skutečných bojů, totiž okolí Rusčuku, Plevna a Eleny byla zle postižena. Tím hůře pochodila část území jižně od Balkánu. Předčasný pochod Gurkův za Balkán a jeho potomní ústup se stal osudným vši krajině mezi Balkánem a Maricí.

Gurko, překročiv 13. července 1877 Balkán sedlem Hain-Köjským, obsadil Kazanlyk a vtrhl za jásotu lidu do St. Zagory; jeho kozáci pobořili plovdivskou dráhu u stanice Kajadžiku nedaleko Chasköj. Bulhaři vítali všude Rusy s radostí, turecké a mohamedánské obyvatelstvo prchalo zděšeně na jih. Gurko zvítězil ještě 29. července nad Renfem pašou u Nové Zagory, jež za toho boje vyhořela, ale v tom se již blížila od Drinopole armáda Sulejmanova, používajíc neporušené části železnice. Okolí St. Zagory se stalo jevištěm třídních litych bojů, jichž se zdatně účastnily i prapory bulharských dobrovolníků. Rusové zatlačeni na sever; St. Zagora lehla s množstvím vesnic popelem, obyvatelé zachránili většinou jen holé životy. Další potom ústup Rusů naplnil všechno okolní obyvatelstvo zoufalstvím; za jejich vojsky se hrnuly odevšad davy vesničanů a prchaly s nářkem přes Balkán do území, jež bylo trvale v moci ruské, ale tam z nich mnoho zahubil hlad, zima a nemoci.

Rusové zastavili postup Sulejmanův teprve u průsmyku Šipky. Na nejdůležitějším místě přechodu bylo postaveno pět praporů bulharských, které se tam spolu s jedním plukem ruským na kvap opevnily a odolávaly v pětidenních zuřivých bojích s nevyrovnanou statečností divokým útokům nejvybranějších oddílů vojska Sulejmanova, až Turci byli po příchodu

posil od generála Radeckého 27. srpna nuceni zanechat svých útoků. Když se potom po pádu Plevna Rusové hnuli opět na jih, účastnily se bulharské prapory u Šejnova pod Šipkou 8. a 9. ledna r. 1878 vítězné bitvy proti armádě Veselově. Skvělá účast bulharských vojáků na bojích u St. Zagory, Šipky a Šejnova zajistila národu bulharskému čestný podíl na zásluhách o jeho osvobození a oživila starou válečnou slávu jména bulharského. Nemenší byly ovšem oběti, jichž si válka od národa vyžádala nedobrovolně. Vítězové přicházejíce po druhé do krajin položených na jih od Balkánu nalézali všude smutné následky svého dřívějšího ústupu. Turci táhnouce v létě r. 1877 v patách za armádou Gurkovou řádili nelidsky proti bezbrannému obyvatelstvu za to, že vítalo s předčasnou radostí své osvoboditele. Kdo zůstali na místě, byli bez milosti pobíjeni. St. Zagora, předtím město lidnaté a zámožné, zpustla úplně. V Karlově zvěšeli Turci většinu mužského lidu, přes 800 osob, v Kaloferu a Sopotu povraždili všechno pozůstalé obyvatelstvo, které neuteklo, a město vypálili, také Kazanlyk vyhořel a množství uprchlíků z okolních vesnic v něm pobito. Kdož ušli prvinnu vzteku rozlícených tureckých vojsk a vracejících se mohamedánů, byli hromadně bráni jako podezřelí do vyšetřování. Vězení se naplnila nešťastníky, s nimiž se nedělalo nijakých okolků. Celý ten kraj se obrátil v dokonalou pustinu. Po válce bylo zjištěno, že Turci zahubili v Plovdivsku a Drinopolsku přes 17.000 Bulharů a zničili 925 kostelů. I v samém Cařihradě bylo tajně povražděno asi 180 lidí.

Ale na všechny ty hrůzy, které nic nezadávaly ohavnému běsnění r. 1876, přišla aspoň dodatečně útěcha, že tentokrát uhodila opravdu hodina národního osvobození. Turecko bylo nuceno přijmouti 3. března 1878 v San Stefanu mír, jehož podmínky byly v podstatě dílem Ignatěvovým. Mír ten zřizoval na půdě turecké nový stát balkánský, který sice neměl vnější nezávislosti, ale přece jen úplnou vnitřní svéprávnost pod vlastním knížetem. Jeho rozsah se kryl v podstatě s územím obou autonomních provincií, navrhovaných konferencí cařihradskou (str. 55), ale tak, že měl mimo to obsahovati i pobřeží Egejské od Lagosu k jezeru Bešickému s přístavem Kavalou, na západě jíti za Kostur, Korěn, Ochrid, Debru, Vranju a Pirot; zato měla Dobrudža připadnouti Rumunsku záměnou za podunajskou Bessarabii, již si vyměnili Rusové. Při Černém moři mělo jíti pobřeží bulharské až na jih od Agathopole, v Thrakii dostávalo Bulharsko i kraj kolem Lule-Burgasu. Bylo to území v rozsahu téměř 170.000 km² s 4 $\frac{1}{2}$ mil. obyvatelů. Vládcem měl býti dědičně kníže zvolený od lidu a potvrzený sultánem v dohodě s velmocmi. Všechny pevnosti na území

bulharském měly být zrušeny, turecké posádky měly zemi úplně vyklidit, ale Turecku bylo ponecháno právo vojenského průchodu do vzdálenějších provincií. Nežli nastanou spořádané poměry, měli Rusové vésti v Bulharsku po dvě léta zatímní správu skrze dosazeného plnomocníka, a zříditi zejména s použitím svého vojska domácí milici.

Mír „svatoštěpánský“ naplnil Bulhary nesmírnou radostí. Nepřinášel jim sice úplnou státní nezávislost, ale přece jen postačitelnou míru svobody k volnému dalšímu rozvoji, a hlavně věc, spojoval všechny národ v jedno politické těleso, což bylo zvláště důležité při nehotovém pořádku stavu církevní otázky makedonské, protože Bulhaři nemohli pro pletichy řecké nijak dosáti konečného rozhodnutí o církevní příslušnosti tamních eparchií; politická jednota by byla učinila rázem konec nejistotě ve věci církevněprávní. Ale Bulhaři byli právě vedle Černohorců jediný národ balkánský, který byl s mírem spokojen. Nebyli spokojeni Srbové, že se jim mělo dostati nepatrného územního přírůstku v sandžaku nišském, nebyli spokojeni Rumuni, že měli odstoupiti Rusku svou část Bessarabie, ale nejvíce křičeli Rekové, že Makedonie, na niž si činili nároky, a pobřeží Egejské mají připadnouti Bulharům. Závažnější nežli odpor národů balkánských bylo odmítavé stanovisko velmocí. Anglie se postavila rozhodně proti přílišnému trhání území tureckého. Rakousko nechtělo dopustiti, aby moc Ruska na Balkáně příliš vzrostla; poukazovalo se, a to aspoň pro první dobu ne neprávem, že nově zřízený stát, v němž Rusové měli po dvě léta vládnouti zatímně, nebude než ruskou „gubernií“.

Hroživé vystupování Anglie a Rakouska pohnulo Rusko k ústupnosti. Jeho armáda, ač vítězná, byla přece jen hodně zeslabena, i nezdálo se radno vydávati se v nebezpečí nových srážek, a to zvláště proto, že také mezi mohamedány nastávalo všude velké jítření, a Rusové měli na samém poloostrově dosti nepříjemností s jeho výstřelky. Rhodopští Pomáci se sice po příchodu ruských vojsk většinou rozutekli ze svých vsí, ale již v dubnu se počali vraceti a srocovati v čety, jsouce posilováni také jinými tureckými uprchlíky, jež napadaly ruské stráže a křesťanské vesničany na severních svazích rhodopských až do okolí Perušnice. Hlavním pořadatelem toho odbojného hnutí byl anglický dobrodruh St. Clair, vedle něho i někteří uprchlíci polští. Proti útokům tureckých rot se stavěly na druhé straně do boje čety hajducké, jež vedl vojvoda Petko, takže se celý ten kraj stal na jaře r. 1878 jevištěm drobné války místní.

Rusko mělo tedy dosti příčin, aby nehralo věci do krajnosti, zvláště když se ani sprátelené Německo nemínalo postaviti přímo na jeho stranu, nýbrž setrvalo v neutralitě. Při-

jalo tedy po mnohém vyjednávání naposled zprostředkovací návrh Bismarckův, aby se ke konečnému urovnání poměrů balkánských sešel kongres velmocí v Berlíně. Kongres ten zasedal od 13. června do 13. července 1878, a jeho výsledkem byla zcela nová úprava politických poměrů na Balkáně, podstatně rozdílná od míru sanstefánského. Změny, jež na podmínkách toho míru provedl, dotkly se nejtíže právě národa bulharského. Makedonie jakož i pobřeží moře Egejského zůstaly Turecku, a ani zbývající část území bulharského nezůstala v celosti. Knížectvím toho rázu, jakým mělo původně býti celé veliké Bulharsko, se stalo jenom Podunají s kotlinou sofijskou, ale tak, že okresy Vranja, Niš, Piroť přirčeny na nátlak Rakouska Srbsku, ačkoli se do té doby počítaly vždy k Bulharsku a rovněž jejich obyvatelstvo se hlásilo k Bulharům; v území na jih od Balkánu zřízena turecká autonomní provincie s nevhodně voleným názvem Východní Rumelie, v níž měl vésti správu křesťanský guvernér, jmenovaný sultánem za souhlasu velmocí vždy na pět let. Odtržení Rumelie od ostatního Bulharska je důkazem, jak málo byly evropské diplomacii známy skutečné poměry na poloostrově; vycházela z předpokladu, podporovaného arci hlasy z Řecka a Turecka, že to není území čistě bulharské, nýbrž národnostně smíšené, ačkoli opravdu byla Rumelie, lze-li tak říci, bulharštější nežli knížectví, v němž na východě žila silná menšina osmanská. O Makedonii rozhodla vedle protestů řeckých a tureckých úvaha, že by osamostatnění té země přetrhlo nadobro souvislost tureckého území v Evropě.

Jak naplnil mír sanstefánský Bulhary radostí, tak jim připravil kongres berlínský hořké zklamání. Veliké kusy jeho území přirčeny státům cizím, jako Nišsko a Dobrudža, až po čáru Siliistra-Mangalia; Makedonie zůstala Turecku a Bulhaři tam usedlí vydáni na pospas dalšímu útisku a rozpínavým choutkám živlu řeckého; ostatek roztržen na dvě polovice, z nichž jižní, tedy právě národně uvědomělejší a pohromami posledních let nejvíce postižená, měla zůstati pod vojenskou mocí Turecka. I není divu, že se v Bulharsku, zvláště na jihu, počaly hned po prvních zprávách o jednání berlínském ozývati prudké hlasy nevole a ukazovaly sklon k odporu proti nespravedlivému rozsudku, až byli na konec sami Rusové nuceni tlumiti nebezpečné vření a zdržovati národ od kroků ukvapených.

Kongres berlínský pozměnil ustanovení původního míru také tím směrem, že zatímní správa ruská směla místo dvou let trvati nejdéle 9 měsíců. Za tu dobu bylo provésti konečné uspořádání obou osvobozených částí Bulharska, totiž knížectví, na němž potom utkvěl název Bulharsko, i Východní Rumelie.

Podrobnější podmínky smlouvy berlínské stanovily o Bulharsku, že má být svěřeným poplatným knížectvím pod vrchní mocí sultánovou, s křesťanským dědičným vladařem a vlastní milicí; před volbou knížete mělo shromáždění „notáblů“ vypracovati pro zemi organický reglement. Východní Rumelie měla být po stránce správní úplně samostatná, ale sultán tam měl právo udržovati posádky na ochranu hranic. Anglie si přála, aby hlavně severní pomezí bylo tak zabezpečeno proti zasahování Ruska; posádky ty se arci směly skládati jedině z pravidelného vojska s vyloučením bašibozuků a Čerkesů; nesměly se na pochodu nikde zastavovati a obtěžovati lid povinností ubytovací; vnitřní pořádek se měl opírat o domácí milici a četnictvo, jenom v nejnnutnějších případech měl guvernér býti oprávněn povolati do země vojsko osmanské. Ostatní řády měla vypracovati mezinárodní komise, přihlížejíc k návrhům cařihradské konference z r. 1876 (str. 59); komise ta měla zároveň spravovati zemské finance až do konečného uspořádání provincie.

Rusové zaváděli již za války v obsazeném území řádnou správu občanskou podle plánu, jež vypracovala zvláštní komise, složená z Rusů a Jihoslovanů zaměstnaných ve službách ruských. V čelo veškeré civilní správy postaven vynikající slavjanofil kníže Vladimír Alex. Čerkasskij, který však právě v den míru sanstefanského zemřel. Na ostatní místa úřednická, vyšší i nižší, povolávání Bulhaři; při nedostatku odborně vyškolených sil přišla všechna tehdejší inteligence bulharská, jakož i členové někdejších revolučních družin do služeb úředních. Sídlem ústřední vlády byl nejprve Svištov, potom od května do září r. 1878 Plovdiv. Po kongrese berlínském byly oba nové státní útvary i v zatímní správě od sebe odděleny. Knižectví spravoval jako carský komisař nástupce Čerkasského kníže Alexander Dondukov-Korsakov maje sídlo v Sofii; vrchní výkonnou mocí byl v Rumelii pověřen v říjnu r. 1878 generál Arkadij Stolypin. Mezinárodní komise, jež měla vypracovati řády rumelské, ustavila se 26. října v Plovdivě;¹⁾ brzo potom tam přišel i ředitel otomanské banky Schmidt, aby se ujal správy tamních financí.

Práce směřující k politickému vybudování knížectví i Východní Rumelie byly spojeny s nemalými obtížemi, z nichž značný díl padal na vrub rozhořčení všeho národa pro zvrácení míru stefanského a hlavně pro odtržení Rumelie od ostatního Bulharska. Bulharské obyvatelstvo tohoto území bylo národnostně

¹⁾ Zasedali v ní generál Šepelev a kníže Certelev za Rusko, Kállay za Rakousko, Drummond Wolff za Anglii, Braunschweig za Německo, de Ring za Francii, Vernoni za Itálii a pak dva zástupcové turečtí.

nejuvědomělejší, utrpělo také nejvíce pohromami r. 1876 i za války, a přijalo proto s nesmírným pobouřením zprávu, že má zůstatí pod mocí tureckou, a hlavně, že do jejich země má přijíti turecké vojsko; nebylo mu zajisté neznámo, jak přítomnost tureckých posádek tísnila až do r. 1867 volný život v svobodnějším poměrně knížectví srbském. Nejostřeji dával té náladě výraz nově založený list Marica, orgán Gešova a Načoviče. Bulharská inteligence se kojila dosti dlouhou nadějí, že příkré rozhodnutí velmocí bude možno ještě v poslední chvíli odvrátiti nebo aspoň zmírniti přímým zakročením u jejich diplomatických zástupců. Jakmile přišel kníže Dondukov do Plovdiva, obrátili se naň v červnu r. 1878 se žádostí, aby národ mohl vyslati ke kongresu své vlastní dva zástupce, ale kníže podle pokynu z Petrohradu nesvolil. A když potom osudné rozhodnutí padlo, vypravili se Načovič, Grekov a Ikononov v říjnu do Cařihradu a předložili jménem národa tamním vyslancům pamětní spis, který byl protestem proti roztržení Bulharska a žádal spojení obou odloučených částí. Ale tenkrát bylo ovšem už pozdě. Vyslanci, vyjímajíc anglického vyslance Layarda, přijali poselstvo vlídně, ale odbyvali je toliko hladkými slovy. Stejný výsledek měly všechny kroky, jimiž se rumelské obyvatelstvo obracelo na komisi plovdivskou; komise nemohla než chlácholiti rozčilené mysli a utěšovati Bulhary poukazem, že vnitřní řády provincie budou vypracovány co nejliberálněji.

Ale všechno chlácholení bylo marné. Většina obyvatelstva, vedená Kesjakovem, který byl jako plukovník ve službách ruských postaven v čelo nově zřízené rumelské milice, básníkem Veličkovem a j. byla odhodlána vzepřítí se mocí odtržení Rumelie od knížectví a vstupu tureckého vojska do země. Za tím účelem se zakládaly všude tělocvičné jednoty, jež však byly cvičeny vojensky a opatřovány zbraní; Rusové se tomu hnutí nestavěli příliš na odpor, naopak rozdali mezi rumelské Bulhary asi 80.000 pušek. Strana mírnější, již vedli lékaři Čomakov a Vělkovič, exarcha Josef, který se tehdy zdržoval v Plovdivě, spisovatel Grujev a j., uznávala ovšem, že na branný odpor proti vůli celé Evropy nelze dobře pomýšleti, ale chtěla aspoň vymoci pro Rumelii výhodnější podmínky životní. Za tím účelem vypravili zástupcové rumelské inteligence k velmocem dvoučlenné poselstvo (byli to Gešov a Dr. Jankulov), aby poukázalo na neschopnost uměle utvořené provincie ke zdárnému samostatnému životu a na nebezpečí, jež odtud bude neustále hroziti míru na Balkáně; než také toto poselstvo se vrátilo v červenci r. 1879 s nepořízenou. V Londýně, Berlíně a Vídni je vůbec nepřipustili k slyšení, v Paříži, Římě a Petrohradě jim dali za odpověď, že se na věci nedá nic

měníti. Mnozí vynikající Bulhaři původu rumelského, jako Balabanov, Ikonov, Karavelov, Stoilov a j. vstoupili raději už dříve do úředních služeb v knížectví, aby se účastnili prací a vybudování tamní ústavy.

V knížectví nebylo sice méně nespokojenosti pro roztržení národa než v Rumelii, ale neprojevovala se přece jen tak ostře jako na jihu, kde ji podněcovaly obavy z návratu vojska tureckého. Zatímní vláda pracovala rychle o novém uspořádání země. Práce ty řídilo pod vedením vrchního komisaře Dondukova šestičlenné direktorium, jehož členové stáli v čele jednotlivých správních odborů; byly to: presidium a věci diplomatické, věci vnitřní, finance, školství, soudnictví a vojenství. Školství spravoval Bulhar Marin Drinov, rodilý z Panagjuriště (1839 až 1906), profesor dějin na universitě charkovské, ostatní byli Rusové. Ve vnitřní správě, soudnictví a financích se přimykaly nově zaváděné řády větším dílem k poměrům z doby turecké; přišli namnoze jen místo tureckých úředníků Bulhaři, místo názvů tureckých názvy bulharské nebo ruské; sandžaky se staly guberniemi, kazy (kraje) okrugy a p. Brannou moc bylo ovšem třeba vybudovati od základu. Prapory dobrovolníků byly v květnu r. 1878 rozpuštěny a zatím provedeny již v dubnu první odvozy podle obecné branné povinnosti; bedel zrušen. Po rozdělení země byla rozdělena i milice. V knížectví čítala milice r. 1878 asi 21.000 mužů; důstojníci byli většinou Rusové, domácí dorost bylo třeba teprve vychovávat. Rusové přenechali Bulharsku přes 140 děl a množství pušek, mimo to podunajské loďstvo a hojné zásoby střeliva, koní a obozu. Ve školství zavedena povinná návštěva školní, založeno několik státních gymnasií, nařízen jednotný učební řád i pravidelný státní dozor na všech školách. V oboru správy církevní byla zrušena daň na vydržování biskupů (vladičina) a nahrazena pevnými platy z pokladny státní; o obnovu zničených kostelů se postarali zámožní Rusové štědrými dary. — Zatímní vláda zřídila také poštu a telegraf a založila v květnu r. 1879 bulharskou národní banku s jistinou 2 milionů franků. Za hlavní město nového státu vyvolili Sofii; historické nároky Trnova musily ustoupiti úvaze, že Sofia má pro příští národní sjednocení, v něž Bulhaři nepřestávali doufat, polohu příhodnější.

Předním úkolem zatímní vlády bylo svolati a řídit shromáždění „notáblů“, jež mělo podle smlouvy berlínské vypracovati organický reglement. Shromáždění to se sešlo 22. února 1879 v Trnově. Zasedalo v něm právem svého úřadu 13 duchovních (11 biskupů, 1 mufti mohamedánský a 1 rabin), 105 předsedů soudních dvorů a nejvyšších úředníků správních, pak po jednom zástupci kláštera rylského, bulharského ku-

pectva ve Vidni a v Oděse, bulharského dobročinného spolku v Kišiněvě a literárního družstva v Braile, 21 členů jmenovaných vrchním komisařem (z nich bylo 11 Turků) a konečně 89 poslanců volených. Předsedou byl zvolen bývalý exarcha Anthim, ale skutečně řídili schůze Todor Ikonovov z Kotle a Petko Karavelov, mladší bratr Ljubena Karavelova (str. 64); zatímní vládu zastupoval správce justice S. J. Lukjanov. S počátku ovládala skoro celý měsíc všechna jednání otázka „národní“, jak se totiž postaviti k nespravedlivému roztržení Bulharska ve dvě. V Trnově se právě zastavili cestou Gešov a Jankulov; mnoho poslanců zastávalo myšlenku, aby se k nim shromáždění trnovské připojilo vlastní deputací a odročilo se až do jejího návratu. Ve sněmovně mluvili pro tu věc hlavně poslanci původu rumelského, i podařilo se jim získati pro ni většinu; bylo usneseno, aby se shromáždění obrátilo přímo na velmocí pamětním spisem. Ale ruský komisař prohlásil, že ta věc přesahuje pravomoc sněmu, pročež z oficiálního zakročení sešlo, a shromáždění přikročilo k svému vlastnímu úkolu, poradám o organickém statutu.

Už za jednání o pamětním spise se ukazoval dvojitý základní směr v politických názorech poslanců, a podle toho se brzy vyhranily dvě strany, jimž se pak dostalo jmen konservativců a liberálů. Mezi prvními vynikali vedle biskupů Ikonov, Balabanov, Stoilov, Grekov, Načovič, druhé, co do počtu četnější, vedli Karavelov, Slavejkov, Cankov. Liberálové si dovedli rychle získati širokou oporu ve veřejnosti, zejména mezi mladším pokolením. Na jejich stranu se postavili všichni někdejší revolucionáři. Z vůdčích osobností, stojících mimo shromáždění, dobyl si nad jiné velikého vlivu Stambulov, který byl nějaký čas ve službách zatímní vlády a později se usadil jako advokát ve svém rodišti Trnově; po jeho příkladu si vzala strana za odznak bílou čepici beránci. Konservativci, kteří měli nejvíce přívrženců v duchovenstvu a ve vrstvách zámožnějšího občanstva, zůstávali dlouho bez jednotného vedení, a to bylo příčinou, že ve sněmu notáblů vítězil směr liberální, jehož cílem byla ústava proniknutá duchem co nejsvobodnějším, jakož bylo vůbec politické smýšlení liberálů zabarveno republikánsky.

Základem jednání o organizačním statutu měl býti návrh vypracovaný ruskou komisí v Petrohradě, jemuž dal konečnou úpravu Lukjanov. Podle něho mělo knížectví bulharské míti sněm o dvou komorách, z nichž nižší se měla skládati ze stejného počtu poslanců volených a jmenovaných knížetem, pak z exarchy, polovičky biskupů a několika vyšších úředníků soudních jako virilistů, vyšší pak — státní rada — jednak ze zástupců zvolených nižší sněmovnou (celkem 10), jednak jmeno-

vaných knížetem. Tento statut měl ostatně míti toliko zatímní platnost na 5 let, načež mohl býti změněn. Konservativci byli s návrhem v podstatě spokojeni, ba chtěli omeziti ještě více práva širokých vrstev určitým censem volebním, neboť nepokládali národ posud za zralý pro úplnou politickou svobodu; avšak liberálové proti tomu zdvihli prudký odpor a vymohli, že předloha byla vůbec odstavena a vypracován i schválen zcela nový ústavní řád v duchu liberálním, a to ne jako prozatímní organický statut, nýbrž výslovně jako ústava (konstitucia) s trvalou platností.

Podle ústavy, jak vyšla z rukou trnovského shromáždění notáblů, je Bulharsko dědičnou konstituční monarchií s lidovým zastupitelstvem. Knižectví je dědičné v přímé posloupnosti prvního voleného knížete. Panovníkovi přísluší titul Osvícenost (světlost), následníkovi Jasnost (síjatelstvo); plnoletosti nabývají v 18 letech. Moc zákonodárná náleží knížeti a zástupcům lidu; kníže potvrzuje a vyhlašuje zákony přijaté sněmem (sobranje). Výkonnou moc má v rukách kníže, jenž také zastupuje stát na venek a je velitelem vši branné moci; soudy vykonávají svou moc jeho jménem, ústava mu krom toho dává právo promíjeti nebo zmírňovati tresty, avšak udíleti amnestie může jen v dohodě s národním shromážděním. Všechna jeho nařízení musí býti podepsána od ministrů, kteří za ně přejímají odpovědnost. Každý nově nastupující kníže má skládati přísahu na ústavu; civilní lista se stanoví na 600.000 franků. Národní shromáždění se skládá z poslanců volených přímo od lidu na 3 léta, a to tak, že na každých 10.000 duší obojího pohlaví připadá 1 poslanec. Volební právo má každý aspoň 21letý občan, pasivní právo volební je podmíněno 30. rokem věku a znalostí čtení i psaní. Poslanci požívají po čas zasedání sněmu imunity. Zasedání sněmu jsou zpravidla veřejná, ale sněm je může v jistých případech prohlásiti za tajné. Zákonodárná iniciativa patří knížeti i sněmu. Kníže má svolávat národní shromáždění pravidelně k ročnímu zasedání ve dnech 15. října až 15. prosince, ale může je svolati také jindy k rokování mimořádnému. Má-li se rozhodnouti o odstoupení či výměně nějakého území, o změně ústavy, o volbě knížete, když by rod vymřel, nebo regenta za nezletilosti knížete, je třeba svolati „veliké“ národní shromáždění, do něhož se volí na každých 10.000 duší dva poslanci. Státní náboženství je pravoslavné; k němu se má přiznávat i kníže s výjimkou prvního voleného knížete. Církevně přísluší Bulharsko k obvodu exarchátu, ať má exarcha a svatý synod své sídlo kdekoli. Ostatek se zaručuje plná svoboda náboženská, jenže náboženské společnosti podléhají státnímu dozoru. Všichni občané jsou si před zákonem rovni, šlechtické tituly a řády nejsou

dovoleny. Jakékoli zkracování osobní svobody je zakázáno, otrok vstupující na půdu Bulharska je svobodný. K úřadům a do vojska mají přístup jen poddaní bulharští, cizinci jen se svolením národního shromáždění. Všichni poddaní jsou povinni platiti daně a sloužiti ve vojsku. Svoboda osobní, nedotknutelnost majetku i tajemství listovní jsou chráněny zákonem. Tisk je úplně volný, občané se smějí sdružovati ve spolky a shromažďovati ke schůzím (ale beze zbraně) bez předchozího povolení úřadů; také právo petiční je každému zaručeno.

Z obsahu ústavní listiny je patrné, že v trnovském shromáždění zvítězila strana liberální. Když už bylo podle ustanovení velmocí přijmouti vládu monarchistickou, omezili aspoň moc knížecí na míru nejmenší a politické svobody občanstva vyměřeny co nejdříve. Závislost na Turecku pomíjí konstituce zcela mlčením. První národní sněm ukončil své práce a byl rozpuštěn 28. dubna r. 1879. Zatím byly již provedeny volby do velikého shromáždění volebního (2 poslanci na každých 10.000 duší), to se tedy mohlo již hned druhý den (29. dubna, o narozeninách cara Alexandra) sejíti a přikročiti k volbě knížete. Smlouva berlínská vylučovala z volby všechny členy panujících rodin velmocenských, zato se těšili kníže Bulhary veliké oblibě hrabě Ignatěv a kníže Dondukov, a bylo možno počítati s volbou některého z nich. Avšak car nepřipustil volbu poddaného ruského, zbýval tedy jen výběr mezi členy menších rodin panovnických. Z těch mohli býti zvoleni tři: dánský princ Valdemar, kníže reusský a princ Alexander Battenberský, bratranec ruské carevny, jenž se účastnil jako důstojník války ruskoturecké. Příbuzenství s carem a účast na válce osvobozovací rozhodly ve prospěch Alexandrův; sněm ho zvolil beze vši debaty nadšenou aklamací.¹⁾ Šesti-

¹⁾ Alexander Battenberský se narodil 5. dubna r. 1857 ve Veroně jako syn prince Alexandra Hessen-Darmstadtského, bratra ruské carevny Marie, z jeho morganatického sňatku s Julií, dcerou hraběte Morice v. Haucka, někdejšího ministra v kongresovém království polském. Julie byla vychována při dvoře cara Mikuláše I., při svém sňatku dostala od tehdejšího velkovévody hessenského titul princezny battenberské podle hradu nedaleko Wiesbadenu a jméno to přešlo i na děti. Alexander byl vychován na vojenské škole v Drážďanech a v Kasselu a byl pak poručíkem v dragounském pluku hessenském: za války rusko-turecké vstoupil do vojska ruského a byl přidělen jako hulánský nadporučík generálnímu štábu. Účastnil se prvního tažení Gurkova za Balkán, pak také obléhání Plevna. Ačkoli jeho rodiče znali rusky i polsky, Alexander se nenaučil žádnému z obou těch jazyků; za války pochytil rusky jen několik slov. Za to mluvil dobře francouzsky, trochu také anglicky a italsky. Po svém zvolení se začal hned učiti bulharsky a naučil se té řeči za krátko dosti dobře, ačkoli se nikdy neprestal cítiti Němcem. Byl vysoké postavy, příjemného obličej a vystupování přísně vojenského. Majetek soukromý měl zcela nepatrný i byl jako panovník odkázán jen na civilní listu.

členné poselstvo mu předložilo zvolení za vladaře v Livadii. Zatímni vláda skončila potom rychle své práce, provedla konečnou úpravu hranic a ruská vojska opustila zemi. Zatím vykonal nově zvolený kníže v průvodu Stoilova, jež si zvolil za tajemníka, návštěvu u dvorů evropských a představil se sultánovi, ale tak, že jeho podřízený poměr k sultánovi jako vrchnímu pánovi Bulharska nepřišel najevo, načež připlul 24. června r. 1879 do Varny. Všechna země ho vítala s jásotem; 8. června vykonal v národním shromáždění trnovském slavnostně přísahu na ústavu a ujal se vlády.

Zatím pracovala v Plovdivě mezinárodní komise pilně o konečné úpravě Východní Rumelie. Nejdříve chtěla uvésti do pořádku zemské finance, i přikročila k revisi všeho majetku peněžního, ale rozčilení a odpor obyvatelstva, jež se domnívalo, že se tak děje v zájmu vlády turecké, zmařilo tento úmysl. Nevole lidu se obracela hlavně proti správci financí Schmidtovi, jež obviňovali, že chce zemi vydíratí ve prospěch Turecka; Schmidt ovšem dával najevo svou nechuť proti Bulharům. Také jinak měla komise mnoho nesnází s výlevy místní nespokojenosti; četné deputace ji zahrnovaly stížnostmi a žádostmi o nápravu příkrého rozhodnutí berlínského. Všechny ty projevy ji přivedly k přesvědčení, že bude nutno vyjítí obyvatelstvu aspoň částečně vstříc, že vojenské obsazení země by nebylo lze provésti bez násilí a krve, a že také organický statut je třeba vypracovati co nejliberálněji bez ohledu na přání Porty, jež chtěla mítí v Rumelii zavedeny řády po způsobu jiných vilajetů. A tak vyšel z jejich rukou po 9měsíční práci 26. dubna 1879 ústavní rák (organičeskí ustav), který dával skutečně obyvatelstvu co nejširší možné svobody, namnoze podle vzoru francouzského. Jest to obsáhlý zákoník o 495 člancích s 13 přílohami, dílo, jemuž nelze přes některé nedostatky a mezery, zaviněné chvatem a neklidnými poměry, odepřítí uznání.

Podle statutu má vésti správu země pod vrchním řízením guvernérovým, jemuž náleží roční důchod 100.000 fr., šest direktorů, a to: pro věci vnitřní, milici, soudnictví, školství, finance a veřejné práce spolu s obchodem, orbou a poštovníctvím. Guvernéra a správce vnitra, který je zároveň generálním tajemníkem provincie, jmenuje sultán, ostatní direktory a krajské prefekty guvernér, ale sultánovi náleží právo je potvzovati; nedojde-li k potvrzení nebo odmítnutí do měsíce, nabývá jmenování i bez něho platnost. Vyšší důstojníky milice jmenuje sultán, nižší guvernér. Rozsudky se vynášejí jménem sultánovým, jenž má také právo udíletí milost. Zákony, na nichž se usnese sněm, jakož i rozpočet, potřebují stvrzení

sultánova, ale nabývají i bez něho platnosti, nepřiđe-li vyjádření do dvou měsíců. Z důchodů plyne 30% Portě, jíž náleží mimo to i podíl z výnosu cel, pošt a telegrafů. Sněm, který se má scházeti ročně vždy na podzim k dvouměsíčnímu zasedání a usnášení o předlohách hospodářských a finančních s vyloučením věcí politických, skládá se z 36 poslanců volebných, z nichž se polovice vždy po 2 letech doplňuje novými volbami, pak z 10 poslanců jmenovaných guvernérem z notáblů a konečně z 10 virilistů (nejvyšších hodnostářů církve bulharské, řecké, arménské, katolické, metodistů, mohamedánů a židů a tři vyšších úředníků). Volební právo mají všichni aspoň 21letí občané i synové občanů, kteří mají nějaký majetek nemovitý nebo provozují samostatně živnosti, pak lidé studovaní; po 15 letech mělo býti volební právo podmíněno znalostí písma. Sněm volí ze sebe stálý 10členný výbor jako poradní sbor guvernéruv. Úředními jazyky jsou bulharština, turečtina a řečtina; úřady mají užívatí té řeči, jíž mluví většina obyvatelstva okrsku, je-li však menšina v některém okrese zastoupena počtem rovným aspoň polovici většiny, mají tamní úřady ve vnějším styku užívatí i její řeči. Branná povinnost stanovena na 12 let. V náboženství zavedena úplná rovnoprávnost, politická i občanská práva a svobody jednotlivců se zaručují podobně jako v knížectví.

Balkánská veřejnost v Rumelii přijala výsledek práce evropské komise s povděkem, ale proto přece uklidnění neustávalo, neboť nejhlavnější příčinou rozčilování byla obava z návratu vojska tureckého do země, jemuž se obyvatelstvo minilo postaviti veškerou mocí na odpor. Počet členů tělocvičných jednot, jichž bylo už v prvých měsících na 15.000, rostl stále, ruští důstojníci se sami účastnili jejich organisace. Bojovnou náladu zvyšovaly vojenské přehlídky, tak zejména přehlídka milice a družin tělocvičných, vykonaná generálem Skobelevem, a přehlídka ruského vojska, milice i družin gen. Stolypinem (v dubnu 1879). K plnému upokojení přivedlo zemi teprve přímé zakročení cara Alexandra. Jeho generální pobočník Obručev, vyslaný za tím účelem do země, přečetl 6. května v plovdivské katedrále shromážděnému lidu carské provolání, jež napomínalo Bulhary ke klidu a důvěře v budoucnost, poukazujíc na svobody ústavní; ale nejvíce působilo, když Obručev ujistil lid, že turecké posádky do země nepřiđou, pokud se obyvatelstvo bude chovatí pokojně. Zprávy plovdivské komise přesvědčily zajisté velmoci, že by jejich návrat mohl vážně ohroziti pracně zjednaný mír na Balkáně, pročež se sultán na jejich radu uvolil svého práva zatím nepoužítí.

Nastávala ještě vážná otázka, kdo se stane guvernérem; bude-li to poslušný zřízenec vlády turecké či ochránce zájmů zemských. Také tato věc byla vyřešena k spokojenosti obyvatelstva. Sultán ustanovil v dohodě s carem za guvernéra Alexandra Vogoridiho, jehož otec Štěpán (str. 27) byl v dobré paměti u vlastenců bulharských. Alexander po turecku zvaný Aleko paša (nar. 1819), býval ve službách tureckých; neznal sice bulharsky, ale pocházel přece jen z rodu prvotně bulharského a Bulharům vždy nakloněného; byl to podle svých příbuzenských svazků a dřívějšího postavení v Turecku „Bulhar, Řek a Turek v jedné osobě“. Když vstoupil 27. května na půdu rumelskou, měl na hlavě turecký fez, zaměnil jej však ihned bulharskou čepicí, když mu bylo dáno najevo, že by obyvatelstvo nesneslo, aby vystupoval jako úředník turecký. Bulhaři uvítali s radostí tento zřejmý projev, že nechce být pouhým vykonavatelem vůle sultánovy, nýbrž zástupcem domácího lidu. Ústupkem podobného rázu bylo, že při jeho slavnostním nastolení (30. května) nebyla na úřední budově vztyčena vlajka turecká. Po příchodu Vogoridiho opustil Stolypin ihned zemi, evropská komise však setrvala až do srpna, aby byla nápomocna při zařizování správy. Do té doby odtáhly také poslední vojenské oddíly ruské.

Po nastolení knížete Alexandra a po příchodu guvernéra Vogoridiho nastoupily oba nové státní útvary bulharské dráhu pravidelného mírového života. Dílo osvobozovací bylo dokonáno, národu bulharskému dána možnost, aby se aspoň ve větší části svých sídel vyvíjel samostatně. Byl to jistě veliký převrat v jeho životě, převrat proti poměrům, jaké byly ještě r. 1876, velmi utěšený a nadějný. Ale Bulhaři neměli pocitu štěstí a radosti. Byli by snad pohlíželi na nový stav věcí s uspokojením, kdyby to byl býval přímý následek války, souhrn všeho, co Rusové mohli svým branným zakročením od Turecka vynutiti; ale mír svatoštěpánský jim ukázal v zářné kráse uskutečnění nadějí mnohem rozsáhlejších, politickou svobodu všeho národa, a zklamání způsobené kongresem berlínským je naplnilo hořkostí. Bulhaři si nedovedli stanovisko velmoci vysvětliti jinak než nepřívzní a jakýmsi opovržením vzdělané Evropy k jejich národu, a tato myšlenka se zarývala do jejich mysli jako trpký pocit nezaviněné křivdy; viděli právo na své straně, a nemajíce pochopení pro křivolaké cesty diplomacie evropské, pociťovali jeho zkrácení jako nespravedlivý odsudek celého národa. Zbývala jim jen jediná, arci hodně slabá útěcha, že se dobré jejich právo aspoň na okamžik uplatnilo a není tedy promlčeno, a že mír stefanský, který jim od té doby zůstával ztělesněným ideálem a jakýmsi pro-

gramem do budoucnosti, bude přece jen jednou uveden ve skutek. Prozatím jim nastávala doba velké práce, aby si vybudovali a zajistili zdárný národní život aspoň v těch mezích, které jim poskytl kongres berlínský.

Jonquière, Histoire de l'empire ottoman (Paříž 1914, 2. sv.). Gladstone, Bulgarian horrors and the question of the East, Londýn 1876. Mer. Gahan, The Turkish atrocities in Bulgaria, Londýn 1876. Sarano, Der russisch-türkische Krieg 1877—1878 auf Grundlage der veröffentlichten offiziellen russischen Rappports dargestellt (Lipsko 1879). G. Clement, La guerre turco-russe de 1877—1878 (Paříž 1907). Dick de Laubay, En Bulgarie 1877—1878 (Paříž t. r.). Adolf d'Avril, Négociations relatives en traité de Berlin (1896); Muratov, Dokumenti za dějnostta na rusitě po uredbata na graždanskoto upravlenie v B'lgarija 1877—1879 (Sofia 1907); podle toho K.-v. Russkie v Bolgarii, 1877—1879 (Slavj. izvěstija v Petrohradě 1907). Jireček: Das Fürstentum Bulgarien (Praha 1891); tamtéž v příloze ústav trnovský, Statut organique de la Roumélie Orientale (Cařihrad—Pera 1879; bulh. prekl. od Grujeva, Plovdiv 1879); Materijaly dlja izučeniija Bolgarii. Napečataemye po povelěniu jeho Imp. Vys. Glavnokomandujuščago dějstvujuščeje armieje (Bukurešt 1877). Jireček, Knížectví Bulharské (Osvěta 1878). Anderson Max, Das Staatsrecht des Kgr. Bulgarien (diss. Greifswald 1911).

4. První léta svobody.

Hospodářské a kulturní úkoly osvobozeného národa. — Nedostatek politické tradice. — První bulharská vláda. — Neshody s knížetem Alexandrem. — První národní shromáždění. — Vítězství liberálů. — Cankov předsedou liberálního ministerstva. — Spor vlády s panovníkem a změna ústavy trnovské. — Porážka liberálů při volbách r. 1881. — Vláda ruských generálů. — Obnovení ústavy trnovské. — Roztržka mezi Cankovem a Karavelovem. — Karavelov zakládá radikální stranu. — Vítězství radikálů nad liberály r. 1884. — Druhá vláda Karavelova. — Politické poměry ve Východní Rumelii. — První volby do sněmu dokazují, že Východní Rumelie je bulharská země. — Spory s Portou. — Odboj Pomáků proti vládě plodivské. — Propaganda hesla sjednocení Vých. Rumelie s knížectvím. — Národopisné změny v osvobozeném Bulharsku. — Vzrůst bulharského živlu. — Emigrace Osmanů. — První sčítání obyvatelstva. — Finance. — Armáda. — Soudnictví. — Doprava. — Církevní poměry. — Osvěta.

R. 1879 dostal národ bulharský řízení svých vnějších osudů a vnitřního vývoje do vlastních rukou, v knížectví úplně, v Rumelii z velké části; jenom větev makedonská zůstala ve staré porobě. Bulhaři, kteří byli až do té doby zvyklí jenom poslouchati, měli se naučiti také vládnouti. Je zřejmo, že náhlý přechod od úplného poddanství k svobodě, třeba neúplné, se nemohl obejít bez těžkostí a prudkého kvasu vnitřního. Národ bulharský učinil sice za nějakých 50 let, jež uplynulo od jeho probuzení z mrákot duševní neuvědomělosti, ohromné pokroky na poli hospodářském i kulturním, ale přes to vstupoval do samostatného života ve stavu celkem nevyvinutém. Hospodářské poměry v zemi byly zanedbané; těžení z půdy neumělé a zastaralé, průmysl se nepozvedl nad prostou výrobu remeslnou, obchod se pohyboval v mezích starodávného kupčení a trpěl mimoto nedostatkem dobrého spojení; stavba železnic, doprava poštovní a telegrafní byly v prvních počátcích. Duševní život nedospěl na vyšší stupeň vývoje; chyběla mu za doby turecké podmínka základní, dobře zřízené školství; škol středních bylo jen několik, škol nižších v poměru k počtu obyvatelstva málo, a vyučování v nich nepovinné, o školách odborných ani nemluvě. Rozvoji literatury a časopisectva vadil

vedle nízkého průměru vzdělanosti nedostatek dobře vycvičených pracovníků, tiskáren a knihkupectví i nedostatek vnější volnosti a podpory hmotné. Společenského života ve vyšším smyslu téměř nebylo; nečetná inteligence byla v té příčině bez významu; nejvyšší vrstva společenská, měšťští čorbadžijové a bezlikčijové, žili uzavřeně mezi sebou a byli u ostatního lidu namnoze v nenávisti jako oddaní straníci odpornej vlády turecké. Mezi městy a venkovem se zahostil vůbec poměr nedůvěry a nevraživosti, sedláci viděli, a to velmi často právem, v obyvatelstvu městském jen zistné obchodníky a lichváře, kteří se hledí na účet prostého lidu nekalými praktikami obohacovati.

Ke všem vytčeným nedostatkům vnitřního života národního se přidružily pohromy bouřlivých let předválečných a války samé. Zpustošily zemi, pohubily mnoho zdravého lidu, vytrhly denní život z pravidelného chodu a prohloubily trhliny mezi různými vrstvami společnosti. Nejvážnější však bylo, že válka a její důsledky rozbořily všechn vládní stroj, který až do té doby řídil běh života veřejného. Turečtí vládní činitelé se rozutekli, bylo třeba vybudovati správu země od základů. Ruská prozatímní vláda učinila, co bylo v její moci, ale už ona zápasila v té věci s velikými potížemi; tím větší nesnáze čekaly Bulhary samy. Nebylo důstojníků do vojska, nebylo lidí připravených pro úřady, nebylo učitelů pro školy, nebylo odborníků pro podniky technické; a k nedostatku lidí se zdárně družil nedostatek prostředků hmotných, budov a náradí pro úřady, knih a vyučovacích pomůcek pro školy, vozidel a dobrých cest pro pošty, zbraní pro vojsko atd., a hlavně nedostatek kapitálu peněžního. Národ byl pro svobodu nepřipraven. Turecký absolutismus a výhradní téměř obsazování úřadů Turky mu nedopřály, aby si získal jakousi přípravu politickou a zkušenost v řízení rozličných odborů veřejného života, nepřátelský poměr k úřadům tureckým v něm vypěstoval nedůvěru a sklon k odporu proti moci vládní a tato upíatost nemohla vymizeti, ani když vládní moc přešla do jeho vlastních rukou.

Za takového stavu věcí je pochopitelné, že nejvážnější mužové mezi Bulhary, sdružení ve straně konservativní, měli důvodné obavy z ústavy příliš svobodné a zasazovali se o „rozumný konservativismus“. S tohoto stanoviska lze také litovati, že nevešel ve skutek návrh konference cařihradské z r. 1876 (str. 55) o utvoření dvou samostatných provincií, i když ani nebereme v úvahu, že by se tím dostalo částečné svobody také Bulharům makedonským. Přechod od poroby k svobodě by nebyl býval tak náhlý, národ by si byl mohl získati po-

třebnou průpravu pro osvobození úplné, na něž by bylo konec konců dříve či později také došlo. Skutečně se dostalo takové omezení svobody potom Východní Rumelii; a jakkoli smutné bylo pro národ bulharský, že ta země byla od knížectví odtržena, po stránce právě naznačené ukazuje krátký vývoj této provincie, že jí polovičitá svoboda prospívala pro začátek dobře, aspoň byl její vnitřní život až do sjednocení mnohem klidnější nežli vývoj knížectví.

První léta samostatného knížectví bulharského byla velmi bouřlivá. Rozsáhlé svobody ústavní vyžadovaly, aby se novému státu dostalo velmi prozíravého a zkušného vladaře, muže pevné vůle a vynikajících schopností politických. Ale ve skutečnosti dostal nezkušený lid nezkušeného panovníka. Kníže Alexander byl dvaadvacetiletý muž příjemného chování, ale bez zvláštních schopností a bez potřebné znalosti lidí a poměrů; jeho vzdělání bylo čistě vojenské, ve věcech správy občanské se vůbec nevyznal. Nedovedl se také rychle vpravit do společenského prostředí v Bulharsku, kde bylo tehdy ovšem málo lidí, kteří by se vyznamenávali vyšším vzděláním a uhlazenými způsoby. První potíže se ukázaly už při sestavování ministerstva. Kníže si přál mít aspoň pro počátek vládu koaliční, složenou z obou stran, na něž se národ před tím rozstoupil, ale rozpor mezi konservativci a liberály zapustil zatím už příliš hluboko kořeny a nadto překáželo dohodě osobní nepřátelství mezi Grekovem a Cankovem. Kníže se proto rozhodl pro stranu konservativní, ačkoli postřehl brzy, že nemá dosti opory ve veřejnosti; líbila se mu jejich umírněnost i lepší společenské vystupování vůdčích osobností, a krom toho působil v jejich prospěch také ruský vyslanec Davidov. Jmenoval tedy 17. července 1879 první bulharské ministerstvo z konservativců, celkem 6 osob pro šest správních oborů, zavedených už za vlády okupační. Předsednictví a věci vnitřní převzal Theodor Stojanov Burmov, soudnictví Grekov, zahraniční věci Balabanov, finance Načovič, školství lékař Dr. Anastasovič; jenom ve vojenství nebylo domácího odborníka, i jmenován ruský generál P. D. Parensov.

První bulharská vláda zápasila od samého počátku s početnými nesnázemi. K potížím, jež souvisely s novostí poměrů, jako byl nedostatek a nezpracovanost úřednictva, starosti s umístěním úřadů a opatření jich vším potřebným, napravování škod způsobených válkou a přeměna starých řádů v nové, přidružily se nepokoje ve východních částech země, pramenící z nespokojenosti tamního osmanského obyvatelstva s novým stavem věcí. Turci se nechtěli podrobiti vládě křesťanské a zaujali proti nově zřízeným bulharským úřadům stanovisko branného odporu. Nejsměleji si počínali obyvatelé vesnic na úpatí

východního Balkánu, takže tam nebylo možno ani zavésti řádnou správu úřednickou. V noci z 27. na 28. června 1879 se odvážila dokonce ozbrojená četa turecká útoku na městečko Osmanjazar, byla však odražena. Celé to hnutí bylo hojně podporováno z Cařihradu, a když vláda bulharská prohlásila (22. července) ve východních krajích stav výjimečný, mělo to za následek nepříjemnosti s Portou. Vláda vypravila do Cařihradu jako prvního diplomatického agenta Cankova, aby roztržku urovnal, vzdalujíc tak zároveň vůdce protivné strany ze země. Odpor liberální strany proti vládě se vybíjel ovšem tuto první chvíli v otázce dosti podřízené. Kníže Alexander se nechtěl spokojovati s titulem Osvícenost (Svetlost), který mu náležel podle ústavy, nýbrž činil si nároky na titul Výsost (Visočestvo). Konservativci mu byli ochotni v té věci povoliti, a ministři — mimo ministra války — jej tak skutečně začali oslovovati, avšak liberálové zdvihli pokřik, že je to porušením ústavy. Také se zástupci cizích mocností se objevily brzy neshody. Parensov zřizoval proti ustanovení smlouvy berlínské, jež dovoľovala Bulharsku toliko milici, brannou moc jako stálé pravidelné vojsko. Zástupcové Rakouska a Anglie v tom viděli tajné plány Ruska na posilu své moci, i naléhali na zachování stanov berlínských. Kníže byl osobně pro dobře vycvičené vojsko stále, chtěl je však raději mít zařízeno podle vzoru pruského. Krom toho Rakousko žádalo, aby se přikročilo rychle k stavbě dráhy ze Sofie na Bělehrad, ruská vláda zase chtěla mít nejdříve vybudováno spojení Sofie na Svišťov nebo Rusčuk.

Za takových poměrů se sešlo 2. listopadu 1879 první zvolené národní shromáždění, mající 168 poslanců. Většina z nich byli sedláci nezasvěcení do otázek politických a různých mezi stranami, avšak liberálové je dovedli rychle ovládnouti svým vlivem, poukazujice na to, že vláda ruší ústavu; tak měli hned v první schůzi většinu pro sebe a Karavelov zvolen předsedou. Hlavou opozice se stal Štambulov, ačkoli byl zvolen neprávem, nemaje ještě 30 let. Již v prvních zasedáních došlo k bouřlivým debatám a útokům na vládu. Kníže by byl z té příčiny nejdříve přikročil hned k rozpuštění sněmovny, ale potom přece přijal demisi, již mu vláda hned v první den svého zasedání předložila a vyzval Karavelova, aby sestavil smíšený kabinet z obou stran. Jenže vyjednávání o tu věc nevedlo k cíli. Opozice se na tu chvíli ukázala neschopnou, aby se ujala vlády. Kníže se netajil svou nevolí proti „nihilistům“ a „anarchistům“, jak nazýval liberály, a provedl po pětinedělním zasedání sněmu svůj dřívější úmysl; rozpustil jej 6. prosince, uváděje za důvod, že způsobil pád vlády, aniž byl schopen vytvořiti novou. Ale zároveň odstoupili také Burmov a předsedou přetvořeného ka-

binetu se stal Kliment, titulární biskup „vranický“.¹⁾ Vedle něho přišel do ministerstva nově Ikonomov (pro nitro); Načovič, který převzal také věci zahraniční, Grekov a Parensov zůstali. Biskup Kliment byl osobností obecně oblíbenou, i bylo lze čekat, že vláda jím vedená najde širší oporu v zemi než první ministerstvo; ale nové volby, vypsané v lednu 1880, přinesly konservativcům velikou porážku.

Kníže byl nesnáze, s nimiž se potkával, velmi rozmrzen a svaloval vinu na příliš liberální ústavu, jež dopřává úplnou volnost nepoddajnosti obyvatelstva. Stěžoval si v tom smyslu při návštěvě v Petrohradě, kamž se vypravil k oslavám 25. výročí vlády carovy. Mluvil o opětném rozpuštění sněmu a omezení svobod tiskových a shromažďovacích; z kruhů neúředních se mu skutečně dostávalo pobídek (Aksakov, Katkov), aby uchopil vládu pevně do svých rukou, neohlížeje se na ústavu, ale car a ministři zrazovali od toho kroku a radili, aby hleděl oposici usmířiti. Kníže uposlechl a ministerstvo překvapilo sněmovnu hned první den jejího zasedání (4. dubna 1880) zprávou o své demisi a strana liberální vyzvána, aby se postarala o sestavení nového kabinetu. Při neshodách rázu osobního nebyla věc tak snadná, ale 7. dubna byla konečně nová vláda šťastně utvořena. Cankov převzal předsednictví a věci vnější, Karavelov finance; ministrem vojenství se stal ruský generál finského původu Kazimír Ehrenroth, na ostatní místa zasedly osobnosti politicky bezvýznamné.

Nové ministerstvo vyřešilo nejprve otázku titulovou ke spokojenosti knížete. Nebylo mu snadno přesvědčiti své strany, že titul „výsosť“ neznáčí nějakou změnu v poměru knížete k národu, nýbrž že je nutný pro jeho hodnostní postavení mezi jinými panovníky, ale změna byla na konec schválena. Ale potom provedl sněm skutečně vlastní svůj úkol; odhlasoval zákony, jichž byto třeba k uspořádání veškerého ústrojí státního, a vyřídil rozpočet. Poměr knížete k liberálům se však nezlepšil ani po příznivém vyřízení otázky titulové. Knížeti se protivilo neuhlazené chování mnohých jejich vůdců a jejich nedbalost v otázkách etiketních; měl k nim vůbec nedůvěru jako k straně podvrtné.

Nechť knížete nebyla zcela oprávněna. Strana liberální dostavši se k vládě byla vedena snahou, aby ukázala svou zdatnost rychlým, pokud možno, zavedením spořádaných poměrů uvnitř. Byl to ovšem úkol nesmírně obtížný. Na východě nabyt odboj osmanského obyvatelstva projevovaný přepadáním křesťanských vsí, loupežemi a jinakými násilnostmi na jaře

¹⁾ Vlastně Braničevský podle listiny z r. 1019. Kliment byl už vynikajícím účastníkem shromáždění trnovského.

r. 1880 takových rozměrů, že tam bylo nutno vyslati vojsko, a 25. dubna došlo dokonce v okolí vesnice Belibé k hotové bitvě. Ehrenroth ujav se vedení branné moci, učinil odbojnou hnutí brzy konec, uživ netoliko rázných opatření rázu vojenského, nýbrž rozumných kroků k uklidnění obyvatelstva. Také jinde se spořádané poměry ujímaly jen velmi zvolna a sama vláda přimnožovala neladu, pronásledujíc nešetrně své protivníky a zavádějíc bez potřeby nové lidi do úřadů podle jejich zabarvení stranického. Ale největší nesnáze se jí navalovaly v otázkách vnějších. Bulharsko tu mělo arci těžké postavení, nemohouc se na jedné straně stavěti na odpor práním Ruska a chtějíc si na druhé straně udržeti dobrou vůli ostatních velmocí, zejména Anglie a Rakouska, které žárlivě střežly vývoj věcí v Bulharsku, aby se nestalo základnou dalšího postupu ruského na Balkáně. Cankov si nepočínal za tohoto nesnadného stavu věcí dosti obratně a popudil na se zejména Rakousko svou neústupností v otázce dráhy bělehradské a odporem proti jeho předsednictví v komisi pro usplavnění Dunaje. Na nátlak Rakouska byl kníže nucen pozměnit kabinet tak, že Karavelov převzal předsednictví, finance a justici, Cankov nitro, Slavejkov školství a věci zahraniční Stojčov (10. prosince 1880). Ale Cankov se stal i knížeti samému do té míry nepohodlným, že provedl v zápětí novou rekonstrukci, v níž místo Cankovovo zaujal Slavejkov, školství Sarafov. Změna ta učinila z Cankova zapřísáhlého nepřítele knížete a rozladila i Rusko. Zatím pozbyla liberální vláda svými násilnostmi proti přívržencům strany protivné mnoho půdy ve veřejnosti. Podzimní zasedání sněmu r. 1880 dopadlo pro ni sice velmi příznivě; sněm schválil rozpočet a udělil ministerstvu plnou moc vydávati prozatímně správní zákony s předpokladem, že budou dodatečně předloženy sněmovně, ale nespokojenost v zemi rostla. Strana liberální poškodila svou vážnost též způsobem, jak se v některých jejích časopisech psalo o zavraždění cara Alexandra II. (13. března 1881), kde se vražda nepřimo schvalovala. Vůbec v ní počali vystupovati do popředí mladí radikálové, kteří šířili myšlenku ústavy úplně republikánské. Nové ty proudy pohnuly konečně knížete, aby provedl, co od svého počátku zrálo v jeho mysli, totiž rázné zakročení cestou mimoústavní.

Alexander neměl tolik zkušeností ani znalosti poměrů, aby vystihl, že většina nesnází, s nimiž mu bylo zápolití, je prostě nutným důsledkem novosti mladého státu a jeho zařízení, která ještě neměla času náležitě se vžítí, nýbrž viděl hlavní chybu v liberálnosti ústavy trnovské, i dovedl za své návštěvy v Petrohradě, kam se odebral k pohřebním slavnostem, pře-

svědčiti nového cara Alexandra III., že změna ústavy je nezbytná, má-li v Bulharsku nastati pokoj. Také z Berlína a zvláště z Vídně si odnesl souhlas k zamýšlenému kroku. Zprvu chtěl předložiti tu věc po náležitých přípravech sněmovně až k podzimnímu zasedání r. 1881, ale rozčilená nálada, kterou doma po návratu shledal, jej pohnula, aby ji provedl bez odkladu. Byl si ovšem vědom, že se může potkati s nezdarem a připravil se na odchod ze země. Vydal 9. května 1881 svolání k národu, v němž mu oznámil, že po dvouleté smutné zkušenosti s ústavou složí vládu do rukou velikého národního shromáždění, jež bude svoláno a setrvá jedině v tom případě, že shromáždění to přistoupí na některé změny ústavní. Zároveň propustil ministerstvo Karavelova a jmenoval vládu zatímní, v níž byl předsedou Ehrenroth jako ministr války, nitra a věci vnějších, ostatní pak obory obsazeny zatímními správci; správou ministerstva školství byl pověřen generální sekretář Dr. Konstantin Jireček, který byl r. 1879 povolán jako spisovatel prvních dějin národa bulharského do služeb knížectví.

Čin knížete způsobil veliké překvapení a zmatek mezi vůdci stran. Exarcha Josef přijel osobně z Cařihradu do Sofie, aby se pokusil o smír mezi stranami a knížetem, ale krok jeho zůstal bez výsledku. Strana liberální se však brzy vzpamatovala, a zahájila urputnou agitaci proti zamýšlenému státnímu převratu; zvenčí ji podporovala tajně Anglie, jež se domnívala, že za politikou knížete se skrývá úsilí Ruska. Odpor strany liberální se obracel přímo proti knížeti; časopis „Nezavisimost“ mu hrozil osudem Maxmiliána mexického, mluvilo se o povolání rumelského guvernéra Vogoridiho na stolec knížecí. Ehrenroth ji neomezoval příliš v jejích projevech, nepřikládaje jim hrubě váhy; teprve když docházelo k nezákonnostem, zavedl mimořádná opatření. Kníže zasahoval osobně do volebního zápasu, cestuje po zemi v průvodu ruského diplomatického zástupce Chitrova. Vystupování ruských generálů ve prospěch knížete bylo příčinou, že zápas proti němu nabyl rázu protiruského; strana liberální, jejíž vynikající členové byli už dávno před tím proti Rusku zaujati pro jeho absolutismus, vyslovovala se otevřeně proti ruskému poručnictví. Ale právě tato věc byla straně knížecí na prospěch, neboť venkovský lid byl tehdy cele ovládán pocitem vděčnosti k cáři ruskému. Volby měly průběh velmi bouřlivý, ale přinesly (26. června) knížeti plné vítězství; mezi 319 zvolenými byli jenom 4 liberálové (Karavelov, Cankov, Sarafov a Slavejkov).

Zvolené shromáždění se sešlo 13. července r. 1881 ve Svišťově a vyřídilo žádanou předlohu velmi krátce, beze vsí debaty. Knížeti se dostalo na 7 let mimořádné plné moci k vydávání

vhodných nařízení za účelem reformy správní a ke zřízení státní rady, před uplynutím této lhůty měl kníže svolati nové veliké národní shromáždění, aby podle těchto zatím vyzkoušených zařízení změnilo ústavu. Zároveň ujistili zástupcové velmocí knížete, který ztrávil ten den na dunajském parníku před městem, že ho budou podporovati ve všech snahách, které podnikne k uspokojení národa. Potom jmenoval kníže narychlo novou vládu. Ježto Ehrenroth opustil zemi, aby jeho osoba jakožto původce převratu nebyla na překážku dalšímu zdárnému vývoji věci, převzal vojenství starý generál Vladimír Vas. Krylov, vnější věci Vlkovič, vnitro ruský generál Arnold Remlingen, soudnictví Theocharev, finance a školství dosavadní správcové Želizkovič a Jireček. Předsednictví si ponechal sám kníže.

Není sporu, že zvýšená pravomoc knížete a vlády mohla býti zemi při nehotovosti poměrů a stranické rozervanosti na prospěch. Zastrášená oposice utichla, jejich listy většinou zanikly, Karavelov a Slavejkov odešli pak dokonce do Rumelie. Ale nové vládě chyběl při jejím různorodém složení určitý, jednotný cíl a schopnost zaujmouti nekolísavé stanovisko mezi zakořeněnými už rozpory stran v úřednictvu i ve veřejnosti. V jednotlivých oborech — na př. ve školství a financích — se sice vykonalo mnoho dobrého, ale trvalý obrat k lepšímu, jaký očekával kníže, nenastal. Kníže sám se dával až příliš často vésti vlivy osobností, stojících mimo vládu, neukázněné úřednictvo neměně. Konservativci pokládali převrat za svůj úspěch a chtěli z něho těžiti. První veliké obtíže přinesla stále se vlekoucí otázka železniční. Šlo o zadání dráhy ze Sofie do Rusčuku. Ruský vyslanec Chitrovo pracoval pro společnost ruskou, konservativci podporovali společnost francouzskou a útočili prudce na Chitrova. Na druhé straně naléhalo Rakousko na brzké vybudování dráhy do Bělehradu. Kníže byl bez rady a zaujal stanovisko odkládací. Trvalou nápravu očekával od zřízení 12členné státní rady, o níž by se panovník mohl opírat jako o sbor poradní a také se jím částečně kryti před veřejností. Kníže měl zprvu v úmyslu jmenovati členy sám, ale po úradě s prof. Drinovem přistoupil na myšlenku, aby byli ze dvou třetin voleni skrze volitele z mužů, majících vysokoškolské vzdělání. Po provedených volbách, v nichž zvítězili konservativci, sešel se senát v lednu r. 1882 a ujal se horlivě práce o předlohách nových zákonů, návrzích na zlepšení, ale jeho práce zůstala celkem bez užítku.

Zatím totiž se vzchopila zastrašená strana liberální, těžíc z roztržky konservativců s Rusy a z nesnázi vlády k novému boji; všechna mládež v městech se postavila pod její prapor.

Cankov, který měl tehdy učitelské místo na škole v Sofii, zahájil prudkou agitaci proti zřízení senátu. Kníže, chtěje ho umlčeti, dal ho dopravit k nucenému pobytu do Vrace, ale docílil tím jen tolik, že se Cankov stal v očích národa nevinně pronásledovaným trpětelem a nevole v zemi vzrostla. Načovič, který v lednu 1882 vystřídal Remlingena jako ministr vnitra, nemohl proti obecnému pobouření nic poříditi a sám Chitrovo obracel, jsa v trvalé neshodě s knížetem, svou přízeň na stranu liberálů. Kníže si nevěděl jiné rady než hledati opětně pomoc v Rusku. V dubnu r. 1882 odcestoval tajně do Petrohradu, kde žádal za odklizení Chitrova a dva ruské generály za ministry. Car mu po některém váhání vyhověl, ale s výminkou, aby oba generálové zůstali nejméně dvě léta na svém místě, a tak se ujal 5. července 1882 vlády nové ministerstvo — vláda ruských generálů a konservativců. Předsednictvo a věci vnitřní vzal do rukou generál Leonid Sobolev, vojenství generál Alexander Kaulbars, soudnictví Grekov, školství Teocharov; Vělkovič a Načovič zůstali na svých místech. Zároveň vypracovala státní rada nový volební řád pro sobranije, který stanovil počet poslanců na 56, poutal volební právo na určitý census a vzdělání, vylučoval pasivní právo úředníků, učitelů a kněží a zaváděl volbu důsledně skrze volitele.

Nežli volby byly provedeny, nastaly už mezi ruskými a bulharskými ministry vážné neshody. Jedna z prvních se objevila v otázce stavby železnic. Sobolev a Kaulbars chtěli, aby se dráhy stavěly po způsobu ruských drah v Turkestanu nákladem státním a s pomocí vojska a povolal za tím účelem za ředitele veřejných prací Rusa Chilkova; bulharští ministři však chtěli zadati stavbu podnikateli soukromému. Ještě větší rozladění působilo, že generálové vystupovali ve všem všudy jako zmocněnci Ruska a hleděli utvrditi vliv ruský v zemi, což se nelíbilo ani knížeti. Za takových okolností se sešel 23. prosince 1882 nový, zmenšený sněm, maje se usnášeti toliko o předlohách finančních. Nicméně nechtěl býti ani tento sněm, ač vyšel z voleb omezených umělou soustavou, povolným nástrojem vlády; konservativní ministři bulharští v něm arci měli oporu ve věcech, kde se rozcházel s ruskými generály. Vzájemný poměr mezi obojími ministry byl čím dál tím napiatější, až došlo na konec, brzy po uzavření sněmu (25. února 1883), k otevřené roztržce. Exarchiální synod sesadil sofijského metropolitu Meletija pro jeho přehmaty; Stoilov, který vstoupil v lednu na místo Vělkovičovo, provedl ihned odsudek a dal Meletija internovati v klášteře rylském. Generálové se však rázně ujali Meletija, jenž byl u Rusů oblíben, a kníže nechtěje se rozejíti s Ruskem dopustil, aby Stoilov, Grekov a Načovič od-

stoupili s úřadu. Generálové opanovali pole a obsadili ostatní ministerská místa zatímními správci z umírněných konservativců, osobnostmi politicky celkem nevýznamnými.

Tak byla strana konservativní vytlačena z vlády týmiž činiteli, s jejichž podporou původně chtěla přijíti k moci. Odstoupivší ministři předložili knížeti francouzsky psaný pamětní spis, v němž dovozovali, že ruští generálové chtějí proměnit Bulharsko v ruskou provincii, že chtějí stavěti dráhu ze Sofie do Rusčuku bez souhlasu sněmovny, a dávali mu důtklivou radu, aby svolal neprodleně veliké národní shromáždění. Sobolev, jemuž kníže předložil pamětní spis, odbyl věc slovy: „To jsou rakouští agenti a zaprodanci Hirschovi“; ale kníže cítil dobře, že stav věci je vážný. Jeho popularita mizela valem, se stranou liberální se rozešel úplně, konservativci se od něho odvraceli, že je nepodporoval v zápase proti Rusům, ruští generálové nabyli moci, jež jemu samému nebyla po chuti; západní velmoci na něj pohlížely nepříznivě pro ruský směr vlády. Rozmrzen přenechal nějaký čas věci samy sobě a vydal se na delší cestu do Cařihradu, Jerusalema, Athén a do Německa. Konečně mu nezbyvalo než hledati opětně rady a pomoci u cara; i vydal se z Darmstadtu přímo ke korunovačním slavnostem do Moskvy a žádal tam za odvolání obou generálů. Ale také Sobolev přišel do Ruska a ospravedlňoval svou politiku. Kníže si stěžoval na Soboleva, Sobolev na knížete; deputace, jež z Bulharska přišly ke slavnostem, dávaly výraz nespokojenosti s oběma. Car nesvolil k odvolání generálů, jejichž vliv v Bulharsku nemohl býti Rusku proti mysli, slíbil však, že pošle do země nového diplomatického agenta, aby dokázal urovnání sporů.

Když se kníže a brzo po něm i Sobolev vrátil do Bulhár, ovládla zemi nálada velmi nepříznivá vlivu ruskému. Rozpory mezi stranami pozbyly ostrosti pod tlakem všeobecné touhy po obnově ústavy. Státní rada se obrátila na knížete se stížností, že si ruští generálové počínají svémocně, že povolávají do vojska bulharského zbytečně mnoho ruských důstojníků, ponechávajíce bulharské v podřízeném postavení, a radila mu, aby si vybral odpovědné ministerstvo z Bulharů. Kníže se skutečně zanašel myšlenkou podobnou, ale konservativci mu nemohli proti pevné moci ruských generálů poskytnouti náležité opory; nezbyvalo než hledati cestu k smíru s liberály. Počátek učinil tím, že dovolil Cankovu opustiti Vrace, načež se vůdce strany liberální vrátil ve vítězoslávě do Sofie (10. srpna). Hned potom došlo úsilím Ikonomova a Grekova k pracím mezi konservativci a liberály (20. srpna) za účelem obnovy vlády konstituční. Tou dobou přibyl také do Sofie carův důvěrník

A. S. Jonin, vyslanec brasilský, a radil knížeti, aby se vzdal plné moci, udělené mu r. 1881, a obnovil ústavu, odpíral však jeho žádosti o odvolání obou generálů, dokud nebude znovu svoláno velké shromáždění. Kníže se stále ještě nevzdával naděje na možnou změnu ústavy, ale nálada v zemi byla pro obnovu ústavy původní. Doplnovací volby do sněmu přinesly vítězství liberálům, a když se potom sněm sešel k mimořádnému jednání o otázce železniční a o ruském okupačním dluhu, podal knížeti 18. září jednomyslnou adresu, v níž žádal za obnovení ústavy trnovské. Kníže věděl, že je nutno povolit, i vydal ještě téhož dne manifest, jímž uváděl ústavu znovu v platnost, arci s předpokladem, že v ní budou dodatečně provedeny některé potřebné změny. Ruští generálové podali hned následujícího dne demisi.

A tak byl kníže po dlouhých pokusech o vládu mimoústavní tam, kde byl na počátku. Tentokrát mohl ovšem jmenovati ministerstvo koaliční, složené z obou stran. Cankov vzal jako předseda vnitro, Balabanov věci zahraniční, lékař Mollov vyučování, Načovič finance, Stoilov soudnictví, Ikonov veřejné práce. První tři byli z liberálů, druzí z konservativců. Vojenství spravováno zatím ruským plukovníkem. Obecná amnestie měla korunovati dílo smíření. Ale vskutku spočíval kompromis mezi stranami na základech velmi vrátkých. Velká část strany liberální byla proti němu, a počala pod vedením Karavelova, jenž se vrátil z Rumelie, a vlivného Stambulova vystupovati opozičně proti Cankovu, když vycházel knížeti vsříc v otázkách ústavních. Cankov zrušil státní radu a zavedl úplnou tiskovou svobodu, ale odkládal rozpuštění malého sněmu, zvoleného za doby plnomocenství. Na konec projevil ochotu přistoupiti na revizi ústavy. Předložil skutečně 17. prosince sněmovně návrh, podle něhož se zaváděla horní sněmovna o 36 členech, volených většinou od národního shromáždění, stanoven volební census a některá omezení svobody tiskové a shromažďovací. Návrh byl sice přijat, ovšem s tou výhradou, že má vejíti v platnost teprve po 3 letech, a postavení Cankova se ještě více utvrdilo, když Načovič a Stoilov vystoupili pro neshodu s předsedou z ministerstva a byli nahrazeni liberály Sarafovem a Pomjanovem; ale zároveň způsobila revize ústavy úplnou roztržku v straně liberální. Karavelov a Stambulov utvořili novou, radikální stranu a strhli za sebou velikou část strany liberální.

Na cizí veřejnost působilo obnovení vlády ústavní a propuštění ruských generálů dojmem příznivým, vyjímajíc ovšem Rusko. Oba generálové vymohli na carovi, že odvolal dva pobočníky knížete, kteří prý pracovali proti nim, načež roz-

hněvaný kníže propustil zatímního správce ministerstva vojenství a vyloučil všechny ruské důstojníky ze své družiny. Rusko odpovědělo tím, že odvolalo ruské důstojníky z Bulharska. Zdálo se, že dojde k úplné roztržce; pro měnlivou politickou náladu v Bulharsku je příznačno, že strana Karavelova změnila při této příležitosti ihned své smýšlení proti Rusku a vystupovala okázale rusofilsky. Avšak také kníže uznával, že země bez vojenského vedení ruského na tu chvíli ještě býti nemůže a zasadil se o smírné urovnání věci. Plukovník N. V. Kaulbars (bratr ministrův), vyslaný v listopadu carem do Bulhar, ujednal pak s vládou bulharskou, že ruší důstojníci budou napříště posíláni do Bulharska jenom na tři léta jako instruktory a nemají ani prozatím zastávat úřady občanské; ministr války, jmenovaný z ruských důstojníků po dohodě s carem, bude v politických věcech odpovědný sněmu ne spolu s ostatními ministry, nýbrž osobně. Potom byl jmenován ministrem války kníže Michal Kantakuzen. Tou dobou se zhoršil také poměr k Srbsku, který byl na počátku dobrý, ba srdečný, přes to, že mír berlínský přikl. Srbsku některé kraje, počítané ode dávna k Bulharsku.

Roztržka ve straně liberální se projevila zřejmě při volbách do čtvrtého pravidelného národního shromáždění (v květnu 1884). Nebyl to už zápas mezi konservativci a liberály, nýbrž mezi Cankovem a Karavelovem. Konservativci, pořád ještě nedostatečně organisovaní, se voleb namnoze ani nezúčastnili. Cankov podlehl a podal demisi. Kníže Alexander po prvé od svého nastoupení jednal způsobem ústavním a vyzval Karavelova, jako vůdce parlamentní většiny, k utvoření nové vlády. Jejimi členy se stali Karavelov jako předseda a ministr financí, Cankov pro věci vnější, Slavejkov pro vnitro, Dr. Radoslavov pro soudnictví, gymnasijsní ředitel Karolev pro školství. Předsednictví ve sněmovně zaujal Stambulov. Tomuto ministerstvu se konečně podařilo zajistiti si delší trvání; udrželo se při vesle přes dvě léta. Myšlenka ústavní změny byla definitivně odstavena. Cankov a jeho strana ustoupili do opozice a poněvadž kníže i Karavelov hleděli bulharskou politiku co nejvíce vybaviti z vlivu ruského, stali se rozhodnými stoupenci Ruska.

Zatím co knížectví bulharské bylo jevištěm nepřetržitého zápasu stran a pokusů knížete o zavedení pevnější vlády, vyvíjela se Východní Rumelie čili „autonomia“, jak lid říkal, mnohem klidněji. Míra politických práv obyvatelstva tam byla mnohem menší než v knížectví a působnost sněmu i úřadů byla dopodrobna vymezena organickým statutem. Direktoría byla obsazena hned po příchodu guvernérově. Generálním tajemníkem vlády se stal Krstjović, milice se ujal nejprve

francouzský plukovník Vitalis, potom (od srpna 1879) turecký generál Rešid paša (původem Prušák Strecker), pro soudnictví jmenován Iskro Krsjakov (bratr plukovníka Krsjakova), pro veřejné práce Vylkovič, pro školství Grujev. Neoblíbený správce financí Schmidt odstoupil r. 1880 a jeho místo zaujal lékař Dr. Jiří Stranski z Kaloferu. První volby do sněmu byly provedeny 19. října 1879. Bulhaři jim věnovali velikou pozornost, neboť se v nich mělo ukázat, je-li země bulharská či „smíšená“, jak se myslelo v Evropě. Výsledek je naplnil vítězným zadostiučiněním, veřejnost evropskou pak značným překvapením; ze 36 volených poslanců bylo 32 Bulharů. Po doplnění sněmu poslanci ostatními zasedalo tam pak 40 Bulharů, 6 Turků, 5 Řeků, 2 Arméni, 2 Židé a 1 Francouz (katolický biskup). Recké nároky na Rumelii utrpěly konečnou porážku.

Správa země se dostala poměrně rychle do pravidelného chodu. Na místa soudců a učitelů středních škol bylo povoláno mnoho cizinců, mezi nimi dosti Čechů. Zařízení milice provedl vojenský attaché francouzského vyslanectva v Cařihradě de Torcy. Tělocvičné jednoty byly na přání Porty rozpuštěny a jejich mužstvo přiděleno k záloze miličnické. Finance byly dlouho ve stavu neutěšeném, majíce stálý roční schodek, ale to bylo spíše pro neuspořádanou správu finanční a nedůvěru k Portě, již se měly odevzdávat přebytky, nežli příznakem hospodářského stavu země. Ve skutečnosti se Rumelie zotavila brzo z ran zasazených válkou a její předehrou, k čemuž napomáhala také ustálenější správa. Nebylo aspoň s počátku politických třenic, nebylo rychlého střídání úřednictva, neboť podle statutu mohl býti úředník propuštěn toliko po výroku soudním.

Poměr k Portě nebyl dobrý. V Cařihradě byl „privilegovaný vilajet“ v nemilosti, Porta by byla přece jen ráda časem uplatnila své právo vložit tam posádky. A k tomu přicházely stále neshody v otázkách finančních. Rumelské zastupitelstvo bylo vedeno snahou zužitkovati co nejvíce z příjmů zemských pro zemi samu, i povolovalo ochotně velké částky peněz na školství, veřejné práce a jiná zařízení v zemi, jakož i na podporu rozličných podniků, aby na podíl turecký vypadlo co nejméně; sultán užíval z téže příčiny proti všem větším nebo zdánlivě neodůvodněným položkám svého veta. Již první sněm se předsvědčil, že mu Turecko nedopřeje náležité volnosti; odhlasoval na podzim r. 1879 veliké položky na obnovu vsí válkou zničených, ale Porta většinu z nich zamítla. To se dalo skoro pravidelně. Ze šesti ročních rozpočtů prošel bez veta jen jediný. Také valná část odhlasovaných zákonů nedošla milosti u Porty

namnoze jen proto, že Turecko nechtělo zásadně dopřáti zemi nerušené volnosti; bylo třeba vydávati na výpomoc zatímní, rok od roku obnovovaná nařízení. Celní hranice mezi Rumelií a Bulharskem, kamž se z Rumelie dováželo mnoho zboží, poškozovala citelně obyvatelstvo, ale Porta se bránila všem celním úmluvám mezi oběma vládami; nechtěla však také povolití volný průvoz rumelského vína provinciemi tureckými.

Ale předmětem nejprudších sporů mezi Portou a vládou rumelskou byla konečná úprava jižních hranic na území obývaném Pomáky a Turky. Podle berlínské smlouvy měly jíti rumelské hranice v té krajině po rozvodí Marice na jedné, a Mesty i Arđy na druhé straně. Ruské vojsko mělo za války obsazenu jen Čapinu a východní část Rupčosu, obsaditi ostatek zbývalo teprve vládě rumelské. Mohamedánské obyvatelstvo se však nechtělo podrobiti panství křesťanskému a hotovilo se v svých horských sídlech k brannému odporu. Tureckou krajinku Kyržali se podařilo získati smírnou cestou tak, že vůdce tamních bašibozuků jmenován okresním náčelníkem; ale v západní části Rupčosu, kde v čele odporu stáli pověstní původcové zvěrstev perustických a batackých Achmed Tamarašlija a Achmed Baratanlija (str. 50), nechtěla vláda rumelská činiti při živé vzpomínce na ony události zbujníkům nijaké ústupky toho druhu, což mělo za následek, že obyvatelstvo se nepodrobilo a zřídilo si koncem r. 1879 svou vlastní vládu, jimž vůdčím duchem byl Tamarašlija. Při přesném vymezování hranic komisí turecko-rumelskou r. 1880 zůstala věc nevyřízena a také potom odpírala vláda turecká pod malichernými záminkami opravdovou součinnost v té věci, nadržujíc tajně Pomákům. Tak vznikla mezi územím tureckým a rumelským samostatná republika z 22 horských vsí položených nepřístupně pod samými vrcholy rhodopskými. Odbojníci se dopouštěli na okolních vesničanech všelijakých násilností, což bylo příčinou, že se otázka „nepokorných vsí“ dostávala častěji na denní pořádek sněmu rumelského, ale bez účinku. Rumelská milice nestačila na podrobení těžce přístupného zákoutí; na nabídku Tamarašlijovu, že se podrobí, bude-li jmenován cholijským náčelníkem, nechtěla vláda přistoupiti se zřením k jeho minulosti. Na konec vzala vláda turecká celý ten kraj do vlastní správy, prohlašujíc proti znění smlouvy berlínské, že k Rumelii nepatří. Rumelie neměla moci, aby se tomu bezprávi vzepřela, hojila se jen tím, že sváděla nedoplatky při placení peněžitých dávek na necelost svého území.

Uvnitř země plynul běh politického života s počátku velmi klidně a jedinou věcí, jež rozrušovala mysl, byla nezacelená rána národního roztržení. Politických stran v pravém slova

smyslu téměř nebylo, ježto se rumelský sněm nesměl zabývatí otázkami politickými. Teprve převrat v knížectví vnesl do země zárodek kvasu. Karavelov, opustiv knížectví, přijal místo na gymnasiu v Plovdivě, založil časopis „Nezavisimost“ a získal si brzy neúnavnou činností řečnickou i žurnalistickou mocnou stranu, zejména v mládeži. Jeho názory se nesly směrem radikálním; hlásal odpor proti „tyranovi“ na severu a proti Rusům, kteří ho podporují. Vogoridi přál Karavelovu a jeho činnosti, oddávaje se naději, že by mohl po svržení Alexandrově býti povolán na knížecí stolec bulharský, ba chtěl ho jmenovati ředitelem odboru finančního, což však Rusko ani Turecko nepřipustily. Zato se stal Karavelov na konec starostou plovdivským. Vystupování Karavelovo mělo za následek, že se rumelští Bulhaři rozštěpili ve dvě strany: naproti radikálům, jim vedeným, jimž se říkalo ruským slovem kazjoni (eraristé = podle smyslu asi karieristé) stáli konservativci, stoupenci směru označovaného dříve „národním“. Radikálové potírali vliv ruský, konservativci očekávali splnění národního ideálu, spojení s knížectvím, od pomoci ruské. Na sněmě měli většinu konservativci a zvítězili ještě r. 1882 při doplňovacích volbách, ale volby r. 1883 přinesly po usilovné agitaci Karavelově vítězství radikálům, kteří tehdy získali i vládu z polovice pro sebe; náleželi k nim správcové soudnictví, veřejných prací i financí: Salabašev, Dagorov a Hadži Petrov. Také Stranski, který se stal předsedou sněmu, přešel na stranu radikálů.

Konservativci zahájili opozici a učinili si agitačním heslem myšlenku národního sjednocení. Obrat, který tou dobou nastal v politice knížete Alexandra, dal jim do rukou možnost, aby v zemi připravovali půdu pro jeho povolání za vladaře do Rumelie; byli přesvědčeni, že také Rusko přeje té myšlence, ruští konsulové jim aspoň nedávali najevo známky smýšlení opačného. Za takového stavu věcí vypršelo v dubnu r. 1884 pětiletí správy Vogoridiho. Radikálové, tehdy strana „vládní“, žádali, aby byl ponechán ve vladařství na další období, konservativci, jimž se od té doby říkalo unionisté, se zasazovali o jmenování knížete Alexandra. Očekávání, že by Porta jmenovala guvernérem knížete Alexandra, bylo ovšem bláhové, avšak ani Vogoridi nemohl zůstat na svém místě; postavilo se proti němu Rusko pro jeho přátelský poměr ke straně, jež dávala zřejmě najevo své protiruské smýšlení. A tak byl v květnu r. 1884 jmenován guvernérem dosavadní tajemník Krastovič, po turecku úředně Gavril paša. Radikálové se postavili ihned proti novému vladaři do opozice, utrpěli však při nových volbách dokonale porážku, takže neměli vůbec

zastoupení ve sněmě. K jejich porážce přispělo značně, že hlavní jejich vůdce a vlastní tvůrce jejich strany, Karavelov, opustil zemi a vrátil se do knížectví. Direktorium bylo obsazeno konservativci: Načov vnitro, Chakanov veřejné práce, Veličkov školství, Bobčev soudnictví, Madžarov finance; milici převzal pruský důstojník ve službách tureckých Drygalski.

Konservativci zvítězili pod heslem národního sjednocení, ale ke skutkům v té věci nedošlo. Z Ruska přicházely na jejich přímé dotazy odpovědi, že ta věc není ještě dosti zralá a na převrat revoluční jim jako straně vládní nebylo lze dobře pomýšleti; nezbývalo jim tedy než prohlásiti na veřejnost, že třeba vyčkávati příhodného vnějšího okamžiku a věnovati se snahám o povznesení země. Skutečně byly tenkrát vydány některé dobré zákony, zavedeny prospěšné opravy ve správě, zařizovány nové školy; rozpočet byl upraven tak, že věci nutně potřebné (správa země, školy, státní budovy atd.) pohltily všechny příjmy. Pro kvotu odváděnou Portě nezbylo nic. Porta ovšem neměla chuti přihlížeti k takovému zkracování svých důchodů a pokoušela se přitáhnouti pevněji uzdu samosprávě rumelské; nechtěla počátkem r. 1885 svoliti k celní úmluvě mezi Rumelií a knížectvím a počala usilovati o revisi statutu. Nad tím se rozmáhala v zemi veliká nespokojenost, a té využívala obratně strana radikální, v níž byli tehdy hlavními osobnostmi Stranski, Zach a Stojanov. Poněvadž konservativci dostavše se k vládě odsunuli myšlenku sjednocení do pozadí, chopili se jí tím horlivěji radikálové. Vystupující prudce proti „pseudounionistům“, neváhali připravovati k jejímu provedení násilný převrat. Přiblížil se okamžik, kdy nepřírozené roztržení národa a území bulharského mělo vzíti náhlý konec.

Od dosažení samostatnosti uplynula nedlouhá doba 6 let, ale stav národa bulharského se změnil nesmírně. Země na se vzaly jinou tvářnost, řády od staletí zakoreněné ustupovaly kvapem poměrům novým. Z proměn rázu více vnějšího byly nejvýznamnější změny v národopisném složení obyvatelstva, jež se projevovaly nejnapadněji vzrůstem živlu bulharského a úbytkem živlů cizích. Tato změna se připravovala arci už dříve pozvolným, a takoroka nepozorovaným stěhováním Bulharů, jednak z venkova do měst, jednak z hor do rovin. Síla lidu osmanského se vyčerpávala již za dřívějších dob hlavně službou vojenskou, a mezery, vznikající stálými válkami, se nedoplňovaly žádnou kolonisační odjinud. Za klidné doby po míru drinopolském (1829) se stěhovali Bulhaři od severního úpatí Balkánu do nížiny dunajské, současně působil útlak vrchností ubíhání sedláků z okolí Cirpánu a St. Zagory do zpusťšeného okolí

Drinopole a zálivu burgasského jakož i do rovin dolní Thrakie, do okolí Rodosta, Darkosu až po Cařihrad. Na půdě Východní Rumelie souvisí rozvoj živlu bulharského na konci vlády turecké také s hospodářským úpadkem mohamedánů po zrušení soustavy lenní (str. 30). Pozemek za pozemkem přecházel koupí do rukou křesťanských, nejvíce bulharských. Ale převrat způsobený válkou ruskotureckou vedl k změnám mnohem náhlejší. Již za války samé nastalo pravé „stěhování národů“. Útěk bulharských venkovanů z Rumelie za ústupu Gurkova byl ovšem jenom dočasný; uprchlíci se po vítězství Rusů hned zase vraceli domů. Trvalejší účinky mělo stěhování osmanské. Po pádu Plevna opustili Čerkesové i velká část Turků svá sídla a přechali k Cařihradu a k pobřeží Egejskému až po Solun. Mnozí z nich se sice po míru vraceli, ale velká část už nepřišla nazpět, takže celé vesnice turecké zůstaly pusté. Než na tom nebylo dosti. Po konečném ustavení dvou svéprávných zemí bulharských přicházelo Turkům velmi za těžko smířiti se s novým pořádkem věcí, býti poddanými tam, kde byli dříve pány; zvláště se jim protivila vojenská služba ve vojsku křesťanském. Nastalo nové stěhování těch, kdož se po útěku před Rusy vrátili, jakož i jiných mohamedánů, kteří prožili válku na místě. Vláda turecká podporovala to stěhování, prikazujíc emigrantům pozemky mezi Drinopolem a Cařihradem a zvláště v Malé Asii. Počet Turků, kteří opustili v letech 1877—1884, kdy stěhování dostoupilo vrchole, země bulharské, odhaduje se na 100.000 duší. Národ bulharský byl zbaven příživníků, kteří byli až do té doby zvyklí kořistiti z jeho práce.

Jako opustili Turci území bulharské, tak se stěhovalo za ruské okupace mnoho Bulharů z území ponechaných Turecku do krajín obsazených Rusy; z jižní Thrakie přišlo asi 50.000 lidí a ze severní Makedonie asi 20.000 lidí; ale většina z nich se navrátila domů, když se opět poměry uklidnily, jenom malá část se usadila trvale v okolí Varny, Tuzluku, Zlatice, Sofie, Kystendilu a Burgasu. Mimo uprchlíky z území tureckého se vraceli také starší vystěhovalci ze severu na půdu nově osvozené domoviny. Přišlo mnoho zámožných Bulharů z měst bessarabských a rumunských, asi 1000 Bulharů z rumunské Dobrudže se přesídlilo do okolí Varny, část Bulharů banátských se usadila v kraji svišтовském. Do východního Bulharska se vrátilo dokonce až i z Malé Asie asi 1000 Bulharů, jejichž předkové tam přišli (nebo snad byli přestěhováni) už v 17. a 18. století z Thrakie.

Vedle překotného stěhování Bulharů z ciziny nastal po válce také velmi čilý pohyb obyvatelstva uvnitř, a to vět-

šinou z hor do krajů úrodnějších. Byl to důsledek velikého poválečného převratu v poměrech majetkových. Hned po válce nastal veliký shon po majetku nemovitém. Mohamedáni, stěhující se valem ze země, prodávali narychlo své domy, pozemky a důchody, po uprchlících a zahynulých zůstalo mnoho půdy bez pána. Mezi obyvatelstvem bulharským nastalo chvatné závodění, aby jmění tak uvolněné dostalo do svých rukou. Cena polností klesla po válce a mohamedánském vystěhovalectví proti dřívější době někde až na polovici. Sedláci rozprodávali na rychlo zásoby plodin, dobytek a jiné věci, aby mohli rozšířiti své pozemky; pastýři a selský pracovní lid se stávali ve značném počtu usedlími majetníky půdy. Chvat ten měl sice za následek některé poruchy v životě hospodářském, ale úhrnný jeho výsledek byl přece jen ten, že se za nových poměrů vytvořil v zemích bulharských rychle zámožný stav selský jako velmi zdravá základna zdárného vývoje státního. Velkostatků (čiflíků) nebylo ani na konci tureckého panství v zemi mnoho; udržovaly se většinou toliko v úrodných krajích rovinatých a v některých údolích na západě a byly celkem rozměrů nevelikých. Po pádu panství tureckého zakoupily tyto čiflíky větším dílem sousední obce a rozparcelovaly je. Jenom málo z nich se dostalo koupí do rukou městských kapitalistů. Také po domovním majetku městském nastal po válce nemalý shon a s ním značný příliv lidu z venkova do měst.

První sčítání lidu bylo provedeno v knížectví roku 1879, v Rumelii roku 1880, ale jenom velmi povrchně skrze obecní úřady; k lepším výsledkům vedlo teprve řádné sčítání v Bulharsku podle stavu 1. ledna 1881, v Rumelii až r. 1885. Podle toho žilo r. 1881 v knížectví 2,007,919 obyvatel (r. 1879 napočítáno 1,714,000), v Rumelii r. 1885 975,130 obyv. (r. 1880 815,951 — číslo zřejmě příliš nízké). Z těch bylo podle národnosti v knížectví přes 67% Bulharů, přes 26% Turků, asi 2·5% Rumunů, 1·8% Cikánů, 0·7% španělských Židů, 0·6% Tatarů a skoro tolikéž Řeků; ostatek náležel jiným národnostem. V Rumelii bylo touž dobou — výsledky sčítání z r. 1885 se v poměrných číslech národností mnoho nerůzní od r. 1880 — asi 70% Bulharů, 21·4% (r. 1885 jen 20½%) Turků, přes 5% Řeků, 2½% Cikánů, asi ½% špan. Židů (r. 1885 přes 0·7%), 0·16% Arménů (r. 1885 skoro 0·2%); ostatní byli příslušníci jiných národností. Jak se poměry rychle měnily, ukazují čísla sčítání z r. 1888, kdy ovšem už Bulharsko a Rumelie byly sjednoceny. Celé knížectví mělo přes 3,154,000 obyvatelů, z nichž bylo 73¾% Bulharů, 19¼% Turků, 1·85% Řeků, 1·6% Cikánů, ¾% špan. Židů, nepočítajíc jiné národnosti.

Vzrostl tedy poměrný počet Bulharů za krátkou tu dobu velmi značně, téměř na tři čtvrtiny všeho obyvatelstva, a to hlavně na účet Turků, jichž nezůstalo ani 20%. Změny v počtu ostatních národností neváží mnoho a leccos z nich padá asi na vrub nedokonalosti prvních sčítání. Pozornosti zasluhuje malý poměrně počet Řeků, a to i ve Východní Rumelii; obývajíť na severu toliko v okolí Varny, na jihu při zálivu Burgasském, v okresu kavaklijském (severně od Drinopole), v Staninace a porůznu v městech. A přece se neostýchali Rekové za kongresu berlínského uplatňovati své nároky na Rumelii, v čemž jim arci byla nemálo na prospěch ta okolnost, že tam řečtina byla tenkrát za starších dob ještě hodně rozšířena i mezi Bulhary a země se tedy jevila cizincům podle povrchního dojmu zpola řecká. Volby do prvního sněmu rumelského vyvrátily rázem tuto nesprávnou představu. — Španělští Židé se usadili, podobně jako Arméni, už za starších dob v obchodních městech. Cikáni (většinou mohamedáni), rozptýleni po celé zemi, žili tehdy ještě částečně životem potulným.

Oba nové státy nebyly tedy čistě bulharské, avšak Bulhaři v nich měli od počátku většinu více než dvoutřetinovou, jež za krátkých několik let vzrostla téměř na tři čtvrtiny. Ostatek v nich žily jen neveliké zlomky jiných národů. Bulhaři se tedy právem domáhali, aby se stali vlastními pány všeho toho území, nač měli ostatně nároky i historické. Osud jim konečně dopřál po dlouhé době zápasů a zklamáných nadějí, že došli aspoň částečného splnění své touhy, ale tak, že se podobali rolníkovi, kterému se dostane holého pozemku, aby si na něm zřídil hospodářství, nemaje dosti potřebného náradí ani peněz do začátku. Přes to se podařilo národu bulharskému postavit se rychle na vlastní nohy a vybudovati si řády potřebné k zdárnému životu.

Hmotné prostředky, jimiž obě země vládly, byly dosti skrovné v poměru k velkým nákladům, jichž řádné vypravení zemí odedávna zanedbávaných a válkou zpusťovaných vyžadovalo. Nepokročilý stav hospodářský, neumělá těžba z půdy, slabě vyvinutý průmysl a obchod nemohly přinášeti důchodů na podniky většího rozsahu. Základem finančního hospodářství se staly daně, jež zůstaly v podstatě stejné jako za dob tureckých. Nejdůležitější byla daň pozemková, vybíraná zprvu po starém způsobu v podobě desátků, od r. 1882 v dávkách peněžních, pak daně z vinic, lesů, budov (emljak), z dobytka (bezlík) z důchodů, poplatky z tabáku, soli a lihovin. K tomu se družil příjem z kolků a ze státních statků i podniků (celkem neveliký) a konečně cla. Knížectví mělo podle smlouvy berlínské (čl. 9.) odváděti Turecku roční tribut, jež bylo vy-

měřiti podle příjmů na konci prvního roku samostatnosti, a mimoto mělo převzítí část tureckého státního dluhu, ale ustanovení to nevešlo zásluhou Ruska ve skutek; zato vzešel zemi dluh za ruskou správu okupační (přes 26 mil. fr.), jež měla splatiti do roku 1896. Finanční hospodářství v knížectví trpělo počáteční nedokonalostí stroje správního, špatným placením daní a jinými nedostatky, ale celkem se hospodářilo velmi spořivě; roku 1882 byl na příklad skutečný příjem přes 31 mil. fr., vydání necelých 29 mil. fr. Zato zápasila Rumelie s ustavičnými finančními potížemi, které ovšem souvisely s nepřízní vlády turecké a její snahou zajistiti si odtamtud důchod co největší. V penězích zavedla ruská okupační vláda soustavu frankovou; r. 1880 dalo knížectví raziti první vlastní mince stříbrné a měděné (lvy = franky). V Rumelii byla základní jednotkou lira. Ale zároveň obíhalo v obou zemích dlouho množství starých peněz tureckých a cizích mincí, jejichž kurs se neustále měnil. Metrické míry a váhy byly zavedeny teprve r. 1889. Hotových peněz byl v Bulharsku dosti dlouho citelný nedostatek, zvýšený ještě tím, že odstěhováním Turků, prodávších své pozemky, odplynulo mnoho kapitálu do ciziny. Nedostatek ten se jevil nejpatrněji nesmírně vysokou mírou úrokovou, jež nebyla pravidlem nižší než 10%, ale dostupovala leckdy výše i přes 30%, v některých krajích dokonce přes 60%. Za takových okolností bujelo, jako už za doby turecké, lichvářství, jimž se nad jiné stali pověstnými městští čorbadžijové. Národní banka bulharská byla založena (v květnu r. 1879) s kapitálem toliko 2 mil. franků, a mohla za prvních let provozovati jen malé obchody.

Poměrně největší díl státních příjmů (asi třetinu) v knížectví bylo třeba věnovati na vojsko. Systém miliční byl proti znění smlouvy berlínské opuštěn a zaváděno vojsko stálé, ale organizace postupovala pomalu. Základem se stala obecná branná povinnost od 20 do 40 let, z níž se však mohamedánům bylo dovoleno vykoupiti. Roku 1885 se skládalo vojsko bulharské z osmi pluků pěchoty, dvou pluků jízdy, dvou pluků dělostřelectva, jedné setniny pevnostního dělostřelectva, jednoho praporu pionýrů a jedné škadrony gardové; k tomu je přičísti dunajskou flotilu, mající 15 lodí, mezi nimi jen 4 větší parníky, vesměs bez děl. Vedení měli v rukou Rusové, jimiž byla zprvu obsazena všechna vyšší místa důstojnická; pro vzdělání domácích důstojníků byla už r. 1878 zřízena vojenská škola v Sofii, mimoto byli posíláni četní bulharští důstojníci za dalším vzděláním na Rus. Ale ještě roku 1885 měli nejstarší důstojníci jenom hodnot setníků. Veliký počet ruských důstojníků, placených z příjmů domácích, probouzel

časem v Bulharsku nelibost, a to tím více, že se příliš mísili do vnitřní politiky a že jí vláda bulharská často používala k úkonům ve správě občanské. Ve Východní Rumelii zůstali při soustavě miliční. Byla zavedena 12letá povinnost branná ve třech třídách; služební doba byla pro jednotlivce vyměřena podle losu buď na 2 léta najednou nebo na každoroční cvičení v trvání dvou měsíců. Stálý prapor, sloužící výcviku, se skládal z dvou setnin pěchoty, jedné škadrony jízdní, jedné poloviční baterie dělostřelecké a jedné setniny technické. Mezi důstojníky byli kromě Rusů a Bulharů také Němci a Francouzi, ale velicí jazyk byl, tak jako v knížectví, ruský.

K uspořádání správy politické položili pevné základy Rusové. Ale v knížectví bylo už r. 1880 rozdělení země na pět gubernií a na okrugy, jimi zavedené a přiléhající k poměrům za doby turecké, nahrazeno podle vzoru francouzského rozdělením na kraje (okrbgy nebo okrbzie), spravované „upraviteli“ a na menší okresy (okolije) pod správou „načalníků“. Počet krajů byl z počátečních 31 na konec zmenšen na 17. V Rumelii zřídil organický statut 6 krajů s 28 okolijemi. Krajům se dostalo částečné samosprávy tím, že si měly voliti zastupitelstva k vyřizování otázek hospodářských a finančních. Zavedení samosprávy obecní s volenými kmety (starosty) a městskými radami bylo spojeno s velkými obtížemi, protože si obyvatelstvu bylo navykatí něčemu zcela novému, čeho správná soustava turecká neznala. Soudnictví bylo v knížectví upraveno zákonem roku 1880. Jako nejnižší instance zřízeny pro menší pře soudy „mirové“ s jedním soudcem, jmenovaným vládou, a pro vážnější věci sborové soudy krajské; jako vyšší instance byly dva soudy apelační a nejvyšší kasační soud v Sofii. Rozvody a spory rodinné zůstaly soudům církevním. V Rumelii bylo statutem zavedeno zřízení podobné. V právním životě zůstaly většinou v platnosti zákony z poslední doby turecké, zpracované v podstatě podle zákoníku Napoleonova; teprve r. 1888 se počalo pracovati o vydání nového zákoníku.

Velmi vážným úkolem nové vlády bylo postarati se o dobrou komunikaci, jako věc nezbytnou pro rozvoj hospodářský. Turecké poměry byly po této stránce nadmíru bídné. Železnici mělo knížectví jen jedinou, z Rusčuku do Varny, vystavěnou r. 1867 anglickou společností, Rumelie toliko část dráhy zřízené r. 1873 baronem Hirschem, totiž trať od pohraničního místa Mustafa Paša přes Plovdiv do Sarambeje s odbočkou do Jambolu; a dráhy ty byly ve stavu velmi špatném. Pošta turecká nevyhovovala naprosto, telegrafní síť sloužila jen účelům vojenským. Řádně upravených cest bylo poskrovnu, vyjímaje silnice zřízené za účely vojenskými. Bylo třeba nesmírně mnoho

doháněti. Státní bulharskou poštu i telegraf zařídila už zatím vláda ruská, ale potíže s rychlým upravením cest byly příliš veliké, aby je mohly vlády za prvních let samostatnosti rázem zdolati; zvláště citelný byl nedostatek dobrých mostů přes řeky. Otázka železniční byla v knížectví předmětem dlouhých a dílem bouřlivých porad na sněmu i jednání diplomatických, protože tu šlo o věc významu mezinárodního. Výsledek všech těch tahanic byl, že r. 1884 bylo dokončeno vyměrování dráhy ze Sofie přes Trnovo do Rusčuku a r. 1885 se počalo se stavbou trati Caribrod, Sofia-Vakarel, jež byla zadána domácí podnikatelské společnosti Grozevově. Zároveň přikročila společnost Hirschova k pracím na trati rumelské dráhy ze Sarambeje do Vakarelu.

Nemenší obtíže byly se zařizováním školství. Dobrý počátek se stal už za správy ruské pod vedením prof. Drinova. Zavedena povinná docházka školní od 6 do 12 let — v Rumelii stanovil potom organický statut dobu od 7 do 13 let — a zřizovány všude na rychlo školy obecné. Náklad přikázán obcím, které jej hradí z rozličných fondů, z jisté části důchodů kstelních a z přírůžek k daním.

R. 1881 bylo v knížectví 1365, v Rumelii 846 nižších elementárních škol bulharských. Ke školám obecným byly přiřaděny trojtřídní školy „hlavní“ na způsob našich škol měštanských. Ve smíšených osadách si zakládaly jednotlivé náboženské obce své vlastní školy. Na školách nebulharských bylo v knížectví zavedeno povinné vyučování počátkům bulharštiny. Už za správy ruské byly založeny také některé školy střední a to nákladem státním; k tříletému běhu nižšímu, který se rozsahem učiva podobá škole hlavní, pojí se 4třídní buď čisté gymnasium nebo reálné gymnasium; z moderních jazyků zavedeno povinné vyučování ruštině a francíně, místo níž připuštěna v podunajských městech němčina. Počaly se také zakládati školy dívčí s titulem gymnasií, určené hlavně výchově učitelek. R. 1890 byla dvě úplná reální a klasická gymnasia v Sofii a v Plovdivě, 6 úplných reálních gymnasií v Gabrově, Trnově, Rusčuku, Vidině, Varně a Šlivně, k tomu 6 nižších reálků a 5 dívčích „gymnasii“. Mimoto byla r. 1882 založena v Sadově u Plovdiva a r. 1883 v Rusčuku škola hospodářská, v Sofii r. 1883 škola průmyslová, v Rumelii 3 školy řemeslnické. Za vyšším vzděláním chodili Bulhaři nadále do ciziny, buďto na slovanské university do Ruska, do Zábřeha a do Prahy, anebo do Německa, Švýcarska a Francie.

Ze všech oborů veřejného života působila celkem nejméně obtíží nová úprava poměrů církevních, neboť poslední veliký zápas za zřízení samostatné církve vedl ke konečnému jich

urovnání aspoň v hlavních rysech, na němž nebylo třeba mnoho měniti. Obě země bulharské zůstaly podřízeny exarchovi, sídlícímu v Ortaköj u Cařihradu a svatému synodu. Pro knížectví byl exarchiální statut (str. 42) r. 1883 v některých věcech přepracován. Změny se týkaly ponejvíce vydržování duchovenstva; biskupům určen roční plat od státu, nižším (farářům) vyměřen důchod z církevního jmění — ostatně zcela nepatrného — a z příplatků k daním placených od obcí. Také hranice eparchií byly r. 1883 pozměněny v souhlasu s novým rozdělením správním. Podle nového vymezení dělilo se pak knížectví na eparchie se sídlem v Sofii (k níž připojeny bulharské části zrušené eparchie pirotské a kystendilské), Samokově (která však pro zmenšený rozsah určena při nejbližším uprázdnění ke splnutí se sofijskou), Vidině, Vracc, Lovči, Trnově, Rusčuku, Varně-Prěslavi; v Rumelii zůstaly eparchie v Plovdivě, St. Zagoře a Slivně; k tomu byl r. 1886 zřízen zatímně spravovaný okrsek, objímající okolí za Kyzyl Agač, Kavakli a Harmanli, jako bulharská část eparchie drinopolské. Přese všechna nová zařízení zůstalo v církevní správě mnoho neurčitého a zatímního. Řecké kraje, vyhrazené r. 1870 patriarchátu cařihradskému, zůstaly i nadále pod správou vlastních biskupů v Plovdivě, Anchialu, Sozopoli, Mesembrii a Varně, podřízených patriarchovi; vydržovati duchovenstvo náleží věřícím. Podobně zůstali nesjednocení Arméni, spravovaní biskupem v Rusčuku, pod vrchní mocí arménského patriarchy v Cařihradě. Katolíci měli z dřívější doby dva biskupy, a to v Plovdivě (s titulem biskupa sofijského) a v Rusčuku (biskup nikopolský).

Ve všech oborech státní správy byl za prvních let nejhorší závadou nedostatek dobrého úřednictva a jiných odborníků. Lidí školsky vzdělaných bylo v zemi příliš málo, aby mohli rázem vyplniti všechna místa. Ani návrat četných emigrantů z Rumunska, Ruska a z Cařihradu nepomohl mnoho. Bylo nutno přijímati kdekoho, měli aspoň nejnútnejší míru základních vědomostí, a poněvadž ani tak nebylo možno obsaditi všechna místa, zejména místa vyžadující odborných znalostí, nezbyvalo než povolávati lidi z ciziny. Za prvních let samostatnosti bylo ve správě obou zemí plno cizinců: ve vojsku Rusů, v jiných úřadech Francouzů, Němců, Švýcarů, Čechů, Chorvatů a j., kteří došli zaměstnání jako právníci, inženýři, lesníci, poštovní a telegrafní úředníci a j. Zvláště správa soudní zápasila s velikými nesnázemi, nemajíc pro soudy dosti studovaných právníků; v samém ministerstvu nebyl v jednu chvíli než jediný právník, a to byl ministr sám; u nižších soudů rozhodovali spory někdejší učitelé, kupci, řemeslníci, statkáři a j. Advokacii bylo s počátku dovoleno

vykonávati komukoli. A stejný nedostatek bylo cítiti ve školství. Největší část starého učitelstva, jež působila na školách za doby turecké, byla povolána do úřadů, náhradou za ně musil přijíti nejmladší dorost, mladíci sotva odrostlí letům chlapeckým, pro něž se zřizovaly narychlo krátké kursy pedagogické. Ještě větší nesnáze byly se sháněním učitelstva pro školy střední; bylo přijato mnoho Čechů a jiných Slovanů, z nichž ovšem většina Bulharsko zakrátko zase opustila.

Při tak různorodém složení úřednictva, při nestejném předchozím vzdělání i lidí studovaných a při naprostém nedostatku vhodných budov a jiných úředních potřeb bylo ovšem velmi těžko uvéstí státní stroj ihned do náležitého chodu. Ještě že mu prostě životní poměry v zemi s nevyvinutými řády právními a nepokročilým stavem hospodářským i společenským nekladly žádných složitějších úkolů. Ale brzy se dostavily jiné závady. Prudké zápasy stran, které hned od počátku zmítaly knížectvím a přenesly se pak i do Rumelie, rozrušovaly i státní ústrojí uvnitř. Jakmile přišla k veslu nová strana, starala se ihned, aby dostala do úřadů své lidi; následek toho byly časté změny úřednictva, hlavně administrativního; příslušnost ke straně nahrazovala jakoukoli jinou kvalifikaci, takže se potom úředníci cítili více straníky než vykonavatelé moci státní. Věc ta ovšem zvyšovala prudkost volebních zápasů, ale mívala také za následek velmi rychlou změnu politického přesvědčení jednotlivců, což bylo ostatně tím snadnější, že strany neměly pevně vytčených cílů a cest taktického postupu, nýbrž měnily obratem ruky svá hesla podle okamžitého stavu věcí a třeba jen podle osobních poměrů mezi vůdci. Přes to docházely politické zápasy nejširší ozvěny ve veřejnosti a lid, zejména v městech, je sledoval s účastí až vášnivou. Stinnou stránkou živého toho zájmu bylo ovšem, že ulpíval namnoze jen na věcech vnějších, a že se vybíjel planými hádkami o pomíjivá hesla stran, nepronikaje k opravdovým potřebám země. Volebních agitací a politických demonstrací se účastnili horlivě i žáci škol, nemajíce ovšem namnoze vůbec ponětí, zač bojují.

Všechny ty příčiny zdržovaly nemálo klidný rozvoj zemí bulharských. Byl to ovšem přirozený důsledek prvního kvasu, který je lehce vysvětlitelný u národa osvobozeného jediným rázem ze staleté poroby. Na druhé straně nelze neuznati, že v tom bujarém kypění sil bylo mnoho prvků zdravého života. Přese všechny neutěšené výstřelky stranických různic, které působily v ostatní Evropě dojmem nepřijemným, bylo pozorovati hned v prvních letech, jak politická nezávislost přispívá vnitřnímu rozvoji národa. Život hospodářský, rolnictví, průmysl i obchod nemohl ovšem za tu krátkou dobu učiniti znatelné

pokroky, zevnějšek měst a vesnic zůstával nevzhledný, komunikace bídná atd., ale v duševním životě byly ihned patrné mocné účinky obnovené vnější volnosti. Úroveň vzdělání stoupla, rychle se množící školy rozsávaly přes nedostatek řádně vychovaného učitelstva a potřebných pomůcek úspěšně zárodky vyšší osvěty, zakládaly se časopisy, tiskárny, knihkupectví. Literární společnost bulharská v Braile (Kníževno družestvo) přenesla své sídlo hned po osvobození do Sofie a počala r. 1882 péči tehdejšího ministra Jirečka znovu vydávati svůj časopis (Periodičesko Spisanie). Vlády založily dvě národní knihovny (v Sofii a v Plovdivě); v Sofii zřízeno národní museum. Tak byly dány zevní podmínky k zdárnému rozvoji literatury. A podobně se dostalo také uměleckým schopnostem národa bulharského, jež se pěkně projevují v skromných památkách z doby turecké, teprve politickým osvobozením možnosti, aby se plně uplatnily v životě.

Ale nejlépe ukázal národ bulharský ostatnímu světu svou vyspělost způsobem, jak provedl svémocně sloučení obou roztržených částí — knížectví a Rumelie — a jak ho dovedl uhájití proti odpůrcům.

Základem tohoto vylíčení vnějších osudů obou částí Bulharska jest stať K. Jirečka ve Fürstentum Bulgarien 301—356, který byl částečně účastníkem. Z ostatní literatury uvádím Pavlovič, Bugarska i Istočna Rumelija njihov mezinárodní državoprav i politički položaj 1876—87 (Bělehrad 1907); Ad. Koch, Fürst Alexander von Bulgarien, Darmstadt 1887; Matvejev, Bulgarien nach dem Berliner Congress (Petrohrad 1887); Drandar, Cinq ans de règne (Paříž 1884); Russie et Bulgarie, Les causes occultes de la question bulgare (Paříž 1887; s bulh. konserv. strany); (major Mach) Elf Jahre Balkan. Erinnerungen eines preuss. Offiziers aus den Jahren 1876—87 (Vratislav 1889); Balabanov, B'lgarski ministr pri russ. car Alexandr III. (Per. Spis. 68; osobní vzpomínky z r. 1883); Jireček, Ethnographische Veränderungen in Bulgarien mit der Einrichtung des Fürstentums (Österreich.-ungarische Revue, 1890); Dimitrov, Knjažestvo B'lgarija (Plovdiv 1896); H. Kläber, Fürst Alexander von Bulgarien, Drážďany 1904; K. Jireček, Z nového Bulharska, Osvěta XI., 1881.

5. Připojení Rumelie a roztržka s Ruskem.

Převrat v Plovdivě. — Rumelie spojena s knížectvím. — Válka se Srbskem. — Vojenské spiknutí proti knížeti. — Resignace Alexandrova pro odpor Ruska. — Ruské snahy pro upevnění vlivu. — Regentská vláda. — Volba prince Valdemara. — Roztržka s Ruskem. — Spiknutí ruské strany potlačeno Stambulovem. — Volba Ferdinanda Koburského. — Jeho charakteristika. — Odpor Ruska. — Oposice proti Stambulovu. — Pokus Nabokouův. — Diktatura Stambulova. — Jeho pád. — Ferdinand uznán.

Při veškerém vířivém neklidu, jímž se vyznačoval politický život v Bulharsku za prvních let svobody, uprostřed všech domácích různic a stranických zápasů, zůstávala jedna myšlenka trvalým a žádnými denními hesly nezatačovaným cílem všech vrstev národa a stran — a to byla myšlenka národního sjednocení. Bulhaři se nevzdávali ani na okamžik naděje, že se jim podaří v dohledné době odčinití křivdu spáchanou kongresem berlínským, aspoň pokud šlo o Východní Rumelii. Osud Bulharů makedonských je sice naplňoval nemenší hořkost než odtržení Rumelie, v té věci byla však už náprava mnohem nesnadnější, nedala se aspoň provésti bez krvavých bojů, jejichž výsledek byl velmi nejistý a závislý ke všemu na kolísavém stavu všeevropské politiky. Ale sloučení obou osvobozených částí národa, vytržených už z přímé moci Turecka a oddělených od sebe vlastně jen dvojitou vládou, jež byla v obou zemích v rukou Bulharů samých, nekladlo v cestu takových obtíží a nevybočovalo z mezí reálné politiky. Bulhaři obou zemí nespouštěli tuto myšlenku s očí a čekali nedočkavě na příhodný okamžik, kdy jí bude možno provésti.

Za daných poměrů si bylo sjednocení obou zemí sotva lze představití jinak, nežli že se Rumelie prostě přičlení ke knížectví. Obyvatelstvo rumelské počítalo skutečně s takovým koncem věcí a spatřovalo v knížeti Alexandrovi hned od počátku svého budoucího panovníka. Oslavovalo jeho svátky blahopřejnými projevy a hledělo si zajistiti jeho účinnou pomoc pro očekávaný převrat. Zprvu se stále doufalo, že bude možno provésti věc za souhlasu velmocí. Těmto nadějím se dostalo mocné posily, když volby v Anglii přinesly na jaře 1881

vítězství Gladstonovi; Bulhaři ho ctili od r. 1876 jako svého příznivce a nadáli se, že Anglie změní za jeho vlády své upjaté stanovisko k jejich tužbám politickým. Výbor složený z vynikajících mužů obou zemí se už chystal vypracovati plán jednotného postupu a obrátil se v té věci také na knížete Alexandra. Ale kníže váhal; byl by sice rád přispěl činně k sjednocení a utvrdil tak zároveň své postavení v zemi, nechtěl však nic podnikati bez předchozího souhlasu velmocí. A od zástupců velmocí se mu dostávalo odpovědí naprosto odmítavých. Hned potom přišel ústavní převrat v knížectví, a rostoucí odpor proti knížeti odsunul myšlenku spojení obou zemí pod vládou neoblíbeného panovníka do pozadí.

Avšak touha po sjednocení byla příliš pevně zakotvena v myslech národa, aby ji dočasná nespokojenost s vládařem mohla vyhladiti. Nebyti ani důvodů hlubších, stačilo nepřiznivé vystupování Porty proti Rumelii samo sebou, aby ji udržovalo stále při životě. Zrovna v době, když se v knížectví panovníkův poměr k národu obnovením ústavy trnovské upravil, když v Rumelii učinili radikálové národní unii heslem dne — zrovna tenkrát (počátkem r. 1885) kladla Porta z malicherných důvodů vládě rumelské překážky v celní dohodě s knížectvím a netajila se úmyslem, že se bude domáhati revize organického statutu, aby si zajistila z Rumelie větší důchody. Obyvatelestva se zmocňovalo rozčilení. Nálady té využila strana radikální, aby učinila konec všem odkladům rázným činem a provedla unii cestou revoluční, neohlížeje se na opatrnou zdrželivost vlád a odmítavé stanovisko velmocí. Myšlenka ta se připravovala zprvu tajně v užším kruhu spiklenců, jejichž hlavou byl starý revolucionář z r. 1876 Zach. Stojanov. Zřizovali, podobně jako r. 1876, revoluční výbory a získali pro sebe brzy množství vynikajících osobností, úředníků, lékařů, učitelů a hlavně důstojníků. Zároveň zdůrazňoval Stojanov v svém nově založeném časopise Borba všechny škody, jež zemi vyplývají z oddělené správy v područí tureckém a hlásal nutnost okamžitého sjednocení. Okázalé oslavy národních mučedníků Botjova, Hadži Dimitra a j. vnášely bojovnou náladu do vrstev nejširších.

Při obecné nespokojenosti s odtržením Rumelie padaly ty podněty na půdu velmi úrodnou; všecken lid čekal netrpělivě, kdy bude nedůstojnému stavu věcí učiněn konec, a radikálové nepotřebovali odkládati na dlouho provedení svých záměrů. Sám tehdejší vůdce strany radikální Stranski se postavil v čelo hnutí, nejvyšší důstojníci byli získáni a sjezd důvěrníků v Dermenderé u Plovdiva (6. srpna 1885) stanovil rozhodný čin na dobu letních cvičení miličních po 15. září;

zároveň vypravil poselstvo ke knížeti Alexandrovi, který se právě zdržoval ve Varně, aby se postavil v čelo převratu. Ale kníže odpíral a radil, aby se od podniku zatím upustilo; byl si vědom svého nedobrého poměru k Rusku a ujistil znovu před tím (1. září) za návštěvy rakouských císařských manévřů ruského zahraničního ministra Gierra, že se přičiní o zachování statu quo v zemích bulharských. Jenže rumelští radikálové už nechtěli čekat. Rozsáhlost příprav byla příčinou, že věc nezůstala plovdivské vládě utajena, i bylo se obávat jejího zakročení. Drobné bouře na některých místech urychlily výbuch. Časně zrána, vlastně ještě v noci, dne 18. září 1885 obsadili majori Nikolajev, Filov a Mutkurov se svým lidem guvernérův konak v Plovdivě, Stojanov pak vnikl v čele druhých spiklenců do ložnice vladářovy a ohlásil mu, že je sesazen. Krstjovič nekladl nijakého odporu a nechal se zajmouti. Nikolajev jej dal potom časně z rána voziti na odív po městě pod stráží venkovské dívky Nedely Chilevy, jež přitáhla v čele lidu z vesnice Konare do města, načež ho dopravili do Sofie a odtud později poslali do Cařihradu. Tam zemřel 27. listopadu 1898. Z někdejšího zápasníka za církevní práva Bulharů se stal vlivem manželky Řekyně na konec zapříisáhlý nenávisník národních snah bulharských.

Po zajištění Krstjovičově se utvořila zatímni vláda pod předsednictvím Stranského a jmenovala Nikolajeva vrchním velitelem milice. Stranski učinil pak ihned nejnutnější bezpečnostní opatření: svolal milici do zbraně, zavřel telegrafní spojení s cizinou a vyslal vojenský oddíl, aby přerušil železniční dopravu u Harmanli. Vše se provedlo hladce, bez krveprolívání; ruští důstojníci, mezi nimi i policejní prefekt, ponechali událostem volný průběh. V Plovdivě neukazovalo mimo rozmnožené oddíly vojenské nic na to, že byl proveden vážný převrat politický; venkov se oddával radosti. Nezbyvalo, než aby se kníže Alexander, jemuž Stranski hned telegraficky oznámil výsledek, formálně ujal vlády.

Alexander se octl v trapných rozpacích. Obával se příkrého zakročení velmocí, ale na druhé straně uznával, že se nemůže stavěti proti svorné vůli národa. V Sofii, kamž zpráva o převratu stihla ještě z rána 18. září, došlo hned k jásavým projevům radosti; noviny psaly nadšeně o dosažení konečného cíle snah bulharských a zdůrazňovaly nutnost, aby se všecken národ postavil na jeho obranu. Kníže se tedy rychle rozhodl a ohlásil ještě z Varny do Plovdiva, že se podvoluje vůli národa. Potom nařídil ihned vojenskou mobilisaci, svolal sněm k mimořádnému zasedání a vydal se bez prodlení v průvodu Karavelova a Stambulova do Plovdiva. Tam mu připravili

skvělé uvítání a zatímni vláda složila moc do jeho rukou. Všechna země ho pozdravovala nadšenými projevy za svého panovníka, v knížectví byla obecná radost; sofijský sněm povolil jednomyslně mimořádný úvěr 15 mil. lvů.

Převrat plovdivský způsobil v celé Evropě nesmírné překvapení a nastala ihned otázka, jak se k němu zachovati. Na prvním místě se dotýkala věc Turecka, jehož zájmy vzaly přímou škodu. Kniže a vůdčí politikové bulharští si netajili, že se Porta nebude klidně dívati na takové porušení nedávných úmluv mírových, a připravovali se na její odpor. Kniže nařídil v Plovdivě mobilisaci netoliko milice, nýbrž i tělocvičných jednot, a dal také pluky z knížectví stahovati na jih. Než Turecko ukázalo i tentokrát, že v jeho politice nelze počítati s pravděpodobnostmi. Zpráva o převratu plovdivském způsobila sice v Cařihradě veliké pobouření, ale vláda se přes to neodhodlala k zakročení vojenskému; podala toliko u velmocí protest proti porušení smlouvy berlínské a spokojila se ostatek jen zabezpečením rumelského pomezí proti možnému útoku bulharskému. Rozhodly patrně obavy, že by v případě války mohlo nastati vzbouření v Makedonii a snad i v jiných zemích křesťany obydlených, a že by nové rozpoutání velikých bouří válečných mohlo Turecku při ochraně, kterou velmocí vždy poskytovaly křesťanům, přinésti další ztráty, ale sotva jaký zisk, nehledíc ani k tomu, že Rumelie byla tak jako tak napolo ztracena. Zdálo se pohodlnějším vyčkávati, až co řeknou velmocí, a přenechati jim samým starost o to, aby se smlouvy za jejich součinnosti ujednané vrátily k platnosti.

Ale také velmocí rozpoznaly ihned, že rychlé a snadné provedení převratu jakož i radostný ohlas, jež dokonany čin měl v zápětí u všeho obyvatelstva, je důkazem, že jde o projev obecné a nezadržitelné touhy všeho národa bulharského, jež nelze podceňovati. A kromě toho bylo stanovisko některých velmocí vůči národu bulharskému po zkušenostech posledních let jiné než r. 1878. Byla to hlavně Anglie, jež naléhala na kongrese berlínském na rozdělení zemí bulharských z obavy, aby se veliké Bulharsko nestalo oporou Ruska na Balkáně, a stejné obavy chovalo tenkrát také Rakousko. Ale zatím se ukázalo, že kniže a národ bulharský nechtějí býti pouhým nevolným nástrojem politiky ruské. Anglie se tedy rychle vpravila do změněného stavu věcí a zaujala stanovisko jednotě národa bulharského příznivé, aby jej tím jistěji odtrhla od Ruska. Ani druhé velmocí nemínily v podstatě z týchž příčin pojmáti porušení míru berlínského příliš přísně. A tak zbylo jen Rusko, kde svémocný čin Bulharů narazil na zásadní odpor. Rusko cítilo, že se mu Bulhaři vymykají z ruky, ale místo, aby je

hledělo získati podporou jeho nejnítěnějších přání, pokusilo se je zastrašiti tím, že jim ukázalo tvrdou pěst. Ruský zástupce v Sofii Kajandor ohlásil ihned vládě bulharské, že Rusko nepřipustí porušení smlouvy berlínské, a v zápětí přišel carský rozkaz, aby ministr vojenství, ruský generál Kantakuzen, odstoupil a odvolal všechny ruské důstojníky z vojska bulharského.

Zasažení Ruska působilo v Bulharsku jako ledová sprcha. Národ spoléhal až do poslední chvíle, že Rusko jej bude v jeho snahách o sjednocení podporovati, a zvěděl s úžasem, že se staví proti němu. Bylo ovšem zřejmo, že se ruští poddaní nemohou účastniti očekávané války s Tureckem, když obě velmocí byly spolu v míru; proto že však na tu chvíli šlo o pouhou zabezpečovací mobilisaci a nikoli ještě o přímé nepřátelství, myslilo se, že bude lze vymoci ruským důstojníkům dovolení, aby zůstali v čele armády aspoň až do úplného provedení mobilisace. Než car setrval na svém rozkaze a marně se na něho obrátili kniže i sobranije s prosbou, aby uznal unii jako hotovou věc. Nelibost Ruska nečelila ani tak proti národu jako proti knížeti, s nímž bylo už dávno nespokojeno; car ji zdůraznil tím, že zbavil 5. listopadu 1885 Alexandra všech hodností v armádě ruské.

Bulhaři byli trapně překvapeni, nieméně se vzpamatovali velmi brzy a chystali se brániti svou vymoženost i proti vůli Ruska. Důstojníků byl zatím vychován dostatečný počet, i nebylo už tak těžko vyplniti mezery způsobené odchodem Rusů. Ministrem vojenství jmenován 22. září dělostřelecký setník Nikiforov a mezi staršími setníky bylo dosti mužů do té míry zkušených, že se mohli ujmouti velení pluků. Zakrátko byla mladá armáda bulharská v náležité pohotovosti. Kniže se účastnil osobně všech příprav vojenských nabádaje neúnavně důstojníky i mužstvo ke zvýšené horlivosti. Zároveň pracovala vláda se všim úsilím o to, aby uvedla správu Rumelie co nejrychleji v pevnou jednotu s knížectvím, a skutečně se jí podařilo stmeliti obě země za krátko tak, že je bylo těžko znovu od sebe trhati.

Upevnění státní jednoty a vojenská pohotovost spojeného státu ukazovala Evropě čím dál zřejměji, že národ bulharský si nedá klidně vyrvati svůj úspěch. Rozpaky diplomacie evropské rostly. Většina velmocí došla arci už zatím k přesvědčení, že Bulharům bude nutno nějak vyhověti, šlo jen o to, jak urovnati tu věc právně, aby vážnost mezinárodních úmluv netrpěla. Jenom Rakousko souhlasilo s Ruskem, které se stávkou zásadně proti změně smlouvy, kdysi na něm vynucené. Konference diplomatů v Cařihradě, jež se o té věci radila

v listopadu 1885, nedospěla k žádné konečné dohodě, neboť Anglie zastávala myšlenku osobní unie Rumelie s knížectvím, pro niž hleděla získati i Turecko, a odporovala hlasu ruského vyslance Nelidova, který žádal návrat k původnímu stavu věci. Vtom zasáhla náhle doprostřed neplodných porad zpráva, že proti Bulharsku vystoupili válečně Srbové.

Sjednocení obou bulharských zemí nepoškozovalo sice nijak přímo zájmy obou druhých křesťanských národů na poloostrově, ale přes to pobouřilo jak Řeky, tak i Srby. Zdálo se jim, že se Bulharsku dostává pevné základny k pevnému šíření do Makedonie, na niž oba národové upírali s Bulhary své zraky, i pozvedli prudce své hlasy proti „porušení rovnováhy na Balkáně“. Ale vlastní důvod byl, že oba národové počítali s revisí smlouvy berlínské a chtěli získati na vyvážení vzrůstu Bulharska nějakou kořist pro sebe. Řecko si zamýšlelo hledati úhradu v Makedonii a počalo skutečně za tím účelem zbrojiti; Srbsko, nemohouc se pro odpor Rakouska šířiti do sousedního, Srby obývaného území tureckého na jihu a na jihozápadě, zatoužilo po odškodnění na účet Bulharska. V národě srbském nebylo vlastně takových úmyslů, byl to spíše nápad krále Milana a jeho vlády. Milan měl doma mnoho nesnází s opozicí strany radikální a chtěl si z nich pomocí vítěznou válkou, nepochybuje nikterak, že válka proti nepřipravenému Bulharsku bude snadná. Nařídil tedy již 22. září 1885 mobilisaci a soustředil vojsko v okolí Niše, Zajčara a Laskovce. V zemi se mysli, že přípravy ty míří proti Turecku, avšak král vypověděl 14. listopadu z malicherných důvodů válku Bulharsku, ohlašuje svému lidu, že územní vzrůst Bulharska porušuje rovnováhu na Balkáně a je nebezpečím pro Srbsko.

Útok Srbska vzbudil v Bulharsku nemalé překvapení a ovšem i rozhořčení. Až do té doby obraceli zajisté oba příbuzní národové svorně své úsilí proti společnému nepříteli tureckému a tu vpadli pojednou Srbové svým sousedům ve chvíli nad jiné vážné, do zad. Ani velmoci a Turecko se nenadály takového obratu věci. Turecko mohlo vlastně, kdyby bylo chtělo, pohlížeti na krok Srbska jako na nepřímé nepřátelství proti sobě. Než Bulhaři byli sice překvapeni, ale nebyli zúplna nepřipraveni. Kníže Alexander nevěřil arci do poslední chvíle v možnost války se Srbskem, ale jeho štáb učinil přece závčas náležitá vojenská opatření na ochranu západních hranic. Přes to mělo Bulharsko naději na úspěch poskrovnu. Jádrem jeho armády bylo soustředěno nad Maricí a Tundžou, odkud se jim nebylo snadno dostat na západní pomezí, neboť dráha ze Sarambeje na západ nebyla ještě dostavěna a pochod za nepříznivého podzimního počasí byl ne-

smírně namáhavý. Srbové vypravili jednu divisi proti Vidinu, s ostatními čtyřmi (33.000 mužů) táhli na Sofii. Bulhaři mohli proti hlavní síle nepřátelské postaviti na tu chvíli jen 15.000 mužů, rozložených od Kystendilu přes Trn do Caribrodu. Tak se podařilo Srbům vzít po tuhém odporu Caribrod i Trn, načež postoupili až k Brezniku. Bulharské voje se stáhly k Slivnici, kde byly narychlo připraveny zákopy; tam přispěchal také z Plovdiva kníže Alexander. Záleželo mnoho na tom, podaří-li se jim zdržeti postup Srbů na tomto místě, vzdáleném necelých 40 km od Sofie, na tak dlouho, až dorazí vojska z Rumelie.

Boje u Slivnice trvaly tři dni (17.—19. listopadu). Bulhaři odolávali hrdinsky přesile, ale druhý den se podařilo Srbům odraziti na pravém křídle Bulhary a uvolniti si tak cestu od Brezniku na Sofii. Hlavního města se zmocnilo nesmírné rozčilení, liberálové už chystali prosbu k carovi o zakročení. Avšak třetí den přešli Bulhaři, jimž se zatím stále dostávalo posíl z Rumelie, k útoku. Ve vojenské radě bylo vlastně usneseno setrvávat v obraně, rytmistr Benderev však strhl proti rozkazu pravé křídlo bulharské k útoku, rozbil levé křídlo srbské a ohrozil nepříteli ústupní linii na Dragoman. Současně odrazili Bulhaři náraz pravého křídla srbského, které nezamířilo na Sofii, nýbrž k Slivnici. Srbům, kteří trpěli také nedostatkem zásob, nezbývalo než dáti se kvapem na ústup směrem k Pirotu. Ani divise vyslaná k Vidinu se nepotkala s úspěchem; generál Lešjanin sice zatlačil tamní síly bulharské za Lom, ale potom se marně pokoušel po 8 dní o vzetí Vidina, hájeného chrabře Uzunovem, až ho porážka hlavní armády přinutila k ústupu. Demoralisované vojsko srbské utrpělo pak ve dvoudenních srážkách u Pirotu (26. a 27. listopadu) nové rány, musilo Bulharům přenechatí Pirot a ustupovati dále k Niši. Bulhaři, tehdy už počtem silnější, je chtěli pronásledovati, ale v tom zakročilo Rakousko a přinutilo je, aby ustali na cestě k plnému vítězství od dalších bojů.

Celá válka netrvala než 14 dní a vynesla Bulharům uznání veškeré Evropy. Ačkoli na ni byli zcela nepřipraveni, převedli s překvapující rychlostí své síly s jednoho konce země na druhý a ukázali jejich dobrý výcvik, zřízenost i pohotovost. Srbské vojsko bylo ostatně jen miliční a bojovalo s nevalnou chutí proti příbuznému národu. Tenkrát nebyli ještě oba národové tak znepráteleni jako za našich dnů a Bulhaři se ovšem bili jako napadení s nadšením pro svou spravedlivou věc. Zráty jejich (přes 6200 mrtvých a raněných) byly o málo menší než na straně srbské. Prostřednictvím Rakouska a ostatních velmocí bylo pak ujednáno 21. prosince pravoplatné pří-

měří a potom 3. března 1886 mír v Bukurešti, podle něhož byl obnoven stav před válkou.

Vítězná válka nepřinesla tedy Bulharům žádného přímého zisku, zato měla veliký vliv na konečné urovnání otázky rumelské. Evropská veřejnost se naplňovala obdivem nad vojenskými úspěchy mladého národa a stavěla se cele na jeho stranu; její hlasy nemohly zůstat bez vlivu ani na jednání diplomatické. Rusko trvalo sice stále na stanovisku nesmiřitelném, ale sama Porta počala uznávat, že návrat k starému pořádku věcí není možný. Rozhodlat se zatím podle úmluvy s Ruskem, ale proti vůli Anglie a Francie, vypravití do Rumelie své plnomocníky, aby ohlásili obyvatelstvu úplnou amnestii, když se podrobí vládě jejího komisaře, avšak v zemi se zvedl už předem tak prudký odpor, že poslové tam ani nevešli. Porta pak upustila na zvláštní žádost Alexandrovu od svého úmyslu a přiklonila se k důtklivé radě anglické, aby se dohodla o smírném urovnání věci přímo s vládou bulharskou. A tak došlo na samém počátku r. 1886 k vyjednávání mezi Canovem a velkým vezírem Kiamilem. Turecko se uvolilo uznati unii v té podobě, že sultán bude vždy po pěti letech jmenovati rumelským vládařem knížete Alexandra, vymíňovalo si však, že jí bude Bulharsko spláceti roční náhradu za její důchod z Rumelie a že se oba státy budou ve válkách na půdě evropské navzájem podporovati; Bulharsko se mimo to vzdalo výslovně okrsku pomáckého a také krajinky Kyrdžali, jež se hned po prohlášení unie poddala Turecku.

Podmínka však o vzájemné pomoci vojenské způsobila v Bulharsku velikou nelibost a narazila ještě více na odpor Ruska, jež cítilo, že je namířena především proti němu, pročež naléhalo na vynechání příslušného odstavce; car dal mimoto průchod své nelibosti proti knížeti Alexandrovi, žádaje, aby ve smlouvě nebyl jmenován výslovně Alexander, nýbrž kníže bulharský vůbec, což bylo ostatně Bulharsku výhodnější. Konečně po mnohém jednání došlo k úplné shodě, jež byla 5. dubna 1886 utvrzena protokolem konference velmocí v Cařihradě. Sultán se vzdal výslovně svého práva na udržování posádek v Rumelii a zavazoval se, že bude jmenovati rumelským vládařem vždy knížete bulharského, organický statut rumelský měl býti přepracován smíšenou komisí tureckobulharskou. Ustanovení o poplatku a odstoupení mohamedánských okresů zůstala podle dřívějšího ujednání.

V takové podobě dostalo se konečně svémocně provedenému sloučení Bulharska s Rumelií právní platnosti. Bulharská veřejnost přijala ten výsledek s nelibostí. Představovali si, že Bulharsko se stane státem i právně jednotným, a zatím mělo

v poměru Rumelie k Turecku zůstat v podstatě vše při starém kromě společné osoby vladařovy. Ve skutečnosti nebyl výsledek pro Bulhary tak špatný. Správně byly obě země úplně sloučeny, jejich branná moc splýnula vjedno, celní hranice padla, a obě země žily potom vedle sebe jako nerozdílné části jednoho celku. Knížete bulharského jmenoval sultán zvlášť guvernérem Rumelie opravdu jen jednou, totiž r. 1886, potom se poměry utvářily tak, že vladařství v Rumelii slyňulo bez dalšího odděleného jmenování s vládou v knížectví; také na vypracování nového statutu pro Rumelii nedošlo. Jedinou opravdovou škodou, na niž si Bulhaři mohli právem stěžovati, bylo odstoupení obou mohamedánských okrsků na jihu, neboť horské ty kraje ovládaly svou polohou rovinu marickou, a Turecko v nich mělo pro případ války přirozenou pevnost proti Bulharům.

Skutečný vývoj věcí ukázal tedy, že knížectví a Rumelie srostly přese všechna jinaká ustanovení smlouvy cařihradské v politický útvar jednotný, a nic nepřipomínalo starý stav věci leda poplatek odváděný Turecku za Rumelii. Při stále trvajícím bezmocnosti Turecka bylo lze předem tušiti, že se poměry tak vyvinou, ale jistoty arci nebylo, a proto se potkala dohoda s Tureckem s velkou nespokojeností v Bulharsku. „Kníže není panovníkem, nýbrž tureckým pašou“ — tak a podobně se mluvilo o jeho vladařské hodnosti v Rumelii. A přišly i jiné třenice. Mnozí důstojníci z knížectví se cítili při povyšování zkráceni, nepravidelné splácení válečných rekvizicí rozladilo mnoho obyvatelstva občanského. Ale nejvíce nespokojenosti bylo pro zhoršený poměr k Rusku. Národ nesl těžce, že se Rusko postavilo v otázce unie proti němu, nicméně byl stále ještě ovládan pocitem, že je mu povinen vděčností za svou svobodu, a že bez jeho ochrany žítí nemůže; myšlenku tu zastávala hlavně strana Cankovců a rumelští unionisté. A poněvadž Rusko dávalo od počátku roztržky stále zřejměji najevo, že se jeho nevole obrací hlavně proti osobě Alexandrově, počali i Bulhaři hledati hlavní vinu v knížeti. Alexander činil arci vše možné, aby Rusko usmířil: vzpomněl v děkovném svolání k vojsku s důraznou pochvalou zásluh, jež si o jeho vzdělání získali ruští důstojníci a projevil díky toho rázu i v dopise k carovi. Ale car „nechtěl už o Battenberkovi slyšeti“ a na projev neodpověděl.

V červnu r. 1886 se sešel ponejprv společný sněm celého Bulharska. Volby v Rumelii (91 nových poslanců) dopadly celkem pro vládu Karavelovu dobře. Kníže i Karavelov působili ovšem osobními zajíždkami na náladu obyvatelstva, ale proto se přece volby neobešly bez výjevů bouřlivých a místy krva-

vých. Nicméně bylo vítězství vlády ceny velmi pochybné, neboť zatím se trhala sama strana liberální ve dvě; v čelo radikálního křídla, jež se protivilo jakékoli ústupnosti k Rusku a jeho přívržencům, se postavil sám Karavelovův kolega v ministerstvu Radoslavov. Sněm sice odhlasoval potřebné úvěry vojenské, schválil také po bouřlivém jednání výkup dráhy z Rusčuku do Varny, ačkoli ji vláda zaplatila hodně vysoko; ale Radoslavov vystoupil z ministerstva a postavil se proti vládě do příkré opozice.

Tak se octli kníže i vláda v dvojím ohni. Na jedné straně liberální levice, jež zastávala politiku protiruskou, na druhé Cankovci a konservativci, kteří prohlašovali roztržku s Ruskem za nešťastí Bulharska. V té chvíli byli mnohem nebezpečnější rusofilové, jejichž odpor se obracel přímo proti knížeti jako hlavní překážce smíru s Ruskem. Jejich časopisy naznačovaly přímo, že náprava nenastane, pokud kníže zůstane u vlády. Hlasy takové padaly na půdu tím úrodnější, že kníže pozbyl už za dřívějších rozmišek u lidu mnoho ze své někdejší vážnosti a oblíby. Nejhorší bylo, že se podobná nálada šířila také ve vojsku. Mezi důstojníky bylo mnoho odchovanců vojenských škol ruských, k nim se přidružili všichni, kdož se při odměňách a povyšování po válce cítili zkráceni. Nespokojenci zsoňovali spiknutí k sesazení knížete; v jeho čele byli Benderev, který přes své zásluhy o vítězství u Slivnice zůstal kapitánem, major Grujev, velitel vojenské školy v Sofii, a také pozdější vítěz nad Turky Radko Dimitrijev.

Spiklencům přišlo velmi vhod rozčilení, jež způsobil jednak příchod dvou tureckých komisařů do Sofie za účelem přepracování rumelského statutu (3. srpna 1886), jednak klamná zpráva, že se Srbsko chystá k nové válce a stahuje vojsko k hranicím bulharským. Toho použil Benderev, který měl jako zástupce nemocného ministra Nikiforova právo umisťovati vojsko, aby vzdálil dva knížeti oddané prapory ze Sofie a ponechal tam jako sbor pozorovací toliko pluk dělostřelecký, získaný pro spiklence. Potom přitřhl do Sofie od Kujazeva strumský pěší pluk, jehož důstojníci byli účastní ve spiknutí, načež Grujev vtrhl v pátek 20. srpna se žáky kadetní školy do paláce a vynutil na knížeti, aby podepsal odstupní listinu. Zajátého knížete dopravili pak do ruského pomezního přístavu Reni, odkudž mu ruské úřady dovolily odcestovati Haličí do Německa.

Avšak spiklenci připravili náležitě jen první část díla, odstranění knížete; co se má státi potom, to dobře nepromyslíli a octli se hned po dokonání činu v trapných rozpacích. Ohlásili jménem zatímní vlády všem úřadům i vojsku sesazení knížete, ale opravdu takové vlády nebylo, ježto většina jejich

členů byla mimo Sofii, a spiklenci použili jejich jmen bez jejich vědomí. Karavelov, Grekov a Stoilov odmítli ihned svou účast, z ostatních se chtěli jenom Cankov a biskup Kliment ujmouti vesla a podržiti politiku bulharskou vedení ruskému. Ale zatím se už počala zvedati protirevoluce. Kníže nebyl ještě tak neoblíben, aby jeho náhlé svržení nenarazilo na odpor lidu. V Sofii se ozval Stambulov jako předseda sněmovny proti vládě teprv se tvořící, v Plovdivě se postavil brigádní velitel Mutkurov v čelo svých pluků a vydal se na pochod k Sofii. Také z venkovských měst přicházely zprávy o projevech nespokojenosti. Stambulov se dohodl rychle s Mutkurovem a oba vydali prohlášení k národu, v němž odsoudili převrat i vládu Klimentovu a podrazili jí skutečně půdu pod nohama. Jsouc úplně bez rady, odstoupila již 24. srpna, načež Karavelov a Stambulov vytvořili narychlo novou zatímní vládu z konservativců a liberálů. V zápětí přitřhl podplukovník Christo Popov se sofijskými prapory od Slivnice a dostal snadno hlavní město do své moci, neboť spiklenci ztratili hlavu a strumský pluk odtáhl 27. srpna bez boje směrem k Perniku. Stambulov pak vyzval knížete, který se tou dobou zdržoval ve Lvově, telegraficky k návratu.

A tak vstoupil kníže po týdenním vyhnanství 28. srpna 1886 opět na půdu bulharskou. Hlavní město, kamž 30. srpna přitáhl Mutkurov se svými pluky, připravilo mu 3. září slavnostní vjezd. Zbytek povstalců, pluk strumský, kapituloval 4. září bez boje, vězení už byla plna skutečných i domnělých účastníků vzpoury. Ale skvělé uvítání po návratu nezbavilo knížete pochybností, zda bude moci za poměrů tak rozeštvaných dále vládnouti. Pozoroval dobře, že se proti němu stavi silná strana ruská a že v zemi nebude klidu, pokud se Rusko bude stavěti proti jeho osobě. Chtěje dosíci stůj co stůj smíření, poslal ještě z Rusčuku carovi telegram o svém návratu, v němž se odhodlal až k prohlášení, že jako přijal korunu od Ruska, jest ochoten ji také složit do rukou carových. Avšak ani tento krok vasalské téměř poníženosti neměl očekávaného účinku. Car odpověděl, že nemůže souhlasiti s jeho návratem, vzhledem k neblahým následkům, jež odtud těžce zkoušené zemi mohou vzejíti, a očekává, že se kníže podle toho rozhodne. Výmluvným doprovodem té tvrdé odpovědi byly hlasy časopisů ruských, v nichž se mluvilo o potřebě vojenského zakročení v Bulharsku.

Kníže byl ohromen. Poznával jasně, že smíření s carem je nemožné, zástupcové druhých velmocí mu dali bez obalu najevo, že by ho v případě srážky s Ruskem nemohly podporovati, v národě se rovněž nemohl nadíti opory proti brannému zasažení Ruska. Kníže neměl té odvahy, aby vyčkal, zdali se

hrozby Ruska opravdu skuteční, netroufal si po dřívějších smutných zkušenostech předejít jeho nepřátelské kroky umělými průtahy a rychlým uklidněním rozervaných poměrů, netušil, že po něm přijde jiný, který se za stejného stavu věci udrží při vládě a dočká se na konec přece jen uznání ruského; rozhodl se nezvratně k odchodu. Jmenoval ještě novou vládu, jejíž členové byli Radoslavov (předsednictví a vnitro), Mačovič (zahraniční věci), Stoilov (soudnictví), Gešov (finance), Ivančov (školství) a Nikolajev (vojenství) — načež složil panovnickou moc do rukou tříčlenného regentstva — Stambulova, Karavelova a Mutkurova — a ohlásil 7. září národu své odstoupení. Potom odcestoval ihned Rakouskem do své domoviny.

Tak se skončila po 7 letech neslavně vláda prvního knížete bulharského, který si přese všechny chyby zasloužil svou upřímnou snahou o dobro národa bulharského lepšího osudu.

Regentstvo, jehož vůdčí osobností byl Stambulov, mělo před sebou úkol nesmírně obtížný. V zemi nastal úplný zmatek, jež zvyšovala obava ze zakročení velmocí. Bylo se třeba rázně zasadit o pokoj a pořádek zvláště ve vojsku a opatřit zemi co nejdříve nového panovníka. Strumský pluk byl odzbrojen a jeho mužstvo přiděleno do jiných pluků; všude jinde byli podezřelí důstojníci nahrazeni spolehlivými. Hlavní původcové vzpoury ovšem většinou uprchli, někteří (jako Benderev a Dimitrijev) vstoupili do armády ruské. Proti ostatním účastníkům nechtěl Stambulov podle přání vysloveného ještě knížetem postupovati příliš přísně; Cankov a Kliment byli z vězení propuštěni. Zároveň hleděla vláda zabezpečiti zemi také na venek. Z Turecka se jí dostalo ujištění, že nepodnikne nijakých nepřátelských kroků, ani druhé velmoci se nemínily zatím míchat do věcí bulharských. Bulharům záleželo arci nejvíce na Rusku; sobranije svolané na den 13. září se usneslo na adrese k carovi, v němž mu projevovale oddanost a přání, aby se poměr Bulharska k Rusku zlepšil.

Ale ruská vláda zamýšlela použití této příležitosti, aby dostala Bulharsko úplně do svého područí. Vyslala tam mimořádného plnomocníka Mik. Kaulbarse, který měl podle jména přispěti k uklidnění země, ve skutečnosti však chtěl uvést Bulharsko v poměr téměř vasalský. Vystupoval ve všem jako vrchní rozhodčí, zasahoval s vojenskou nešetností do vnitřních poměrů a podporoval neomaleně Cankova a jeho stranu. Nejvíce zarazilo vládu, když žádal, aby se volby do velikého národního shromáždění, jež mělo zvoliti nového knížete, odložily na dobu klidnější a aby všichni účastníci spiknutí proti Alexandrovi byli propuštěni. Vláda ovšem odmítla tyto požadavky poukazujíc v první věci na ústavu, jež žádá svolání

volebního sněmu do určité lhůty, v druhé na výsledek řízení soudního — ale Kaulbars a ruská strana v zemi doufali přes to, že jim volby přinesou vítězství. Než naděje ty se přes usilovnou agitaci nesplnily. Volby, jež se konaly v říjnu 1886, měly průběh velmi bouřlivý; na některých místech došlo k násilnostem, v Dupnici dokonce ke krveprolití; ale výsledek byl, že vláda měla z 522 zvolených poslanců 470 pro sebe. Zklamáný Kaulbars jí ohlásil ihned, že Rusko pokládá shromáždění za nezákonné a neuzná jeho usnesení.

Veliké národní shromáždění se sešlo 27. října v Trnově. Stambulov se pokusil ještě v poslední chvíli o dohodu s Cankovem a s Ruskem, ale Cankov žádal navodem Kaulbarsovým, aby regenti i vláda odstoupili a národní shromáždění si vyžádalo za účelem zřízení nového ministerstva pokyny z Ruska — tedy úplné podrobení. Přes to se doufalo, že Rusko ustoupí od svého příkrého stanoviska, jakmile sněm zvolí knížete jemu příjemného. Za takového pokládali dánského prince Valdemara, carova svata; byl tedy 10. listopadu jednohlasně zvolen. Ale k velmi nemilému překvapení Bulharů princ volbu podle rady z Petrohradu odmítl.

Po této odpovědi se rozhostila v Bulharsku nálada velmi stísněná. Národní shromáždění se odročilo na tak dlouho, až se podaří najíti vhodnou osobu za knížete a pověřilo na tu dobu Stambulova i Mutkurova nadále mocí regentskou, jenom Karavelov, který byl v podezření účasti ve spiknutí proti knížeti a měl už dříve všelijaké neshody s oběma druhy, byl nucen odstoupiti a nahrazen Živkovem. Většina národa, vyjmajíc ovšem vyslovené straníky ruské, doufala, že dojde v otázce tak naléhavé, jako bylo obsazení trůnu, podpory u ostatní Evropy a že se jim s její pomocí podaří překonat odpor Ruska v té věci. Národní shromáždění vypravilo před svým odročením tříčlenné poselstvo — byli to Strilov, Grekov a Hadži-Kalčov — k mocnostem, aby jim vyložilo postavení národa bulharského a vyjednávalo o vhodné osobě. Uvnitř vzal Stambulov vedení věcí pevně do svých rukou a stavěl se rázně proti všemu vměšování Kaulbarsovu. Následek toho byl, že Kaulbars učinil poslední krok: ohlásil vládě, že Bulharsko pozbylo nadobro důvěry Ruska, a opustil 20. listopadu se všemi ruskými konsuly zemi. Mezi Bulharskem a Ruskem nastala otevřená roztržka; nejvěrnější stoupenci ruští odešli za hranice.

Ruská vláda oznámila pak hned mocnostem, že přerušila s Bulharskem všechny styky, ježto regentstvo, vláda i národní shromáždění jsou nezákonné. Prohlášení to mělo zlý účinek na mezinárodní postavení Bulharska. Západní veřejnost sice

pohlížela na vytrvalé úsilí národa bulharského o plnou volnost vnější proti imperialistickým snahám Ruska přátelsky, ale z vlády nechtěla žádná podnikati nic proti zřejmě vyslovenému stanovisku ruskému. Odpovědi, jichž se dostalo tříčlennému poselstvu, zněly někde hladce, jinde (na př. v Berlíně) příkře, ale smyslem všude stejně: nejdříve jest se třeba smířiti s Ruskem. Porta se ujala prostřednictví a pokusila se za účasti Cankova a cizích diplomatů o jakési dorozumění s diplomacii ruskou. Počátkem r. 1887 se již zdálo, že se bude možno dohodnouti aspoň o osobě knížete, avšak osoby, jež se naznačovaly od strany ruské, — na př. kníže mingrelský — nebyly vhod ani velmocem ani Bulharům. Ostatně se Cankov ani jeho strana nepřičiňovali dosti důsledně o smíření na tomto základě, utvrzující Rusko v názoru, že v zemi nastane jistě brzy obrat, který přivede k veslu živly poddajnější.

Vládě bulharské bylo skutečně zápasiti s vážnými příznaky nespokojenosti. Rusofilská emigrace bulharská v Cařihradě, v Bukurešti i v Rusku, v níž bylo na 60 důstojníků, připravovala násilný převrat a podnítila v den míru svatoštěpánského vzpouru posádek v Silistrii a Rusčuku. Ale Stambulov byl zavčas zpraven a potlačil hnutí v zárodku. Devět zajatých, mezi nimi i chrabrý obhájce Vidina Uzunov a major Panov, bylo náhlým soudem odsouzeno k zastřelení, a mnoho jiných, právem či neprávem podezříváných, mezi nimi i Karavelov, uvězněno. Jiné nesnáze vycházely z neshod mezi regenty a ministerstvem. Stambulov si počínal jako diktátor, Radoslavov chtěl sám přijíti k moci a stavěl se proti němu. Bylo stále více patrné, že země nemůže obstáti bez řádného panovníka, a že nutno obsaditi stolec knížecí třeba i bez výslovného souhlasu velmocí. Bylo se ovšem těžko nadíti, že se najde princ, který by se odhodlal postaviti se v čelo země zcela rozervané proti přímé vůli Ruska a bez jakékoli opory zvenčí. Stambulov se obrátil dokonce na sultána s nabídkou, nechtěl-li by se prohlásiti carem bulharským a spojití země bulharské jakousi personální unií s Tureckem, ale sultán odmítl. Také král rumunský odpověděl na podobný dotaz záporně.

Proti všemu očekávání se našel přece princ, který se chtěl na nejisto odvážiti do Bulharska. Byl to Ferdinand sasko-koburský, tehdy důstojník v armádě rakouské.¹⁾ V první, ten-

¹⁾ Ferdinand Maximilian Karel Leopold Maria sasko-koburský (nar. 26. února 1861) byl nejmladší syn knížete Augusta († 1881) z katolické větve toho rodu (Koburk-Kohalry), jež nabyla velkých statků v Uhrách, a jeho manželky Klementiny Orleanské, dcery francouzského krále Ludvíka Filipa. V mládí se mu dostalo pečlivého vychování a důkladného odborného vzdělání ve vědách přírodních. R. 1879 podnikl s bratrem cestu do

krát ovšem zcela nezávazné styky vešli s ním už Stoilov a jeho druhové za svého pobytu ve Vídni, přesvědčili se také, že by jeho volba nebyla Rakousku nevhod. Když potom všechny pokusy o obsazení stolce knížecího za plného souhlasu Ruska a ostatních velmocí selhaly, počal s ním Stambulov vážně vyjednávatí a princ projevil skutečně ochotu přijmouti volbu i bez výslovného uznání Evropy. Odročené národní shromáždění se sešlo znovu a zvolilo ho 7. července 1887 jednohlasně knížetem. Ferdinand se potom vydal v srpnu po Dunaji na cestu do země a vykonal 14. srpna v Trnově přísahu na ústavu.

Nový kníže byl osobnost zcela jiného rázu než Alexander Battenberský. Sloužil sice až do té doby ve vojsku, ale jeho vychování a osobní sklony nebyly jednostranně vojenské, zajímal se zvláště o vědy přírodní, v nichž byl skutečným odborníkem. Byl živý, vznětlivý povahy, pln sebevědomí a knížecké povýšenosti, ale uměl se ovládati a zastíratí svou prudkost rouškou korektní zdvořilosti. Nebyl sice vynikající politik, zato dovedl obratně těžiti ze všech příznivých okolností a pomáhati si postranními pletichami; uměl na rozdíl od nemírné otevřenosti svého předchůdce ukryvatí své pravé smýšlení a podrobovatí se chytře nutnosti, když jinak nebylo lze, aby ve vhodném okamžiku provedl tím rázněji svou. Krom toho jeho původ mu zajišťoval velmi dobré osobní styky s jinými dvory panovnickými. Ujímaje se vlády v Bulharsku byl si plně vědom všech nesnází, s nimiž mu bude, aspoň pro počátek, zápasiti, i nemínil se nijak ukvapiti a uplatňovati příliš svou osobnost. Předchozí vyjednávání a první dojmy v zemi ho poučily, že rozhodujícím činitelem je Stambulov, i uznal za nutné opřítí se o něho, ačkoli se mu jeho drsná osobnost nelíbila, a povolal ho v čelo ministerstva. Byla to v podstatě stará vláda s několika osobními změnami. Stambulov se ujal jako předseda vnitra, Mutkurov vojenství, Živkov školství, zahraniční věci převzal Stranski, finance Načovič, soudnictví Stoilov. Pozdější změny v osobnostech, jež se staly za předsednictví Stambulova, neměly vlivu na směr vlády.

Nastoupení knížete Ferdinanda bylo vlastně novým porušením smlouvy berlínské, podle níž byl k obsazení stolce knížecího nutný souhlas velmocí. Rusko prohlásilo ihned, že kníže dosazený od nezákonného národního shromáždění a nezákonné vlády dosedl na trůn neprávem a že ho nutno ze země vypuditi.

Brasilie, jejíž vědecké (hlavně botanické) výtěžky zpracovali dva jeho průvodčí v díle: *Itinera principum Coburgi* (vyšlo ve Vídni r. 1883). Potom vstoupil do vojenských služeb rakouských a měl r. 1887 hodnost nadporučíka v jízdě honvédské.

Ale ostatní státy, zejména Rakousko, jež Ferdinandovi přálo, pohlížely na věc jinak a postavily se na stanovisko, že vše to je vnitřní věc Bulharska, do níž jim nenáleží zasahovati. Porta sice projevila na nátlak Ruska vládě bulharské odpor proti nastoupení nového knížete, ježto se protiví smlouvě berlínské, avšak Rakousko, Itálie a Anglie jí za to vyslovily nelibost, a Porta sama nebrala své prohlášení příliš vážně, neboť jí bylo znepřátelení Bulharska s Ruskem zcela vhod.

Rusko se ovšem chystalo k brannému zakročení, třeba i za cenu roztržky s Rakouskem; poněvadž však Německo dalo najevo, že se v tom případě postaví na stranu Rakouska, musilo svého úmyslu zanechat. Také jeho kroky u Porty (počátkem r. 1888) směřující k společnému zakročení Ruska a Turecka v Bulharsku a to tak, že by Turecko obsadilo Rumelii, Rusko Podunají, anebo že by oba státy vypravily do Bulharska po jednom plnomocném komisaři, vyzněly na prázdno, ačkoli je tentokrát podporovalo, třeba neupřímně, i Německo. Na konec se přesvědčilo Rusko, že na branné zakročení nelze prozatím pomýšleti, i spokojovalo se politikou nevraživé upjatosti. Zástupcové ostatních velmocí v Sofii nevešli sice s knížetem a vládou ve styk úřední, ale dávali jim přece najevo smýšlení přátelské.

Zatím Stambulov zrušil v zemi stav výjimečný a vypsal volby do pátého národního shromáždění na 9. září 1887. Uvolněná svoboda tisku ukázala hned poměr stran a smýšlení. Ze strany liberální, k níž náležela většina ministrů (mimo konservativního Načoviče a Stoilova) se odštěpila frakce vedená Radoslavovem, jež se postavila v svém listu *Narodni Prava* do opozice; listem strany stambulovské (národně-liberální) byla Svoboda. Opozice Radoslavovců, kteří byli smýšlení protiruského, mířila proti vládě, ne však proti knížeti. Opozici zahájila také mocná strana rusofilská, jež vycházela se stanoviska, že kníže zasedá na stolci neprávem a že vláda je protiústavní; v ostatních věcech se rozštěpila na dva směry, zastoupené Cankovem a Karavelovem. Staří konservativci stáli při vládě. Při volbách do sněmu došlo na některých místech ke krvavým srážkám, celkem však nebyl průběh už tak bouřlivý. Vláda dobyla plného vítězství, ale strany opoziční dotíraly na ni, nebo i na knížete, tím prudčeji v tisku a pobouřovaly veřejnost. Zahraniční emigranti se seskupovali v revoluční družiny a připravovali násilný převrat. Na počátku roku 1888 vypul ruský setník Nabokov v čele takové čety z Cařihradu, přistal v Burgasu a pokusil se pobouřiti obyvatelstvo. Ale vládě se dostalo včas výstrahy, pročež Nabokov podlehl ve srážce s mužstvem vládním a s většinou soudruhů zahynul.

Za takových okolností soustředil Stambulov vládu pevně ve svých rukou, nepřipouštěje nezřídka jiné ministry vůbec k slovu, a jal se vlásti jako pravý diktátor. Potíral tvrdou pěstí všechny projevy nespokojenosti a pokusy odporu, zavedl přísný dozor policejní a stíhal neúprosně nepohodlné osoby i časopisy. Sobranije majíc silnou vládní většinu bylo mu povolným nástrojem. Cankov a jiní vyslovení straníci ruští opustili zemi a rozmnožili počet emigrantů. Stambulov se nehrozil nejostřejších kroků ani proti vyššímu duchovenstvu, jež brojilo proti knížeti pro jeho katolické vyznání a nechtělo připomínati jeho jména v modlitbách. Dva biskupové (Kliment trnovský a Konstantin vracký) podněcovali dokonce lid proti vládě v svých kázáních, takže docházelo k bouřlivým výstupům i v kostelích. Stambulov postavil činnost biskupů pod přísný dozor a dosáhl toho, že odpor duchovenstva většinou utíchl.

Zatím činil kníže vše možné, aby si získal oblibu v zemi: cestoval se Stambulovem po Rumelii i Podunají, přijímal deputace obyvatelstva, udílel, pokud bylo možno, milost odsouzeným provinilcům, i podařilo se mu skutečně najíti cestu k srdci národa. V té snaze ho podporovala horlivě i jeho matka svou dobročinností. Lid byl vůbec unaven neustálými třenicemi a snášel bez nechtutí silnou vládu, která mu dovoľovala žiti v poměrném klidu. Stambulov měl mimoto pilnou péči netoliko o upevnění své vlády, nýbrž i o skutečný prospěch země. Zostřený dozor policejní a přísné tresty stíhaly vedle provinilců politických také všechny jiné rušitele pořádku; loupežnictví, jež bylo tak dlouho trýzní některých krajín, bylo konečně vyplněno. Dokončení dráhy ze Sarambeje na Caribrod (r. 1888) a z Jambolu do Burgasu uvedly Bulharsko ve spojení se sítí linií evropských; a povolný sněm podporoval vládu i v jiných krocích k dobru země. R. 1890 ujednalo Bulharsko, které bylo až dotud vázáno na obchodní smlouvy z dob tureckých, první samostatné smlouvy s cizími státy. Ale největšího úspěchu, důležitého pro všecken národ, dobyl Stambulov, když vymohl r. 1890 u Porty vážné ústupky ve prospěch Bulharů makedonských.

Vůbec byl poměr Bulharska k cizím státům mimo Rusko dobrý jen, že nebyly s velmocmi pěstovány žádné styky úřední. Zvláště k Rakousku se přivinovalo Bulharsko stále těsněji, oč se přičiňoval také kníže za své polooficiální návštěvy ve Vídni r. 1889. Také s Tureckem udržoval Stambulov styky co nejlepší, jejichž výsledkem byly právě uvedené politické úspěchy v Makedonii. Tyto zahraniční sklony podněcovaly arci domácí rusofilské nespokojence a vnější emigraci k novým pokusům převratovým. V samé Sofii se vytvořilo středisko revo-

lucionářů Mlada Bolgarija, jež si sice vytklo za hlavní cíl osvobození Makedonie, ale zároveň obracelo své úsilí proti „nezákonné“ vládě domácí. Podařilo se jim získati zasloužilého a oblíbeného majora Panicu, jenž byl až do té doby hlavní oporou Stambulova ve vojsku, aby se postavil v čelo spiknutí za účelem násilného převratu. Ale Stambulov, který měl všude plno slidičů, zvěděl včas o spiknutí, a dal Panicu s 14 druhy 28. června 1890 v Sofii popraviti. Revolucionáři byli sice zstrašení, nicméně neustáli v tajném zápase; změnili jen taktiku a vysílali útočníky na život vůdčích osobností, především arci Stambulova samého. Již 6. března 1891 se pokusili neznámí pachatelé zastřeliti Stambulova, když vycházel z restaurace v průvodu ministra financí Belčeva, usmrtili však toliko Belčeva. Do vyšetřování, jež následovalo, byl zapleten i Karavelov a pobyl rok ve vazbě vyšetřovací, aniž mu co dokázáno. Avšak 24. února 1892 padla nová oběť nespokojenosti; neznámý útočník zastřelil v Cařihradě tamního diplomatického zástupce Bulharska Vlkoviče.

Na všechny tyto a jiné projevy nespokojenosti odpovídal Stambulov krutým pronásledováním odpůrcův i podezřelých a vůbec se jeho vláda zvrhla v čirý despotismus. Zákonitá oposice byla úplně ochromena, neboť šesté volby do sněmu r. 1890 přinesly vládě opět většinu. Hružovláda prvního ministra se brzy znelíbila samému knížeti; Stambulov se mu krom toho stával svrchovaně nepohodlným i pro své panovačné vystupování, při němž ani kníže nepřicházel hrubě k slovu. Ale tenkrát potřeboval ještě kníže všemohoucího ministra do té míry, že se nemohl odvážiti roztržky s ním. Chystal se právě vejíti ve sňatek s Marií Louisou Parmskou,¹⁾ a poněvadž rodiny obou snoubenců byly smýšlení přísně katolického, šlo o zabezpečení katolického vyznání pro následníka, který měl podle ústavy býti pravoslavný; bylo tedy třeba změny ústavní a tu byl schopen vymoci jediný Stambulov. Nebylo ovšem ani Stambulovu při vši jeho rozsáhlé moci lehké provésti tu věc. Lid bulharský byl neomezeně oddán pravoslaví, exarcha a svatý synod se protivili změně, Rusko se tvářilo hrozivě, a netoliko

¹⁾ Marie Louisa (narozena 17. ledna 1870 v Řimě) byla dcera Roberta z parmské větve Bourbonů a jeho první manželky Marie Pie sicilsko-bourbonské. Její sestrou z druhého manželství otcova byla poslední císařovna rakouská Zita. Marie Louisa se netěšila dlouho štěstí manželskému, zemřela již 31. ledna 1899, dávši Ferdinandovi čtvero dětí. Jsou to synové Boris (nar. 30. ledna 1894), nynější král, a Kyril (nar. 17. listopadu 1895), který dostal titul prince přeslavského, pak dcery Eudoxia (nar. 17. ledna 1898) a Nadežda (narozena 30. ledna 1899). — Ferdinand se potom oženil 25. února 1903 podruhé s Eleonorou, princeznou Reusskou (narozenou r. 1860), která mu zemřela 12. září 1917.

z oposice, nýbrž i ze strany vládní se ozývaly prudké hlasy odporu. Stambulov byl nucen použití veškerého vlivu ano i hrozeb, aby veliké národní shromáždění, svolané na 14. května 1893, svolilo k některým změnám ústavním, z nichž byla hlavní, že se také první následník může přiznávat k náboženství rodičů. Jiné změny stanovily, že knížeti přísluší titul Královská Výsost (Carsko Visočestvo), že smí udíleti rády a že pravidelný sněm má býti volen na 5 let a každý poslanec na 20.000 (místo na 10.000) duší; konečně rozmnožen počet ministerstev zřízením samostatných odborů pro obchod i orbu a pro veřejné stavby, budovy i komunikace z šesti na osm.

Úsluhou, již Stambulov prokázal knížeti, posílil zároveň své postavení proti němu: stával se vládcem vedle knížete a nad knížetem. Z téže příčiny se ani hrubě nepřičiňoval o nápravu poměru k Rusku, věda dobře, že je knížeti nezbytný jenom potud, pokud trvá nejistota jeho právního postavení v zemi. Když přišla zpráva, že bývalý kníže Alexander v listopadu zemřel,¹⁾ vymohl Stambulov Rusku na vzdory od nově zvoleného (27. října) sněmu, aby jeho tělo bylo převezeno do Bulharska a slavnostně pohřbeno v sofijském chrámu sv. Jiří. Uvniř vládl jako paša, naplnil všechny úřady svými stvárami a neustával přese všechny stížnosti pronášené ve sněmovně v krutém řádění proti odpůrcům. Nové úspěchy, jež vymohl v Cařihradě pro Bulhary v Makedonii, utvrzovaly ho v přesvědčení, že je jeho postavení neotřesné.

Ale tou dobou se už stala přílišná moc a zpupnost prvního ministra knížeti nesnesitelnou. Ferdinand nebyl muž, který by se spokojoval toliko stínem moci panovnické; chtěl vládnouti skutečně. V prvních letech, pokud se náležitě nevrátil do poměrů a nezískal obliby v zemi, počínal si arci zdržlivě. Stambulov hrozil po každé, kdykoli kníže chtěl provésti proti němu svou vůli, demisi, již kníže za tehdejších okolností nemohl přijmouti; navzájem porážel ovšem kníže občas odpor ministrův hrozbou, že raději opustí zemi, což zase Stambulov nemohl připustiti. Ale pašovské řádění ministrovo se protivilo knížeti čím dál tím více; rozpor mezi nimi rostl. A co bylo nejlhálnější: kníže si přál, aby se už konečně jednou po tolika letech vyřídila otázka jeho uznání se strany Evropy, což za tehdejšího stavu věci předpokládalo smíření s Ruskem, nutně

¹⁾ Alexander sloužil po svém odchodu z Bulharska nejprve jako generál v armádě pruské, ale vystoupil odtud, když pojal roku 1889 za choť zpěvačku dvorního divadla darmstadtského Joh. Loisingrovu (naroz. 1865 v Prešpurku) a vstoupil pode jménem hraběte Hartena jako podplukovník do vojska rakouského. Žil pak ve Štýrském Hradci, kde zemřel 17. listopadu 1893 jako generálmajor ve věku 36 let. Měl syna, jemuž dal jméno Asěn.

také z příčin vnitřně politických; a v té věci nehledal Stambulov nijaké cesty k nápravě, ba spíše roztržky prohluboval, cíťe dobře, že odstranění jeho osoby bude jednou z podmínek míru s Ruskem.

Kníže si byl dobře vědom, že se všemocného ministra, který měl v zemi plno oddaných stoupců, nezbaví tak snadno, i připravoval se na věc pečlivě. Získal pro sebe vynikající osobnosti strany konservativní, hleděl se sblížit s Radoslavovci, obklopil se oddanými důstojníky a zapředl za své návštěvy ve Vídni tajné jednání s tamním ruským vyslancem Lobanovem o cesty k dohodě s Ruskem. Konservativci i strana Radoslavova se spojili a počali s tichým souhlasem knížete prudce napadat Stambulova v svých listech. Rozhodnutí urychlila věc rázu soukromého, pohoršlivý poměr Stambulovův k ženě ministra vojenství Savova. Rozezlený Savov odstoupil a kníže použil toho okamžiku, aby vnutil Stambulovu za jeho nástupce majora Račo Petrova, který mu byl zcela oddán (v dubnu 1894). Stambulov vida, že se kníže staví zřejmě proti němu, chtěl opětne zastrašiti žádostí za propuštěnou. Ale kníže žádost k jeho velmi nemilému překvapení přijal (30. května), třebaže ho Rakousko od toho chtělo zdržeti. Stambulov se pokusil vynutiti mocí ponechání v úřadu a nastrojil nazejtří v Sofii pouliční demonstrace; vojsko a studentstvo však rozehnalo jeho bouřící stoupence a všemohoucí diktátor byl nucen odejiti do soukromí.

Kníže potom rozpustil sněm, jenž měl většinu stambulovskou, a jmenoval ministerstvo koaliční, jehož předsedou byl Stoilov a členy Načovič i Radoslavov. Političti vězňové z doby procesu Panicova a Belčevova byli propuštěni, metropolitá Kliment povolán nazpět z vyhnanství, kamž ho vypudil r. 1893 Stambulov; amnestie, ač omezená, dovolila v srpnu návrat politickým emigrantům. Spojení konservativců s Radoslavovem nemělo arci dlouhého trvání. Už za voleb do nového sněmu (22. září) nastala roztržka mezi Stoilovem a Radoslavovem, jež měla za následek, že Radoslavov vystoupil z ministerstva; ale Stoilovu se zatím podařilo spojití mírnější živly jiných stran, zejména Cankovců a rumelských unionistů v novou stranu „národní“, jejímž orgánem se stal list *Mír*, a zajistiti si většinu ve sněmovně. Důsledek toho byla rozšířená amnestie. Padlý Stambulov zahájil v svém listě „*Svoboda*“ oposici, ale dostal se hned do vyšetřování pro nezákonnosti při volbách a zároveň mu hrozilo stíhání za přehmaty z doby jeho vlády. Než nebyl to soud, jenž mu přinesl odplatu, nýbrž všemocný čin pomsty. Večer 15. července 1895 přepadli ho na ulici tři útočníci a zasadili mu handžáry takové rány, že jim po třech

dnech podlehl. Liknavý postup soudního vyšetřování toho činu ukázal, že knížeti přišla smrt Stambulova zcela vhod.

Tak skončil v plném květu života (narodil se r. 1855) muž, který počal svou životní dráhu jako revolucionář proti panství tureckému, vyšvihl se pak v čelo osvobozeného národa a zůstavil hluboké stopy v jeho dějinách. Neměl valného vzdělání, studoval jenom krátce na semináři v Odesse, ale vynikal břitkou výmluvností, houževnatou vytrvalostí, důmyslem a odvahou nelekající se nijakých překážek. Jest nesnadno dnes, kdy ještě nejsou známy všechny podrobnosti a dokumenty jeho vlády, podati spravedlivé ocenění jeho činnosti, ale tolik lze říci bezpečně, že jediné jeho zásluhou se Bulharsko dostalo ze slepé uličky, v níž se octlo po odchodu prvního knížete, že on to byl, jenž obnovil v rozervané zemi železnou rukou kázeň a pořádek a vyvedl ji šťastně z hrozivého postavení vnějšího. Že se na cestě za tímto cílem nemohl vyhýbat prostředkům násilným, je zřejmo, ačkoli nelze popřiti, že v nich nešetřil pravé míry, poddávaje se své prudké povaze a sklonům osobním. Proto také bylo nutno, aby odstoupil s jeviště, jakmile se přiblížila doba vhodná pro obnovu pravidelných poměrů, proto nelze ani jeho smutného konce litovati jinak než se stanoviska pouhé lidskosti. Neboť, jakož se osobnost jeho rázu hodila na vůdčí místo v časech zlých, tak se mohla po náhlém pádu s někdejší výše lehko státi rušivým živlem v klidném toku sporádaného státního života. Z té příčiny se nelze ubrániti dojmu, že jeho smrt přišla pro zemi v pravý čas, snad přišla v pravý čas i pro něho samého, aby zachránila jeho památku v dějinách národa.

Pád Stambulovův měl v zápětí obrat také v politice zahraniční. V Rakousku způsobil nelibost, ale knížeti záleželo především na urovnání poměru k Rusku. Bylo to dávné přání národa, jež domácí katolíci ještě v poslední chvíli zbytečně pobouřili přetrásáním unie s Římem při katolickém křtu prince Borisa (nar. 30. ledna r. 1894) a bylo toho konečně třeba, aby kníže došel uznání u velmocí. R. 1890 obnovili sice zástupcové jednotlivých velmocí s vládou bulharskou styky písemné a také kníže byl přijímán u dvorů evropských, ovšem neoficiálně, ale ostatek nechtěla žádná z velmocí vysloviti proti zřejmému odporu Ruska jeho plné uznání. V Rusku se arci již poznávalo, že ruská politika proti Bulharsku nebyla bez chyb. Staré slavjanofilské názory, představující si sjednocení Slovanstva prostě tak, že se ostatní národové slovanští podrobí vládě ruské, nemohly dojíti u žádného z nich ohlasu, a tedy ani u Bulharů, jakkoli se cítili zavázáni Rusku vděčností. Bulhaři dočkavše se po pültisícileté porobě samostatnosti,

nemínili zaměnit jedno poddanství druhým, třeba méně nepřijemným; chtěli žít s Ruskem v oddaném přátelství, ale ne jako jeho vasalové. Kdyby nic jiného, stačil carský absolutismus se všemi neblahými důsledky, jež se nesly těžce i v Rusku, sám o sobě, aby se mu národ dbalý své svobody vyhýbal. Ve veřejnosti ruské se už skutečně ozvaly hlasy, že znepřátelení zavínili ruští neobratní diplomaté a zpupní generálové a že Bulhaři byli se svého stanoviska v právu, když se jim nechtěli slepě podřizovati. Přese všechny takové hlasy nebylo smíření lehké, dokud žil car Alexander III.; panovník ten se cítil chováním Bulharů dotčen osobně, a byl je ochoten přijmouti na milost jenom za cenu bezvýminečného pokorení. Ale náhoda tomu chtěla, že zrovna v době, když nastal obrat v Bulharsku, přišla změna na trůně i v Rusku; Alexander III. zemřel 1. listopadu 1894 a jeho místo zaujal mladý Mikuláš II.

Pohrobní slavnosti, jež byly ve všech bulharských kostelích nařizeny, jakož i smuteční projev sněmovny ukazovaly Rusku, že národ bulharský k němu nepřestal chovati city vděčné oddanosti a že si přeje smíření. Podle rady vídeňského vyslance Lobanova a diplomatů francouzských vypravilo se pak v červenci 1895 do Petrohradu poselstvo vedené starým rusofilem Klimentem, aby tlumočilo ty city osobně novému carovi. Car přijal deputaci 17. července velmi přívětivě, což v Bulharsku uvítali s velkou radostí. Ale zbývalo ještě napravit jednu vážnou zá vadu. Vláda i veřejnost ruská nesly velmi nelibě, že pravoslavné Bulharsko má býti trvale ovládáno dynastií katolickou. Kníže se proto rozhodl učiniti v té věci nutný ústupek a dal svého prvorozence přes námítky své rodiny a nemístné zakročení papežovo biřmovati 14. února 1896 podle obřadu pravoslavného. Sám exarcha Josef přišel za tím účelem do Sofie, generál Goleniščev-Kutuzov zastupoval cara. Další důsledky se pak už vyvíjely zcela hladce. Rusko i ostatní velmoci projevíly výslovný souhlas s vládou Ferdinandovou v Bulharsku, turecký plnomocník Zihni paša přinesl mu v březnu r. 1896 dva fermány, jimiž sultán jmenoval jeho „Královskou Výsost“ knížetem v Bulharsku a vladařem v Rumelii.

Tak se dočkal kníže Ferdinand po 9letém, slovně neoprávněném vladaření na konec obecného uznání. Lze si položit otázku, zda by se nebyl také jeho předchůdce při větší rozhodnosti a vytrvalosti dočkal konce podobného a zdali by to nebylo bývalo k lepšímu prospěchu země, hledíme-li k událostem r. 1913 a let následujících. Je těžko odpovídati na takové otázky; tenkrát — r. 1896 — byl národ i jeho vůdcové cele ovládan pocitem radosti, že doba nejistoty a neklidu je u konce, a pln dobrých nadějí do budoucnosti. Šťastné rozřešení všech

dlouhých nesnází vnitřních mu bylo tím vítanější, že se už rýsovaly na obzoru veliké úkoly zahraniční, pokračování nedokončeného zápasu o národní osvobození, na jehož blízkost ukazovaly vlny vzdouvající se v Makedonii.

Jireček, Das Fürstentum Bulgarien; Bousquet, Histoire de peuple Bulgare (Paříž 1909); A. v. Huhn, Der Kampf der Bulgaren um ihre National-einheit (Videň 1886), Hungerbühler, Die schweizerische Militärmission nach dem serb.-bulg. Kriegsschauplatz (Frauenfeld 1886); V. Djordjević, Istorija srpsko-bugarskog rata, 1908 (2 sv.); Ch. Roy, Souvenirs politiques et militaires de Bulgarie (Paříž 1887); princ Battenberg, Die volkswirtschaftliche Entwicklung Bulgariens von 1879 bis zur Gegenwart (Lipsko 1891); K. Kračunov, Francija i s'jedinienieto na B'lgarija (Izv. na istor. družestvo Sofia IV. 1915; je to výňatek z větší práce Francija i B'lgarija).

6. Makedonští Bulhaři v poslední čtvrti 19. věku.

Národnostní poměry v Makedonii. — Živel bulharský. — Středověké sociální poměry. — Útlak berní. — Nedostatek právních řádů. — Útaha národních církví. — Pokusy o vzpuru po kongresu berlinském. — Řecké usilování o Makedonii. — Správa církevní. — Tisk. — Spory o národopisnou příslušnost makedonských Slovanů. — Hnutí Arumunů. — Turecká politika v Makedonii. — Úspěchy bulharské církve. — Srbské církevní snahy. — Církevní osamostatnění Arumunů. — Bulharské a srbské školy v Makedonii. — Politika velmocí. — Poměr makedonských Bulharů ke knížectví. — Makedonská emigrace v Bulharsku. — Tajná revoluční sdružení. — Vše-makedonská organizace rezerská. — Bulharský makedonský komitét. — Pokus Borise Sarafova. — Revoluční vršení.

Zatím co se národ bulharský v Podunají a pod Balkánem těšil skoro úplné volnosti a mohl se zdárně vyvíjeti hmotně i kulturně, zůstávala jeho makedonská větev v staré porobě, ba její životní poměry se ještě horšily, až uzrály ve stav naprosté nesnesitelnosti. Osud Bulharů makedonských — toť nejbolestnější stránka dějin národa bulharského za posledních padesát let.

Životní zápas Bulharů v Makedonii měl už předem podmínky mnohem nepříznivější než na východě, a to hlavně ze dvou příčin. Bulhaři tam jednak neměli té číselné převahy mezi ostatními národnostmi jako v Podunají a v Rumelii, jednak žili v postavení hmotně a sociálně tak nevýhodném, že jim bylo nesmírně těžko rozvinouti své síly k zdárnějšímu rozvoji a vybaviti se z pout cizí poroby, zvláště když jim zápas ztěžovaly ke všemu i vlivy zahraniční.

Početně byli sice Bulhaři v Makedonii nejsilnější ze všech tamních národností, ale v souhrnu všeho obyvatelstva jich bylo přece jen o málo více než polovina. Vymezení určitěji poměrné jejich zastoupení v zemi není pro nespolehlivost údajů statistických tak snadno. Makedonie poskytovala odedávna národopisně obraz velmi pestrý, a poměry byly dlouho nevyhraněné; jednotlivé národnosti nežily v sídlech přesně ohraničených, nýbrž hodně promíšeně mezi sebou. Okolnosti

té využívali sousední národové, aby prokázali z důvodů politických co největší počet svých příslušníků v Makedonii, počítajíce všechny smíšené obce a kraje prostě pro sebe a zkreslující také jinak pravý stav věcí. Proto jsou skoro všechny národopisné a statistické práce o Makedonii z té doby zabarveny stranicky a různí se od sebe ne snad v maličkostech, nýbrž přímo v základech. Není tedy možno podati v té věci než obraz přibližný.¹⁾

Koncem 19. století žilo v Makedonii, totiž ve vilajetu solunském, bitoljském a v sandžaku skopjském, asi 2¹/₄ mil. lidí. Z těch bylo přes 52% Slovanů, skoro vesměs Bulharů, asi 22% Turků, neplných 10% Řeků, 5¹/₂% Albánců, 3¹/₂% Arumunů, 3% španělských Židů a skoro 2¹/₂% Cikánů. Turci žili větším počtem na západ od dolní Mesty k Strumě, pak v několika ostrovech rozestřených v pásmu mezi Vardarem a Strumou od Velesu až k jezeru Bešickému a v území mezi Ostrovským jezerem a Bistricí, ale krom toho jako statkáři rozptýleně po vší zemi; Řekové byli všude zastoupeni v městech a krom toho obývali v souvislém území na jihu od Kavaly k Šeru, na Chalkidice a při dolním toku Bistrice; Albánci se šířili od západu směrem k Ochridu, Dibře a hlavně do povodí horního Vardaru kolem Skopje; Arumuni, zvaní též Makedorumuni, Vlaši (Kucovlaši) nebo Cinceři, byli rozseti po vší zemi, hromadněji žili v ostrovech na západ od Bitolje, na západ od Beru a v Moglensku; španělští Židé činili značné procento obyvatelstva měst na jihu, hlavně v Solunu, kde jich bylo přes polovici všeho lidu; Cikáni byli jako jinde lid potulný nebo polousedlý. — Bulhaři byli tedy mezi ostatními národnostmi početně nejsilnější a jejich sídla zaujímala největší část země, ale z jejich počtu bylo skoro 150.000 Pomáků, žijících porůznu v některých okresích, kteří se cítili vždy více mohamedány než Bulhary a lnuli tedy k Turkům.

Mnohem vážnější než číselný poměr mezi jednotlivými národnostmi byly rozdíly v jejich postavení hmotném a sociálním, a tu lze hned předem říci, že se Bulhaři měli po té stránce nejhůř. Turci byli pány země, ovládali zemi politicky a měli jako vrchnosti v rukou většinu majetku pozemkového; z Řeků byla valná část obyvatelstvo městské, hospodářsky zámožné, národně uvědomělé a těšící se krom toho zvláštní přízni vlády turecké; také Arumuni, kteří se za starších dob živili ponejvíce pastýřstvím a podomním obchodem, usazovali se hojným počtem v městech a dopracovávali se tam řemesly

¹⁾ Jeho základnou je statistika Vas. Kънчова, jehož údaje vzbuzují poměrně nejvíce důvěry. Srv. Niederle, Makedonská otázka (Praha 1903) s. 34.

a obchodem značného bohatství; Albáncům zjednávala příslušnost k islamu postavení výsadní; jenom mezi Bulhary nebylo početnější třídy výše postavené, těšící se větší zámožnosti a výhodnějším poměrům společenským; byl to větším dílem lid venkovský, pracující pro své turecké pány.

Poměry, v nichž žil venkovský lid v Makedonii, vyjímajíc kočovné pastýře, byly mnohem horší než na východě. Ve vlastním Bulharsku bylo na konci doby turecké celkem málo velkostatků; někdejší spahiové tam přišli postupně o svůj majetek a ten se pak dostával obyčejně do rukou křesťanských. V Makedonii bylo jinak. Tam zůstaly skoro tři čtvrtiny veškeré půdy v rukou osmanských vrchností; část z toho — asi $\frac{1}{6}$ vsí půdy — byly vakufy, ostatek čifliky tureckých bejů. A to byly právě kraje nejurodnější, žírné roviny na jihu a podél řek. Ale také zbývající čtvrtina půdy náležela většinou Turkům nebo aspoň mohamedánům; byli to jednak drobní rolníci v nížině dolního toku Vardaru na sever od Solunu, jejichž ústředím bylo město Jenidže, Vardar, jednak svobodný selský lid v krajině ochridské, menší měrou porůznu na jiných místech. Bulharských a vůbec křesťanských svobodných majetníků půdy byl počet nepatrný, a to většinou jen v krajích méně úrodných.

Křesťanští sedláci, z nichž největší díl byli právě Bulhaři, nebyli tedy kromě malých výjimek samostatnými majetníky půdy, nýbrž vzdělávali ji jako nájemci tureckých statkářů. Jejich postavení a závazky k vrchnostem nebyly všude stejné, ale nejobyčejnější způsob byl t. zv. ispolica; roční výnos s polí se po odečtení části potřebné na osev, nákladu na polní hřídače a desátku pro stát dělil na polovici mezi beje a nájemce. Při tom bylo pro nájemce velikou nevýhodou, že odhad všech těch částek závisel na libovůli statkáře a že ispoličarovi náleželo dopravití pánům podíl až na místo jim určené, což bylo někdy na celé dni cesty daleko. Nájemce býval mimoto, když si bej spravoval některou část statku sám, povinen robotovati několik dní do roka zdarma na jeho pozemcích a konati mu často i všelijaké jiné úsluhy. Ještě hůře než nájemcové půdy se měl ten lid, jež statkář zaměstnával na pozemcích ve vlastní správě, tedy cosi jako hospodářská čeleď. S těmi se nakládalo jako s pravými otroky; za celoroční tuhou práci se jim dostávalo obyčejně jenom tolik přídělu na obživu, že zrovna nezemřeli hladem, k tomu zcela nepatrný plat peněžitý — za starších dob mívali místo platu propůjčenu některou část pozemku pro sebe. Práce žen a dětí se jim nepočítala, zato byly jejich ženy a dcery bez ochrany vydány chtíčům pánovým. Vládly tedy v Makedonii poměry ještě úplně středověké.

Ale závazky k vrchnostem byly jen jednou částí břemen, pod jejichž tíhou úpěl lid venkovský. Druhým vyssavatelem byl stát, jenž mu ukládal těžké dávky a jiné povinnosti. Hlavní daní byl desátek, vybíraný z obilí v přírodninách — obyčejně asi $\frac{1}{6}$ výnosu —, z ovoce, vína a pěnín v penězích; mimoto platili beglik (daň z dobytka), emljak (daň domovní), bedel (sto), jímž byla povinna každá osoba mužského pohlaví náhradou za nekonání služby vojenské, a všelijaké jiné dávky i poplatky, řádné i mimořádné. Vedle daní vybíraných na účet celého státu byly však i daně obecní i vilajetní. V podobě skutečných platů je měli odváděti vlastně jenom obyvatelé měst, jímž se za tím účelem ukládaly dávky z výdělků a z příjmů; venkovánům náležela původně místo nich pracovní povinnost při úpravě cest a při jiných podnicích ve prospěch okresu. Ale násilnosti a přehmaty, jímž obyvatelstvo při takových robotách bylo vydáno, byly příčinou, že se z nich hledělo raději vykoupiti, což se dalo zprvu podloudně tak, že úřady ponechávaly cesty v starém bídném stavu a braly odvedené peníze neprávem pro sebe, stalo se však časem, když vláda cařihradská dokračovala na lepší hospodaření v provinciích, pravidlem, jenže tak, že se daně z příjmů a výdělků (asi 5% výnosu) ukládaly i vesničánům a při tom jim stará pracovní povinnost zůstala.

Spočteme-li všechny závazky, jimiž byli venkované povinni svým vrchnostem, a pak daně a povinnosti, které jim ukládal stát pravidelně i za mimořádných okolností, dojdeme k výsledku, že jim zůstávaly, vlastně měly zůstat, sotva $\frac{2}{5}$ z výtěžku jejich práce. Ve skutečnosti jim nezbyvalo zpravidla ani tolik, neboť ani vrchnosti ani úředníci nebo nájemcové daní nedbali míry zákonem stanovené a olupovali křesťanské sedláky o poslední výdělek. Mohamedánští nájemcové na čiflicích mívali sice v podstatě stejné závazky k vrchnostem i státu, avšak vrchnosti od nich vymáhaly povinný podíl mnohem šetrněji, úřady pak jim hleděly povinnosti všelijak zmírniti nebo je přesunouti podloudně na lid křesťanský. Ale vůči křesťánům nebylo nijakého slitování. Vybírání vrchnostenských i veřejných dávek se podobalo hotovým loupežným výpravám. Bej obcházel po vsích v průvodu své čeledi nebo nějakých četníků a prisvojoval si podíl co největší pod záminkou, že čauři větší část žně ukryli; výběrcí daní, přicházející rovněž v průvodu vojenském, vydírali místy dávky až dvojnásobné, aby si mohli část kořisti ponechati pro sebe.

A vedle kořistníků zákonem oprávněných obírali rolníka též opravdoví lupiči, toulající se v tlupách po krajině a vymáhající na bezbranném lidu co největší možné výpalné. Proti

obyčejným krádežím si zřizovali vesničané za starších dob polní hlídače (poljaky), ale potom vzaly úřady pod záminkou lepší ochrany selského lidu věc tu samy do rukou a ustanovily obcim ozbrojené polní hlídače úřední, jež musily ovšem vydržovati obce samy. Nové to zařízení přineslo obyvatelstvu jen novou trýzeň, neboť úředně zřízení poljani, vybírání většinou z Turků a Albánců, hleděli toliko prospěchu vlastního, týrali lid všemožnými svévolmi, okrádali jej, konali úřadům služby udavačské a spojovali se nezřídka sami s lupiči. A tak se dělili různí příživníci o výtěžky klopotné práce venkovanů a sedlák mohl býti rád, když uhájil své rodině tak tak holé živobytí. Běda, byl-li si nucen vypůjčiti peníze! Městští lichváři, většinou Řekové a Cincari, neznali slitování a dřeli jej ohromnými úroky (20—30%) do krve.

V městech se mělo obyvatelstvo mnohem lépe než na venkově. Veřejní lupiči se na město neodvažovali, měšťané provozovali svobodně své živnosti nepotřebující živiti svou prací turecké vrchnosti; ani útisk se strany úřadů nebyl tak veliký, neboť obyvatelstvo, zabývající se ponejvíce řemesly a obchodem, mělo více možnosti ukrývatí své zisky a odvracet zlobu i chamtivost úředníků všelijakými úplatky. Ale bulharský živel měl z výhodnějšího postavení měšťanů poměrně malý prospěch, protože jádrem obyvatelstva městského se stali Řekové, Arumuni a Židé, kdežto Bulhaři byli více zastoupeni jen mezi chudším lidem pracovním. Třída zámožných měšťanů původu bulharského nedospěla v městech makedonských k té početnosti a síle jako čorbadžijové na východě; vadila jim právě nemálo soutěž prohnanejších příslušníků národností dříve uvedených. Mohamedánští statkáři bránili také z příčin na snadě ležících ubíhání venkovanů do měst, připoutávající všechny zdatné pracovníky pod záminkou nedodržených závazků k svým statkům. Jediné, čemu se nestavěli na odpor, bylo dočasné odcházení mužského obyvatelstva do ciziny, aby si tam pomáhali výdělkem buď z práce námezdné při rozličných podnicích hospodářských nebo z podomního obchodu s domácím zbožím — ale činili tak jen proto, aby je mohli po návratu tím lépe vydírati. Počítá se, že ročně odcházelo na 70—100.000 chudých bulharských venkovanů z Makedonie na práce do sousedních zemí balkánských neb i do Itálie, Rakouska a Francie, aby mohli sehnati ze mzdy pracovní nebo z chudého výdělku obchodního peníze na daně nebo na úroky pro lichváře. Kdežto si zámožní obchodníci řečtí a makedorunští zakládali v některých větších městech evropských veliké obchodní závody se zbožím domácího původu, byli tam bulharští Makedonci známi jen jako pouliční

prodavači — tak přicházel i v cizině k patrnosti rozdíl v sociálním postavení různých národností makedonských.

Hlavní podstatou všech těch zbědovaných poměrů byl naprostý nedostatek všeho právního řádu a spravedlnosti. Byly sice zákony, ale nedbalo se jich; úředník si je mohl při nedostatečném vládním dohledu vykládati, jak chtěl. Vyšší úředníci, dostávající se zpravidla na svá místa draze zaplacenou přízní vlivných osobností v Cařihradě, ba přímo koupí, hleděli si vynahrazovati náklad na ně věnovaný vyděračstvím a úplatností; nižší zřízení i vojáci vydírali a podváděli prostě proto, že jim úředně přikázaný a ke všemu ještě velmi nepořádně vyplácený plat nestačil na výživu. Mravní názory v té věci poklesly za dlouhých dob úpadku říše turecké do té míry, že se všechny zlořády toho druhu pokládaly za věc takofka samozřejmou a dovolenou zvláště tam, kde se dály na účet nenáviděných ěaurů. Dovolával-li se křesťan proti tureckému pánovi práva ať u soudu ať u jiného úřadu, dovolával se zcela marně a vydával se nad to ještě v nebezpečí, že bude prohlášen za buřiče. Právní poměr nájemců k vrchnostem nebyl ostatně nikde řádně vymezen; ispoličar, nebyl-li náhodou mohamedán, byl zcela závislý na vůli svého pána jako jeho nevolný poddaný, neboť bej si mohl naléztí vždy velmi snadno záminku, aby jej udržel hospodářsky — a tím i právně — v své moci. Ani svobodní křesťané, ať už měšťané, ať samostatní rolníci, kterých bylo ostatně velmi málo, nepoživali opravdové právní bezpečnosti. Křesťané byli krátce přese všechny novější zákony stále jen rájí, pro niž nebylo a nesmělo býti stejného práva s mohamedány.

Nelze tvrditi, že poměry byly, aspoň pokud jde o 19. století, vždy pro křesťany tak zlé. Jako jinde v říši turecké, tak se jevíly i v Makedonii po vydání hattišerifu gúlhanského (r. 1839; str. 26) počátky jakéhosi zlepšení v stavu poddaných národů; vláda ukazovala snahu napravití aspoň nejhorší zlořády, ráje nebyla už tak vydána na pospas přehmatům úřadů a vrchností. Ale od nešťastné války s Ruskem 1877—1878 nastalo nové zhoršení. Byl to právě význačný rys vnitřního vývoje říše turecké za doby jejího úpadku, že se mohamedánské obyvatelstvo naplňovalo tvrdou, dříve nebývalou nenávistí proti soukmenovcům a souvěrcům říši křesťanských, které připravovaly jejich državu o někdejší moc a rozsáhlost, a zkracovalo s chutí jejich práva nedbajíc ani řádů odedávna ustálených, ani zákonů nově vydávaných; a vláda neměla při rostoucí mohutnosti té zloby dosti moci, aby přiváděla právo k platnosti. Tak se horšily od r. 1878 poměry v Makedonii co den.

Jedinou uznanou organizací, v níž měli křesťané jakousi záštitu proti týrání tureckých úřadů a vrchností, byla církev. Jenom církev mohla vésti s úspěchem stížnosti do útisků, jež doléhaly na její příslušníky, jenom ona měla tolik vážnosti u vlády, že jejího oprávněného zakročení nebylo lze zhosti nedbati. Církev měla mimo to i vynikající pravomoc v oboru života duchovního, měla v svých rukou školství — turecká vláda se starala nanejvýš jen o školy mohamedánské — a částečně i o soudnictví ve sporech rodinných a majetkových. Ale pravoslavná církev v Turecku sloužila odedávna jednostranně jen prospěchům národnosti řecké, a proto se počali makedonští Bulhaři zároveň se svými soukmenovci na východě u ní domáhati zabezpečení svých národních zájmů — první různé kroky byly učiněny vlastně v Makedonii (str. 34) — a časem i úplné církevní autonomie. Zápas v Makedonii byl arci mnohem těžší než na východě, bulharské obyvatelstvo tam podlehl za dřívějších dob větší měrou vlivu řeckému a bylo také hmotně hůře postaveno, ale přes to bojovalo neústupně za svá práva. Velikou nevýhodou pro Bulhary bylo také, že jejich sídla byla příliš promíšena živly cizími, aby ta která krajina ukazovala na venek ráz vysloveně bulharský, zvláště když i Makedorumuni, kteří měli v některých městech značný vliv, stáli na straně řecké. Proto také neměl urputně vedený zápas stejného výsledku jako na východě; kdežto v ostatním Bulharsku stanovil sultánský ferman z 11. března 1870 rozsah nově zřízeného exarchátu určitým výčtem eparchií s pevně vymezenými hranicemi, učinil jej v Makedonii závislým na hlasování obyvatelstva; jenom eparchie velesská byla přímo jmenována ve fermanu.

Přes to se zdálo, že dlouholeté zápolení skončí i v Makedonii plným úspěchem Bulharů. Když ferman vešel r. 1872 v platnost, dala Porta hlasovati po rodinách nejprve v metropolii skopjské a ochridské a výsledek byl pro Řeky zdrcující. Obyvatelstvo hlasovalo ohromnou většinou pro exarchát. V Skopji zvolen za biskupa Dorotej, v Ochridě Nathanail (str. 34 pozn.), a vláda jim udělila na počátku 1874 potvrzovací beraty; současně dostal i Veles arcibiskupa bulharského. Ale v zápětí nastal obrat Bulharům nepříznivý. Poněvadž venkovské obyvatelstvo spojovalo se změnou v poměrech církevních veliké naděje také v jiných směrech a vzpíralo se místy odváděti obvyklé dávky vrchnostem, zalekla se Porta, a zastavila, dávajíc ochotně sluchu protestům patriarchovým, další provádění fermanu v Makedonii. Vůbec zavál v Cařihradě v zápětí vítr Bulharům nepříznivý, když se stal velkým vezírem Midhat paša, nepřítel národních snah bulharských. Výbuch revoluce

r. 1876 zatvrdil pak Turky nadobro, o dalším provádění fermanu nebylo již řeči.

Tak se dožili Bulhaři prvního velikého zklamání a zklamání ještě horší se dostavilo v zápětí, když mír sanstefanský přinesl Makedonii naději na samostatnost v rámci knížectví bulharského a kongres berlínský ji ponechal nadále pod panstvím tureckým. Mezi Bulhary nastalo nesmírné rozhořčení; na podzim r. 1879 došlo v povodí horní Strumy ke vzpouře, r. 1880 se objevily pokusy odboje také v Prilepu a Ochridě. Trvalo několik měsíců, nežli byla země přivedena k pokoji. Velmoci na kongrese zastoupené nepřehly arci smutný stav křesťanského obyvatelstva bez pozornosti; článek 23. smlouvy berlínské stanoví, že Porta má zavést v svém evropském území správní reformy podle návrhů zvláštních komisí, v nichž bude náležitě zastoupeno také místní obyvatelstvo. Portě byl ten závazek v dané podobě — za účasti domácího lidu — velmi nepříjemný, proto vypracovala raději takový návrh sama a předložila jej komisi plovdivské. Aby se věc příliš neprotahovala, přijala komise její návrh za základ jednání a upravila podle něho v dohodě s ní nové zřízení vilajetní. Tak vznikl zákon ze dne 23. srpna 1880, který měl zavést v Makedonii a v jiných částech evropského Turecka nové správní řády, proniknuté duchem moderním a způsobilé aby se staly základnou zdravějšího vývoje. Ale zákon zůstal, jako mnoho jiných dobrých zařízení v říši turecké, na papíře; sultán mu nedal sankci, zákon nebyl prohlášen a velmoci snesly bez vážnějších kroků donucovacích zřejmé porušení smlouvy berlínské.

A tak zůstalo v Makedonii v podstatě vše při starém. Bulharům se nedostalo ani splnění požadavků církevních ani lepšího postavení hmotného. Měli sice podle sultánského fermanu nároky na připojení k církvi bulharské, ale exarcha ani biskupové už jmenování, jež Porta hned na počátku války ruské r. 1877 odvolala z Makedonie, se nesměli ujmouti jejich duchovního vedení; měli mezinárodní úmluvou zaručeny opravy vnitřně politické, ale Porta nepřipustila jejich provedení, naopak se poměry ještě podstatně zhoršily. Pokud šlo o reformy politické, jejichž odstavení přinášelo ostatně škodu také jiným národnostem v zemi bydlícím, cítili Bulhaři dobře svou slabost a mohli se leda utěšovati naději, že mocnosti evropské nebudou trvale snášeti, aby Turecko neplnilo vyzývavě svých závazků, za to nemohli netečně přihlížeti, jak Řekové využívají nastalé nechuť a nedůvěry Turků k jejich národním snahám v svůj prospěch a pracují se zdvojeným úsilím, aby ovládli zemi i všechen lid. Zápas zdánlivě již r. 1872 vyřízený se rozvinul nanovo.

Řekové opírali své nároky na Makedonii o houževnaté zastávané tvrzení, že je to země převážně řecká. Vpravdě bylo skutečných Řeků v zemi sotva desetina všeho obyvatelstva (str. 121), avšak Řekové si navykli od prvních počátků svého obrození posuzovati národnost s jiného hlediska. Vycházejíce z předpokladu, že jižní část poloostrova byla před příchodem Slovanů územím řeckým, prohlašovali všechny jiné národnosti za pozdní vetřelce nebo také za zbarbařilé Řeky; vlastní národnost určovalo podle jejich výkladu na území kdysi byzantském příslušenství k církvi pravoslavné, jež v sobě uchovala prvotní kulturu řeckou, všichni, kdož se k ní přiznali, podržili se zároveň duchovnímu vedení Řeků, kteří jsou na Balkáně „vůdčím živlem kulturním“. Nedávná minulost jim byla vitanou podporou takového pojmání věci. Makedonie měla skutečně, podobně jako též jiné země bulharské, až asi do polovice 19. stol. na venek ráz silně řecký, v městech se mluvilo skoro jen řecky, na venkově uměli řecky všichni, kdož měli příležitost chodit do škol, řečtina byla hlavním dorozumívacím jazykem po vsi zemi, písmo řecké vytláčovalo azbuku i v domácím jazyku bulharském, ba tiskly se jim někdy i bulharské knihy. Rozumí se, že to vše byl, podobně jako kdysi německý ráz zemí českých, jen zevní nátěr, který mizel valem, když se Bulhaři — a později také Arumuni — počali působením buditelů a škol národnostně uvědomovati.

Řekové však nechtěli viděti v přirozeném tom rozvoji národního ducha nic než výsledek cizích agitací a prohlašovali neústupně dočasný a pomíjivý povrch cizoty, zaviněný národní neuvědomělostí, za výraz skutečného stavu národnostního. V jejich očích byli i ti, kdož mluvili jazykem „barbarským“, protože ještě nepoznali ve školách „dobrodiní kultury řecké“, příslušníky národního svazu hellenského a sluli jim βουλγαρόφωνοι (nebo σλαβόφωνοι), ελληνόβλαχοι, αλβανόφωνοι Έλληνες. Obrození a později dokonalé vyproštění východních Bulharů z jejich duchovního područí je poučilo, že národní život bulharský má mnohem silnější kořeny, než si kdysi představovali, a proto napínali všechny síly, aby strhli do svého vleku aspoň Bulhary pozůstalé v Turecku, když se jim to nepodařilo v Rumelii. Pracovali o to hlavně školami a spolky na šíření jazyka a ducha řeckého (sylogy), jež zakládali všude v městech. Vnější okolnosti jim byly vesměs mnohem příznivější než Bulharům: měli bohatství, přiznávaly se k nim zámožné a kulturně pokročilé vrstvy městské, přidávali se k nim z neuvědomělosti i mnozí Bulhaři (grekomani), měli mocný vliv u vlády turecké, jež jim stranila zvláště od války s Ruskem, a hlavní věc, měli v rukou církev.

Pro Bulhary bylo nesmírnou škodou, že uzákoněné už církevní připojení Makedonie k exarchátu nevešlo ve skutek. Porta spatřovala v církevním osamostatnění Bulharů hlavní příčinu ztráty Podunají a Rumelie a nepřiznávala fermanu z r. 1870 další platnosti. Netoliko, že nepřipustila tvoření nových bulharských eparchií, nedovolila ani biskupům již ustanoveným (skopjskému a ochridskému, velesský zatím zemřel), aby se po válce vrátili do svých obvodů. Marně se dovolával exarcha Josef v té věci nápravy. Obce a kraje, které se odtrhly od církve řecké a přihlásily se k exarchátu, zůstaly nejen bez duchovního vedení, nýbrž také bez právní ochrany. Turecký stát přiznával zajisté jinověrcům určitá práva jenom potud, pokud byli soustředěni v některé státem uznané církevní společnosti; ta pak mohla nabývatí jmění, ujmáti se svých příslušníků proti úřadům, zakládati pro ně školy, vykonávatí nad nimi část moci právní a j. S bulharskými exarchisty nakládala vláda od r. 1877 jako s odpadlíky od církve státem uznané; stavěla se ve všech jejich sporech s církvi řeckou na stranu Řeků, přikazovala jejich kostely a kláštery, když patriarchát na ně činil nároky, Řekům, nedovolovala jim zřizovati nové kostely a vystupovala zvlášť příkře proti jejich školám. Bulhaři soustředili v svém těžkém životním zápase veškerou péči na národní školství, ale zakládání nových škol jim bylo nesmírně ztíženo. Lze říci, že každá nová škola bulharská byla vzácnou vymožeností, dosaženou s krajní námahou a po nekonečných průtazích se strany úřadů. A nad školami již trvajícím se vznášelo neustále nebezpečí zkázy. Úřady popřávaly ochotně sluchu našeptávání Řeků, pronásledovaly učitele a zavíraly pod malichernými záminkami ústavy. Krátce řečeno, bulharské školy, jichž nebylo r. 1886 více než 353, byly trpěny jen z milosti. Takový stav trval až do r. 1890.

Ještě hůře brzdil útlak turecký a pomluvačná nepřízeň řecká rozvoj bulharské práce literární a osvětové. Pro bulharské noviny a časopisy bylo téměř nemožné vymoci povolání; vydávání knih bylo spojeno s takovými obtížemi, že jich vycházel jen počet nepatrný, a ty bývaly ještě zle znetvořeny rádním censury, která nepřipouštěla ani nejmenších narážek na poměry politické, církevní nebo na tužby národní. Knihy a časopisy jinde vydávané směly do země toliko po předběžném svolení censury, většinou tedy neměly vůbec přístupu, a dostaly-li se tam tajně, byl každý jejich čtenář v nebezpečí, že bude krutě stíhán. Řecký tisk, řecké knihy a časopisy byly sice rovněž podrobeny dozoru censury, ale nebyly přece jen vydány takovému násilí, zvláště když vycházely pod záštitou církve.

Ze všeho je zřejmo, s jak ohromnými obtížemi, ba přímo nebezpečím byla spojena národní práce v Makedonii, a jak těžce se bylo Bulharům brániti proti odnárodnovacím snahám řeckým. Ale nebylo dosti na útočném nepřátelství Řeků: přišel ještě jiný protivník bulharské národnosti v Makedonii — a to byli Srbové. Počali uplatňovati nároky na Makedonii uvádějice za důvod, že slovanský tamní lid nejsou vlastně Bulhaři, nýbrž Srbové.

Národ srbský a vláda v srbském knížectví uznávali dosti dlouho bez jakýchkoli námitek Makedonii za zemi bulharskou. Národní vědomí makedonských Slovanů se probouzelo a rozvíjelo od počátku tak přirozeně a bez cizích vlivů v duchu bulharském, že nebylo věcných důvodů k sporu o jejich národní příslušnost, jakož je také Rekové tehdy pojímali do skupiny βουλγαροφώνου Έλληνες. První buditelé lidu makedonského mu přiváděli na paměť jeho původ bulharský a usilovali o stejné cíle jako vlastenci ve východním Bulharsku. Na obrození národa bulharského jako celku měli Makedonci stejnou účast jako jejich druhové na východě, a právě mezi prvními pracovníky na zanedbané roli duchovního života bulharského bylo mnoho těch, kteří vyšli z Makedonie; tak Hadži Joakim Korčovski, jenž učiteloval v klášteře debrském a v Kratově, Kyril Pejčinovič z Tatovska, zakladatel první bulharské tiskárny Theodosij Sinaita z Doiranu (str. 27), básník Rajko Zinzifov z Velesu (1839—1871), bratři Miladinovci (str. 40), kteří vydali sbírku lidových písní z Makedonie pod názvem Bulharské národní písně, a četní jiní. Národní školy, jež si obyvatelstvo zakládalo na obranu proti školám řeckým, byly bulharské a probouzely lid k národnímu vědomí bulharskému. Makedonští Slované se krátce hlásili k národu bulharskému od počátku svého i od probuzení, tedy již za doby, kdy ještě nemohlo býti řeči o nějaké umělejší agitaci, vycházející ze zevnějška z příčin jiných než osvětových a buditelských, za doby, kde je pokročilejší stav národa srbského a jeho částečná politická samostatnost mohly lákati, aby se přivinuli raději k Srbům. A se strany srbské se neozvalo ani slova odporu, naopak ohraničovaly tenkrát všechny zeměpisné a národopisné práce týkající se Srbů, i když vycházely od Srbů, jejich sídla na jihu zhruba pohorím šarským. Podobně uznávala i vláda v knížectví srbském ještě roku 1867 — ve smlouvě se zástupci bukureštských Bulharů — Makedonii za část Bulharska.

Vědomé usilování Srbů o Makedonii se počíná teprve po kongrese berlínském. Ozývaly se sice v Srbsku již o několik let dříve ojedinělé hlasy, že Makedonci jsou vlastně Srbové,

ale zůstaly bez účinku na veřejné mínění srbské. Až v letech osmdesátých nastal obrat. Smlouva berlínská, vydavši Bosnu a Hercegovinu v moc Rakouska, vzala Srbsku možnost, aby se šířilo na stejnorodém území směrem západním k moři Adriatickému a ponechala jim volnou toliko cestu na jih k moři Egejskému. Rakousko jim zprvu nemínilo v šíření na jih činiti překážek. V tajné smlouvě ujednané r. 1881 přiznalo Srbsku právo na Kosovsko a Makedonii a slíbilo je v té věci podporovati, dojde-li opět na nějaký kongres o otázkách balkánských, začez se Srbové zavázali mimo jiné, že nebudou podnikati žádné protirakouské agitace v Bosně. S touto politikou souvisela také Milanova válka proti Bulharsku r. 1885, podniknutá v dohodě s Rakouskem. Porážka, kterou Srbsko tenkrát utrpělo, zmařila jeho vlastní cíl, rozšíření na jih, avšak Srbové počali odtud s horečným úsilím uplatňovati aspoň své zásadní nároky na Makedonii dokazující, že tamní Slované náležejí podle jazyka a jiných známek národopisných ke kmeni srbskému, a že Srbové mají na Makedonii také právo historické, protože vývoj politických poměrů ve středověku rozhodl na konec (za doby Dušanovy) o její příslušnosti k Srbsku.

Prokázati blízkou jazykovou příbuznost Makedonie se Srby nebylo celkem tak nesnadné. Slovanštiná nářečí v Makedonii mají skutečně některé zvláštnosti, jimiž se blíží místy, zvláště na severu kolem Skopje, srbštině. Uvážíme-li však, že oba hlavní jazyky, bulharský a srbský, se samy mezi sebou příliš neružní, nelze se diviti, že nářečí více méně přechodní ukazují některé rysy příbuzné s jazykem srbským. Netřeba popírati, že se nářečí makedonské neliší od spisovné srbštiny ani tolik, jako nářečí dolnoněmecká od spisovné němčiny. Srbové by tedy byli mohli zcela dobře počítati Makedonce za své, kdyby právě nebylo ještě větší jazykové příbuznosti mezi Makedonci a Bulhary. Avšak ani to by ještě nerozhodovalo. Ráz jazyka neprokazuje vždy sám o sobě příslušnost k určitému národu; zpravidla vymezuje pevnou hranici na přechodním území dvou národností teprve skutečné příslušnosti lidu na tu neb onu stranu, projevující se na venek nejpatrněji užíváním toho či onoho spisovného jazyka, při čemž bývá opět hlavním činitelem vývoj historický a zvláště trvalá příslušnost k některému útvaru státnímu.¹⁾ A tu nemůže býti sporu, že se makedonští Slované, pokud byli vůbec ná-

¹⁾ Poučným příkladem jsou Provençalové a Katalonci, jejichž jazyky jsou mezi sebou velmi příbuzné; historický vývoj přivedl první z nich k národu francouzskému, druhé k španělskému. Dolnoněmci jsou jazykově bližší Holanďanům než Hornoněmcům a přece splynuli v jeden národ s Hornoněmci.

rodně uvědomějí, hlásili k jazyku a národu bulharskému, a to nejen v 19. stol., nýbrž i v minulosti. Ačkoli se Makedonie na konci středního věku dostala pod vládu srbskou, nazývali se tam Slované za doby turecké stejně jako za časů před-srbských vždy Bulhary a byli tak také vždy nazýváni od cizinců. Arcibiskup ochridský, jehož hlavním územím byla Makedonie, užíval vždy titulu ἀρχιεπίσκοπος τῆς πάσης Βουλγαρίας καὶ Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν — a také etnograficky po-
jatý titul cíře srbského zněl císař Srbů, Řeků, Bulharů a Albánců.¹⁾

Srbové se pokoušeli tento pádný důvod obejítí výkladem, že prý názvy Bugarin, Bugare, jimiž se zvali Slované v Makedonii, nemají významu národopisného, nýbrž, že značily venkovský (vulgaris) lid slovanský na rozdíl od tříd vyšších; tvrdili, že bulharské národní vědomí bylo do země vneseno uměle protiřeckou agitací pro národní církev, a dokazovali usilovně v denním tisku i v literárních pracích povahy filologické, národopisné a dějepisné, že Makedonie jest vpravdě obývána Srby a náleží také podle práva historického jediné Srbům. Bulhaři odráželi jejich útoky pracemi a články podobného rázu, a tak vznikla o národní příslušnosti makedonských Slovanů rozsáhlá literatura, v níž arci bylo, pokud vycházela od obou zúčastněných stran, více vášnivě zaujatosti než důvodů věcných. Vážné práce otázky té se týkající, zejména odborné úsudky vynikajících slavistů — z Čechů jsou to hlavně Jireček a Niederle — rozhodly spor, aspoň po stránce filologické a etnologické ve prospěch Bulharů; ukázaly, že nejrazovitější znaky nářečí makedonských je řadí k národu bulharskému a že také některé jejich zvláštnosti zvykoslovné neprokazují nesporně těsnější příbuznost se Srby;²⁾ nanejvýše o lidu sídlícím na severu v okolí Skopje by se mohlo říci, že je snad svým nářečím trochu bližší Srbům, ale i ten se hlásil původně sám vědomě k Bulharům. Položme-li k tomu ještě na váhu, že se makedonští Slované od nejstarších dob sami cítili Bulhary, že k nim byli také počítáni od sousedů, a že se na konec přisouzeným vývojem národního uvědomění sami bez nucení a umělých vlivů sloučili duchovně a kulturně v jeden národní celek s ostatními Bulhary, ne-

¹⁾ Jireček, *Gesch. der Serben* II., 8.

²⁾ Nejdůležitější bulharské znaky nářečí makedonských jsou nosovky, člen kladený za slovo a ztráta deklinace, zjevy, jež se arci nevyskytují stejnoměrně ve všech nářečích. Ze zvláštností zvykoslovných, jež Srbové vedli za důkaz pro sebe, je hlavní slava, totiž zvyk oslavovati svátek určitého svätce jako patrona celé rodiny; ale zvyk ten není výhradně srbský, nýbrž vyskytuje se také v některých krajinách bulharských.

může býti pochybnosti, že srbské nároky byly zhoła neoprávněné a že makedonské Slované jest čítati k národu bulharskému. S tohoto hlediska náleží z 52% Slovanů uvedených na str. 121 největší díl Bulharům; Kbučin počítá toliko 700 Srbů proti 1,181.336 Bulharů. Ale Srbové setrvali přes to, že se skoro všechno slovanské obyvatelstvo hlásilo uvědoměle k Bulharům, neústupně při svých nárocích a obrátili v letech devadesátých veškeru své úsilí na činnou propagandu své národnosti; počali v Makedonii zakládati srbské školy a dožadovati se srbských biskupů.

Z ostatních národností v zemi žijících nabyli — nehledíc k Albáncům, kteří se stali za potomních bojů mocnou podporou vlády turecké, ale se samostatnými národními požadavky zatím nevystupovali — politického významu ještě Arumuni. Sami o sobě by byli mnoho neznamenalí; bylť jejich počet v zemi poměrně nepatrný — sotva 80.000 duší¹⁾ — a jakkoli část jich usedlá v městech byla třídou hospodářsky silnou, měli ostatní, živící se roztroušeně po zemi buď pastýřstvím nebo rolničením, jen malou váhu; za starších dob se také dosti odnárodňovali, v městech na prospěch živlu řeckého, na venkově bulharského. Významnou položkou v politickém životě makedonském se stali teprve, když se jejich vedení ujali samostatní Rumuni na severu, kteří jsou jim jazykově příbuzní, a počali pracovati o jejich uvědomění, arci ne bez záměrů politických. Jako vůdčí činitel toho hnutí vystoupil už r. 1865 Apostolo Margaritis, jenž založil s pomocí misionářské kongregace Lazaristů rumunské gymnasium v Bitolji a pracoval potom též o zřizování jiných škol. Jeho úsilím se počali Arumuni odvracet od Řeků a uplatňovati proti nim svá práva vlastní, hledíce si zároveň udržeti dobrou vůli s Turky a získati pro společný postup také Albánce. Vláda rumunská podporovala to hnutí štědrými příspěvky na zakládání škol.

A tak se stala Makedonie nedlouho po válce ruské jevištěm urputného zápasu národnostního, který byl zároveň ukazatelem a třecí plochou politických snah křesťanských států balkánských o zabezpečení nároků na dědictví odumírající říše turecké. Na území mimotureckém se vybíjel polemikami časopiseckými, propagandou v tisku evropském, podněcováním a hmotnou podporou soukmenovců v Makedonii, diplomatickými zákroky u Porty — v zemi samé se soustřeďoval hlavně na úsilí o zakládání škol, a pokud šlo o národnosti neřecké, o vybavení z církevního vlivu řeckého. Turecká vláda neprojevovala sama

¹⁾ Arumuni bydlí ovšem ještě také v menších osadních skupinách v pohoří Pindu, v Albanii a pak roztroušeně jinde na poloostrově. Počet všech se odhaduje na 150—200.000 duší.

o sobě mnoho zájmu o celý ten zápas, pokud se nedotýkal nějak jejího vlastního prospěchu; základnou její vnitřní politiky zůstával napařád podle starých zásad toliko rozdíl víry. Ale účinná zasahování sousedních států ve prospěch národních soukmenovců byla příčinou, že se k němu nemohla chovati zcela nevšímavě, i zařizovala zpravidla své chování k jednotlivým národnostem podle toho, v jakém poměru byla k příbuznému státu svobodnému; byl-li poměr ten přátelský, bývala ochotna povolovati jeho přímluvám za krajany žijící na své půdě, v opačném případě se k nim stavěla nepřátelsky.

Také Bulharům se podařilo dosíci výhodnějších podmínek pro své školy a ústupků na poli církevním jenom s pomocí vlády sofijské. Bylo to za doby, kdy se knížectví bulharské rozešlo nadobro s Ruskem a vyhledávalo proto přízně říše turecké. Protiruský a Turecku přátelský směr politiky bulharské té doby učinil Portu přístupnější k žádostem Bulharů. Na zakročení Stambulova se dostalo 7. srpna 1890 exarchovi dovolení, aby dosadil znovu biskupy do Skopje a Ochridu; také jinde v zemi uznala Porta r. 1891 náboženské obce, jež se odtrhly od církve cařihradské, za oprávněné jednotky církevní a dovolila jim zakládati školy. Ústupky ty vzbudily arci velikou nelibost Řeků, Srbů i Rumunů; patriarcha protestoval, ale nadarmo. Po dvou letech vymohl Stambulov osobním zakročením v Cařihradě, že Porta příznala r. 1893 bulharskému školství v krajích, kde nebylo biskupů podřízených exarchovi, autonomii a dovolila exarchovi vydávati církevní věstník. Potom se mu podařilo ještě r. 1894 vymoci uznání nových 40 církevních obcí bulharských, dosazení bulharských biskupů do Velesu a Nevrokopu a stejná práva školám bulharským, jako měly řecké. A když r. 1897 upadli Řekové účinkem tehdejší války řeckoturecké u Turků na čas v nemilost, povolila Porta ještě zřízení bulharských biskupů v Bitolji, Štrumici a Debre.

Tak se konečně ustavila v Makedonii vedle církve řecké i zvláštní, úředně uznaná, církev bulharská, podřízená exarchovi; obvody obou se arci prostupovaly navzájem, neboť správu všech, když chtěli zůstat pod vládou patriarchovou, podrželi po celé zemi nadále biskupové řečtí. Počet bulharských biskupů stále ještě nestačil, mnoho bulharských obcí spravovali pouzí archierejští zástupci. Nedostatek úplně vybudované církevní organizace byl příčinou, že dosti Bulharů zůstalo ve svazku církve řecké, i rozeznávali se mezi nimi jako dříve exarchisté a patriarchisté. Národnostní zápas mezi Bulhary a Řeky se proto stočil na propagandu obou uvedených jednotek církevních. Menší uvědomělost lidu bulharského v některých

krajích dávala Řekům příležitost pracovati o udržení a i o rozšíření svého církevního panství mezi Bulhary. Nespolehlivost statistických dat je příčinou, že se o číselném poměru obou stran mezi Bulhary nelze vysloviti zcela bezpečně; přibližně lze říci, že téměř čtvrtina Bulharů setrvala v područí církve řecké. Ale i tak byli exarchisté nejpočetnější náboženskou stranou v zemi, neboť jejich počet činil hodně přes tři pětiny všech křesťanů makedonských.

Znepřátelení Řeků s Turky za války r. 1897 poskytlo také dvěma druhým národům příležitost, aby vymohli pro své krajany ústupky na poli církevním a školském. Srbové soustředili své úsilí nejprve na arcibiskupství skopjské. Když r. 1890 přišel do Skopje arcibiskup bulharský, setrvali tamní Srbové a srbští straníci mezi Bulhary v poddanství arcibiskupa, podřízeného patriarchovi, domáhali se však uplatnění srbského jazyka v bohoslužbě a dosazení srbského arcibiskupa do Skopje. První příležitost k tomu se naskytila, když v listopadu 1896 zemřel metropolita Meletios. Srbové chtěli, aby se jeho nástupcem stal duchovní srbský aneb aspoň Srbům přející, a král Alexander vyjednával o to již r. 1894 za své návštěvy v Cařihradě. Patriarcha jmenoval arci Reka Ambrosia, avšak tomu se postavili Srbové ve Skopji prudce na odpor, a nechtěli ho připustiti k vykonávání bohoslužby, což vedlo k bouřlivým třenicím mezi nimi a tamními Řeky, až na konec byl Ambrosios nucen město opustiti; patriarcha ho povolal do cařihradského synodu. Srbové pak si vymohli svým bouřným vystupováním aspoň tolik, že se zatímním správcem opuštěné eparchie stal uvědomělý Srb, archimandrita Firmilian. Mimoto se dostalo Srbům r. 1897 výslovného dovolení, aby zakládali v Turecku veřejné školy srbské.

Podobně se zdařilo též Arumunům. Řekové pozorovali s nemalými obavami, jak se jejich někdejší hlavní podpora v boji proti Bulharům staví na stanovisko samostatné a vzpírali se vši mocí zavádění jejich jazyka do škol a do kostelů. Odpor ten byl Arumunům podnětem, aby se hleděli vybaviti z područí církve řecké. Získali pro sebe řeckého metropolitu v Mesembrii Anthima a vymohli si potom r. 1897 u Porty, že byl přes protesty patriarchovy uznán zatímně za hlavu jejich církve a usídlil se v Cařihradě. Tím se dostali do počtu národností úředně uznávaných. Mocenské postavení Řeků v zemi utrpělo novou ránu, nicméně byli Řekové stále ještě mezi všemi národnostmi politicky nejsilnější a mohli, zejména když se po válce jejich poměr k Turkům zlepšil, odolávati se značným zdarem úsilí ostatních národů o uplatnění nároků vlastních.

Úspěchy, jichž se Bulhaři, Srbové i Rumuni domohli na útraty Řeků na poli správy církevní, staly se jim základnou horlivé soutěže o vybudování školství jako neúčinnějšího prostředku v zápase národnostním. Následek té soutěže byl, že někde i v menších městech vznikly vedle sebe školy dvou, tří různých národností. Práci o rozvoj škol bulharských se postavil v čelo exarchát, arci s podporou vši veřejnosti bulharské; hmotné prostředky na zakládání škol srbských a rumunských poskytovaly štědře vlády v Bělehradě a Bukurešti. Počet škol bulharských rostl od r. 1890 velmi rychle; r. 1892 jich bylo 478, r. 1897 696, r. 1900 781, r. 1902 859; mezi nimi bylo 8 škol středních.¹⁾ Ale také rumunských a srbských škol přibývalo; r. 1904 měli Srbové 13 škol středních a 122 obecných, Rumuni 9 škol středních a 34 obecných. Řekové měli tou dobou 37 škol středních, 501 obecných. Srbské školy neměly podle toho, co o národopisných poměrech v zemi bylo řečeno, zprvu vhodné půdy v zemi a trpěly nedostatkem žáků, avšak usilovná agitace a štědré podpory peněžní pomáhaly překonávat všechny překážky a vychovávat, hlavně na severu a na západě mezi tamními patriarchisty, dorost uvědoměle srbský. Ostatně ukazuje už nápadný nepoměr v počtu srbských a také rumunských ústavů středních proti školám nižším, že obojí to školství nevyrostalo z přirozených potřeb těch národností jako školství bulharské, nýbrž že mělo za účel vychováti co nejrychleji srbskou a rumunskou inteligenci jako vůdčího činitele v další propagandě národní. Byla to věc pro Bulhary dosti vážná, neboť bulharské inteligence v zemi nepřibývalo úměrně k počtu jejich škol. Hlavní příčinou toho zjevu bylo, že mladí lidé, kteří dovršovali po dokončení středních studií své vzdělání v cizině, nenalezali doma dosti rychle vhodného působiště jednak proto, že místa v službách úředních jim byla zavřena, jednak že samostatná zaměstnání (lékařství, advokacie, technické obory a j.) jim byla nesmírně ztížena nepokročilostí poměrů a po roce 1897 též nedůvěrou a ústrky tureckých úřadů. Tak se skládala veškera makedonská inteligence původu bulharského na poč. 20. stol. namnoze jen z duchovních a učitelů škol středních i obecních; bulharských lékařů se počítalo na turecké půdě jednu chvíli jen 12, advokátů 6. Ostatní odchovanci vyšších škol si hledali raději místa v službách svobodného Bulharska. Také v této věci měli Řekové, při své církevní organizaci a starých tradicích, podmínky

¹⁾ Bylo to reálné gymnasium v Solunu, čisté gymnasium v Bitolji, učitelské ústavy v Skopji a v Sěru, duchovní seminář v Skopji a vyšší dívčí ústavy v Solunu, Bitolji a Skopji. Do r. 1910 vzrostl potom počet všech škol bulharských na 1099.

mnohem výhodnější, jichž neopomíjeli využívat na svůj prospěch proti Bulharům.

Vzájemný zápas křesťanských národností přicházel nejvíce vhod Turkům a vládě cařihradské. O provedení oprav uzákoněných r. 1880 nebylo řeči, obyvatelstvo se při své nesvornosti nemohlo sjednotiti, aby se o ně řádně zasazovalo. Mnohem větší vinu nesly ovšem velmoci, jež přihlížely netečně, jak Turecko ponechává na posmích vši Evropě staré zlořády bez nejmenšího pokusu o nápravu. A jak se také měly evropské mocnosti shodnouti k jednotnému postupu proti Turecku, když každá z nich měla v otázce východní své vlastní cíle a zájmy, a všechny ty protichůdné snahy politické i hospodářské se křížily na evropské půdě v Makedonii! Nedůvěřivost, jež odtud pramenila, znemožňovala svorný postup ve věcech, které mohly vésti k nepřijemným srážkám. Už otázka krétská a vzešlá z ní válka řecko-turecká r. 1897 zakalila politický obzor do té míry, že se nezdálo radno přiváděti na přetřes věci rázu ještě ožehavějšího. Proto se r. 1897 dohodly Rusko i Rakousko, že na Balkáně má býti zachován status quo; dohoda čelila arci jen proti územním změnám v državách tamních států, že však tím byly zároveň odsunuty i všechny důraznější kroky k nápravě poměrů uvnitř říše turecké, netřeba dokládati.

Ale drobné státy balkánské, proti jichž národním snahám dohoda rusko-rakouská byla předem namířena, neukazovaly mnoho chuti, aby vyčkávaly trpělivě, jak velmoci rozhodnou o budoucnosti Balkánu; běželoť, nebýti ani přirozené touhy po vnějším rozpětí moci, o jejich soukmenovce, na něž poroba turecká doléhala už nesnesitelně. A nejtrapněji pociťovali ten nehodný stav věci právě v Bulharsku. Zájem Bulharů se netýkal jedině Makedonie. Také mimo hranice makedonské žilo pod panstvím tureckým množství příslušníků národnosti bulharské, a to v poměrech namnoze stejně neutěšených jako v Makedonii. Byl to vilajet drinopolský, kde sídlilo v přímém sousedství Východní Rumelie vedle Řeků a Turků plno Bulharů. V počtu asi 1 mil. lidí, kteří obývali to území r. 1900, bylo asi 169.000 Řeků, 427.000 Bulharů, z nichž bylo arci 136.000 mohamedánských Pomáků; nejhustěji sídlili v severní části země při hranicích rumelských, na jih byly jejich osady rozsety podél Marice až k moři Egejskému, směrem jihovýchodním až do výběžku cařihradského. Pravoslavná jejich část byl ponejvíce — ačkoli jich žilo dosti i v městech — pilný lid venkovský, který trpěl tíhou neuspořádaných poměrů politických a sociálních i nepřízní cařihradského patriarchátu zrovna tak jako jeho krajané v Makedonii.

Bulharsku se nebylo možno nestarati o osud tolika příslušníků své národnosti, zvláště když mu mír svatoštěpánský přiznal na větev makedonskou i jakési nároky právní. Neladné poměry, v nichž se bulharské knížectví octlo po r. 1896, zatláčovaly sice všechny zájmy přesahující hranice vlastního státu hodně do pozadí, ale nadobro je utlumiti nemohly. Mezi Bulhary v knížectví a v Turecku bylo vždy dosti těsných vztahů, které udržovaly vědomí pospolitosti při nezkrácené síle. Mnoho vynikajících Makedonců vstupovalo do služeb v knížectví, četní důstojníci i hodně mužstva bylo původu makedonského. Od r. 1894 čítala makedonská emigrace v Bulharsku přes 100.000 lidí. Krom toho přicházely rok co rok z Turecka do Bulhar tisíce venkovanů na letní práce jako živý doklad nesnesitelných poměrů v domovině. Velký počet Makedonců v úřadech i ve vojsku z nich činil živel značné váhy politické, s nímž vláda byla nucena počítati. Byl to právě Stambulov, jenž dovedl dobře oceniti jejich význam po té stránce a hleděl je strhnouti na svou stranu; s tím souvisí i zmíněné už právní ústupky, jež vymohl u Porty pro jejich makedonské krajany.

Ještě živěji než vláda projevovala zájem o krajany žijící v Turecku veřejnost bulharská. Všechnen národ pociťoval jejich utištěné postavení jako zhoubný vřed na svém těle a pokládal od r. 1885 jejich spojení s Bulharskem za hlavní cíl svého snažení politického, takořka za příkaz národní cti. Konečný ten cíl bylo ovšem nutno odkládati, až přijde příhodná chvíle; zatím se tvořily v zemi spolky (bratrstva), jež měly za účel hmotnou i morální podporu soukmenovců v Turecku, ujímaly se uprchlíků, přispívaly na zakládání škol na půdě turecké, ale uvažovaly zároveň o možnostech obrátu politického. Spolky podobného rázu, určené na posilu příbuzného živlu v Makedonii, zakládali také v Řecku, Srbsku i Rumunsku. V Bulharsku z nich vznikl r. 1890 ústřední výbor makedonsko-drinopolský v Sofii.

Konečným cílem všech snah směřujících k osvobození Makedonie, jak si jej představovala veřejnost bulharská, mělo býti její sloučení s ostatním Bulharskem. Ale v Makedonii samé se zatím ujímalo pod vlivem dlouholetých smutných zkušeností přesvědčení, že si je třeba položit, aspoň pro počátek, jiný cíl, má-li se křesťanské obyvatelstvo dopracovati volnosti k samostatnějšímu životu. Inteligence přicházela k poznání, že hlavní příčinou nerušeného trvání všech zlořádů je nesvornost národností živená ze zevnějška a že porobené obyvatelstvo Makedonie se musí sdružit k jednotnému odporu proti útisku tureckému, neohlížejíc se na státy sousední ani

na velmoci. První krok za tím cílem učinil hlouček mladých nadšenců, který založil r. 1893 v městečku Rezně tajné revoluční sdružení. Přední z nich byli učitel Goce Delčev z Kukuše, lékař dr. Christo Tatarčev z Rezny, učitel Damian Grujev ze Smileva (okres bitoljský) a j. Sdružení si vytklo za cíl dobytí Makedonii úplné autonomie, ale ne ukvapeným povstáním, nýbrž přípravou obyvatelstva k brannému zápasu; při tom nemělo sloužiti jednostranně prospěchům té či oné národnosti, vylučovalo naopak jakoukoli národnostní propagandu jakožto hlavní příčinu slabosti křesťanského obyvatelstva a chtělo je spojití v jednotný šik proti společnému utiskovateli. Členové se zavazovali k naprosté poslušnosti ústřednímu výboru, jenž měl své sídlo v Solunu a stavěli se cele pod jeho moc soudní i dozorčí.

Tak vznikla r. 1893 v Makedonii tajná revoluční organizace, jež chtěla jíti za heslem „Makedonie Makedoncům“ a osvoboditi zemi v duchu oprav slíbených v 23. článku smlouvy berlínské beze zření k politickým snahám zúčastněných národů. Nejdříve se chopila potichu výchovné a propagační práce mezi lidem, aby jej připravila poučováním a povznášením odvahy na příští zápas, a starala se zároveň o opatření dostatečného počtu zbraní a jiných potřeb vojenských. Založila si svou tajnou poštu, soudy, tiskárny, pokladny i skladiště. Účastníci byli organisováni po vojensku a přijímáni pod slibem, že se budou bez výminky podrobovati zákonům organizace, které jim prikazovaly obětovati, bude-li třeba, bez váhání jmění i život společné věci. Vůdčím duchem byl „ideální apoštol svobody“ Delčev.

Ale dříve nežli organizace makedonská mohla ukončiti své přípravy, došlo již na pokus podnítiti v zemi revoluci s jiné strany. Měl to býti na rozdíl od všemakedonského hnutí, zamýšleného organizací rezenskou, podnik po výtce bulharský. Na počátku r. 1895 zřídili makedonští emigranti z ústředního makedonsko-drinopolského výboru v Sofii komitét makedonský, který sice na venek ohlašoval za cíl politickou práci o provedení slíbených oprav v Makedonii, ale tajně šel za cíli revolučními. Jeho prvním předsedou byl člen sobráni a jeden ze zakladatelů strany demokratické v Bulharsku, Trajko Kitančov z Podmočan (v Rezensku). Pod řízením komitétu podnikl už v létě 1895 bývalý bulharský důstojník Boris Sarafov z Libiahova (okres nevrokopský) s četou ozbrojenců vpád do povodí horní Strumy, aby tam podnítil povstání. Podarilo se mu sice opanovati Melnik a zajmouti tam posádku tureckou, ale přes to byla vzpoura ještě na podzim téhož roku potlačena. Původcové doufali, že se vláda sofijská postaví na jejich stranu,

ale kníže Ferdinand, o jehož uznání se právě tenkrát jednalo, nemohl neposlechnouti hlasu z Ruska, aby byl na Balkáně zachován pokoj. Také exarchát zrazoval ode všech revolučních pokusů, jež prohlašoval za marné a škodlivé pro věc národní.

Nezdařený pokus povstání r. 1895 byl nicméně vládě bulharské pobídkou, aby zakročila u Porty ve prospěch Makedonců. Vhodná příležitost se naskytla při první oficiální návštěvě knížete Ferdinanda v Cařihradě v dubnu 1896. Bylo to v době, kdy Turecko mělo mnoho nesnází s odbojem na Krétě a nepokoji v Armenii a kdy zároveň Bulharsko posílilo smírem s Ruskem své mezinárodní postavení. Porta proto povolila žádosti vlády sofijské, podporované také z Ruska, a sultán vydal 22. dubna 1896 iradé, jímž nařídil důležité reformy ve správě vilajetu drinopolského, solunského, bitoljského a kosovského. Valiům byli dáni k ruce pomocní úředníci odborní, počet volených členů v medžlisích (str. 30) zvýšen ze čtyř na šest, z polovice křesťanů, z polovice mohamedánů, nařizeny kontrolní komise — po jedné pro dva vilajety — pro věci správní, soudní a finanční, zjednodušeny formality při povolování nových kostelů, křesťané (a židé) připuštěni do četnictva, stanoveno na zkoušku vždy v jednom okrese každého vilajetu vybírání desátku podle tříletého průměru z výnosu.

Avšak sultánský zákon z r. 1896 měl též osud jako všechny předešlé reformní pokusy na prospěch křesťanů; zůstal mrtvou literou, úřady a turecké obyvatelstvo nepřipustily jeho provedení. Nezdar ten utvrdil křesťanský lid v Makedonii v přesvědčení, že obrat může přijíti toliko cestou revoluční. Organizace založená r. 1893, již se dostalo na rozdíl od výboru sofijského jména organizace „vnitřní“, nabývala čím dál tím širší půdy a rozestřela své tajné síťe po vší zemi. Ukázalo se arci brzy, že její základní myšlenka, spojení všechno obyvatelstvo k svornému postupu proti Turkům, nemá u druhých národností, kromě Bulharů, valné naděje na úspěch. Příčina tkvěla ve zvláštních politických zájmech těch národů. Ani Řekové ani Srbové a konec konců ani Arumuni si nepřáli, aby se Makedonie stala autonomní provincií tureckou, jsouce si dobře vědomi, že by v ní měl převahu živel bulharský, a obávající se, že by její konečný osud byl stejný jako v Rumélii r. 1885; jejich cílem bylo naopak, aby se dostali pod vládu svých států sousedních. Tak nabyta brzy i vnitřní organizace rázu převážně bulharského; všechna bulharská inteligence v zemi, najmě učitelstvo, se postavila do jejich služeb a pomáhala jí vnikati do vrstev nejširších.

Organizace konala po čtyři léta tajně a v tichosti své přípravy, až nahodilá událost vynesla její činnost na světlo. Na

podzim r. 1897 přepadla četa lupičů z Kystendilska ves Vinici v okrese kočanském. Oddíl tureckého vojska vypravený proti lupičům objevil ve vesnici skladiště zbraní a nábojů. Úřady, přišedše na stopu spiknutí, zahájily rozsáhlé vyšetřování v celém sandžaku skopjském, zatýkaly podezřelé, daly všude pátrati po zbraních, což se dalo za všemožného týrání lidu, a jaly se pronásledovati školy i učitelstvo. Na 500 osob zavlčeno do žalářů v Skopji, asi 300 lidí uprchlo na půdu bulharskou. Vláda bulharská zakročila u Porty, také zástupcové velmocí naléhali na řádné vyšetření těch věcí, při němž se skutečně přišlo na četné přehmaty úřední; ale zároveň viděla také revoluční organizace, že jí nelze déle odkládati přechod od příprav k činům. Na jaře r. 1898 rozvlnilo odbojné hnutí veškeru Makedonii.

Revoluční hnutí v Makedonii bylo vážnou věcí pro všechny národ bulharský. Mladý stát, jenž se právě vypracoval z těžkých nesnází vnitřních ke klidnějšímu životu, nemohl se netečně dívati na zoufalý zápas svých soukmenovců v Turecku, ale záleželo mnoho na tom, jakou cestou jim přijde na pomoc. Je zcela pochopitelné, že všechna veřejnost uvítala hnutí jako pokračování boje za samostatnost a uskutečnění ideálu sanstefanského, že je byla ochotna podporovati hmotně i mravně, že se organizace sofijská stala ústředím vnější revoluční propagandy, souběžné s vnitřní. Ale vládě vzešel těžký úkol, aby našla a zaujala stanovisko řízené ne tak citem jako spíše rozumem, a to třeba i proti vůli většiny národa. Politika posledních let, směřující k postupnému vymáhání úspěchů pro soukmenovce v přátelské shodě s Tureckem, vedla nesporně k posílení bulharského živlu v Makedonii, a to právě na účet Řeků, kteří takovou politiku v l. 1896—7 na čas opustili; bylo tedy dobře uvážiti, zdali národ bulharský je už dosti silný, aby se mohl odvrátiti od cesty, po které se dotud bral, a postaviti jako celek nejen proti Turecku, nýbrž i proti politickým snahám sousedů a proti sjednocené vůli velmocí.

Literatura o novějších poměrech v Makedonii jest pro jejich politický význam velmi obsáhlá; zde možno uvésti jen práce nejdůležitější. Vas. Kunčev, Makedonija (po stránce národopisné a statistické; Sofia 1900); Niederle, Makedonská otázka (otisk z České revue, 2. vyd., Praha 1903); Vlad. Šis, Makedonie (Praha 1914; dovozuje správnost nároků bulharských) — v pracích Niederlově a Šisově jest uvedena také literatura předmětu se týkající. Ivanov, B'lgaritě v Makedonija. Izdirvanija i dokumenti za tehnoto poteklo, ezik i narodnost (Sofia 2. vyd. 1917); Cvijić, Remarques sur l'ethnographie de la Macédoine (Annales de Géographie, Paříž XV. 1906); týž, Naselja srpských zemalja (Bělehrad 1903); týž, Ethnograph. Karte der Balkanhalbinsel (Peterm. Mittel. 1913 — označuje makedonské Slovany jako zvláštní kmen); d'Avril, Tableau comparatif des écoles helléniques et bulgares dans

les vilayets de Monastir, de Salonique et d'Adrianople (Cařihrad 1902); Bérard Victor, La Macédoine. Le pays et les races (Paříž 1897); týž, La Turquie et l'hellénisme contemporain (t. 1897); Choublier, La question d'Orient depuis le traité de Berlin (Paříž 1897); Nicolaides, Macedonien (Berlin 1899; příklad stranicky psané práce řecké); Weigand, Die Arumunen, ethnogr.-philol.-hist. Untersuchungen (Lipsko 1895); týž, Die nationalen Bestrebungen der Balkanvölker (t. 1898); Fait, Makedonie, země a lid (Osvěta 1891); Toužimský, Boj o Makedonii (t. 1897); Karásek, Několik slov o Makedonii a makedonských Slovanech (Slov. Přehled V. 1903); Milinkoff, Makedonien (Balkanprobleme, vyd. Philippem sv. 1. Lipsko 1918); Derschavin, Makedonien (tamže sv. 2.); Rich. von Mach, Der Machtbereich des bulg. Exarchats in der Türkei (Leipzig-Neufchâtel 1906); Iširkov, Le nom Bulgare, éclaircissement d'histoire et d'éinographie (Lausanne 1918); týž, La Macédoine et la constitution de l'Exarchat bulgare (t. 1918); Skopiansky, La Macédoine telle qu'elle est (t. 1917).

7. Rozpětí národních sil na počátku 20. stol.

Politické strany. — Kabinety Stoilova a Grekova. — Finanční nesnáze státu. — Poměr k Rusku. — Nepokoje v Makedonii. — Zakročení velmocí. — Hilmi paša gener. inspektorem v Makedonii. — Makedonská vzpoura r. 1902. — Protiturecká nálada v Bulharsku. — Ministerstvo Petrovovo. — Dohoda mezi Bulharskem a Portou. — Bulharské a řecké čety v Makedonii. — Marné pokusy o reformy. — Tvrdá vláda Petrova. — Jeho smrt. — Kabinet Malinovův. — Nové krveprolití v Makedonii. — Vzájemné pŕtky komitŕ. — Mladoturecký převrat r. 1908. — Bulharsko nezávislým královstvím. — Nové politické strany (mladoliberalní a zemědělská). — Národopisné poměry. — Rozmach hospodářský. — Pokrok kulturní. — Armáda. — Administrativa. — Soudnictví. — Školství. — Pisemnictví. — Věda. — Umění. — Neúspěšný politický život. — Mladoturecký režim v Makedonii.

Výslovné uznání knížete Ferdinanda Ruskem a ostatní Evropou postavilo rozháraný mladý stát bulharský po několika letech vnější nejistoty a vnitřních různic opět na pevnou půdu. Bulharsku nebylo už třeba upírati úzkostlivě zraky za hranice a obávati se zakročení velmocí; mohlo se s klidem rozvíjeti uvnitř a obracet zase lepší pozornost k osvobození Bulharů makedonských.

Ve vnitřním životě nastalo po smrti Stambulovově jakési uklidnění, ale proto přece bujely stranické zápasy v míře takové, že dobře nesvědčila zdravému vývoji národa. I počet stran se zbytečně rozmnožil. Staří konservativci ovšem téměř vymizeli; z jejich vůdců se postavil Stoilov v čelo nově utvořené (str. 116) strany národní, Grekov přešel k Stambulovcům, kteří se přezvali stranou národně liberální, Načovič zůstal mimo strany. Vedle dvou směrů právě jmenovaných měli dosti přívrženců liberálové vedení Radoslavovem, kteří byli smyšleni protiruského, a pak dvě strany vysloveně rusofilské, totiž pokrokově liberální (progresisté), v níž se vedle starého Cankova († 1911) dostával do popředí advokát dr. Stojan Danev, a demokratická, vedená Karavelovem. Konečně vznikla r. 1891 nečetná strana sociálně-demokratická, jež se potom r. 1902 rozštěpila na směr mírnější (široki), pod vůdcovstvím Sakazova, a zásadní marxisty (tesni), vedené Blagojevem.

Žádná z těch stran, vyjímajíc nanejvýš sociální demokraty, neměla jasně vytyčeného programu aniž rádného zřízení; potíraly se urputně mezi sebou ne pro zásadní, hlouběji založené rozdíly v názorech nebo taktice — rozdílů takových, aspoň ve věcech nitropolitických, vlastně ani nebylo — nýbrž aby se dostaly k moci a uchvátily výhodná místa. Ve vášnivých časopiseckých polemikách a jiných stranických projevech bývalo pramálo věcného úsudku, zato hodně planého štvání, podezřívání a tupení osob. Určitější, leč namnoze nejasné chápání cíle měli jen sociální demokraté, avšak ani tato strana nevyrostla z opravdu citěných sociálních rozporů mezi obyvatelstvem — jichž při hospodářské nepokročlosti země hrubě nebylo, jakož nebylo početnější třídy dělnické — nýbrž byla přivedena k životu vlivy z venčí, šířenými literaturou, a její hesla nacházela nejvíce ohlasu mezi mladými nespokojenci z učitelstva a ostatní inteligence, kteří se vždy rádi chápali nauk pokud možno radikálních a horovali o nutnosti rázného převratu.

Za takové roztržičnosti nebylo knížeti nesnadno vzít vládní otěže pevně do vlastních rukou. První těžká léta mu byla dobrou školou. Prohlédl jasně stav věci, poznal cíle a síly stran, vystihl přednosti a slabiny vůdčích osobností a uměl odtud obratně těžiti. Poznáváje dobře, že jeho předchůdce si podryl půdu pokusy o zvrácení ústavy, v níž národ viděl záruku své samostatnosti, vystříhal se sebe menšího zřejmého porušení ústavy, dovedl ji arci vždy, kdy se mu hodilo, chytře obházet. Přehlézel vládnoucí stranám shovívavě všechny přehmaty a zneužívání moci pro soukromé prospěchy, aby je měl tím jistěji v rukou, ale zároveň měl tolik cílého porozumění pro veřejnou náladu, že vyzpozoval vždy včas pravý okamžik, kdy vládnoucí strana je zralá k pádu, a kdy by bylo radno vyhověti opozici. Národ ani nepozoroval, že se kníže takovými cestičkami znenáhla stává při všech ústavních svobodách jediným rozhodujícím činitelem v řízení země, a že strany jsou mu pouhým nástrojem.

Kabinet Stoilovův se udržel při veslu až do r. 1899. Volby konané v listopadu 1896 mu přinesly při rozpolcenosti druhých stran silnou většinu, vůdcové opozice vesměs podlehl. Závěrem minulých ruznic byla úplná amnestie povolena r. 1897 všem emigrantům; do armády však byl z původců spiknutí r. 1886 zpět přijat jenom Dimitrijevič. Smíření s Ruskem zpečetila v červenci 1898 návštěva knížete v Petrohradě; také k sousedním státům balkánským byly utvrzeny styky přátelské. Rakousko pohlíželo arci od pádu Stambulova na Bulharsko nevráživě. Úvnitř pracovala vláda horlivě v oboru právního

zákonodárství a hleděla doplniti síť železniční; ale na konec se dostala do nesnází finančních, a ty ji přivedly k pádu. Kníže choval stále ještě nedůvěru k stranám rusofilským, proto povolal po demisi Stoilovově (31. ledna 1899) k vládě náčelníky stran liberálních, ač nebyly příliš zastoupeny ve sněmovně. Vůdčí osobnosti nového ministerstva byli Grekov, jenž převzal jako předseda věci vnější, a Radoslavov jako ministr vnitra, vedle nich také Načovič (obchod).

Nová vláda rozpustila sněmovnu a zjedнала si v květnových volbách nátlakem na voličstvo potřebnou většinu. Podařilo se jí také uhraditi pronájmem nově vystavěné trati Sarambej—Čirpan (80 km) nejnnutnější potřeby. Ale brzy se dostavily spory mezi Grekovem a Radoslavovem, a poněvadž většina sněmu byla vlastně radoslavovská, byl Grekov nucen odstoupiti; jeho místo nezaujal jako předseda Radoslavov, jenž knížeti nebyl po chuti, nýbrž jeho důvěrný přítel Ivančov, dotud ministr školství. Hlavní nesnází, s níž bylo vládě zápasiti, byl pořád hrozivý finanční stav země, k němuž přispěla mnoho také neúroda a obecná krise na evropském trhu peněžním. Když se vláda marně pokoušela sehnati v cizině půjčku za mírných podmínek, hleděla si pomoci nucenou půjčkou vnitřní, vydáváním pokladničních poukázek a konečně novou úpravou daní, schválenou 28. ledna 1900, která zavedla znovu na čas starý desátek z doby turecké. Ale právě z toho nastala mezi venkovským lidem veliká nespokojenost; v kraji mezi Rusčukem a Trnovem došlo k místním vzpourám, proti nimž bylo třeba vystupovati náhlými soudy. A při tom všem zneužívala vládní strana svého postavení neomalene k vlastnímu obohacování. Nevole rostla, kruté potírání projevů nespokojenosti jí jenom zvyšovalo. Když konečně panovačnost Radoslavovova způsobila rozvrat i v kabinetu samém, viděl kníže, že je třeba vyjít vstříc veřejnému mínění. Propustil koncem ledna 1901 Radoslavova a povolal na jeho místo zatím Račo Petrova, jenž ihned rozpustil sněmovnu a nařídil v únoru nové volby. Výsledek nepřinesl sice žádné straně o sobě plné většiny, avšak spojení obou rusofilských stran (demokratů a progresistů) umožnilo sestavení ministerstva, v němž se ujal Karavelov předsednictví a financí, Danev věci zahraničních; vojenství podržel generál Paprikov, jehož spory s Radoslavovem právě přispěly k pádu dřívější vlády.

Karavelov přikročil ihned k jednání o půjčku v Paříži, jež měla býti založena pronájmem těžby tabákové, ale sněmovna neschválila úmluvy pro příliš tvrdé podmínky. Ježto pak ani menší úspory, jako snížení krajů na 12, nemohly odpomoci rostoucí tísní finanční, Karavelov v prosinci 1901 odstoupil.

S ním vystoupili i jiní ministři z jeho strany, načež Danev utvořil 4. ledna 1902 vládu složenou čistě z Cankovců. Nové volby (22. března) jí přinesly většinu, třeba nepatrnou, a v létě se jí konečně podařilo vyjednat s pomocí Ruska v Paříži potřebnou půjčku za lehčích podmínek než dříve. A poněvadž žně r. 1902 vydaly hojnou úrodu, polevila hospodářská tíseň, jež svírala Bulharsko od r. 1898, a národ mohl oslavovati v radostnější náladě výročí bojů na Šipce. Středem slavnosti bylo vysvěcení nově zbudovaného kostela na Šipce 22. září, k němuž se dostavilo mnoho hostů z Ruska, mezi nimi velkokníže Nikolaj Nikolajevič a nadšeně vítaný Ignatěv. Vysvěcení se účastnilo též duchovenstvo ruské, což bylo od r. 1872 prvním sblížením církve ruské s bulharskou, prohlašovanou do té doby v Rusku za schismatickou (str. 42).

Ale do radostných oslav národního osvobození dorážel zlověstný rachot hromu z Makedonie. Nepřišel náhle. Finanční tíseň, s níž Bulharsko od r. 1898 zápasilo, nebyla jediným rušivým živlem v klidném toku veřejného života, mnohem mocněji vzrušovaly veřejnost rostoucí nepokoje v Makedonii. Případ vinický a jeho následky (str. 141) byly vnitřní organizační podnětem, aby se postavila činně na odpor vládě turecké, jež stíhala s neúprosnou krutostí všechny podezřelé. Rozdělili celou zemi na osm vojenských obvodů, z nichž každý měl svého náčelníka a svůj odbor miliční; ústřední vedení, v jehož čele byl Delčev, bylo jako kdysi Levski „všude a nikde“. Nepozdvihli se sice ještě k rozhodnému boji, ale postavili se otevřeně na obranu obyvatelstva, organizovali je vojensky, opatrovali je zbraněmi a mařili svými četami všechna násilná opatření vládní. Bulharský lid se poddával všude jejich vedení, platil jim nařizované příspěvky a předkládal jim své spory k rozhodnutí; sedláci se počali vzpíratí překračování míry při vymáhání desátků, stavěli se na odpor proti všemu útisku a odvažovali se otevřených srážek s činovníky tureckými. Organizace se stávala státem ve státě, turecké úřady pozbývaly moci, a chtěly-li jí uplatňovati s pomocí vojenskou, povolávalo obyvatelstvo na pomoc ozbrojené čtyři komitů. Všechna země se octla od r. 1898 v prudkém varu, vojsko, jež tam vláda měla po ruce, nestačilo, aby zastavilo vzrůst odbojného hnutí.

Ale zároveň se ukázalo, že se zakladatelé vnitřní organizace přece jen přepočítali v domněnce, že bude možno sdrúžití všechny národnosti k svornému boji proti utiskovatelům. Snad by se jim to bylo podařilo, kdyby Makedonie byla osamocena. Avšak sousedé, vyjímajíc ovšem Bulharsko, si nepřáli, aby se jí dostalo autonomie. V Bulharsku se počalo pozdě poznávatí, že bylo chybou spěchatí s připojením Východní Rumelie, dokud se

nedosáhlo samosprávy pro Makedonii. Osud Východní Rumelie r. 1885 byl příčinou, že se Řekové, Srbové a Rumuni postavili proti hnutí, které by bylo na konec vydalo Makedonii v moc živlu bulharského; a tak se zápas vnitřní organizace nestal podnikem všemakedonským, nýbrž bulharsko-makedonským, k němuž se ostatní národnosti v zemi usedlé chovaly odmítavě, ano nepřátelsky. Nejochoťnější pomocníky našla vláda turecká v Albáncích, jimž přišlo zcela vhod, že mohli pod její ochranou bezuzdně hověti svým loupeživým choutkám.

Přes tyto nepříznivé okolnosti odbojné hnutí v l. 1900—1901 rostlo a mohutnělo, ba šířilo se též do vilajetu drinopolského. Bulharské obyvatelstvo, doháněné odvetnými krutostmi vládních vojsk k zoufalství, podrobovalo se cele vedení ústředního výboru, podporovalo čtyři komitů zásobováním i činnou účastí ve srážkách a posilovalo je přílivem nových členů. Z Bulharska se jim dostávalo účinné pomoci. Makedonci zaměstnaní v tamních službách se vraceli domů, aby posílili krajany, sofijská organizace a jiné spolky podporovaly hnutí penězi i zásobami, dobrovolníci přicházeli v četách, vedených někdy důstojníky původu makedonského, aby pomáhali bratřím v těžkém zápase. Šofia se stala makedonskému odboji tak trochu tím, čím byl Bukurešť revolučnímu hnutí v letech sedmdesátých. Zprávy o ohavných zverstvech, jimiž si turečtí vojáci, bašibozuci a Albánci schlazovali vztek na bezbranném lidu, o krutém pronásledování podezřelých, hlavně inteligence, se strany úřadů, jakož i množství uprchlíků, přicházejících v zástupech do země, uváděly všechnu veřejnost bulharskou ve svrchované rozčilení; naléhalo se na vládu, aby se ujala soukmenovců.

Až do r. 1902 přestávaly vojenské výkony organizace toliko na drobných místních srážkách s oddíly tureckými — napočítalo se jich od r. 1898 přes 1300 a padlo v nich přes 500 lidí — ale na jaře 1902 zvítězil názor většiny výborů, aby se přešlo k podniku velikých rozměrů. A tak došlo v létě t. r. k skutečnému povstání v pásmu podél hranic bulharských a odtud napříč přes Veles, Prilep a Kruševo do Bitoljska a Vodenska. Vláda turecká rozmnožila vojsko posilami z Asie, svolala mohamedány do zbraně a přivolala na pomoc Albánci. Organizace nemohla plně rozvinouti svých sil, ale proto přece obstála v prvním velikém zápase dobře. Povstalecké čety zaujímaly postavení v příhodných polohách horských a vrhaly se odtud s rekovnou odhodlaností v nerovný boj proti přesile nepřátelské. Turkům se je nepodařilo zdolatí, zato řádili krutě proti ostatnímu obyvatelstvu, pobíjejíce je za ohavných ukrutností. Žaláře v Solunu a jiných městech byly plny nešťastníků, kteří upadli v podezření. A Řekové konali ochotně úřadům služby uda-

vačské, sám patriarcha vyzval podřízené duchovenstvo, aby nabádalo lid k podpoře vlády proti povstalcům. Na podzim učinila roční nepohoda konec všem bojům, ale síla revolučního hnutí zůstala neoslabena.

Bouře v Makedonii a Drinopolsku hrozily strhnouti i Bulharsko do víru válečného. Turecko v něm spatřovalo podněcovatele a stěžovalo si v tom smyslu u velmocí. Také s jinými státy docházelo při stanovisku, jež zaujaly proti vzpouře, k nepřijemnostem. Tak nastalo zejména roku 1900 vážné napětí s Rumunskem, když makedonský Bulhar Dimitrov zavraždil v Bukurešti 22. července profesora Mihaileanu, který šel ve svém listě Peninsula Balcana proti vzbouřencům a udával je vládě turecké. Rumunská vláda uvalila podezření na komitét sofijský a žádala jeho rozpuštění. Tehdejší ministerský předseda Ivančov odmítl nařčení jako neprokázané, ale výtky vlád evropských a nátlak Ruska byly příčinou, že Karavelov dal potom počátkem dubna 1901 k veliké nespokojenosti veřejnosti zatknouti šest obviněných členů výboru, mezi nimi i Sarafova. Vyšetřování ukázalo, že zatčení jsou na věci bez viny. Ústupnost vlády neuchránila Bulharsko na jaře r. 1902 od zakročení Rakouska a Ruska, aby zamezilo svým poddaným podporu vzpoury v Makedonii. Vláda, v jejímž čele stál tehdy už Danev, je ujistila, že neučiní nic, co by odporovalo právům mezinárodním, ale že nemůže brániti Bulharům původu makedonského, aby se vraceli do své domoviny; zároveň zdůraznila, že jedinou odpomoc všem nepokojům může přinést, když se velmocí zasadí o provedení 23. článku smlouvy berlínské.

Bulharská veřejnost nesla velmi těžce, že Rusko a ostatní Evropa vidí jediného rušitele míru v Bulharech. Makedonský komitét sofijský, v němž právě tehdy zavládl pod vedením generála Cončeva směr umírněný, vypravil v létě roku 1902 prof. Michajlovského na cestu po Evropě, aby předložil mocnostem pamětní spis o poměrech v Makedonii. Vítězství směru Cončevova v komitétu mělo arci za následek, že se radikálové odtrhli a utvořili za vedení Sarafova nové sdružení čistě revoluční, jež vymáhalo přímo násilně peněžité příspěvky od občanstva a podněcovalo nevoli proti Rusku, že nechce pomoci Bulharům v Makedonii a straní tam Srbům. Jejich žaloby docházely tím ochotněji sluchu, že Rusko vymohlo právě tenkrát svým vlivem konečné vyřízení otázky skopské ve prospěch Srbů tak, že v červnu 1902 byl jmenován skutečným metropolitou Firmilian (str. 135). Ani slavnosti na Šipce nebyly s to, aby rozptýlily nastalou nechuť k Rusku a odpor k rusofilské vládě Danevové.

Zatím probudily anarchické poměry v Makedonii rozhořčenost celé evropské veřejnosti. Zástupcové velmocí naléhali v Cařihradě důtklivě na rychlé provedení nutných oprav, a podobné hlasy se ozývaly i v tisku evropském. Znepokojená Porta hleděla ujíti přímému zakročení velmocí, pročez dala v listopadu r. 1902 vypracovati návrh změn reformních. Jejich podstatou mělo býti zřízení smíšeného (turecko-křesťanského) četnictva a jmenování generálního inspektora s mocí dozorcí. Ale velmocí neuznávaly ta opatření za dostatečná a přenechaly Rusku a Rakousku, aby podnikly další potřebné kroky. Koncem roku 1902 se chopil sám zahraniční ministr ruský Lamsdorf rázně věci a dohodl se ve Vídni s ministrem Goluchovským o požadavku nejnútnejších zařízení opravných. Nota, již podali 21. února 1903 v Cařihradě, žádala, aby Porta jmenovala pro vilajety kosovský, bitoljský a solunský na určitou dobu zvláštního generálního inspektora s plnou mocí rozkazovací a právem používati i vojska, jenž by nemohl býti odvolán bez souhlasu velmocí; aby dále bylo zřízeno za pomoci cizích důstojníků smíšené četnictvo podle poměrného zastoupení národností; aby se polními hlídači v křesťanských okresích stávali jenom křesťané; aby desátky byly nahrazeny řádnými daněmi a pronájem daní aby byl odstraněn; aby se konečně všechny tamní duchovy obracely pod dozorem Otomanské banky toliko na potřeby těch krajů. Mimo to se mělo všem uvězněným, odsouzeným a uprchlíkům dostati amnestie, proti albánským lupičům se mělo rázně zakročiti. Porta přijala dosti ochotně ty požadavky, ježto v nich nebylo řeči o kontrole velmocí, a jmenovala hned generálním inspektorem na 3 léta Husejna Hilmi pašu. Zároveň rozpustil Danev na žádost obou velmocí oba makedonské výbory v Sofii a dal uzavřítí hranice proti Turecku vojskem, aby tam nemohly procházeti čety z Bulharska.

Tak se zdálo, že v Makedonii bude lze obnoviti za krátko pokoj a pořádek. Ale stalo se jinak; roku 1903 se rozpoutaly bouře daleko horší všech předešlých. Vůdcové odboje neuznali reformy za dostatečné, ale přes to by byli sotva obnovili zápas s takovou prudkostí, kdyby se slíbené opravy nebyly zvrhly v pravý opak. Hilmi paša chtěje zemi co nejrychleji uklidniti, nařídil všude vojenské prohlídky, aby pátraly po vzbouřencích a odnímalý lidu zbraně. Že však byla v té věci ponechána vojákům plná zvučle, vzešlo odtud nevylicitelné řádění. Vojenské oddíly chodily ves od vsi a vynucovaly nejvybranějším týráním na pokojném lidu, aby vydal zbraně, ničily celé osady, na něž padlo nějaké podezření, a pobíjely hromadně obyvatele, když jim nevydali zbraní třeba jen proto, že jich neměli.

Hrůza se zmocnila nešťastné země, na tisíce uprchlíků hledalo útočiště v Bulharsku, na tisíce „podezřelých“ odvečeno do zajetí. Byl to krvavý výsměch myšlenky, pod jejímž heslem se ty hrůzy daly. A při tom prohlašovali místní Turci bez obalu, že žádných reforem, k nimž prý sultán svolil jen z přinucení, nepřipustí, Albánci se pozdvihli přímo k brannému odporu proti nim. Obětí jejich zloby se stali dokonce dva ruští konsulové, Ščerbina, zavražděný koncem března v Mitrovici, a Rostkovskij, zavražděný 9. srpna v Bitolji.

A tu není divu, že se povstalecké družiny chopily ihned činů odvetných. Přepadaly po vsi Makedonii a Drinopolsku menší oddíly turecké, podnikaly pumové útoky na vlaky a budovy v městech, rušily podkopy dopravu železniční. Zvlášť ohromující účinek měl dynamitový útok na Solun (v noci na 30. dubna); spiklenci zničili pumami několik tureckých úředních budov a přivolali tím arci na tamní bulharskou menšinu zlou pomstu Turků. Jakkoli zavržením hodné byly jejich činy jakož i všechny ostatní nezákonnosti, nelze je přes to považovat jinak než jako výraz bezmezného zoufalství zaviněného nesnesitelným útlakem, proti němuž nebylo jiné obrany.

Za takových okolností se odhodlal ústřední výbor revoluční organizace napsat všechny síly k rozhodnému zápasu. Svolal na 2. května 1903 generální shromáždění všech výborů do Smileva (okres bitoljský), a to se usneslo dátí povel k obecnému pozdvížení na den sv. Ilije (2. srpna). Vrchní velení převzal neohrožený Dame Grujev; vedle něho měl vynikající místo Boris Sarafov. Provolání, jež ústřední výbor vydal k veřejnosti, ohlašovalo, že se chápou zbraně ve jménu lidskosti a svobody beze zření k zájmům určité národnosti, jediné s úmyslem, aby vysvobodili všechno trpící obyvatelstvo makedonské, nevyjímajíc ani osmanské sedláky, z nesnesitelného útisku vlády turecké. Bojovníkům se kladlo na srdce, aby se vystříhali všech zbytečných krutostí, zejména se jim zakazovalo pod přísnými tresty jakékoli násilí na ženách, dětech a starcích tureckých. Zmocnění výboru vyslaní do ciziny, Dr. Tatarčev a Christo Matov, podali potom v srpnu zástupcům velmocí v Sofii prohlášení, že se dožadují pro Makedonii jmenování křesťanského guvernéra, který by spravoval zemi nezávisle na úřadech tureckých a pod trvalou mezinárodní kontrolou.

Zatím už vybuchlo v ustanovený den 2. srpna povstání plnou silou. Vlastní organisátor odboje Delčev se ho nedožil; padl v červnu ve srážce s četou stíhatelů tureckých v Banice (v okolí Sěru). Hlavním jevištěm bojů se stalo Bitoljsko (okolí měst Bitolje, Prilepu, Kruševa, Prespy), pak také kraje kolem

Krivé Palanky, Kratova, Pehčeva a Štipu, Vodenu a Jenidže, Vardaru. Čety vzbouřenců se slily v celá vojska — největší síla se soustředila pod velením Sarafova u Bitolje — jež se postavila v úhrnném počtu skoro 30.000 mužů hrdinsky proti více než 10násobné přesile turecké a byla teprve v říjnu, kdy také nastávalo nepříznivé počasí, zhoubnými účinky dělostřelectva zatlačena do hor. Všechny kraje, kde se bojovalo, byly hrozně zpustošeny, četné vsi úplně zničeny, jejich obyvatelstvo se buď rozprchlo nebo podlehlo mstě postupujících vojsk tureckých. Turci měli přes 5000 padlých, revoluční voje toliko asi 1000; zato bylo pobito na 4700 domácích lidu a přes 70.000 zbaveno přístřeší, přes 30.000 lidí uprchlo do Bulharska. Současně trpěli též Srbové na severu mnoho od Albánců, avšak Řekové s Arumuny se postavili zcela na stranu tureckou a hleděli si účinnou podporou vládních vojsk zajistiti přízeň pro další postup proti Bulharům.

Vzpouza se tedy minula s úspěchem. Turecko ji sice nemohlo potříti úplně, ale pokus vynutiti na něm vlastní silou svobody politické se nezdařil. Nicméně mělo hromadné pozdvížení lidu aspoň ten účinek, že velmocí se viděly nuceny jíti důrazněji na kořen zla. Rakousko i Rusko se dohodly za návštěvy cara Mikuláše II. ve Vídni na schůzce obou mocnářů a jejich ministrů v Mürzstegu (1. října 1903) o novém programu reformním, jež předložily 22. října v Cařihradě. Na myšlenku požadované organizací samosprávy země sice nepřistoupily, ale proto přece bylo již značným pokrokem, že tentokrát uložily Portě podle návrhu Francie součinnost Evropy při opravách. Generální inspektor měl míti trvale po boku po jednom plnomocníku Ruska a Rakouska, aby bděli nad prospěchy lidu křesťanského; četnictvo měl zříditi cizí generál za účasti cizích důstojníků; jiné požadavky se týkaly nového správního rozdělení země ve shodě s poměry národnostními, přetvoření správy i soudnictví s připuštěním křesťanů do úřadů a podporou místní samosprávy, povolení nákladu potřebného na repatriaci uprchlíků a na obnovu zničených osad a rychlého provedení oprav slíbených už r. 1902; mohamedáni povolani do zbraně měli býti propuštěni, čtyři bašibozuků odzbrojeny. — Porta neměla mnoho chuti přivolití k požadavkům, které stavěly její vladaření pod dozor cizích mocností; spoléhala hlavně na podporu Německa, jež se s ní tou dobou přátelilo. Když se však Německo nechtělo okázale protiviti vůli ostatní Evropy ve věci, jež působila obecné pobouření, přijala 24. listopadu r. 1903 návrh. Rusko a Rakousko jmenovaly hned potom své plnomocníky; velitelem četnictva se stal italský generál de Giorgi.

Mnohem více než velmoci uváděl vývoj věci v Makedonii v neklid knížectví bulharské. Zprávy o zvěrstvech tureckých a ostatních útrapách krajanů, jichž výmluvným dokladem byly spousty přicházejících uprchlíků, budily všude nesmírné rozčilení. Všechna nevole se obracela proti vládě Danevově, že se podrobuje slepě rozkazům cizích, Bulharům nepřátelských mocností. Veřejnost by si byla přála branného zakročení, ale vláda si byla dobře vědoma, že nesmí jednat ukvapeně. Když ministr vojenství Paprikov žádal povolení 10 milionů lvů na doplnění výzbroje, postavili se ostatní ministři na pokyn z Ruska proti jeho požadavku a kníže se přiklonil na jejich stranu; místo odstouplého Paprikova zaujal generál Savov. Přes to se poměr k Turecku horšil. Po pumovém útoku na Solun obvinila Porta Bulharsko přímo, že dodává vzbouřencům třaskaviny. Danev odmítl nařčení a stěžoval si navzájem okružním listem u velmoci na Turecko pro ukrutnosti páchané v Makedonii. Ale veřejnosti to vše nestačilo; postavení vlády, jež se ke všemu dostala do rozporu i s knížetem, se zhoršilo tak, že zadala v květnu 1903 za propuštění.

Kníže, chtěje míti volnou ruku proti Rusku, povolal 17. května k vládě kabinet smíšený, v němž však měli většinu Stambulovci. Předsednictví a věci zahraniční vzal Račo Petrov, ale vlastním duchem vlády byl ministr vnitra Dimitr Petkov, kdysi důvěrný přítel Stambulovův; vedle něho měl vliv i jiný Stambulovec Genadieva jako ministr soudnictví a po rekonstrukci kabinetu 12. února 1904 obchodu. Nová vláda si vytkla za směrnicí udržeti dobrý poměr k Turecku, ale učiniti zároveň vše možné pro zlepšení poměrů v Makedonii. Takové bylo celkem i stanovisko knížete Ferdinanda, jenž dobře poznával, že Makedonie tkví příliš hluboko v srdcích jeho poddaných, než aby ji ponechával stranou ve svých rozpočtech; proto také vešel záhy v tajné styky s vůdci bulharských emigrantů, aby měl i na té straně zajištěný vliv, jehož by v příhodné chvíli mohl použiti. Vláda se tedy obrátila 10. srpna na velmoci pamětním spisem, v němž vyličila obšírně všechny útrapy lidu makedonského a žádala o pomoc pro něj. Veřejnost volala ovšem stále hlasitěji po zakročení důraznějším, sněm dal v září otevřeně projev bojovné náladě; ale kníže pozoroval dobře, že okolnosti jsou pro jakékoli válečné kroky naprosto nepřívznivé, proto rozpustil sněm a nařídil nové volby. Nespokojenost s Ruskem, jež tehdy ovládla veřejnost, byla příčinou, že zvítězili většinou více než dvoutřetinovou Stambulovci.

Zakročení Ruska a Rakouska po dohodě mürzstegské mělo za následek, že na jaře (26. března) 1904 došlo závěrem úmluv o Makedonii též na dohodu mezi Bulharskem a Tureckem.

Bulharsko se zavázalo netrpěti na svém území povstaleckých čet a nepřátelských počinů proti Turecku, aniž propouštěti do sousedních vilajetů zbraně, třaskaviny a látky životu nebezpečné. Navzájem zaručilo Turecko vedle oprav vynucených velmocemi výslovně obecnou amnestií politickým provinilecům vyjímajíc pachatele pumových útoků na veřejné budovy, železnice a mosty, pak hmotnou pomoc pro uprchlíky při obnově jejich domů a statků a konečně rovnoprávné připouštění všech svých poddaných do veřejných úřadů. Závazky Porty se týkaly podle úmluv s velmocemi jen vilajetů makedonských, rozšíření jich na vilajet drinopolský odmítla, avšak sultán slíbil bulharskému vyslanci Načovičovi, že i tam budou provedeny nutné opravy podobného rázu jako v Makedonii.

Tak se skončilo první období velikého zápasu o zlepšení osudu Bulharů v Turecku. Výsledek nebyl zřejmě ani dost málo úměrný ohromným obětím, jichž si zápas vyžádal. Makedonci si vytkli za cíl úplnou autonomii země, ve skutečnosti dosáhli jenom tolik, že Turecko bylo nuceno svoliti k nejnutejším, třeba v poměru k dřívějšímu závažným opravám vnitřním, při nichž však ani součinnost Evropy nebyla dostatečnou zárukou, že budou skutečně v plném rozsahu prováděny a zabezpečeny tak, jak toho zájem křesťanského obyvatelstva vyžadoval. Poměrný ten neúspěch byl následkem jednak národní roztržičnosti obyvatelstva makedonského, jež mu bránila, aby se spojilo svorně v jeden šik, jednak nechuti velmoci k různému řešení otázek tak choulostivých pro mír evropský. Ještě r. 1876 způsobily poměrně menší pohromy bulharského lidu Turecku ztrátu krajín východobulharských; r. 1902—3 se nemusilo Turecko, účinně podporované Německem, báti žádné takové ztráty, neboť velmoci nechtěly v zájmu evropského míru zásadně připustiti řešení, které by měnilo politický status quo. A tak vynesly všechny zápasy a strasti bulharskému lidu v Turecku prospěch velmi hubený, a ten byl draze zaplacen ztrátou množství životů a hroznými škodami hospodářskými. Svobodné Bulharsko si musilo ukládati veliké sebezapření, aby se nevrhlo zároveň se soukmenovci v nerovný boj, a přece nezabránilo, aby se mezi ním a Tureckem nerozhostila nedůvěra, která měla velmi neblahý vliv na všechno potomní chování Turecka proti živlu bulharskému.

Jmenovaní plnomocníci velmoci přišli na počátku r. 1904 do Solunu a ujali se vedení v pracích opravných. Ale naděje, že v uštvané zemi nastane za krátko klid, se ukázaly klamnými. Odbojně hnutí ovšem ochablo. Obyvatelstvo sice nemělo po starých zkušenostech valné důvěry k nápravným slibům, ale síla odporu v něm byla přece jen zlomena. Vnitřní organizace

uznala za dobré vydati heslo, že jest upustiti od všech větších podniků a ponechati volný průchod činnosti opravné, aby se ukázala tím spíše její nedostatečnost; ve skutečnosti byl hlavní příčinou ochromení odboje vnitřní úpadek organizace, stranictví a vzájemné obviňování mezi vůdci, zneužívání nashromážděných peněz na účely čistě místní, ano i osobní, nejednota ve vedení, úpadek kázně, zkrátka úplný rozvrat.

Ale rozvrat ten měl jiné ještě horší následky. Čety, pozbyvše pevného vedení a velikých cílů, přenesly svou činnost na drobné podniky místní, nesené myšlenkou odvety za bezpráví domněle či skutečně spáchaná, a to nejen od Turků, nýbrž i od křesťanů. Aby splatily Řekům jejich nepřátelské vystupování za let právě minulých, jaly se čety přepadati řecké vesnice a pronásledovati krvavě obyvatelstvo. Řekové ovšem odpovídali stejným způsobem; řecké čety, jež vystupovaly už od r. 1896 v jižní části Makedonie a v Thesalii, pobíjely návzájem Bulhary. Na severu nastalo podobné přepadávání a bitky mezi Bulhary a Srby. Tak se zvrhla myšlenka, na níž vnitřní organizace byla založena, v pravý opak; spory různých národností neustoupily společnému cíli, naopak se přiostrily až k vespolnému vraždění.

Ani práce reformní nepokračovala, jak bylo třeba. Turecké úřady se podřizovaly jenom neochotně pokynům cizích zmocněnců, mohamedánské obyvatelstvo brojilo proti všem změnám, Albánci se jim stavěli přímo na odpor, a ke všemu překážela ráznému postupu nedůvěra a neshody mezi zástupci velmocí. Amnestie se nedodržovala, násilnosti proti obyvatelstvu neustávaly, na obnovu zničených vsí a náhrady škod nebylo peněz. Velikou nevýhodou bylo také, že současně přišla válka rusko-japonská (1904—1905) a odvrátila hlavní pozornost Ruska na východ, neboť Rakousko se nestaralo o reformy dosti upřímně, zamýšlejíc si za povolnost proti vládě turecké zajistiti různé výhody pro sebe. Snad by byla všechna činnost pomalu uvázla, kdyby tentokrát se nepostavila na ochranu řádného plnění úmluv Anglie; a poněvadž hlavní příčinou nedostatečného postupu oprav bylo špatné hospodářství finanční, žádala, aby také finanční stránka programu mürzstegského byla postavena pod dozor velmocí. Sultán se rozhodně opřel tomu požadavku jako zasahování do suverenity Turecka, velmocí jej však přinutily v listopadu 1905 společnou lodní demonstrací u Mityleny k ústupnosti. Porta potom svolila k zřízení zvláštních finančních kontrolorů pro Makedonii, za to jí povolily velmocí s určitými výhradami na 7 let zvýšení cel (z 8% na 11%) na zboží přivážené do Turecka, ovšem tak, že výnos se měl věnovati jedině na novou úpravu Makedonie. Než ani toto vynucené opatření nemělo očekávaného účinku. Odpor mohamedánů

mařil provádění oprav, a řádění čet nedovolovalo přijíti zemi ke klidu.

V Bulharsku sledovali vývoj věcí makedonských s netajenou nelibostí. Vláda, pozorujíc neochotu Turků k opravám, nedbala příliš, aby zamezovala projevy protiturecké nespokojenosti a podporu odbojných výstřelků v Makedonii a Drinopolsku. Ale ještě více než proti Turecku se obracela nevole proti Řekům, kteří využívali nastalé nechuti Turků proti Bulharům neomalene ve svůj prospěch. Stálým podnětem k rozčilování bylo zejména vystupování bulharských, řeckých, srbských i rumunských čet proti sobě vespolek i proti příslušníkům jiných národností. Jedny z nich nutily hrozbami a násilím obyvatelstvo, aby ustupovalo od exarchátu a posílalo své dítky do škol řeckých, srbských nebo rumunských, druhé je zase vhněly do církve bulharské. Kdežto však turecké úřady dokračovaly na bulharské čety a jejich stoupence s krutou přísností, přehlížely kousky řeckých a srbských čet dosti shovívavě, ani tak hrubé násilnosti, jako řež v Zagoričanech, kde řecká rota čítající přes 200 mužů zapálila 6. dubna 1905 vesnici a pobila surově obyvatelstvo, nepohnuly je k ráznějšímu zakročení. Stížnost, kterou Petrov podal na počátku r. 1906 na ochranu Bulharů, neměla jiného účinku než opětné rozladění mezi Tureckem a Bulharskem. A v Athénách oslavovali řecké komity jako hrdiny a prohlašovali Bulhary za barbary. Nevole lidu, podnícená zprávami o nových přepadech řeckých čet, vybuchla v létě r. 1906 velikými demonstracemi proti domácím Řekům; v městech se proti nim pořádaly tábory lidu, v Anchiálu vedla dokonce srážka mezi tamními Řeky a Bulhary k divoké řeži. Turecko se chopilo rádo té příležitosti a protestovalo u velmocí proti takovým výtržnostem ve státě podřízeném své vrchní moci. Bulharská vláda odmítla jeho protest jako neoprávněné vměšování, a poměry se zostrily tak, že Načovič opustil Cařihrad. Ale na doléhání velmocí byla hrozící roztržka urovnána.

Zakaloval-li nelad v Makedonii co chvíli sousedský poměr k Turecku, byly styky se Srbskem přes potyčky obou národů na půdě makedonské celkem dobré. Vlády se nenechávaly strhnouti národními třenicemi, naopak se pokoušely rozpory překlenouti. Po pádu Stambulově se staly za návštěvy knížete Ferdinanda v Bělehradě r. 1896 první kroky k jakémusi dorozumění ve věci makedonské tak, že by si oba státy rozdělily své zájmové oblasti, což si přáli zejména v Bělehradě. Po odstoupení Stoilovově bylo jednání přerušeno, ale když přišel Danev, dala vláda bulharská r. 1902 vlivem ruským aspoň souhlas k jmenování Firmilianovu (str. 148). Obě vlády cítily

dobře, že by se měly vlastně spojit k jednotnému účelnému postupu proti společnému nepříteli a přikročily skutečně r. 1904 k domluvám o takový spolek. Jednání se nezdařilo úplně, protože nebylo možno dojít dohody o rozdělení Makedonie, výsledkem byla toliko smlouva rázu obranného z 25. dubna 1904, jež potrvávala v platnosti do r. 1908. Zdárnější úspěch měly porady o sblížení na poli hospodářském; 9. července 1905 umluvily obě vlády celní jednotu srbsko-bulharskou. Ale když r. 1906 měla smlouva býti schválena sněmovnami, postavilo se jí Rakousko prudce na odpor, zahájilo celní válku proti Srbsku a docílilo toho, že skupština neschválila ujednání.

Po celou tu dobu se drželo stále ministerstvo stambulovské přes to, že se mu vytykaly četné nesprávnosti; staly se jen některé menší změny v osobnostech. Na podzim 1906 odstoupil sice Petrov pro osobní roztržku s ruským zástupcem Ščeglovem, ale ostatní ministři zůstali; předsednictví se ujal 5. listopadu Petkov, věci vnější převzal Stančev, do té doby diplomatický zástupce v Petrohradě. Rostoucí nespokojenost s vládou se obracela hlavně proti Petkovu, který k ní arci svou tvrdou přísností, připomínající dny jeho přítele Stambulova, zavdával dosti příčin. Vrcholu dostoupilo pobouření, když počátkem r. 1907 potlačil krutě stávkou železničních zřízenců a když v zápětí ztrestal výtržnosti studentů při slavnostním otevření Národního divadla (16. ledna 1907) — studenti byli pohněvaní pro nešetřnost projevenou při té příležitosti universitě — zavřením university na půl roku a propuštěním některých profesorů.¹⁾ Všechny opoziční strany se spojily proti němu, tábory lidu dávaly projev nevoli, až se na konec nenáviděný ministr stal 16. března obětí vražedného útoku. Jeho místo zaujal Petr Gudev, který byl od r. 1906 ministrem obchodu. Vláda chtěla využití Petkovovy smrti proti opoziční, hlavně proti straně národní, ale nepodařilo se jí; z vyšetřování vyšlo najevo, že útočník Petrov neměl spoluvinníků a jednal z vlastního popudu.

Zavření university uvedlo vládu do trapných nesnází. Povolávání gymnasijských profesorů a učenců z ciziny nemělo úspěchu, většina povoláných odepřela přijmouti místo, studenti se po půl roce nechtěli vrátiti a odcházeli raději do ciziny. Rozhořčení proti zpátečnickému směru vlády, zvyšované ještě zprávami z Makedonie, bylo mračným pozadím slavností konaných toho roku: 30. výročí míru stefanského (3. března), 20. výročí vlády Ferdinandovy (v srpnu) a od-

¹⁾ Konst. Jireček se o tom vyjádřil (v mnichovské Allg. Zeitung) slovy: „V Bulharsku jest obyčej, že se na oslavu dostavby nové budovy zapichne jehně nebo aspoň kohout. Při otvírání divadla zapichli universitu.“

halení pomníku „caru osvoboditeli“ v Sofii (12. září), k němuž se dostavil z Ruska velkokníže Vladimír. Konečně poznal kníže, že je na čase, aby změnil směr vládní. Propustil kabinet a jmenoval 29. ledna 1908 nové ministerstvo z demokratů, strany zemřelého (r. 1903) Karavelova. Předsedou vlády se stal jako ministr veřejných prací advokát Alex. Malinov, nitro převzal Takev, zahraniční věci Paprikov. Jedním z prvních činů nové vlády bylo obnovení dřívějšího stavu na universitě. Padlá strana Stambulovců byla zahrnuta v tisku i ve veřejnosti spoustou výtek a obžalob. Při volbách do nového sněmu, konaných 7. června 1908, propadli její lidé úplně, kdežto vládnoucí demokraté, kteří měli v předešlém sobráni toliko dva poslance, zvítězili ohromnou většinou.

Zatím se poměry v Makedonii nijak nelepšily, ba působily velmocem nové a nové starosti. Řádění povstaleckých čet neochabovalo a stávalo se při národní rozeštvanosti skutečnou trýzní pro obyvatelstvo. Čety se scházely v horách, jako kdysi staří hajduci, o sv. Jiří v počtu obyčejně 15—30 mužů a podnikaly až do sv. Dimitrije na podzim dobrodružné výpravy do kraje nebo proti četám jiného národa, načež se rozcházely. Větší oddily se zjevovaly stále řídkěji, ale proti malým četám byl zase vyhlazovací boj obtížnější, protože unikaly snáze stíhání. Původní vůdčí myšlenka, osvobození rodáků, byla už jen pláštikem, jímž nezřídká kryly činy podněcované nejnižším druhem vášní národnostních i jiných. V bulharské organizaci nastal úplný rozklad; vytvořily se tři skupiny, jímž stáli v čele Grujev, Sarafov a Jan Sandanski, a ty se obviňovaly vespolek ze zrady, úplatků a jiných nekalých činů. Zvláště Sarafov upadl do vážného podezření, že hospodařil se sebranými penězi pro sebe a že se dal tajně do služeb knížete Ferdinanda. Nevraživost šla tak daleko, že Sarafov byl 12. prosince 1907 se svým přítelem Garvanovem zavražděn; pachatelem byl Panica z čety Sandanského.

A nejenom, že nebylo možno zavést v Makedonii úplný pokoj, ani ostatní reformní činnost neukazovala výsledků aspoň trochu uspokojivých: staré zlořády bujely dále, stížnosti křesťanského lidu nebraly konce. Jediné, co se podařilo k spokojenosti obyvatelstva, byla záměna polních hlídačů, a Bulhaři mluvili také o vši opravné činnosti s pohrdou jako o „reformě poljaků“. V západní Evropě se šířilo přesvědčení, že vše, co bylo dosud učiněno, je nedostatečné a že bude třeba řešiti věc nově s opuštěním programu ujednaného v Mürzstegu. Toho mínění byli zvláště v Anglii, kde přicházeli k názoru, že opravdovou pomoc může přinést jenom, zřídí-li se z Makedonie zvláštní správní obvod, nezávislý na úřadech tureckých.

Za návštěvy krále Eduarda VII. v Rusku (počátkem června 1908) se dohodly obě velmoci v Revalu v té věci tak, že správu Makedonie má cele převzít zvláštní guvernér s mezinárodním sborem poradním, branná moc turecká má být snížena na obvyklé posádky, guvernér má mít k ruce rozmnožené četnictvo, podřízené důstojníkům cizím, obyvatelstvu se má dostati samosprávy za úplné rovnosti všech národností a vyznání — tak se tedy vracela evropská diplomacie k myšlence navrhované r. 1876, pro niž zápasila kdys marně i vnitřní organisace.

Ale Porta nechtěla ani slyšeti, aby se Makedonie vytrhla z její přímé správy, všechna osmanská veřejnost projevovala bouřlivý odpor proti tříštění říšské jednoty. Nálady té použili rychle Mladoturci, aby strhli vládu na sebe. V Rezně, v témž místě, kde byla kdysi založena vnitřní organisace na osvobození Makedonie, dala vojenská posádka 2. července 1908 podnět k revoluci, k níž se přidalo ihned všechno vojsko v Makedonii. Mladoturecký „výbor jednoty a pokroku“ se zmocnil s jeho pomocí vlády v Cařihradě a přinutil sultána 2. srpna 1908 k obnově ústavy z 23. prosince 1876. Osmanská říše se měla obroditi na nových základech.

Mladoturecký převrat byl pro všecken svět nesmírným překvapením a měl vážný dosah i pro národ bulharský. Mladoturci ohlásili, že chtějí pracovati k dokonalému obrození říše na základě úplné rovnoprávnosti všeho „otomanského“ lidu. V jejich programu bylo obsaženo též nové, spravedlivé řešení otázky makedonské, a to bez vměšování Evropy. V září se dostalo všem cizím úředníkům a četnickým důstojníkům v Makedonii, pokud nechtěli vstoupiti přímo do služeb tureckých, dovolené na neurčitou dobu, a nová vláda se jala skutečně hned sama rázně zasazovati, aby zavedla co nejrychleji v zemi pořádek. Než převrat v Turecku se nedotkl jen Makedonie, nýbrž i samého knížectví.

Knížectví bulharské bylo až do té doby právně podřízeno vrchní moci sultánově; v Rumelii byl kníže vlastně jen provinciálním vládařem tureckým a měl tam býti podle dohody z r. 1886 vždy po 5 letech znovu potvrzován sultánem. Ve skutečnosti nepřicházela arci ta politická závislost nikdy k plné platnosti. Poplatek, který mělo knížectví podle smlouvy berlínské Turecku odváděti, nebyl nikdy ani vyměřen, natož placen; v Rumelii byl sice Ferdinand jmenován od sultána vládařem při svém uznání r. 1894, ale potom tam už vládl bez dalšího obnovovaného jmenování; jenom poplatek z Rumelie zůstal v platnosti. V zevnější politice se těšilo spojené Bulharsko úplné volnosti; jeho diplomatický zástupce v Cařihradě jednal jako zástupcové jiných států s ministerstvem věcí zahraničních,

třeba že jej Porta původně (r. 1881) chtěla odkázati jako poddaného na ministerstvo vnitra; mělo dále samostatné diplomatické zastoupení netoliko u nejbližších sousedů, nýbrž (po r. 1896) také u velmocí; účastnilo se jako rovnoprávný člen mírových konferencí v Haagu r. 1903 a 1907 — bylo zkrátka státem ne sice právně, ale skutečně zcela samostatným. Kníže si ovšem dávno přál, už také z příčin osobních a dynastických, aby přestal býti tureckým vasalem a vyrovnal se sousedním panovníkům i titulem královským, který předpokládal úplnou suverenitu jeho državy, a přiváděl tu věc od některé doby opětovně k řeči při svých návštěvách u dvorů evropských. Ale všude se mu dostávalo odpovědi, že změna ještě není na čase; velmoci nechtěly souhlasiti ani se sebe nepatrnějším rozvíkáváním právního stavu na nebezpečné půdě balkánské. Ani v Bulharsku samém se netoužilo tak tuze po výslovném prohlášení samostatnosti, když jí stát opravdu požíval; všecken politický zájem národa se obracel předem k Makedonii, a tu se zdálo, že její sjednocení s knížectvím bude lze snáze provésti, pokud obě země budou společně pod vrchní vládou sultánovou. Bylo zásluhou či lépe vinou vlády mladoturecké, že urychlila změnu v té věci.

V sobotu 12. září 1908 uspořádal turecký zahraniční ministr v Cařihradě pro sbor cizích diplomatů hostinu; bulharský zástupce Gešov nedostal pozvání, a když žádal vysvětlení, bylo mu odpověděno, že není zástupcem státu samostatného, nýbrž poddaného Turecku. Bylo to tedy zřejmě popření stanoviska dříve zachovávaného a zároveň doklad, že nová vláda zamýšlí důrazněji uplatňovati zanedbávaná práva proti polonezávislým částem říše turecké. Gešov opustil na pokyn sofijské vlády ihned Cařihrad. V zápětí přišel ještě jiný podnět k roztržce. Železniční stávka v Turecku (18. září) způsobila přerušeni dopravy též na rumelské trati od Sarambeje k hranicím, jež si zakoupila spolu s ostatními traťmi východní dráhy od Turecka společnost rakousko-německá. Bulharsko obsadilo hned tu trať a zařídilo na ní vozbu pod správou vojenskou. Když stávka přestala, nabídlo Bulharsko společnosti, že od ní dráhu odkoupí, ale Turecko se tomu postavilo na odpor trvající na svých právech výsostných. Obě ty příčiny urychlily odhodlání knížete, aby vytrhl Bulharsko z vrchní moci turecké. Získal si za tím účelem předem ve Vídni souhlas Rakouska, jež chtělo anektovati Bosnu a Hercegovinu, a provedl hned po návratu svůj úmysl.

V pondělí 5. října 1908 svolal kníže ministry a jiné přední hodnostáře do Trnova a přečetl jim manifest, jímž prohlásil Bulharsko za zcela nezávislé království. V manifestu se praví,

že král i národ si přejí svorně zdárného vývoje země na cestě k pokroku, ale tomu že jsou na překážku právní poměry, jichž výslovného odvolání je třeba, aby vzala konec napatost k Turecku „Můj národ a já,“ praví se tam dále, „se radujeme upřímně z ozdravení Turecka. Ono i Bulharsko, obě svobodné a na sobě úplně nezávislé, budou mezi sebou mocí vytvořiti a utvrditi pouta přátelství a věnovati se v míru svému vnitřnímu vývoji.“

Tak bylo úplné osvobození Bulharska po 30 letém trvání přivedeno i právně k platnosti. Všechna země uvítala s radostí odklizení posledních, třeba už necitěných pozůstatků starého poddanství, ale zbývala otázka, zdali Turecko nebude chtít hájiti mocí svých práv, a zdali se také ostatní Evropa nebude protiviti novému porušení smlouvy berlínské. A tu bylo pro Bulharsko nemalou výhodou, že zároveň s ním porušila onu smlouvu i jedna z velmocí, totiž Rakousko anež Bosny a Hercegoviny. Bylo-li by Turecko mohlo proti jedinému Bulharsku pomýšletí na branné zakročení, nemohlo se naprosto, nejsouc dosud vnitřně uklidněno, odvážiti války zároveň také s Rakouskem. Záleželo tedy vše jen na stanovisku, jaké zaujmou velmocí, na něž se Porta ihned obrátila s protestem. Avšak prohlášení samostatnosti bulharské se nejvíce tak velikou poruchou mírového stavu jako anexe bosenská, jež pobouřila nesmírně Srbsko i Černou Horu a nepřišla vhod ani Rusku a Itálii. Proto se mocnosti nemínily stavěti proti Bulharsku, arci s předpokladem, že se s Tureckem vyrovná ve příčině věčných závazků ze starého poměru vyplývajících. Šlo tu zejména o náhradu za poplatek rumelský, který činil ročně přes 2·9 mil. fr., a za právo na obsazenou trať rumelskou; povinnost poplatku, uložená knížectví smlouvou berlínskou, nemohla přijíti v úvahu, ježto byla dávno promlčena.

Turecko, nemohouc proti Bulharsku vystoupiti válečně, svolilo na přátelskou radu Francie k vyjednávání o tyto požadavky. Anglie sice žádala, aby věc bulharská přišla zároveň s jinými otázkami, jež události r. 1908 vynesly na povrch, na obecnou konferenci evropskou, ale přijala na přímluvu francouzskou návrh prostředkovací, aby se Bulharsko a Rakousko dohodly s Tureckem přímo a konferencí pak aby schválila jejich ujednání jako hotovou věc. A tak se vydali 30. října ministr obchodu Ljapčev a tajemník zahraničního ministerstva Mičev do Cařihradu, aby věc skoncovali. Bulharská veřejnost byla ovšem nespokojena, že země má své přirozené právo na samostatnost vykupovati úhradami peněžitými; i část strany demokratické se stavěla proti smlouvání a žádala, aby Bulharsko, majíc pohotově mobilisovaných 330.000 mužů, donu-

tilo neodkladnou válkou Turecko k povolnosti. Avšak Francie, Anglie a Rusko vymohly současně částečnou demobilisaci armády, aby se jednání mohlo vésti nerušeně. Nicméně se vlekly dohovory vinou Turecka, jež chtělo své protivníky průtahy a odkazy na konferenci evropskou unaviti, hodně dlouho. Teprve když se do věci vložil ruský ministr Izvolskij, ujednány v Petrohradě mezi zástupcem tureckým a vládou ruskou základy dohody, kterou pak vláda bulharská 19. dubna 1909 přijala. Rusko odpustilo Turecku náhradou za poplatek z Rumelie, za spornou trať železniční a jiné jeho drobnější požadavky od Bulharska 40 ročních splátek válečné náhrady z r. 1878, Bulharsko převzalo za to v podobě výpůjčky závazek uhraditi Rusku v 75 letech 82 mil. fr. Za to se vzdalo Turecko výslovně všech nároků, jež by vyplývaly z někdejšího poddanského poměru Bulharska. Potom uznaly i velmocí a jiné státy Bulharsko za království úplně samostatné.

Zrovna ve chvíli, když bulharskoturecké vyjednávání dospívalo šťastně ke konci, zalomcovala Tureckem nová bouře. Vzpouza nespokojené posádky cařihradské (13. dubna 1909) dala sultánovi příležitost, aby se zbavil poručnictví mlado-tureckého a obnovil vládu absolutní; ale v zápětí se v zbouřily pluky makedonské, přitáhly na Cařihrad a zmocnily se ho (24. dubna). Nezdařený pokus reakce připravil starého Abdul Hamida II. o trůn; 27. dubna prohlášen sultánem jeho bratr Rašid jako Mohamed V. (1909—1918). Na poměr k Bulharsku přešly ty rychle za sebou kvapící události bez vlivu; konečná úmluva o jeho samostatnosti byla již hotova a došla 6. května schválení v tureckém parlamentě. Ale zatažená obloha se nevyjasnila tak hned; přicházely stále nové podněty k rozladi. Dostavily se obtíže při projednávání smluv obchodních, a nejvíce pobuřovalo opět veřejnost bulharskou chování Cařihradu proti Bulharům na půdě turecké (str. 157). Koncem r. 1909 vzal na se poměr obou států zase tvářnost hroživou. Návštěva krále Ferdinanda v Cařihradě (21. března 1910) přispěla k dohodě aspoň v otázkách hospodářských a o vzájemné právní ochraně obojích poddaných, ale Makedonie nepřestávala zavdávati Bulharsku nové a nové příčiny k rozčilování proti Turecku.

Prohlášení samostatnosti a povýšení knížete na suverenního krále vyžadovalo také uvnitř dodatečného schválení ústavního. Král si přál vymoci při té příležitosti ještě některé jiné změny v ústavě trnovské, ale ta věc narážela na odpor stran opozičních. Demokratická vláda neměla vůbec pevné půdy v zemi. Hleděla si sice získati širokou oporu v oboru zákonodárství, ale dopouštěla se zároveň mnohých přehmatů,

kteře se pohřichu stávaly pomalu zjevem zcela obyčejným. Jenom politická roztržštěnost veřejnosti byla příčinou, že se nemohla vytvořiti jednotná a cíle vědomá oposice. K starším stranám přibýly zatím ještě nové: od Radoslavovců se odštěpila strana mladoliberalní, vedená Tončevem, ale mnohem významnější byla strana zemědělská, protože vznikla v souvislosti se selským hnutím družstevním (str. 89) na podkladě čistě hospodářském, ačkoli ještě neměla pevného programu ani zřizení, jsouc spíše jen výrazem nespokojenosti venkova s neplodností městské politiky ostatních stran; jejím hlavním vůdcem se stal Alex. Stambolijski. Avšak ani ve vládnoucí straně demokratické nebylo pevné jednoty. Již v říjnu 1910 se ukázala nutnou přeměna ministerstva, při níž Malinov převzal místo Paprikova věci vnější; přes to se postavení vlády stále horšilo, král se od ní odvracel, že nebyla s to, aby zajistila přijetí žádaných jíh změn ústavních. Když vláda dala v únoru 1911 odhlasovati ve sněmu stíhání šesti někdejších ministrů strany stambulovské — byli mezi nimi Gudev, Petrov, Genadiev, Savov — pro porušování zákonů k prospěchům osobním, postavil se král na odpor proti jejímu postupu v té věci, pročež ministerstvo zadalo 23. března 1911 za puštěnou.

Král povolal novou vládu z Cankovců a strany národní; předsedou se stal Gešov jako ministr věci zahraničních. Při volbách do velikého národního shromáždění (počátkem července 1911), jež se mělo zabývatí změnou ústavy, zvítězila vláda ohromnou většinou, ale proto přece nevyřídil sněm všecky změny podle přání krále. Uzákonil sice po prudkých protimonarchistických projevech oposice, že Bulharsko má býti nadále královstvím (carstvo) a panovník nésti titul krále (cara) Bulharů, ale změna čl. 17. v tom smyslu, aby panovník měl právo uzavřati tajné smlouvy s cizími státy, byla přijata ve znění, že tak může činiti jeho jménem vláda. Volební období do obyčejného sněmu zkráceno z 5 na 4 léta, počet ministerstev zvýšen na deset (zřizeny samostatné obory pro obchod, orbu, veřejné práce a dopravu). V následujících hned potom volbách do 15. sobráni dobyly rozhodného vítězství obě strany zastoupené v ministerstvě, jež se pak sdružily v pevnou koalici; předsedou sněmovny se stal Danev.

Tak se přiblížil osudný rok 1912, který se měl státí počátkem doby velmi bouřlivé. Náhodou přišlo do toho roku (14. srpna) 25. výročí vlády královny a s ním i příležitost pohlížeti nazpět na práci dotud vykonanou. Tenkrát ovšem netušil nikdo, že okamžik ten bude zároveň důležitým mezníkem ve vývoji národním, a že nastane doba těžkých zkoušek;

tehdejší stav státu a stupeň rozvoje, na nějž národ dospěl, mohl právem naplňovati veřejnost pocity radostnými.

Když národ bulharský vstupoval do samostatného života, žilo v obou nově osvobozených zemích — knížectví a Rumelii — asi 2,824.000 lidí; za jeden věk lidský, kdy se země těšily svobodě, vzrostl ten počet o více než polovici. Podle sčítání r. 1910 žilo v Bulharsku na ploše 96.345 km^2 celkem 4,337.516 lidí, tedy více než 42 na 1 km^2 ; roční přírůstek činil v l. 1900—1905 1·51%, v l. 1905—1910 1·41%. Podle národnosti bylo 79·39% Bulharů, 12·09% Turků, 1·57% Řeků, 1·88% Rumunů, 2·45% cikánů, 0·93% Židů, 0·35% Arménů; podle náboženství 82·88% pravoslavných, 14·97% mohamedánů, 0·74% katolíků (většinou t. zvaných paulikiánů), 0·14% protestantů, 0·93% židů, 0·31% Arménů. — Srovnáme-li tato čísla s výsledky prvních, ovšem nedokonalých sčítání v obou zemích bulharských z l. 1880—1888, pozorujeme nápadný vzrůst živlu bulharského. Bylo zajisté tenkrát Bulharů necelých 68%, kdežto r. 1910 téměř čtyři pětiny; vzrůst ten šel na újmu Turků, jejichž počet poklesl z téměř $\frac{1}{4}$ skoro na osminu, a vysvětluje se neustálým vystěhovalectvím Turků na půdu osmanskou, trochu také tím, že Pomáci se dříve hlásili k Turkům, r. 1910 byli správně podle jazyka připočteni k Bulharům.

Hospodářskou základnou zůstalo zemědělství. Asi $\frac{4}{5}$ veškerého obyvatelstva se zabývalo vzděláváním půdy a chovem dobytka a žilo na venkově. Z měst měla jediná Sofia r. 1910 přes 100.000 ob., vedle ní nemělo vůbec žádné město 50.000 ob., přes 20.000 jenom sedm (Plovdiv 48.000, Varna 41.000, Rusčuk 36.000, Sliven 25.000, Plevén 23.000, Šumen 22.000, St. Zagora 22.000); celkem žilo v městech jen 19% všeho lidu. Venkovský majetek byl v rukou drobných zemědělců; nebylo ani 950 (= 0·1%) majetníků půdy o rozloze větší než 100 ha. Rostoucí počet obyvatelstva a sporádanější poměry vedly k usilovnějšímu těžení z půdy; byla-li před 30 léty sotva čtvrtina vši plodné půdy (bez lesů a pastvín = asi 3·5 mil. ha) zužitkována, bylo r. 1910 již přes 3·2 mil. ha obráceno v polnosti, vinice, zahrady a j. Z obilnin se pěstovalo nejvíce pšenice a kukuřice, méně ječmene, žita, ovsa a rýže. Rozšířilo se také pěstění vína, tabáku, růží, ovoce a zeleniny; Bulhaři prosluli ode dávna jako dovední zahradníci. Roční výnos veškeré zemědělské práce činil r. 1910 asi 695 mil. fr., z toho vyvezeno za 129 mil. Přůsob těžby arci mnoho nepokročil. Příčinou byla přílišná setrvačnost sedláků, kteří se neradi odhodlávají k pronikavějším změnám ve zvycích od stara ustálených. Vlády se přičiňovaly o pokrok hlavně zakládáním škol. První byly hospodářské školy v Rusčuku a Sadově

(u Plovdiva), ale větší prospěch přinesly četné nižší školy rolnické, vinařské, ovocnářské jakož i praktické hospodářské kursy. Tak se rozšířilo zejména užívání dokonalejšího nářadí a drobných hospodářských strojů. — Také chov dobytka se povzněl, ačkoliv ani ten nedospěl na stupeň zemí západních; dobytek se namnoze nechával volně pásti, o chlévy se mnoho nepečovalo. Nejvíce se chovaly ovce, teprve daleko za nimi hovězí dobytek, kozy, koně; chov dobytka vepřového zůstal poměrně nepatrný. Hodně pokročilo drůbežnictví, včelařství a chov bource morušového. — Na ochranu lesů, jež pokrývají v Bulharsku 27⁰/₁₀₀ veškeré půdy a patří z polovice obcím, z ¹/₈ státu, vydávaly všechny vlády opětovně zákony a zaváděly přísnější dozor; král sám věnoval jako milovník přírody té věci pilnou péči, ale účinek nebyl valný. Obyvatelstvo si nemohlo odvyknouti viděti v lese něco jiného než majetek bez pána, z něhož si každý smí bráti cokoli, a nesvědomití podnikatelé uměli obcházeti všechny zákony.

Také těžba bohatství nerostného byla dosti dlouho ve stavu velmi zanedbaném; teprve r. 1891 byla upravena zákonem. Potom se počala povznášeti, ale celkem lze říci, že z rudného bohatství se dosud nebral plný užitek; vadil hlavně nedostatek kapitálu. R. 1911 se dolovalo na uhlí v Perniku, Bobov-dole (to byly doly státní) a Trěvensku, na měď ve Vračansku, na olovo, měď, zinek a j. v Bosiligradsku. Lépe se těžilo z ohromného bohatství minerálních vod.

Průmysl setrval na stupni stále hodně nevyvinutém. Řemesla, kterým se dařilo za časů tureckých, po osvobození rychle zanikala. Vývozu výrobků do zemí tureckých byla cesta zavřena, naopak přicházelo do země mnoho levného továrního zboží z ciziny, a krom toho lákala láce pozemků, způsobená stěhováním mohamedánů, řemeslné pracovníky, aby si raději zakupovali polnosti. Brzy se však věci ujala vláda a hleděla úpadku odpomoci zdokonalením výroby pomocí odborných škol a kočovných učitelů. Zákonem r. 1898, doplněným r. 1903, bylo nově upraveno zřízení cechovní, a rozvoj cechů docházel potom vši možné podpory. Zároveň napomáhala vláda též zakládání větších podniků průmyslových. Důležitý byl zejména zákon z r. 1894, který povoloval domácím podnikům mimo jiné výhody bezcelný přívoz strojů a úlevy při dopravě na drahách i zakupování pozemků, a zákon z r. 1909, který umožnil nabytí výhod toho druhu netoliko jednotlivcům, nýbrž i družstvům řemeslníků a zemědělců. R. 1909 bylo v zemi 266 větších průmyslových podniků, pracujících se závodním kapitálem asi 66 mil. fr. a zaměstnávajících přes 13.000 dělníků; poměrně nejvíce bylo mezi nimi mlýnů a zá-

vodů textilních. Účinkem zákona z r. 1909 vzrostl počet všech do r. 1911 o dalších 105 podniků. R. 1892 byla otevřena první bulharská výstava v Plovdivě; od té doby vystavovalo Bulharsko své výrobky také v cizině.

Při zemědělském rázu Bulharska byl jeho obchod s cizinou té povahy, že se vyvážely ponejvíce plodiny zemědělské a vůbec suroviny, dovážely výrobky průmyslové a zboží cizí. R. 1887 se dovezlo zboží za 64 mil. lvů, vyvezlo za více než za 45 mil.; do r. 1910 vzrostla ta čísla na 197 mil. a 184 mil. fr. Rozvoj ten podporovalo mocně i zdokonalení sítě dopravní. Vláda se starala pilně o úpravu cest, jež stát převzal od Turecka v stavu prabídném. Postupné zlepšení je patrné z toho, že r. 1887 měly státní silnice už délku přes 3300 km, r. 1912 6350 km a k tomu 2470 km silnic obecních; velká péče se též vynakládala na výstavbu mostů. Síť železniční vzrostla do r. 1912 na délku 1572 km; dráhy měly t. r. 212 lokomotiv a 4980 vagonů. Pro dopravu lodní byly vybudovány moderně zřízené přístavy ve Varně a v Burgasu, na Dunaji ve Vidině. Bulharsko samo mělo arci r. 1907 jen 99 obchodních lodí o 5350 tunách, z toho 14 parníků. Pošta měla r. 1886 100 stanic a spojovala místa na úhrnnou vzdálenost 1·3 mil. km; r. 1910 vyrostla ta čísla na 350 stanic a 8·3 mil. km. Podobným postupem se rozvíjelo také spojení telegrafní a telefonní. — R. 1894 byly založeny obchodně-průmyslové komory v Sofii, Plovdivě, Burgasu, Varně a Rusčuku, a r. 1898 zřízeno v Sofii obchodní museum. Základem obchodního školství se stalo učiliště ve Svištvě, založené r. 1892 z vlasteneckého odkazu Dimitra Vasiljeva; od r. 1900 vznikly potom nové obchodní školy v Sofii, Plovdivě, Varně a Burgasu.

Hlavním peněžním ústavem byla Národní banka v Sofii; r. 1885 se stala bankou státní a dostala zákonem právo vydávati bankovky. Podporovala podle svého úkolu stát v jeho finančním hospodaření, zejména za těžké doby 1898—1902, ale účastnila se také jiných veřejných podniků (železničních, okresních, obecních). R. 1912 měla čistého jmění 318 mil. lvů, v tom za 60 mil. drahého kovu. K ní se přidružila bulharská Zemědělská banka, jež vznikla podle zákona z 31. prosince 1903 sloučením zemědělských pokladen, zakládaných péčí Michala paši už za doby vlády turecké; zemědělské ty pokladny se osvědčily zvláště za let neúrody 1897—1902, zavinené suchem, neboť vypomohly s pomocí cizích bank nejhůř postiženým okresům a přispěly k zažehnutí hrozící pohromy. Zemědělská banka měla r. 1911 84 odboček a 72 agencií a vládla jměním 57 mil. lvů. Podporovala zemědělce půjčkami, objednávkami lepších semen, sazenic i strojů a jinou výpomocí.

Zvláštní zásluhu si získala, že dala r. 1904 podnět k zakládání kooperativních družstev zemědělských na zajištění drobného úvěru. R. 1910 bylo takových družstev už 585, a jejich kapitál se soustředil r. 1911 za pomoci Zemědělské i Národní banky v nově založené Ústřední kooperativní bance, jejímž hlavním úkolem se stalo pojišťování úrody a hovězího dobytka. Zakládání kooperativních družstev učinilo konec dávnému zlu, vyssávání rolníka lichváři.

Rostoucí blahobyt se jevil také úpravnějším životem a lepším vzhledem osad, zejména měst. Zákon z r. 1897 nařídil všem městům, aby si dala vypracovati stavební plány. Nové chrámy, školy i úřední budovy se staly vzorem a podnětem pro větší stavby soukromé. Prostí zedníci mistři (djulgeri) ukázali nemalou obratnost a umělecký smysl ve stavbách velikých rozměrů. Nejvíce ovšem získala Sofie, jež se přetvořila z bídného a špinavého městečka tureckého v úhledné město moderní. V ostatních městech se ještě družily nové budovy a čtvrti podivně k starým neladným skupinám bídných domků a chatrčí. Dobrou kanalisaci měla jediná Sofie, vodovody mimo Sofii i dosti jiných měst.

V péči o zdravotnictví předstihlo Bulharsko jiné státy balkánské. Bylo ovšem překonati nemalé obtíže, než se obyvatelstvo trochu naučilo dbáti přísné čistoty v domech i na ulicích a obracet se v nemocích na řádné lékaře místo na zařikavače chorob a mastičkáře. Hned za prvních let byla zřízena při ministerstvu vnitra zdravotní rada a zdravotní dozorcí v okresích, r. 1903 i v krajích. Lékařů byl dlouho nedostatek, neboť domácí fakulty lékařské nebyly a studie v cizině byly přece jen spojeny s obtížemi; r. 1895 byla zřízena aspoň škola ranhojičská. Postupně byly též zakládány nemocnice a jiné ústavy léčebné, tak zejména r. 1896 ústav bakteriologický a r. 1909 ústav na potírání velmi rozšířené malarie. R. 1912 bylo v zemi, nehledíc k sanatoriím soukromým, 76 nemocnic, 14 jiných ústavů léčebných, 168 lékáren a 24 drogerie. Účinek zlepšených zdravotních poměrů se projevil znatelně zmenšením úmrtnosti. — V oboru sociální péče nařídil stát r. 1905 zakládání dělnických pokladen, zřídil r. 1906 pensijní a invalidní fond pro státní zaměstnance, uzákonil smírčí soudy pro spory mezi dělníky a zaměstnavateli, zavedl inspektory práce, zakázal práci dětí a (r. 1910) noční práci žen v závodech průmyslových.

Pokroky, jež se staly v různých oborech veřejného života, vyžadovaly arci, pokud měl o ně péči stát, značného nákladu, ale podporovaly také vzrůst jeho příjmů. Státní rozpočet rostl rok od roku. R. 1887 činily příjmy 55 mil. lvů, vydání skoro 40 mil.; na rok 1912 byly vyměřeny příjmy na 190 mil., vydání

na 189 mil. První výpůjčku ve výši 46³/₄ mil. učinilo Bulharsko r. 1886 za vlády Karavelova na zakoupení dráhy Rusčuk—Varna. Později si bylo nuceno vypůjčovati i na úhradu pravidelných potřeb ročních, jež převyšovaly v r. 1895—1901 příjmy průměrné o 5 mil. Půjčkou 106 mil., učiněnou r. 1902 se podařilo uvésti rozpočet do rovnováhy. Všechn státní bulharský dluh činil r. 1912 600 mil. fr. — Z příjmů vydaly nejvíce nepřímé daně, za nimi přímé daně a výnos z drah i ze státních podniků. Přímé daně se scházivaly za starších dob velmi špatně; výkazy příjmů mají až do roku 1900 stálou položku daňových nedoplatků. Z daní nepřímých byla nejdůležitější cla, pak monopoly na sůl, sirky a cigaretový papír, zavedené r. 1905. Ve vydání byla r. 1912 vedle částky na umořování dluhů (40 mil.) největšími položkami zastoupena ministerstva vojenství (40 mil.), veřejných prací (34 mil.) a školství (24 mil.).

Zahraniční zastoupení mělo Bulharsko zprvu jen v Bukurešti, Bělehradě a Cařihradě (od r. 1881). Za Stambulova byl připuštěn (r. 1889) diplomatický zástupce bulharský ve Vídni a po uznání Ferdinanda Ruskem také v jiných státech: r. 1896 v Petrohradě, Athenách a Četyni, r. 1897 v Paříži, r. 1903—4 v Londýně, Římě a Berlíně. Že se Bulharsko, tenkrát ještě neúplně samostatné, mohlo účastniti jako rovnoprávný člen mírových porad v Haagu, bylo již pověděno (str. 119). Diplomatické styky s cizími státy byly většinou rázu obchodně-hospodářského. Až do r. 1880—90 vázaly Bulharsko v té věci smlouvy ujednané Tureckem, vyjímajíc státy, s kterými Turecko takových smluv nemělo (Srbsko a Rumunsko). Teprve r. 1889 umluvilo Bulharsko první samostatnou obchodní smlouvu s Anglií, načež následovaly smlouvy i s jinými státy. Na jednaní rázu vysloveně politického docházelo jen se Srbskem (str. 155), s Rumunskem, s nímž Bulharsko skoncovalo r. 1902 vleklou otázkou přesného ohraničení Dobrudže a r. 1908 vymezení hranic na měnlivém toku dunajském, a pak ovšem s Tureckem.

Zhoršený za bouří v Makedonii poměr k Turecku nutil Bulharsko, aby si hledělo pilně vybudování své branné moci. Kniže věnoval sám armádě bedlivou pozornost. Při jeho nastoupení čítalo vojsko asi 24.000 vojáků a 919 důstojníků. Branná povinnost byla nově upravena zákony z r. 1891 a 1903. Trvala od 20 do 46 roků; neschopní byli povinni platiti vojenskou taxu, mohamedáni se mohli vykupovati zvláštní daní, osoby trestané a zbavené práv občanských se do vojska nepřijímaly. Až do 40. roku náležel občan do svazku stálého vojska, od 41. do 46. roku k domobraně. Presenční služba trvala u pěchoty dva, u jiných druhů zbraně tři roky. Důstoj-

nictvo vychovávala vojenská škola sofijská, do níž podmiňovalo vstup maturitní vysvědčení ze střední školy. Záložní důstojnictvo se doplňovalo z branců středoškolsky vzdělaných, kteří sloužili rok ve zvláštních kursech, a pak z branců s nižším vzděláním, kteří si po vykonané zkoušce odsloužili presenční povinnost u pluku. Roku 1912 mělo bulharské vojsko v mírovém stavu 36 pluků pěchoty, 11 pluků jízdy, 9 baterií polního, 3 pluky horského a 3 prapory pevnostního dělostřelectva a 12 praporů technických. U pěchoty a jízdy byly r. 1890 zavedeny pušky soustavy Manlicherovy objednané v Rakousku, pro dělostřelectvo zakoupena r. 1907 rychlopalná děla v Creusotu. Počet mužstva byl 2516 důstojníků a 58.000 vojáků. Námořní moc zůstala v počátcích. Měla 1 parník a 6 torpedových člunů, zbytek lodí neozbrojené.

Ve vnitřní správě se stala r. 1901 důležitá změna novým rozdělením země. Počet krajů (okrugů) byl snížen z 22 na 12, počet okresů z 85 na 71. Zlepšená komunikace usnadnila takové rozšíření obvodů. Samosprávná působnost okružních rad byla upravena zákony r. 1887 a 1906; mají na starost hlavně hospodářské a zdravotní potřeby krajů a podporují též školství; na výlohy smějí vybíratí přírážky k daním. Také obecní samospráva učinila veliké pokroky. — Vnitřní pořádek a bezpečnost v některých krajích (hlavně na východě, srv. str. 149.) trpěly dlouho řáděním loupežnictva, dědictvím to z neklidných časů dřívějších. Ráznému úsilí vlády za Stambulova se konečně podařilo vypleniti ten nešvar; od té doby zavládla v zemi úplná bezpečnost.

V soudnictví nebylo lze dlouho zavésti jednotu a pevný řád pro naprostý nedostatek odborně vzdělaných lidí; jenom velmi zvolna vyplňoval místa soudců dorost právnický. Také mezi 422 advokáty r. 1890 bylo jen 32 studovaných právníků; r. 1912 mělo Bulharsko už přes 1000 advokátů a advokátních koncipientů, z nichž byla většina doktorů práv nebo bývalých soudců. Nemenší potíže činila nehotovost práva. S počátku trvaly v platnosti zákony a řády z doby turecké, jež naprosto nestačily; náprava přicházela pomalu. Roku 1889 vydán zákon o poručnictví nezletilých a zákon dědický, r. 1892 zákon o obligacích a smlouvách, r. 1896 zákon trestní, r. 1897 zákon obchodní, r. 1898 zákon o soudním řízení, r. 1898 zákon o výsadách a hypotekách. Jsou zpracovány většinou podle vzorů francouzských a italských, avšak nedokonalé právní vzdělání ministerského úřednictva bylo příčinou mnohých mezer a vad v návrzích, které potom nutily k vydávání zákonů doplňovacích a obměňovacích. Na vydání zákona o osobních a rodinných právech nedošlo. Celkem učinilo bulharské soudnictví,

máme-li zření k úplné jeho prvotní nevypěstlosti, ohromné pokroky. To bylo také příčinou, že se mocnosti evropské neváhaly po vyhlášení samostatnosti vzdávatí práv vyplývajících z kapitulací, jež měly v zemi stále platnost od dob tureckých; smlouvy ujednané roku 1911 s Ruskem, Francií, Německem a Rakouskem stanoví již úplnou vzájemnost právních poměrů svých příslušníků.

Velmi utěšené pokroky učinilo bulharské školství. Počet obecných škol, jichž mělo Bulharsko r. 1887 2370, vzrostl do r. 1912 na 3482; a to jsou jenom školy veřejné, kromě toho bylo téměř 1200 škol soukromých, nejvíce (skoro 1100) tureckých. Původně vydržovaly obecné školy obce, což mělo ne-dobré účinky na postavení a ustálenost učitelstva. Proto vzal zákonem z r. 1891 vydržování učitelů na sebe stát. Docházka školní se stále lepšila; r. 1911 chodilo z dětí školou povinných 88% chlapců, 72% děvčat. Výsledky je viděti na stou-pajícím počtu lidí gramotných; r. 1887 k nim náleželo 17% mužů, 4% žen, r. 1905 skoro 41% mužů a 15% žen; v mladším pokolení byl poměr mnohem příznivější, neboť z 82.000 branců r. 1905 umělo čísti i psátí 74%. K nižším školám se druží progymnasia (podle nového řádu učebného školy obdobné našim měšťanským); r. 1911 jich bylo 296, a chodilo do nich 32.000 chlapců a 13.000 děvčat. Ve středním školství bylo mimo školy odborné 18 úplných gymnasií chlapeckých, 12 dívčích, k tomu 19 ústavů neúplných; pak 5 mužských a 4 ženské ústavy učitelské. Právo vyučovati na středních školách mají jen osoby s universitním vzděláním; roku 1905 byli zavedeni na středních ústavech také školní lékaři. — Pokus o založení vyššího učiliště se stal už r. 1888; tenkrát byla založena při sofijském gymnasiu vysoká škola jako tří-leté pokračování gymnasia o dvou oborech (humanitním a realistickým). R. 1894 byla povýšena na universitu o třech fakul-tách: historicko-filologické, fyzikálně-matematické a právnické. Vyvíjela se za poměrů velmi nesnadných, a ke všemu ji ještě stihl ořes r. 1907 (str. 156), ale propracovala se nicméně aspoň v některých oborech, k značné výši. Brzo po ní, r. 1896 byla zřízena v Sofii za vedení našeho krajana Jana Mrkvičky škola umělecká, či lépe umělecko-průmyslová. Posléze bylo r. 1911 bulharské knižovné družstvo, založené kdysi (r. 1869) v Braille a obnovené r. 1882 v Sofii, přetvořeno sněmovním usnesením na bulharskou akademii nauk, která se ihned chopila vážné práce na poli vědeckém.

Vzestup duševní úrovně se zračí v rozvoji písemnictví. Literatura bulharská, jež čítala před osvobozením jen asi 800 spisů, rozmohla se po osvobození rychlými kroky k plnějšímu

životu. Její mladost a horečný neklid nevyrovnaných poměrů byly asi příčinou, že se nevyvíjela ve všech oborech stejně. Nejvýše se povznesla v lyrice a drobné epice, vedle toho vydala pozoruhodné plody též ve venkovských povídkách a románech. První místo měl Ivan Vazov (* 1850 v Sopotu, † 23. září 1921), básník světového jména, v jehož básnické tvorbě se odráží současný vývoj národa; vyznívá z ní nejprve žal nad jeho smutným osudem a touha po osvobození, pak nadšená radost z obnovené samostatnosti, ale hned potom i obavy buzené nepěknými výstřelky nového života, na konec rozpětí k novým zápasům; z jeho románů je nejznámější *Pod igoto*. Vedle Vazova vynikli jemný Konstantin Veličkov (nar. 1856 v Tatar-Pazardžiku), střízlivě chladný mravokárcem Stojan Michajlovski (nar. 1856 v Eleně), vtipný humorista Aleks Konstantinov (nar. 1863 ve Svištvě, zavražděn 1897). Mladší pokolení se už snažilo rozšířiti pod vlivem cizích literatur duševní obzor národního života myšlenkovými proudy světovými a prohloubili jej filosoficky. Z prvních zástupců nových směrů byl Penčo Slavejkov (nar. 1866 v Trěvně, † 29. května 1912), za ním přišli Kiril Christov (nar. 1875 v St. Zagoře), Ivan Andrejčin, T. Kunev a j. V beletrii se povznesla nejvýše lidová povídka svým věrným líčením života venkovského. Pěstovali ji vedle jiných se zdarem T. Vlajkov Venelin (nar. 1865 v Gabrově), Elin Pelin (Dimitr Ivanov, nar. 1878), a zvláště Anton Strašimirov (nar. 1870 ve Varně).

Nejmenšího poměrně úspěchu si dobylo písemnictví bulharské na poli dramatickém. Po prvních nedokonalých pokusech, z nichž došel největší obliby „Ivanko ubijecat na Asena I.“, složený Vasilem Drumevem (metropolitou Klimentem 1838—1901), snažilo se uplatniť své síly v dramate mnoho jiných básníků, ale žádný z nich, nevyjímajíc ani Vazova, nedostihl pravé výše dramatické. Ještě nejvíce vynikl Petko Todorov (nar. 1879), avšak ani ten není dramatik, nýbrž lyrik. Drama se ostatně nemohlo zdárně rozvíjeti, pokud Bulharsko nemělo řádné scény divadelní. Zprvu nebylo jiných představení než ochotnických, při nichž hrávali i ženské úlohy muži, třeba vousatí. Teprve r. 1884 se utvořila v Plovdivě první herecká společnost, ale neudržela se. Po válce srbské vznikla r. 1886 nová společnost, která si už zřídila s vládní podporou v Sofii stálé divadlo „Osnovu“; r. 1890 se přetvořila na společnost dramaticko-operní, v níž působili i někteří herci čeští. Ale opera brzy zanikla. Vláda uznávajíc veliký význam divadla přijala r. 1905 společnost do služeb státních a umožnila štědrou podporou stavbu divadelní budovy. Tak bylo o Novém roce 1907 slavnostně otevřeno v Sofii „Národní divadlo“ (str. 156),

jehož herci se stali státními úředníky. Prvním dramatickým ředitelem byl Čech Jos. Šmaha, který položil základy k jeho uměleckému rozvoji.

Podobně jako krásná literatura se rozvíjela také činnost vědecká rozsahem i vnitřní hodnotou; některé obory nebylo ani dobře možno pěstovati, pokud v zemi nebylo škol, knihoven, vědeckých ústavů a jiných pomůcek. Roku 1912 mělo Bulharsko mimo četné střední školy vlastní universitu, dvě veliké národní knihovny v Sofii a Plovdivě (při níž je i museum), Národní museum v Sofii, národopisné museum, ústřední meteorologickou stanici, říšské geologické museum, zoologickou i botanickou zahradu a četné sbírky jiné; k tomu se přidružila vrcholem r. 1912 akademie. Byly založeny vědecké časopisy, zejména „Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina“ a mnoho časopisů odborných, historických, filologických, přírodovědeckých, lékařských, právnických a j. Bulharská vědecká literatura měla již vynikající pracovníky ve filologii, jazykozpytě a literární historii (Ljub. Miletič, St. Mladenov, Šišmanov Conev), v dějepise (V. Zlatarski a Jord. Ivanov, nepočítajíc Drinova, který působil v Rusku), v zeměpise (Iširkov), v právnictví (Bobčev) i v oborech jiných.

Také umění výtvarné se mohlo plně rozvíjeti teprve po obnově samostatnosti. Nehledíme-li k umění lidovému, v tom zejména k stavitelským pracím djulgerů (str. 44), uplatnilo se umělecké nadání Bulharů tvorbou vyššího slohu hlavně v malířství. Vlastním průkopníkem toho umění v Bulharsku se stal Čech Jan Mrkvíčka (nar. 1856 ve Vidimi), jež kníže povolal za prvního ředitele umělecké školy sofijské, proslulý obrazy z lidového života bulharského, výjevů historických a podobizen, vedle něho jiný náš krajan Jar. Věšin (nar. 1860 ve Vraném), zobrazovatel výjevů vojenských a loveckých. Z domácích malířů vynikli Ant. Mitev (nar. 1862 v St. Zagoře), Ivan Angelov (nar. 1864 v Brenici), Chr. Berberov, A. Michajlov, M. Georgiev, St. Ivanov a j., náměty z dějin nebo z lidového života, V. Dimov, V. Marinov a j. jako krajináři. Zvláštním svérázem vzbudil pozornost karikaturista Alex. Božinov. Mezi sochaři zasluhují zmínky A. Andrejev, A. Nikolov, M. Vasilev. Umělci bulharští si už dobyli uznání na světových výstavách.

Stručný ten přehled vnitřního vývoje, v němž jsou jen letmo vyčteny věci a zjevy nejvýznačnější, ukazuje, jaké pokroky učinil mladý stát i národ za jeden lidský věk. Stát se po prudkém kvašení prvních let vnitřně upevnil, národ doháněl chvatnými kroky, co bez své viny zameškal. Rychlý jeho vzestup budil v Evropě podiv a uznání. Pohlížela-li Evropa na Bulharsko za prvních let jeho samostatnosti a zvláště po

odchodu knížete Alexandra jako na nezvedené klouče, které nepřestává působiti pěstounům leda nesnáze a mrzutosti, měnil se později ten názor rychle ve vážnost a přízeň. Poslední léta před válkou balkánskou měli Bulhaři ze všech národů poloostrovských pověst nejlepší. Hlubší pozorovatelé uznávali ovšem, že pěkný ten dojem zevní není prost stínů, ale ty nebyly tak zaviněny povahou a vnitřním založením národa, jako jeho mladosti a okolnostmi, v nichž se vyvíjel. Zrychlený běh životní byl příčinou, že zájem veřejnosti ulpíval na povrchu. Literatura, věda ani umění nedocházely té pozornosti a podpory, jaké zasluhovaly, lid tak dlouho uhnětený a v bídě vyrostlý hleděl především co nejrychleji zlepšiti své poměry hmotné a nejevil hned dosti smyslu pro zájmy ušlechtlejšího života duchovního. Všechn zřetel veřejnosti se obracel k politice, a také v té příčině šlo vždy spíše o osoby než o věci. Nepřiměřený počet a rozvášněnost stran nedopřály lidu, aby pronikl k jádru otázek politických, hospodářských, finančních, kulturních, nízká úroveň tisku živila vášně, ale nešířila poznání. Po obnově samostatnosti se nové denní listy v pravém slova smyslu rojily, většina obyčejně jen ke krátkému životu, ale jejich obsahem byla jen a jen politika, pojímaná namnoze s nízkého hlediska stranického a plná podezřívání a útoku. Politické strany mívaly zpravidla na zřeteli toliko vlastní prospěch, společné cíle ustupovaly do pozadí a stávaly se jen hesly agitačními. Osudu tomu neušla ani nejvážnější a nejhluběji citěná otázka národní, zápas makedonský. Strany chtějící se dostat k veslu slibovaly lidu v té příčině možné i nemožné, a přece nemohly potom na věci změnití pranic.

Následek pustých štvanic byl, že se politika velké části národa znechutila; za posledních let se dostavovala sotva polovička voličů k volbám. Tato věc stačila sama o sobě, že volby nemohly býti dobře pokládány za výraz pravého smýšlení obyvatelstva, ale ještě více znehodnocovaly jejich význam četné nesprávnosti, které se při nich přiházely. Vlády působily na voliče netoliko sliby a úplatky, nýbrž začasť i hrubými násilnostmi. Tak se stávalo, že přišla-li některá ze stran k veslu přízní panovníkovou, mívala po nových volbách hned většinu ve sněmovně, třebaže tam byla dříve zastoupena jen několik málo poslanci. Nejhorší bylo, že lid pozbyval v zakaleném tom ovzduší možnosti správného úsudku. Strany se vinily navzájem z činů nezákonných, ale když opozice přišla k vládě, nechovala se zpravidla o nic lépe. Nesprávnosti v úřadech, úplatnost a podloudné obohacování jednotlivců se množily tou měrou, že nabývaly rázu zcela

všedního. Už r. 1901 se uvádělo na obranu obžalovaných ministrů radoslavovských, že nezákonnosti jim za vinu kladené byly obyčejem také u jiných vlád. Ani kníže nebyl bez viny, protože trpěl ve svém okolí lidí nečistých rukou, jenom aby v nich měl poddajnější nástroje. A přece by bylo bývalo třeba právě v zemi, kde úpadková vláda turecká učinila veřejně zlořády takořka pravidlem, vypěstovati čistý smysl pro pořádek, právo a spravedlnost.

Nemilé tyto kazy na zdravém jinak životě národním byly namnoze přirozeným následkem nevykvašených poměrů, a stoupající úroveň vzdělanosti mohla v té věci snadno vésti k nápravě. I když všechny ty nepěkné zjevy, jakými ostatně trpí více méně veřejný život i v jiných zemích, posuzujeme co nej přísněji, staví se proti nim přece jen tolik utěšených stránek národního vývoje, že celkový úsudek musil vyzníti nadějně. Bulhaři se mohli právem radovati z pokroků, které jejich národ učinil, a radost ta mohla býti nezkalená, kdyby byl v království býval sjednocen všechn národ. Ale to byla právě věc, která jim působila největší trpkosti, neboť touž dobou, co se stát těšil prvním chvílím plné a nezkrácené samostatnosti, prožívali makedonští Bulhaři nové hrůzy a útrapy, jež přímo ohrožovaly jejich bytí národní.

Mladoturecký převrat v létě r. 1908 způsobil na okamžik v poměrech makedonských dokonalou změnu. Výbor Jednoty a pokroku ohlásil všemu obyvatelstvu, že s ústavními svobodami bude zavedena úplná volnost a rovnoprávnost všech národností i vyznání, vláda nařídila obecnou amnestii. Na tisíce zatčených Bulharů vyšlo z vězení, davy uprchlíků se vracely do své domoviny. Povstalecké čety opouštěly své úkryty v horách a slavily smíření mezi sebou i s Turky a s obyvatelstvem jiných národností. Všechna země se oddávala po dva měsíce plesání, že útrapy jsou u konce a že přichází nová doba míru a blaha. Vnitřní organizace bulharská se přetvořila na veřejné sdružení politické s ústředím v Solunu, z jejich místních výborů se staly politické kluby; revoluce měla ustoupiti zákonitému hájení práv na základech daných ústavou. V Solunu a jiných městech počaly vycházeti bulharské časopisy, vznikaly spolky za účelem vzdělávacím i dobročinným, ba i jednoty tělocvičné. Důvěra k vládě mladoturecké byla příčinou, že v dubnu 1909, když se stal v Cařihradě pokus o zvrácení ústavy, sebrali vojvodové Sandanski a Černoapejev své čety a spěchali na pomoc plukům táhnoucím proti Cařihradu. Ale brzy přišlo strašlivé vystrážlivění.

Mladoturci, sníce o obnově někdejší moci turecké, chtěli stmeliti všechny říšské kraje v jeden mohutný celek pevnou

vládou ústřední. Proto se stavěli zásadně na odpor netoliko myšlenky krajinské samosprávy, nýbrž ještě více snahám jednotlivých národností o samostatný vývoj v rámci říše turecké, a vnesli do vnitřní státní politiky živel před tím neznámý: turecký nacionalismus. Všechno obyvatelstvo bez rozdílu původu a jazyka mělo být přivedeno k tomu, aby se cítilo jediným politickým národem „otomanským“; myšlenka národnosti státní měla připravit ostatní národy o jejich vlastní svérázný život, podobně jako je chtěli dřív Řekové o něj připravit jednotou církevní. Zákon vydaný r. 1909 zapověděl všechna politická sdružení na podkladě národnostním, načež vláda zavřela 67 místních klubů bulharských. Zároveň se snažila vláda posilovati ve všech zemích živel turecký a v krajích křesťanských též islam. Rozdíl víry neměl sice v očích Mladoturků toho významu jako dříve, ale proto přece se jim zdála víra Mohamedova mocným prostředkem k rychlejšímu stmelení různých národností v duchu tureckém; živým dokladem tu byli bulharští Pomáci, kteří se cítili více Turky než Bulhary. Aby tedy posílila islam v Makedonii, jala se tam vláda osazovati vystěhovalce z Bosny (muhadžiny); vykupovala od zadlužených bejů čifliky a zadávala půdu tak získanou novým osadníkům, vyháněje nelítostně domácí křesťanské nájemce. A brzy přišly věci ještě horší.

Vláda mladoturecká chtějíc ukázati mocnostem evropským, které po převratu odvolaly důvěřivě své plnomocníky, že za jejího panství nastane jiný pořádek, přihlížela pilně k tomu, aby nepokoje podněcované četami vzaly co nejdříve konec, a dávala ostře stíhati nejen roty křesťanské, nýbrž i mohamedánské. Její úmysl by se jí byl snad zdařil, kdyby nebyla vystupovala nepřátelsky proti národnostem. A tu se stalo právě vyhánění křesťanských nájemců hlavním zdrojem nových bouří; vnitřní organizace se chopila počátkem r. 1910 opět starých prostředků revolučních, nájemci vyhnaní ze svých dědin odcházeli ke komitům a posilovali jejich čety. Aby tomu učinila přítrž, rozšířila vláda na jaře r. 1910 nařízení týkající se odzbrojení odbojných kmenů v severní Albanii také na Makedonii. Odzbrojování obyvatelstva, jež bylo už r. 1903 příčinou nekonečných hrůz, neprovádělo se ani r. 1910 o nic lidštěji. Obcím se prostě nařídilo vydati podle předchozího odhadu určité množství zbraní, a když jich nevydaly — nezřídka opětně jenom proto, že jich tolik neměly — trestáni kruté kmetové, a vojenské oddíly vynucovaly příznání a splácely sebe menší projevy odporu nelidským týráním obyvatelstva. To se dalo ovšem jenom v obcích křesťanských, mohamedánům úřady zbraně mlčky ponechaly. Množství uprchlíků ubíhalo znovu

na půdu bulharskou, bulharské i řecké noviny byly plné žalob na soustavné vyvražďování lidu křesťanského.

Zatím se množily i jiné podněty k nespokojenosti u národů křesťanských. Nové vládě nebyla po chuti ani rozsáhlá samospráva církví křesťanských, pročež porušovala výsady patriarchovy, exarchu pak vyzvala, aby se přesídlil do Bulharska; církevní školy postaveny pod dozor státní a vnučován jim jazyk turecký jako hlavní cíl vyučovací; křesťané byli podrobeni povinnosti vojenské a ve vojsku vštěpován nováčkům turecký duch i jazyk, někde je dokonce nutili i k islamu; stížnosti duchovenstva trestány jako projevy vzpoury. Vše to, jakož i hrůzy spojené s odzbrojováním křesťanů, bylo příčinou, že stará zášť mezi Bulhary a Řeky rázem ochladla a ustoupila náladě smířlivé. V Cařihradě se hleděli zástupcové obou národů dohodnouti o společném postupu proti útočnému útisku vládnímu, v Makedonii zanechaly povstalecké čety všech vzájemných třenic, aby svorně podlamovaly moc tureckou. Čeho kdysi nemohla dosáhnouti vnitřní organizace svým programem, to uspíšila mladoturecká vláda svým násilnickým postupem — svornost porobených národností.

Na jaře r. 1911 obnovily povstalecké čety po celé zemi své drobné útoky. Bulharský vojvoda Cernopejev získal pro společnou věc dokonce i část nespokojených Albánců. Cesta sultánova přes Solun do Bitolje a do Prištiny (v červnu 1911) nebyla s to, aby uklidnila rozčilené mysli. Přibývalo útoků na vlaky a veřejné budovy, ale přibývalo také násilností se strany turecké. V Greveně došlo takřka před očima úřadů na vražedný útok na řeckého biskupa. Vnitřní organizace podala koncem listopadu cizím konsulům prohlášení, v němž vylíčila všechny útrapy křesťanů se strany vlády, vyhánění nájemců z jejich pozemků, násilnosti úřadů, krutosti a loupeže ozbrojených rot tureckých, páchané na bezbranném lidu, vyděračství při vymáhání „dobrovolných“ příspěvků na loďstvo a vojsko, nezákonné stíhání příbuzenstva odbojníků, úsilí o poturčení škol a j. — a ohlásila nový boj na život a na smrt.

Zoufalé prostředky, jichž se chápala revoluční organizace, zavdávaly podnět k novým odvetným ukrutnostem. V Štipu byl 10. prosince 1911 učiněn pumový útok na mešitu, který připravil 14 lidí o život; popuzení mohamedáni se vrhli v divoké řeži na Bulhary a usmrtili 25, zranili 170 osob. V Kirčevě bylo na pouhé podezření v lednu 1912 pobito 80 lidí. Potom se opakovaly podobné srážky častěji. Na nejhorší rež došlo v Kočanech, kde výbuch dvou pum, hozených do bazaru, zahubil 1. srpna 1912 10 lidí. Velitel turecké posádky dal ihned město uzavřít a dopustil vojákům, aby se vrhli na křesťany; 150 lidí

bylo pobito a skoro dvojnásobný počet zraněn. Revoluční organizace si byla dobře vědoma zlých následků, jež útoky na vlaky a pumové výbuchy měly v zápětí pro nevinné obyvatelstvo, ale jsouc přesvědčena, že turecké vládě jde o pozvolné udušení živlu křesťanského, chtěla přinutiti Evropu k okamžitému zakročení; a poněvadž boj četový nebudil mnoho pozornosti, umínila si dohnati věci tak daleko, aby zoufalý křik obyvatelstva a znemožnění klidného života v zemi učinily zakročení nevyhnutelným.

Tak přivedla mladoturecká vláda svou dravě nacionální politikou a vědomým rdoušením národů netureckých poměry v Makedonii tam, kam dospěly za nepořádku a nevšimavosti vlády staroturecké. Vlastně docílila ještě více. Postupujíc stejně násilně proti všem národnostem bez rozdílu, dohnala je všechny k zoufalství a otupila aspoň na chvíli city vzájemné nevraživosti, které jim dřív překážely ve svorném postupu obranném. A tím urychlila také společné zakročení příbuzných jim států sousedních.

Z bohaté literatury o zápasech v Makedonii uvádím: La question Bulgare et les états balkaniques (úřední publikace zahraničního ministerstva bulharského, Sofia 1919); Jonquiére, Histoire de l'empire ottoman II. (Paříž 1914); La Macédoine et le vilayet d'Andrinople (pamětní spis vnitřní organizace 1904); Enquête des Balkans (Dotation Carnegie pour la paix international (Paříž 1914); Prach V., Makedonie a povstání makedonské (Slov. Přehled V., 1908); Draganoff, La Macédoine et les réformes (Paříž 1906); Engelhardt, La question macédonienne (Paříž 1906); Pinon, L'Europe et l'empire ottoman (Paříž 1908); Vočnov, La question Macédonienne et les réformes en Turquie (Paříž 1905); Bašmakov, Bolgarija i Makedonija (Petrohrad 1903); G. Strézoff, Les luttes politiques des Bulgares Macédoniens (Ženeva 1918). — O vnitřním rozvoji Bulharska: Doklad do negovo carsko visocestvo b'lg. knjaz Ferdinand 1887—1907 (Sofia 1907); český výtah podal A. Rudolf, Dvacet let práce bulharského národa (Praha 1909—10); podobný spis k 25. výročí. Doklad na n. v. Ferdinand I. 1887—1912 (Sofia 1912); Nedelkov, Osvětové hnutí v Bulharsku (Naše Doba 13, 1906); týž, Politické frakce a společenský život v Bulharsku (t. 14, 1907); Lindenberg, Das neue Bulgarien 1887—1912 (Berlín 1912); A. Rudolf, Bulharsko slovem i obrazem (Kutná Hora 1908, vyšel jen 1. sešit); Forman St., Dějiny bulh. obchodu (informativní, Chotěboř 1898); Nikolčov, Das bulg. Bildungswesen (Lipsko 1910); Stojanov, Der bulg.-serb. Zollunionsvertrag vom J. 1905 (diss. Vratislav 1911); Christo Abadjieff, Die Handelspolitik Bulgariens (Staats- u. sozialwissenschaftliche Forschungen, Heft 143, 1910); Nédjmidin, Völkerrechtliche Entwicklung Bulgariens (diss. Bonn 1908); Weingart, Přehled literatury bulharské (Za vzděláním 115, Praha 1916).

8. Úspěch a ponížení.

(Stručný přehled války balkánské a světové.)

Protiturecký spolek balkánských států. — Bulharsko-srbská smlouva o Makedonii. — Bulharská vítězství nad Turky. — Vystoupení Ruska a Rakouska. — Král Ferdinand zahajuje útok na Srby. — Protibulharská koalice na Balkáně. — Mír bukureštský. — Diplomatický zápas o Bulharsko za války světové. — Král Ferdinand a Radoslavov zavádějí národ do tábora trojspolku. — Porážka. — Mír v Neuilly.

Velký společný zájem spojil balkánské národy k jednotné akci protiturecké. Nejdříve byl smlouven spolek bulharsko-srbský (11. listopadu 1911), k němuž v květnu r. 1912 přistoupilo Řecko. S Černou Horou byla uzavřena smlouva ústní. Podle záměru Ruska tento balkánský spolek měl býti nástrojem jeho politických plánů, ale balkánští národové dali se vlastní cestou za cíli svými.

Bulharsko vstoupilo do války s nadějí, že se konečně přiblížil okamžik, kdy se uskuteční dávný sen národa, dokonale provedení míru sanstefanského, které nepřestalo tanouti národu na mysli jako konečný cíl veškerého jeho snažení. Jisté úmluvy o Makedonii učinilo ve smlouvě se Srbskem 13. března 1912. V této smlouvě si zaručily oba státy především území nepodléhající nijakým vážnějším pochybnostem: Srbsku přiznáno a zaručeno území na sever od pohoří Šarského, Bulharsku území na východ od Rhodopy a řeky Strumy. Oblast mezi těmito hranicemi, totiž vlastní Makedonie a tedy nejožehavější předmět ujednání, měla býti kondominiem, a když by je bylo nutno rozdělit, zavázalo se Srbsko, že pro sebe nebude činiti nijakých nároků za čarou od Krivé Palanky směrem jihozápadním přes Sopot k jezeru Ochridskému; Bulharsko pak se zavázalo přijmouti tu čaru za trvalou hranici, rozhodne-li tak car ruský, ježž obě strany dojde-li ke sporu požádají za rozsudiho. Všechny pochybnosti plynoucí z výkladu nebo provedení smlouvy jest předložiti ruskému carovi (čl. 4). Ve vojenské konvenci se Srbskem ze dne 12. května 1912, doplněné potom ještě jinými úmluvami mezi vojenskými štáby obou zemí, zavázalo se Bulharsko postavití za společné války

do pole 200.000 mužů, Srbsko 150.000 mužů a vypraviti z nich, neustanoví-li se později jinak,¹⁾ 100.000 mužů do povodí Vardaru.

Bulharsko mělo tedy pro případ vítězné války smluvně pojištěnu většinu Makedonie, ohraničenou na severu čarou Kriva Palanka—Ochrid a označovanou potom jako území nesporné. Smlouva mu ovšem nebrala možnost hlásiti se cele nebo zčásti též o území „sporné“ na sever od té čáry; v tomto případě měl podle 4. článku smlouvy býti rozhodcím car ruský. Na straně řecké, tedy v jižní Makedonii, nemělo Bulharsko žádných smluvně zajištěných nároků. Smlouva s Řeckem z 29. května r. 1912 nemluví vůbec o rozdělení dobytého území, vytýká v článku 2. jako cíl spolku toliko obecně snahu zajistiti soukmenovcům žijícím v Turecku jejich práva politická. V Sofii patrně předpokládali, že Řecko bude moci býti značně rozšířeno na účet Turecka v Epiru a na ostrovech a nebude tedy míti důvodů, aby požadovalo větší kus Makedonie.

Válka s Tureckem začala 17. října 1912. Bulharsku v ní připadl úkol nejtěžší, neboť mělo proti sobě hlavní moc nepřítelovu, v samém ústředí jeho oblasti, kdežto druzí spojenci, ač se jejich výkony také nesmějí podceňovati, bojovali na bojištích vzdálenějších. Ale bulharská vítězství u Lozengradu (24. října 1912) a Lule Burgasu (1. listopadu) zasadila spolu s jinými méně důležitými srážkami Turecku hlavní ránu. Bulharské voje hnaly Turky až k Čataldži a ohrozily Cařihrad.

Ale u Čataldže se postavil Bulharsku v cestu ještě na konci r. 1912 za plného trvání války k jejich nesmírnému zklamání činitel, v němž národ viděl přirozeného spojence a záštitu společného podnikání — Rusko. Rusko nechťelo dopustiti, aby se dávný cíl jeho touhy, Cařihrad a nížiny černomořské, octly, třeba jen na čas a prozatímně, v moci jiného, byť i spřáteleného státu, s nímž by se bylo musilo o vymezení příštích nároků dohodovati. Oznamilo Bulharům, aby od dalšího postupu na Cařihrad upustilo. Šalebné hře ruské diplomacie Bulharsko nemohlo než ustoupiti. Rusko mu ovšem slibovalo za náhradu výhody při konečném dělení Makedonie, zejména podporu v nárocích na t. zv. pásmo sporné (na sever od čáry Kriva Palanka—Ochrid), ale nicméně byl zákrok ruský první nepřijemnou ranou, již Bulharsko na svém vítězném postupu utrpělo. A přišly věci ještě horší. Srbsko mělo za války po-

¹⁾ V tomto kuse učinila skutečně smlouva mezi oběma štáby z 15. září 1912 změnu v ten smysl, že celek armády bulharské má operovati v údolí Marice a odeslati na počátku boje toliko 1 divisi na čaru Kystendil-Dupnica. Bulharsko skutečně všechny umluvené podmínky splnilo.

stup snazší než Bulharsko a obsadilo rychle celé povodí Vardaru až k Bitolji; 26. října dobyli Skopje, 18. listopadu vzali Bitolj. Již za války se ozývaly v Srbsku hlasy, volající, aby Srbové podrželi tuto svou kořist trvale, nedbajíce učiněné smlouvy. Velmi vhod přišla Srbům pomoc, již Bulharsku poskytl k dobytí Drinopole, i dovolávali se jí jako oběti, za kterou mohou žádati náhradu v Makedonii, ačkoli jim Bulharsko bylo ochotno nahraditi pomoc drinopolskou penězi. A když potom Srbsku bylo zakročením Rakouska zabráněno opanovati Albanii a cesta k moři, o něž arci stáli, uzavřena, jalo se Srbsko naléhati (na jaře 1913) na revisi spojenecké smlouvy, aby z ní vyšla náhradou za Albanii co největší kořist v Makedonii. Podle znění smlouvy měly všechny neshody ve smluvních nárocích býti předloženy k rozhodnutí (arbitráži) caru ruskému. Bulhaři očekávali, že jim Rusko podle učiněné přípovědi půjde v jednání o Makedonii (podle smlouvy mohlo tu jíti jen o území sporné; nesporné území mělo náležeti beze všeho Bulharsku) na ruku, ale Rusko uvádějíc, že potřebuje silného Srbska (aby v něm mělo oporu proti Rakousku), dávalo čím dál tím zřejměji na jevo, že se jeho diplomacie v té věci postaví na stranu Srbska.

Neupřímné chování Ruska vyniklo ještě více najevo, když se Bulharsku za mírového ujednání v Londýně zjevil na obzoru nový protivník, Rumunsko. Aby si získalo také nějakou kořist z války, v níž nehnulo ani prstem, žádalo Rumunsko jako odměnu za svou blahovolnou neutralitu a náhradu, že musí ponechati tolik svých soukmenovců v Makedonii (Arumunů, jichž se dělalo záštitou, ačkoli jsou severním Rumunům jenom dosti slabě příbuzní) v područí živlu jim cizího, bulharské město Silistru s okolím. Ačkoli politika Rumunska nebyla než holé vyděračství a budila v západní Evropě nepřijemný údiv, nestýchalo se Rusko, aby odtrhlo Rumuny od trojspolku, jiti mu při vyjednávání o věci blahovolně na ruku, ukazujíc zároveň Bulharsku tvář víc a více nevlídnou.

Bulharské sny o získání Makedonie se počaly povážlivě kaliti; z chování Ruska vysvívalo čím dál tím patrněji, že chce pojištění co největší kořist z války Srbsku. Bohužel nemělo Bulharsko v čele prozíravého politika, který by se odhodlal svoliti jménem své země, i když právo bylo na straně Bulharska, k nějaké menší oběti, aby zabránil škodám větším; naopak ctižádostivý král Ferdinand a jeho vláda (od června 1913 byl v čele vlády Danov, potom od 17. července Radoslavov) použili prvního uvolnění, jehož zemi poskytlo skoncování míru s Tureckem (30. května 1913 v Londýně), a chtěli rozbítí nejasnou situaci zbraní spoléhajíce při tom, že je proti zvůli Ruska bude

podporovati trojspolek. Dne 29. června 1913 král nařídil vojsku, aby zahnal mocí Srby z území, na něž si činili neprávem nároky. Byl to čin osudný. Srbové byli dobře na stráži, domluvili se zatím (1. června 1913) s Řeky. Odrazili tedy nad Bregalnicí útok Bulharů a počali proti nim spolu s Řeky postup. Bulharsko by snad bylo oběma těm protivníkům odolalo, ale v zápětí (11. července) je napadlo zákeřně také Rumunsko, jemuž přízeň Ruska dodala nepřímou i přímo chuti, aby si urvalo ještě větší kořist nežli za trvání první války balkánské. Rusko počalo ovšem brzy uznávati, že se dalo svou nevolí pro nepoddajnost Bulharska zavésti trochu daleko, když Bulharsko stálo proti čtyřem nepřátelům (také Černá Hora mu vyhlásila válku jako spojenec Srbska) osamoceno, ale bylo již pozdě, aby v té věci nějak zakročilo. Rakousko a Německo neměly rovněž chuti, aby se ujaly Bulharska. Ferdinand se krátce v svých výpočtech úplně zklamal a strhl zemi do dobrodružství, jehož konce náležitě neuvážil. Míra neštěstí Bulharska nebyla ještě naplněna. Také Turecko pozúžilo příhodného okamžiku, znepráteleň svých nedávných protivníků, a ačkoli s nimi právě (v květnu) učinilo mír, vystoupilo znovu vojensky do pole a obsadilo Drinopol i jihovýchodní cíp poloostrova, jehož se před dvěma měsíci výslovně vzdalo. Velmocí se tvářily proti takovému porušení právě umluveného (a umluveného za jejich spolupůsobení) míru nevlídně, hrozily ráznými kroky proti Turecku, ale hrozby nebyly upřímné a neměly na Turecko účinku. Pokud jde zejména o Rusko, tomu nebylo zcela nevhod, že Bulhaři budou ještě dál zatlačeni od Cařihradu, než byli podle míru londýnského; a nezastalo se Bulharska dosti důrazně. Rusko hrálo i v této věci proti Bulharsku tutéž ošemetnou hru jako v otázce rozdělení Makedonie. Drahou cenu zaplatil národ bulharský za své osvobození. Kde šlo o přímé zájmy ruské, tam necítilo carské Rusko hryzení svědomí a zaprodalo prospěch slovanské země bez rozpaků státům neslovanským.

Následek vši té nevráživosti spojenců, zaviněné hodně také přímou i nepřímou podporou Ruska, byl pověstný mír Bulharska s někdejšími spojenci a s Rumunskem v Bukurešti (10. srpna 1913) a potom i druhé smíření Bulharska s Tureckem 29. září 1913. Bulharsko si odneslo po tolika skvělých činech vojenských, tolika válečných námahách a ztrátách na lidech i majetku jenom kořist prahubnou; z Makedonie, pro niž vlastně bojovalo, toliko nepatrný kus a pruh špatného pobřeží na západě od Dedeagače. Za tuto hubenou kořist musilo obětovati Rumunsku kus svého staršího území, pomezí pruh Dobrudže. Při Egejském moři se nepodařilo Bulharům za-

chrániti ani jediný dobrý přístav. Bulhaři, jsouce nuceni vydati největší části Makedonie, chtěli zabezpečiti aspoň národnost svých odtržených soukmenovců žádající, aby do mírové smlouvy bylo pojata prohlášení, že Bulharsko, Řecko, Srbsko a Černá Hora zaručují obyvatelstvu v nově získaném území církevní autonomii a školskou svobodu, avšak odpor Srbska zmařil jejich úsilí.

Ke škodě hmotné se přidružily i škody morální. Bulharsko přišlo skoro o všechnu přízeň v cizině, že dalo svým útokem na Srby první podnět k bratrovražedné válce. V Evropě nebyl ovšem tenkrát znám pravý stav věcí. Nebylo jasno, že to byli Srbové, kteří v souhlase s Ruskem porušili původní smlouvou z r. 1912. Všechn svět pohlížel ua Bulharsko jako na sobeckého spojence, který přepadl zrádně nepřipravené druhy, nechťe jim dopřáti spravedlivého podílu ze zisku. A nejhorší odsuzování zakusili Bulhaři v světě slovanském. Neuvážovalo se, že Srbové poškodili svým spolkem s Řeky (smlouvou z 1. června 1913, tedy celý měsíc před útokem bulharským!) a Rumunym mnohem hůře věc slovanskou, vydavše množství Bulharů do rukou zavilých nepřátel, a že valnou část viny nesla neupřímná a sobecká politika ruská, která neměla na mysli než prospěch vlastní. Rusko nehledalo vůbec hned od počátku v Bulharsku oddaného a vděčného přívržence, nýbrž chtělo si z něho učiniti poníženého vasala i nástroj své politiky.

Hanebný a nespravedlivý mír bukureštský vzbudil v národě hněv a nevole se obracela netoliko proti sousedům, kteří tak zneužili nesnází Bulharska k vlastnímu nešetnému obohacení a drásali ještě potom city Bulharů neomaleným útiskem jejich soukmenovců v nově získaných územích, hlavně v Makedonii, kde Řekové zahájili takoruka vyhlazovací boj proti Slovanům, nýbrž také proti domácím původcům národního neštěstí, totiž hlavně proti králi Ferdinandovi. Již tenkrát nechybělo mnoho, že by si pobouření lidu bylo ulevilo nějakým násilným činem proti nepolitickému králi; ale zatím zvítězila nade všemi jinými úvahami ještě naděje, že mír bukureštský nebude míti dlouhé platnosti a že přijde brzy okamžik, kdy Bulharsku vzejde příležitost, aby splatilo nepřátelům jejich křivdu a napravilo svoji porážku. A příležitost ta se dostavila mimo nadání velmi brzy. Rakousko vyhlásilo koncem července 1914 Srbsku válku, jež se stala počátkem vichřice světové.

Přival rychle se ženoucích událostí uvedl všechnu zemi do mocného vzrušení. Veřejné mínění bylo arci předem zaujato proti Srbsku, ostatek však převládala nálada příznivá Rusku a Dohodě. Ale proti smýšlení většiny národa vážilo přece jen

mnoho, že se na stranu německou klonil král Ferdinand, u něhož rozhodoval německý původ, osobní svazky s Rakouskem z doby jeho důstojnického mládí a dávná nechuť k Rusku, jehož nepřítel mu zkalila první léta vlády. Vliv králův utrpěl sice mnoho nešťastným koncem války balkánské, ale proto mu poskytovalo jeho postavení přece jen dost moci, aby uplatňoval své osobní sklony, zvláště když vláda byla v rukou strany liberální, v jejímž čele stál vyložený straník Německa Radoslavov. Vláda prohlásila již 26. července 1914, že zachová v nastávajícím sporu Rakouska se Srbskem neutralitu, ale obě válčící strany nepřestaly přes to usilovati, aby získaly zemi na svou stranu. Rusko počalo pozdě poznávati, jaké chyby se dopustilo r. 1913 jednostrannou podporou nepřátel Bulharska a vůbec neupřímným chováním k oddanému národu. V národě bulharském sice nevzbudily nemilé vzpomínky na národní neštěstí žádný ohlas v neprospěch Dohody, ale nikdo nepřekážel také králi a vládě, aby se nepokoušeli o spolek s druhou stranou. Po tajném vyjednávání byl na počátku září r. 1914 již skoro domluven spolek s Německem. Bulharsko mělo vstoupiti do války zároveň s Turky. Ale vtom přišel (na počátku září) německý nezdar na Marně a rakouská porážka u Lvova. Vláda přerušila jednání a zůstala zatím v neutralitě.

V dalším kolísavém běhu války se stalo Bulharsko, ležíc přímo na křižovatce drah, spojujících jednak Rusko se západními spojenci, jednak trojspolkové státy s Tureckem, předmětem horečného diplomatického závodění obou stran a zraky veškeré Evropy se obracely s napětím do Sofie. Dohoda vystupňovala své nabídky nejvýše notou 14. září 1915. Zaručila Bulharsku jako rozšíření dřívějšího návrhu (z 29. května 1915) kromě celého nesporného území v Makedonii, pokud se dostalo pod moc srbskou, též podporu v přátelském jednání o pásmě sporném (postavila se tedy cele na stanovisko smlouvy z r. 1912) jakož i diplomatickou pomoc, aby se Řecko vzdalo Kavaly a Rumunsko jižní Dobrudže. Poněvadž Srbsko nechtělo ani po důtklivých přímlovách ruských vydati předem državy r. 1913 opanované, zamýšlela Dohoda ujistiti Bulharsko o spolehlivosti svých přípovědí tak, že by zatím obsadila slibované území vlastním vojskem.

Nelze dnes bez opravdové lítosti čísti návrh, který Dohoda učinila 14. září 1915 Bulharsku. Jak jinak se mohly utvářiti osudy nešťastné země, kdyby byla aspoň r. 1915 měla v čele jiné lidi než byli Ferdinand a Radoslavov! Kdyby bylo Bulharsko přijalo ten návrh a zařídilo podle něho své chování, mohlo získati vše nebo skoro vše, co bylo cílem jeho politiky r. 1913.

Mír svatoštěpánský byl naposled blízek splnění. Ale tenkrát bylo už pozdě.

Zatím co Radoslavov stále ještě vyjednával na oko s Dohodou, byl spolek s ústředními státy už hotovou věcí. Smlouvou podepsanou 6. září 1915 mělo Bulharsko získati za cenu spolku s Německem, Rakouskem a Tureckem, vedle nepatrného rozšíření hranic s Thrácií (území drinopolského nádražního předměstí Kavagaše a pruhem podél železnice až k Dedeagači) nárok na veškerou srbskou Makedonii a část Pomoraví jakož i, získá-li Dohoda do války Rumunsko, na vrácení jižní Dobrudže (urvané Bulharsku r. 1913). Úmluvy by byly umluveny tajně, bez vědomí veřejnosti a ovšem bez schválení sněmovního. Že vláda nepřerušila hned vyjednávání s Dohodou, mělo jen za účel získati čas potřebný pro nerušené dokončení příprav. Do polovice října mělo Bulharsko vystoupiti vojensky proti Srbsku.

Podepsáním smlouvy s ústředními mocnostmi 6. září 1915 učinily vůdčí osoby v Bulharsku po druhém osudný krok na nezměrnou škodu své země. Je těžko pochopiti, jaké mohli král a Radoslavov míti věčné důvody, aby přistoupili válečně na stranu německou. Při volbě mezi ústředními a dohodovými mocnostmi nemohlo zajisté záležeti na tom, kdo nabízí víc a kdo méně, nýbrž na které straně jsou lepší záruky, že bude skutečně moci své sliby splniti. A tu není sporu, že o konečném vítězství Dohody bylo již tenkrát marno pochybovati. Mohlo se nanejvýš počítati s výsledkem nerozhodným, kdyby se Německo a jeho spojenci byli uchránili včasným mírem úplné porážky, ale v tom případě by byli těžko mohli splniti Bulharsku své rozsáhlé sliby. Větších záruk konečného úspěchu poskytovala jistě Dohoda, a dokonce už v tom případě, když by Bulharsko přistoupením na její stranu bylo zatarasilo spojení mezi Tureckem a jeho spojenci. Na neštěstí byla balkánská politika Dohody r. 1915 hodně neobratná a trpěla velikou neznalostí poměrů. V kruzích Dohodových se na příklad nevěřilo v ohlašovanou již veřejně ofensivu proti Srbsku, ježto prý na ni Německo nemá lidí. Jednání s Bulharskem se nevedlo dosti rychle a důrazně. Ale proto si přece nelze vysvětliti bulharskou politiku r. 1915 jinak, nežli že se král choval jako Němec a bývalý rakouský důstojník a že se chtěl všemi silami přičiniti, aby zachránil státy, k nimž přilnul osobně, od úplné porážky. U Radoslavova rozhodl nejspíše — nemluvíme-li o osobních výhodách, jimiž by Dohoda konečně také nebyla skrbliha — slepý obdiv pro Německo, jehož byl od počátku své politické dráhy nadšeným stoupencem.

A tak vstoupilo Bulharsko na své neštěstí do světové války po boku mocností odsouzených k porážce. Hned na po-

čátku války se ukázalo, jak klamný byl králův předpoklad, že dohodové moci nebudou moci zasáhnouti Bulharsko vojensky, nemajíce k němu volné cesty. Na pobřeží bulharském mohly arci jen uzavřít loďstvem (16. října 1915) tamní přístavy a bombardovati (koncem října) bez účinku Dedeagač i přístavy černomořské, ale za to si dovedly pomocí Venizelovou otevřít přístup od Solunu. Počátkem října obsadilo vojsko složené z Angličanů a Francouzů Solun, aby odtud posílilo Srby. Na úspěšnou záchranu Srbska přišlo arci už pozdě, ale Bulharsko bylo pak napořád otevřeno nebezpečí od jihu.

Třebas se počátek války ukazoval slibný a přinesl Bulhářům nakrátko radost z opětovného dobytí Makedonie, skončilo jejich válečné dobrodružství po těžkém strádání a po ohromných ztrátách lidských, finančních i morálních v září 1918 krutou porážkou. A porážka přišla právě z té strany, kde se Bulharsku hned na počátku války ukázal nebezpečný bod, totiž od dohodové armády solunské, jejíž velitel Franchet d'Espèray rozdrtil v druhé polovici září úplně frontu bulharskou. Bulharská armáda se zhroutil, král Ferdinand se vzdal 4. října 1918 vlády a ušel před hněvem národa ze země (za ním uprchl také Radoslavov). Nový král Boris III. byl nucen přijmouti mír, který byl podepsán 14. ledna 1920 v Neuilly. Byl to ovšem mír velmi krutý, neboť Bulharsko musilo svoliti k úpravě hranic, kterou se dostaly menší kusy jeho území Srbsku a pobřežní pruh Thrakie při Egejském moři Řecku, a zaplatiti 2·25 miliard válečné náhrady.

Takový byl konec několikaletého usilovného napínání národních sil za uskutečněním nadějí vytyčených kdysi mírem sanstefanským. Netoliko že si národ nedobyl konečného jeho splnění, ale byl nadto ještě připraven také skoro o vše, co dříve získal. Nejbolestnější bylo, že národ sám byl bez viny na poblouzení, jež mělo tak kruté následky, a že hlavní příčinou všeho byli jeho špatní vůdcové, kteří jej obloudili, strhli umírněně do neštěstí a uvalili na svou hlavu jeho kletby. Lze-li jejich první osudnou chybu, spáchanou r. 1913, omluviti jako unáhlení podnícené cizí křivdou, jemuž dodal zákazonosné váhy nepřiznivý sběh okolností a klamů, nelze té omluvy užiti r. 1915. Vehnali národ do neštěstí z pohnutek rázu osobního, nezaložených na rozumné úvaze o stavu věcí a proti ztatelné vůli všeho národa. Národ, ač bez viny, musí nésti všechny následky jejich bezhlavého počínání.

REJSTŘÍK.

- Abadjeff Christo II. 176
 Abderrahman Radi paša II. 11
 Abdul Aziz, sultán turecký, II. 44, 54
 Abdul Hamid II., sultán tur., II. 55, 161
 Abdul Kerim II. 56, 57
 Abdul Medžid, sultán tur., II. 26, 34, 44
 Aboba (Pliska) 3, 59, 70, 87, 100
 Abodriti (Praedenecenti) 44, 76
 Abrittus 27
 Adrianopolis viz Drinopol
 Adrie (= moře) 6, 9, 20, 26, 140, 198
 — pobřeží 46, 120
 Aemona viz Lublaň
 Agatha Chryseliova 120, 121
 Agathias 53
 Agathopolis II. 59
 Agathyrsové 20
 Agatonovič 211
 Achaia 69, 83
 Achmed paša II. 14
 Achmed z Týmrbše II. 50
 Αἴρον ὄρος viz Balkán
 Aitos 216, 219, 238, II. 12, 22
 ajanové II. 8, 10—12
 Akindynos 224
 akindžijové 233, 259
 Akropolites 14, 183, 198, 211
 Aksakov II. 76
 Alaeddin 214
 Alarich 31
 Albánci (Abanenses, Albani, Arbani Ἀρβανῖται, Arbanasi) 18, 133, II. 124, 132, 133, 147, 150, 151, 154, 175; katoličtí 201; makedonští II. 121, 122, 133; v Trnově 266; úředníci turečtí 280
 Albanie 22, 46, 47, 96, 102, 105, 119, 123, 125, 136, 158, 166, 214, 228, 232, 238, 239, 250, 251, 261, II. 133, 179; byzantská 218; jižní 44, 125, 141; severní 23, 133, 167, 193, 221, II. 174; Slované v Albanii 43
 Albigenses 146
 Alboin 39
 Aleko paša viz Vogoridi Alex.
 Alexander, cář bulh., viz Jan Alexander
 Alexander, sevastokrator, bratr Jana Ašena 162, 163, 105, 194, 196
 Alexander, syn Jana Šišmana, poturčenec, 227, 241, 249.
 Alexander Battenberský (hr. Harten) II. 67, 70, 74, 75, 77, 83, 86, 97—99, 101—104, 106—108, 111, 115, 172
 Alexander Hessen-Darmstadtský II. 67
 Alexander I., cář ruský, II. 13, 114
 Alexander II., cář ruský, II. 54, 56, 67, 69, 77, 78, 118
 Alexander, král srbský, II. 135
 Alexander, kníže valašský, 235
 Alexander Veliký, král makedonský, 21
 Alexander, vládce za Konstantina VII., 102
 Alexandria (ve Valašsku) II. 23
 Alexej, cář ruský, 295
 Alexinec II. 55
 Alexios Branas viz Branas
 Alexios viz Ivanko holjar
 Alexios I. Komnenos, císař byz., 140, 141, 142, 146
 Alexios II., císař byz., 149
 Alexios III., byz. císař, 154, 156, 158

- Alexios IV., císař byz., 158
 Alexios Aspietas, vzdorocísař, 160
 Ali, velitel turecký, 238
 Ali, paša janinský, beglerbeg rumelský, II. 10, 11
 Ali, tur. min. zahraničí, II. 39, 41
 Ali Pepelen viz Pepelen
 Aljobogadur 104
 Almus, princ uherský, 143
 Alpy 6; východní 21, 23;
 Transylvánské 8, 11, 60
 Alusian 121, 125, 136
 Amadeus VI., hrabě savojský, 230
 Amastris 84
 Ambrosios II. 135
 Anastasius I., císař byz., 32, 37, 65
 Anastasovič II. 74
 Anderson Max II. 71
 Andrejčin Ivan, spisovatel, II. 170
 Andrejev A., sochař, II. 171
 Andronikos I., císař byz., 149, 150
 Andronikos II., císař byz., 207—210, 212, 214, 216, 217, 221
 Andronikos III., císař byz., 216—226; dcera Marie 220, 227, sestra Theodora 217
 Andronikos IV., císař byz., 228, 237
 Andronikos, učedník Euthymi-jův, 244
 Angelar 94
 Angelov Ivan II. 171
 Angelové thesalští 207
 Anglie 242, 296, II. 22, 35, 38, 54—56, 60, 62, 75, 77, 78, 97, 98, 100, 102, 104, 112, 154, 157, 160, 161, 167
 Angora 214; bitva u Angory 247, 249
 Anchial 64, 66, 73, 102, 133, 153, 161, 172, 175, 199, 201, 213, 216, 219, 229, 230, 251, 267, II. 22, 41, 94, 155
 Anjouovci 220, 229
 Anna savojská, císař. byz., 220—222
 Anna Komnena 147
 Anna, m. Asěna II. 194
 Anna, carevna, 217—219, 227
 Anna, m. Michala syna Šišmanova, II. 209
 Anna, m. Rostislava mačevského, 195
 Anna, m. Štěpána Uroše II., 208, 213
 Anna, dcera Borise I., 108
 Anthim VI., patr. cařihradský, II. 41
 Anthim, metropolita v Mesembrii, II. 135
 Anthim, biskup nišský, II. 38
 Anthim, biskup šumenský, II. 39
 Anthim, biskup valašský, 235
 Anthim, biskup vidinský, exarcha bulh., II. 42, 54, 65
 Antiochie 139, II. 41
 Antonij, patriarcha cařihrad., 243
 Antonius, triumvir, 23
 Antonius Veliký (jeho životopis) 144
 Antové (Ἄντα) 38, 41, 45; náboženství 38
 apokryfy 237
 Aprilov Vasil II. 25—27
 Aprinos, vůdce byz., 206
 Apulie 18
 Aquileia 24
 Arabové 42, 56, 58, 64, 65, 68, 76, 82, 83, 95, 102, 115, 119; jihotalští 92; korsáři 103
 Arbana 133
 Arbanasi viz Albanci
 Arhani viz Albanci
 Arbanasi, ves, 266, 276, II. 12, II. 44
 Αρβανίται viz Albanci
 Arbasani II. 44
 Arčar (Ratiaria) 29, 31, 47
 Arda 221; II. 8, 50, 85
 Argirov 15
 ariani 30
 Arkadiopolis 117, 154
 Arkadius, císař východoř. 30
 armatolové viz martolosi
 Arméni 133, 134, 259, 270; v Bulharsku 173, II. 163; v Rumelii II. 84, 89, 90; nesjednocení II. 94
 Armenie 124, II. 140
 Arnulf 130
 Aromuni (Arumuni, Makedorumuni, Vlaši, Kucovalaši, Cincaři) 46, II. 15, 40, 121, 124, 128, 133, 135, 140, 151, 179
 Aron Nikolovec 116, 118, 119, 121, 124, 144
 Aron, syn Jana Vladislava, 121, 125

- Aron, kníže moldavský, 282
 Arpádovci 143, 197, 215
 Arsenij 291
 Artana ř. 66
 Asan 208
 Asěna I., car bulh., 150—152, 154, 155, 162—164, 175, 194; synové 164
 Asěna II., III. viz Jan Asěna II., III.
 Asěna, syn Alexandra Battenb., II. 115
 Asěnov Hadži Dimitr, vůdce povstalců bulh., II. 47
 Asěnovci 162, 174, 175, 180, 183, 190, 200, 204, 213, 214, 244; rodokmen 194
 Asie 12, 55, 95, 115, 133, 138, 196, 251, 278, II. 147; provincie byz. 41; Malá Asie 9, 18, 20, 21, 55, 64, 76, 83, 111, 134, 138, 142, 148, 158, 160, 166, 214, 219, 222, 224, 232, 233, 240, 241, 248, 250, 257, 258, II. 31, 38, 88; Čerkesové II. 45; Slované 66; Bulhaři II. 88.
 Asparuch chán viz Ispersch
 asper 185, 261
 Ašot 123
 Atanasij, arcib. ochridský, 271, 284
 Athanasios Trapezuntský 144
 Athény II. 32, 41, 81, 155, 167
 Athos 44, 144, 179, 187, 225, 235, II. 19, 34
 Attika 103, 109, 122
 Attila, král hunský, 31
 August Koburk-Kohabry, kníže, II. 110
 Augusta Trajana viz Stara Zagora
 Augustus viz Octavianus
 Aurelianus 28, 47
 Autariaté 20, 21
 „autonomia“ viz Vých. Rumelie
 Avarsko 74
 Avaři 35, 39—44, 49, 56—58, 60, 69, 71, 72
 Avitochol 63
 Avksentij II. 36—38
 d'Avril Ad. II. 71, 141
 Avroleva 69
 Azaddin 199
 Baarlam 224, 225
 Babadag 267, 283
 Babadaz 199, 200
 Baba-Eski (Bulgarofygos) 96
 Baba-Konak II. 57
 Baba-Novak viz Novak
 Babuna 145
 „babunska věra“ viz bogomilové a paulikiani
 Bačkov 241, 276
 βαγανοί viz vagajnové 61
 Βατουνήται viz Vojničiči 44
 Bajana 40, 41
 Bajazid I. Ilderim 233, 239—242, 247, 248, 255, 269
 — II. 273
 Bakov (moldavský) 285, 286
 Balaban Indže 238
 Balabanov II. 52, 96
 Balabanov Mark II. 54
 Balabanov II. 65, 74, 82
 Balan Teodorov A. II. 28
 Balašev 70, 87, 106, 252, 277
 Balčik (Karbona) 175, 228
 Balduin I. Flanderský 158—161
 — II. 166, 170, 198, 201
 Balik, pán Karbony 228
 Balina Theodor 283, 284
 Balkán (pohoří Stara plan., Hoemus) 7—11, 20, 21, 23, 26, 28, 30, 38, 44, 55, 59, 60, 65, 67, 68, 72, 73, 81, 113, 117, 120, 122, 133, 137, 138, 140—142, 150—153, 155, 156, 172, 175, 178, 199, 205, 207, 216, 229, 238, 256, 261, 263, 267, 293, II. 8, 13, 17, 22, 31, 51, 54—59, 61, 67, 74, 87, 120; vojnické vsi 264
 — (poloostrov) 6, 25 sl., 58, 232, 239, 247, 248, 251, 278, 279, 287, II. 9, 63, 69, 77, 100, 102, 137
 Balšiči 228, 234
 Bamberg II. 52
 Banát 76
 Banica II. 150
 Banja (Velbužská, Konstantinova) viz Velbužd
 Banjany 276
 Bar II. 58
 Baratanlija Achmed II. 10, 85
 Barbulescu 231
 Bardas Fokas 121
 Bardas Skleros 119

- Baring Walter II. 54
 Baronius II. 18
 Basarab, vládce Zálta a Bessarabie 215, 218—220
 Basarab Matěj, vojvoda valašský, 285
 Basilius I., císař byz., 82, 90, 92, 94, 101
 — II., Bulharobijce, 115, 119—124, 126, 130, 134, 135, 138, 161, 177, 202, 230
 Basilius Monachos, vojev. řecký, 137
 Basilius Veliký, cír. spisovatel, 98
 Basilius, biskup paulikiánů, 146
 Basilius Vatakes 154
 Bašmakov II. 176
 Baština 174, 177, 182, 264, 265
 Batak II. 50; (řež) 53, 54, 85
 Batjaban 58
 Batin II. 13
 Bátorý Sigmund 282, 283
 Batoševo 186
 Battenberk viz Alexander, kníže bulh.
 Batu 191, 192
 bavorské krajiště 85
 bažibozuci II. 50, 53, 62, 85, 147, 151
 Bdyn (Βυδώνη viz Vidin)
 Beckmann 252
 bedel II. 35, 64, 123
 Bedreddin Mahmud 249
 beglerbeg 260—262
 beglik viz desátek
 beglikčijové II. 31
 Bela III., král uher., 149, 152—154, 157
 — IV., 164, 165, 169, 195, 197, 200
 Bela Palanka 29
 Belanc 219
 Belane 215
 Bělasice 85, 124
 Bělaur 219, 227
 Belčev II. 114
 Belčevov II. 116
 Βελεγεζίται viz Velejeziči
 Bělehrad (Singidunum) 24, 29, 31 až 32, 40, 41, 46, 76, 93, 135, 136, 142, 143, 149, 153, 154, 157, 175, 186, 198, 200, 208, 240, 250, 270, 287, 288, II. 19, 27, 32, 43, 46, 48, 75, 79, 136, 155, 167; arcibiskup II. 41; pašalík II. 9, 10
 Belgradčik 7, II. 31
 Belibé II. 77
 Beljatov 141
 Běloslava 167, 194
 Belov II. 50
 Benátčané 141, 148, 158, 178, 196, 207, 215, 218, 246, 251, 269, 279, 281, 282, 284, 285
 Benátky 93, 94, 201, 275, 285, republika 254
 Benderev II. 103, 106, 108
 Benkovski Jiří viz Chltev
 Ber 44, 120, 122, 135, 158, 228, 238, II. 121
 Bérard Victor II. 142
 Berat 125, 207
 berat 261, 266
 Berberov Chr. II. 171
 Βερεγάβων κλεισοῦρα viz Čalykavský průsmyk
 Βερεγγίται viz Brsjáci
 Berke 200
 Berlín II. 63, 78, 110, 167; kongres II. 61, 70, 71, 90, 100, 127, 130; smlouva II. 85, 100—102, 111, 112, 131, 139, 148, 158, 160
 Beroea (Beroja) viz Stara Zagora
 Berovič Petr Ch. II. 21
 Bertiniánské annaly 80
 Bessarabie 58, 95, 296, II. 13, 14, 23, 24, 43, 59
 Bessové 20, 22, 25, 29
 Běšické jezero II. 59, 121
 bezlik II. 90
 bezlikčijové II. 71
 Bezměr 63
 Bidlo J. 16, 17
 Βυδώνη viz Bdyn
 Bilec 239
 Bisiljevo viz Gumnik
 Bismarck II. 61
 Bistrica II. 121
 Bithynie 66
 Bithynové 18
 Bitolj 134, 135, 156, 238, 261, II. 37, 40, 55, 121, 133, 134, 136, 150, 151, 175; vilajet II. 149, 179
 Bitoljsko 125, II. 147, 150
 Bjala 264
 Blagoev 70, 87, 126, II. 143
 Blanqui II. 51
 Bobčev 54, 70, 87, II. 171

- Bodin viz Konstantin Bodin
 βοηλας viz bolj
 Bobov-dol II. 164
 Bodyn (Bononia) viz Vidin
 Bökreklüdže Mustafa 249
 bogatur 79
 Bogdan (hora) 8
 Bogdan, historik, 14
 Bogdan, vojvoda, 125
 Bogdan, kníže srbský, 228, 234
 Bogdan N., pseudonym Stojana Nathanailla, II. 34
 Bogomil, zakladatel bogomilů 112
 bogomilové 111—114, 133, 140, 141, 145, 162, 163, 166, 179, 180, 187, 188, 225, 226, 229, 246, 274, 275; rozšíření 121; drugovičti a makedonšti 146
 Bohumír z Bouillonu 142
 Βόϊνος viz Enravotas 80
 Boiotie 103, 122
 Bojan (Benjamin), syn Symeonův, 108
 Bojana 189, 197
 Bojčo z Čiperan II. 23
 boj (bolj) (βοηλας, βουλαδες) boljarin, boljar 61, 79, 264
 βουλαδες viz bolj
 Bolgrad II. 43
 Bološev 276
 Bondin Marko 285, 286
 Boné Ami II. 51
 Bonifác Montferratský, král solunský, 158, 160, 161
 Bonn 13
 Bononia (Bodyn) viz Vidin
 Βοδοκοῦβας viz Ivajlo 204
 Boor, byzantolog, 14
 Borchgrave 231
 Boril 14, 162—165, 167, 180, 188, 189, 194
 Boris I. Michal (Bohoris, Βόγωρος), chán bulharský, 80, 84—86, 88, 89, 91—94, 97, 108, 111, II. 37
 — II., 108, 114, 116—119
 Boris III., král bulh., II. 184
 Boruj viz St. Zagora 73
 Bosiligradsko II. 164
 Bosiljevo viz Gumnik
 Bosna 10, 21, 120, 121, 195, 208, 229, 238, 252, 260, 296, II. 54—56, 131, 159, 160, 174
 Bosňané 239
 Bosota viz Kyril Bosota
 Bospor 29
 Botaneiates viz Theofylaktos 124
 Botjov Christo, bulh. revolucionář, II. 43, 48, 49, 51, 98
 βουλκόλακα, βουρκόλακας viz vlkodlak
 Bousquet G. 17, 119
 Bozdagh 85, 134
 Bozveli Neofyt II. 26, 33, 34
 Boženica 245
 Božinov Alex., 171
 Bracigovo II. 51
 Bradičeni 288
 Braila 15, II. 15, 22, 32, 43, 65, 96, 169
 Branas Alexios 149, 151
 Braničevci 44
 Braničevo (Viminacium) 27, 29, 31, 40, 135, 136, 147, 149, 153, 154, 157, 173, 175, 186, 198, 200, 207, 209, 234, 240, II. 76
 braništa 178
 Brankovič Jiří viz Jiří Brankovič
 Brasilie II. 111
 Brašov II. 15, 27, 31
 Bratan 8
 Braunschweig II. 62
 Brdokva viz Ivajlo 204
 Bregalnica 20, 135, II. 80
 Brenica II. 171
 Brenkové 20
 Brezici (Brzjáci) 44
 Breznik 265, II. 103
 z Brienne Jan, král jeruz., 166, 168
 Brindisi 157
 brodnina 184
 Bruno 15
 Brunoni II. 37
 Brusa 233, 242
 Bryennios, velitel Stanimaky, 216
 Brzjáci (Brezici, Brsjáci) 44, 68, 84
 Budapešť II. 15
 Bugare (Bugarin) II. 132
 Buh 209, 297
 Bukurešť II. 14, 15, 20, 21, 25, 27, 32, 43, 46, 48, 49, 104, 136, 147, 148, 167, 180, 181; Bulhaři v B. II. 47, 48, 110
 Bulgarofygos viz Baba-Eski
 Bulrot 135

bunčuk 61
 Burebista 22
 Burgas 258, II. 23, 88, 112, 113, 165
 Burgaský záliv 9, 27, 56, 64, 73, II. 88, 90, 267, 269
 Burmov Theod. Stojanov II. 74, 75
 Bury J. B. 17, 33, 53, 87
 Bystrice 20, 105
 Byzanc (= říše byz.) 67, 68, 82, 104, 118, 189, 202, 207, 208, 216, 222, 227, 229, 296
 Byzantinci 57, 153, 208, 213, 219
 Byzantion viz Cařihrad
 Caesar G. J. 22
 caesar (titul) 64
 Cakar 61
 Cakarovci 79
 Cambiak Grigorij 13, 236, 240, 244, 252
 Cankov Dragan II. 37
 Cankov, politik, II. 54, 65, 74, 75—78, 81—83, 104, 107—110, 112, 143
 Cankovci, polit. skupina, II. 105, 106, 116, 146, 162
 Carevec, hrad trnovský, 150, 174, 175, 240
 Caribrod II. 93, 103, 113
 Cařihrad (Byzantion, Konstantinopolis, Nový Řím) 8, 24, 29, 32, 40—42, 55, 56, 58, 64, 65, 67, 68, 72—75, 80, 81, 85, 86, 89, 93—95, 102—104, 108, 151, 152, 155, II. 22, 43, 81, 84, 88, 160, 167, 180; byz. církev 202, 226, 271, 284; latinské císařství 167; Bulhaři v C. II. 27, 43, 94, 110; Poláci v C. II. 37; město 91, 115, 116—118, 123, 126, 130, 138—142, 146, 149, 156, 158, 160, 161, 165, 168—170, 173, 196, 198, 199, 203, 206, 208, 218, 220, 222, 223, 225, 230, 242, 243, 250—252, 254, 255, 260, 264, 279, 279, 286, 295, 296, II. 10, 13, 32, 33, 36, 38, 39, 41, 42, 50, 54, 57, 58, 59, 63, 78, 88, 94, 99, 100, 104, 112, 114, 125, 135, 140, 158, 159, 161, 175; Zlatý roh 42, 104, 290
 Cařihrad = říše II. 82, 90, 128, 155, 159, 164, 166, 170, 181, 192, 201—204, 233, 243, 278, 288, II. 8—12, 25, 30, 75, 115, 126, 134, 149, 151, 158, 161; = patriarchát 30, 86, 134, 141, 186, 235, 243, 291; arménský patriarcha II. 94; konference velmocí II. 55, 59, 101
 Cedulinus Petr 274
 cechy (esnafy, rufety) 269, II. 164
 Celgu 141
 Ceperany II. 23
 Cer 195
 Cerkovna II. 57
 Certev II. 54, 62
 Cesarini Julian 251
 cesty 9—10, 22, 179, 270
 Cetin 120
 Cibrica 60
 cikáni 258; bulharští II. 89, 163; makedonští II. 121; rumelští
 Cimisches viz Jan Cimisches
 Cincari viz Aromuni II. 89
 Clair St. II. 60
 Claudius II., císař ř., 28
 Clement G. II. 71
 cohortes auxiliares 24
 Cok 75
 comitatus 80
 comites 80
 Cončev II. 148
 Conev II. 171
 de Courtenay Petr 164—166
 Crassus viz Krassus
 Creusot II. 168
 Cuchlev 17, 33, 106, 147
 Cvijič II. 141
 cyklus indikční 28
 Czartoryski Adam II. 37
 Čaka 208, 210, 213
 Čalma 229
 čaltikčiji 265
 Čalykavacký pr. viz Veregavský průsmyk
 Čarmol 248
 čarodejnice 225
 Časlav, vnuk Strojimirův 109
 Čataldža II. 178
 Čechlarov, bulh. hist., II. 52
 Čechové 12, 21, 132; v Bulharsku II. 94, 95; v Rumelii II. 84
 Čechy 275, 289, II. 16
 Čepino 195, 196, 221, 264, 273, 286, II. 85
 čerachovi (zedničtí mistři) 265
 Čerepiš II. 51

Čerkasskij Vlad. Alex. II. 62
 Čerkesové II. 45, 62, 88
 Černá Hora 6, II. 54, 56, 136, 137, 160, 177, 180, 181
 Černík 135
 Černohorci II. 48, 56, 58, 60
 Černopejev II. 173, 175
 Česmenská zátoka 296
 češmendžiji viz vodaři
 Čeští bratři 113, 275
 čiflik II. 89, 122, 123, 174, 89
 Čilev II. 28
 Čiporovce 178, 215, 269, 287
 Čiporovci (Čiporovčané) 274, 287
 Čirmen viz Črnomen
 Čirpán II. 87, 145
 čitaliště II. 43
 Čjavdar 294
 Čoban-Asmak 75
 Čomakov Stefan II. 39, 41, 63
 čorbadžijové II. 32, 40, 48, 50, 73, 91, 124
 Čorlu (Trurulon) 73, 169, 229
 Črnomen (Čirmen) 217, 231
 Črven 175, 186, 267, 271
 Čupria (Ravno) 149
 čtveroevangelium 224
 Dabog (Dažbog?) 51
 dagli viz krdžali
 Dafnomilos viz Eustathios Dafnomilos
 Dagorov II. 86
 dahijové viz janičari srbští
 Dakia 23, 27, 29, 30, 32, 36, 37, 38, 43, 44, 46, 47, 143; Slované dáčtí 42; „dácký“ stát 296
 Dákové 20, 46, 47
 Dalmácie 29, 31, 39, 41—43, 71, 120, 143, 149, 157, 192, 282
 Dalmatia (prov. římská) 23
 Dalmatinci 185
 Damian, patriarcha bulh. 100, 118
 Damian Dalassenos, strateg skopký, 139
 Dan, bratr Jana Mirčy, 238
 Dan II., vévoda valašský, 249, 250
 Danev Stojan, dr., advokát a politik bulh., II. 143, 145, 146, 148, 149, 152, 155, 162
 daň z krve 259, 260
 daně 26, 28, 184, 185, 263, II. 145
 daně nájemci viz mutassilové
 Daničič 221
 Daniel, biskup a hist. srbský, 211, 217, 231
 Dardania 28
 Dardanové 20, 22
 Daria 28
 Darkos II. 88
 Darmstadt II. 81
 Dassaretové 20
 David Arianita, katepan bulh., 134
 David Nikolovec 116, 118, 119, 121
 Davidov II. 74
 Dažbog 51
 Debra II. 40, 44, 59, 121, 134; debrský klášter II. 130
 Decebalus 23
 Decius 27
 Děčany 244
 dědře, biskup bogomilů, 145
 Dedeagač 25, II. 180, 183, 184
 Dejan 228
 dějepisectví 12—17
 Delčev Goce II. 139, 146, 150
 Deljan 121, 136, 137, 139
 Demetrice 149
 Demetrios svatý 42, 57, 149, 150, 161
 Demetrios Chomatianos, arcibiskup ochridský, 170
 Demetrios, kníže epirský, 192, 193
 Demetrius, dědic Jindřicha solunského, 161
 Demir-Kapu viz Vratnik
 demokrati, demokratická strana, viz Bulharsko politické strany
 Denis A. 16
 Deodat Petr 285
 derbendžiji 264
 Dermenderé II. 98
 Derschavin II. 142
 desátek (beglik) II. 31, 132, 145
 Desislava, gozpožda, 187
 Desislava Maria 227
 despot (titul) 181
 Develt 73, 75, 78, 85
 Děvina (Kyztepe) 206
 Děvol 139
 Děvolsko 125
 Devna viz Marcianopolis
 diadochové 21
 Diampolis viz Jambol
 Diarbeker II. 48
 Dibič II. 22, 23
 Diceng 75
 diecese (okrsky) 28

Diehl 33
 dimina (κατινιόν) 184
 Dimitr, malíř, II. 44
 Dimitr Hadži II. 98
 Dimitrij, patriarcha bulh., 100
 Dimitrij viz Myces
 Dimitrijevič Radko II. 106, 108, 144
 Dimitrov Christ z Dospeje II. 44
 Dimitrov, historik, 211, II. 96
 Dimitrov, vrah profesora Mihail-
 leanu, II. 148
 Dimotika 161, 167, 223, 229
 Dimov V. II. 171
 Dioklecian 28—30, 56
 Dionysij, arcib. trnovský, 284
 Dionysij, opat a spisov. bulh. 236
 direktori (Rumelie) II. 68
 Ditra 273
 Djakov II. 48
 djakové 181
 Djordjevič A. II. 119
 djulgeri (majstori) II. 44, 166, 171
 Dněpr 35, 36, 58, 71, 76, 77, 79, 118
 Dněstr 57, 58, 77, 296, 297
 Dobreta 40
 Dobromir Chrs (Χρόσης) viz Chrs
 Dobromír, velitel Beru, 122
 Dobromír z Mesembrie, pauli-
 kián, 140
 Dobrotič, despota, 228, 230, 233;
 syn Ivanko 238; země Dobroti-
 čova (Dobrudža) 239, 241, 243
 Dobrovský II. 17
 Dobrudža (viz Dobrotič) 8, 10, 40,
 53, 95, 133, 172, 173, 175, 200, 233,
 249, 251, 257, 267, 296, II. 13, 22,
 35, 56, 59, 61, 88, 167, 180, 182,
 183
 dobytčářství 177
 dogandžiji viz sokolníci
 Doganica 265
 Doganovo 265
 Dohoda II. 181, 183
 Doiran II. 27, II. 130
 Doks, syn Presjanův, 108
 dolování 27, 178
 domakin, domakinja 49
 Dominik, vyslanec papeže Inno-
 cence III., 157
 Domitian 23
 Dondukov-Korsakov Alex. II. 62
 64, 67
 Doroslava, dc. Jana Sracimira,
 m. Štěpána Tvrdko, 227

Dorostol viz Silistria
 Dorotej, biskup sofijský, II. 39
 Dorotej, biskup skopjský, II. 126,
 129
 Dorotej, patriarcha bulh., 211
 Dospej II. 44
 Dospevski Stanislav II. 44
 Drač (Dyrrhachium) 22, 38, 105,
 120, 123, 125, 132, 136, 137, 140
 až 142, 149, 167, 201; dračské
 t h e m a 56, 96
 Dragalevce 276
 Draganoff II. 176
 Dragaš viz Jan Dragaš
 dragoman 290
 Dragoman II. 103
 Dragomanský průsmyk 8
 Dragomir, kníže slov., 74, 80
 Dragomuž 125
 Dragoš, župan srb., 209
 Dragoš, otec 2. m. knížete Šišma-
 na, 227
 Dragota 193, 196
 Dragšan 122
 Dragutin viz Štěpán Dragutin 208
 Drandar II. 96
 Dráva 76
 Drážďany II. 67
 δραπτοι άνθρωποι 79, 80, 129
 Drim 7, 85; Bílý 6; Černý 6;
 Drina 6, 20, 23, 84, 195
 Drinopol (Uskudama, Adrianopo-
 lis) 10, 25, 69, 74, 104, 105, 117,
 123, 138, 141, 145, 151—154, 156,
 160, 161, 166, 167, 172, 193, 196,
 205, 209, 213, 216, 218, 220, 221,
 229, 231—233, 248, II. 10, 12, 22,
 23, 26, 57, 58, 88, 90, 179; růž-
 o v é s a d y 269; Dubrovčané
 v D. 270; mír — ský II. 23;
 vilajet drinopolský II.
 137, 147, 153
 Drinopol nad Drinem 135
 Drinopolsko II. 59, 148, 150, 155
 Drinov Mariu 15, 106, 126, 170;
 II. 64, 79, 93, 171
 Drman 207, 209
 Drster (Durostrum) 24, 29, 47, 109,
 116, 117, 135, 137, 140, 141, 175,
 205, 238, 239, 243, 249, 250; sídlo
 patriarchy 110; metropole 135,
 186; viz Silistria
 Δρουγουβίται viz Drugoviči

Drugoviči 44, 56, 114; biskupství
 86
 Drumenev Vasil viz metropolita
 Kliment
 Drusus 23
 Drygalski II. 87
 Dubrovčané 178, 179, 184, 194, 195,
 246, 269; v Bulharsku 270
 Dubrovník 219, 178, 242
 duchovenstvo 187
 duka (župan, kofalija) 181
 Dukas, kronikář, 252
 Dulo, kníž. rod, 61, 63, 65
 Duna-vilajet (dunajský vilajet)
 II. 46
 Dunaj 4, 11, 14, 20—24, 27, 28, 30,
 31, 34, 37, 38, 40—44, 47, 55, 58—60,
 63, 72, 74, 76, 96, 116, 117, 120,
 122, 133, 137—139, 141—143, 150
 až 153, 159, 162, 164, 172, 175, 176,
 191, 192, 198, 200, 214, 230, 238
 až 241, 249, 250, 254, 259, 279,
 282, 283, 287, 296; II. 13, 14, 17,
 23, 26, 45, 47, 49, 51, 56, 57, 77,
 111, 165; hrad na D. 78; paro-
 plavba 31, 77
 Dupnice 119, II. 26, 108, 178
 Durmitor 6
 Durostorum viz Drster a Silistra
 Dušan viz Štěpán Dušan
 Dyrrhachium viz Drač
 Džasimbaš (Τζασίμπασης), carský pro-
 tostrator, 206
 Džengis II. 10
 džeribaš 264
 džizja viz harač
 Džuneid, velitel nikopolský, 249
 Džunis II. 55
 Edhem paša, veliký vezír, II. 55
 ἐδνοζέλευσις II. 36
 edikt milánský 29
 Eduard VII., král angl., II. 158
 Egnatia via 22, 24
 Egypt 55, 260
 Ehrenroth Kazimír II. 76—79
 Elbassan 85, 167
 Elemag 125
 Elena (Eugenia), m. Asěna I., 187, 194
 Elena II. 34, 58, 170
 Eleonora, královna bulh., II. 114
 Ἑλληνας βουλευαφόρων, σαβόφωνοι,
 ἑλληνοβλαχοι, ἀλβανόφωνοι II. 15,
 128, 130

Eltimir 205, 207, 210, 211, 213
 Emerich 154, 157
 kap Eminé viz Emonske předhoří
 emljak II. 90, 123
 Emona 228
 Emonske předhoří (kap Eminé)
 225
 Engel Christ. 15
 Engelhardt II. 52, 176
 Enkona 210
 Enos 200
 Enravotes (Vojin, Βόϊνος) syn
 Omortagův, 80—82, 80, 108
 eparchie 29, 92
 Epancin, hist. ruský, II. 28
 eparchiální statut (1871) II. 42
 epikernij 181
 Epirus 31, 44, 109, 133, 135, 136,
 141, 158, 167, 178, 192, 193, 238,
 250, 266; despotát 202
 eraristé viz radikálové rumelští
 Erfurt (smlouvy) II. 13
 Erginie 74
 Erkesija 78
 Ermi, knížecí bulh. rod., 63
 Ertogrul 214
 esnafy viz cechy
 Eski Zagra viz Stara Zagora
 d'Esperay Franchet II. 184
 Esperich viz Ispersch
 Eudoxia, princezna bulh., II. 114
 Eufrosyna, m. Nogajova, 201, 206,
 210
 Eugenia (Elena), m. Asěna I., 194
 Eulogia 201, 202
 Eustathios, arcib. solunský, 145
 Eustathios Dafnomilos, velitel
 loďstva byz., 123
 Euthymij, patriarcha trnovský,
 13, 170, 235, 236, 240, 241, 243,
 244, 270
 Evropa 36, 40, 72, 103, 122, 137,
 191, 196, 229, 232, 242, 249, 257,
 267, 268, 275, 278, 279, 281, 287,
 295, II. 7, 17, 22, 30, 46, 63, 70,
 71, 84, 95, 101, 103, 109, 111, 115,
 137, 148, 151, 153, 157, 158, 160,
 176, 179, 182; knihtisk bulh. 275,
 o Bulharech II. 17, 53; = pan-
 ství turecké 296
 exarchisté II. 134, 135

Fait E. II. 142
 Fallmerayer 46
 Fanar (Fener) 290
 fanarioti 272, 290 sl. II. 38, 40
 Faros viz Hvar
 Feiz Kara II. 8, 10, 12
 Fener viz Fanar
 Ferdinand II., císař něm., 284
 Ferdinand, král bulh., II. 110—
 112, 114, 115, 118, II. 140, 143,
 144, 152, 155, 156, 157, 158; král
 II. 159, 161, 167, 179, 180, 181,
 182, 184
 Fermendžin 14, 277
 feudalismus 207
 Filip II., král makedonský, 21, 95
 Filip logofet 219
 Filipi 86, 193
 Filipopolis viz Plovdiv
 Filippikos, císař byz., 65
 Filov 106, 190
 Filov, major, II. 99
 Finlay 17
 Firmilian II. 135, 146, 155
 florentský koncil 250
 Florinskij 147, 231
 Fokas, císař byz., 41
 Fokas Bardas viz Bardas
 Fokas Leo, vojvůdce byz. 917, 102
 Forman St. II. 176
 Formosus 89
 Fotinov Konst. II. 27
 Fotios 85, 86, 88, 90, 95, 106
 Francie 145, 242, 296, II. 7, 10, 11,
 13, 22, 35, 62, 93, 104, 124, 151,
 160, 161, 169
 Francouzi II. 184; v Bulharsku
 II. 94; v službách tureckých
 280; v Rumelii II. 84, 92
 Frankové 72, 76, 85, 91, 183; caři-
 hradští 166
 franská říše 76, 84, 92
 franští králové 103
 František Josef I., II. 54
 františkáni 173, 274
 Fridrich Barbarosa 152, 153
 Fružin (Vladislav) 227, 241, 248
 Frygové 18
 Fuad paša II. 45
 fun (vražda, φόνος) 182
 Gabriel Lěsnovský 145
 Gabriel Radomir, car bulh. 121;
 124

Gabriel, syn Borise I., 108
 Gabriel, syn Presjanův, 108
 Gabriel, arcib. ochridský, 271, 286
 Gabrovo 9, 172, 269, II. 12, 21, 25,
 51, 93, 170
 Gaganzi 172, 297
 Gahan Mac II. 54, 71
 Galatové 21
 Galik 44
 Gallie 26
 Gallipolis viz Kallipolis
 Garašanin II. 47
 Gardner 211
 Garvanov II. 157
 Gavril paša viz Krstović
 Gavrov II. 43
 Gejza 122
 Gelzer H. 17, 70, 126, 147
 Genadiev II. 152, 162
 Gennadios 271
 Georgiev Jordan P. II. 52
 Georgiev M., malíř, II. 171
 Georgios Monachos, letopisec by-
 zant., 14, 87, 121
 Georgov Iv. A. II. 52
 Gepidové 27, 32, 38, 39, 41, 46
 Gerajovci 281, II. 10
 Gerland 170
 Germáni 32, 36, 37, 47, 51
 Germanos, patriarcha, 168
 Gešov 54, II. 63, 65, 108, 159, 162
 Getové 20, 53
 Gfrörer 147
 Gheorghieff 126
 Gibbon E. 17, 252
 Giers II. 99
 Giorgi II. 151
 Gjopsa 205, 213
 Gjorgjić Pavel 282, 284
 Gjumurdžina viz Mosynopolis
 Gjurdži Osman II. 11
 Gjurgjevo 249, II. 14, 49, 51
 Gladston II. 54, 71, 98
 Glavas Michal 205
 Glavinica 135
 globari (globniki) 181
 globniki (globari) 181
 globy 182
 gnostikové — cismus 111—112
 Gojnik 92
 Goleniščev-Kutuzov II. 118
 Goljema-Kamčija viz Tič
 Golo Brdo 85
 Golubec 240

Golubinskij 15, 100
 Goluchovski II. 149
 Gorazd 94
 gospodin 36
 Gostun 63
 Gotové 27, 28, 31, 37, 46
 — vých. 30
 — záp. 30
 Gračanica 272
 Gramské poh. 85
 Gregoras Nikeforos, kronikář by-
 zant., 231
 grekomani II. 128
 Grekov II. 63, 65, 74, 76, 80, 81,
 107, 109, 143, 145
 Greveno II. 175
 Grigorij, mnich a bulh. překlada-
 tel, 98
 Grigorij, patriarcha bulh., 100
 Grigorij, metropolita trnovský,
 II. 40
 Grigorij VI., patriarcha cařihr.,
 II. 40, 41
 Grigorij Sinaita, šřitel besychas-
 mu, 224—226, 235
 Grigorovič 15, II. 51
 groše 185
 Grot 87, 147
 Grozev II. 93
 Grujev, major, II. 106
 Grujev, rumelský direktor, II. 84
 Grujev Damian II. 139, 150, 157
 gubernie 64
 Gudev Petr II. 156, 162
 Gůldenpenning, hist. něm., 33
 gůlhanský hattišerif viz hattišerif
 Gumnik (Bisiljevo) 229
 Gurko II. 57—59, 67, 88
 Gušanc Ali II. 8
 Haag II. 159, 167
 Hadrian II., papež, 89, 91
 Hadrianus, cís. řím., 24, 25
 Hadži-Kalčov II. 109
 Haemus viz Balkán pohoří
 Hainkójské sedlo 153, II. 58
 hajduci (kleftové) 293 sl., II. 30,
 47, 55, 157
 Haki paša II. 9, 11
 Haliakmon viz Bystrice
 Halič II. 106
 Hamartolos 237
 Hammer-Purgstall 211, 277

harač (džizja) 259, 263—266, 281,
 288, II. 30, 35
 Harmanli 75, II. 94, 99
 Harten hr. viz Alexander Bat-
 tenb.
 Hartmann L. 33
 Hasan paša II. 11, 50
 hattihumajun II. 35, 55
 hattišerif gůlhanský II. 26, 30, 32,
 35, 55, 125
 Hauck Moric, hr., II. 67
 hedvábnictví 266, 269, II. 31
 Heisenberg 14
 Helena, m. Asěna I., viz Elena
 Helena, dcera Asěna II., 166, 168,
 169
 Helena, m. Štěpána Dušana 220,
 227
 Helena, m. Theodora II. Laska-
 rise, 194
 Helena, matka Uroše II. 208
 Hellas 56, 122, 132, 133, 138, II.
 21, 22
 Hellespont 193
 Heraklios I., císař byz., 41, 42, 58
 Hercegovina 102, 136, II. 48, 54 až
 56, 131, 159, 160
 Hergenröther 106
 Herodot 18, 20
 Hertzberg Z. 17
 Herulové 32, 46
 hesychasmus 224, 226
 hetéria (zavěra) II. 20
 hetéristé II. 21
 Hilferding 15
 Hilmi Husejn paša II. 149
 Hirsch, byzantolog, 87
 Hirsch baron II. 50, 81, 92, 93
 Hitov Panajot II. 47, 48, 55, 58
 hlaholice 90, 98, 121
 Hollandané II. 131
 Homér II. 15, 19
 honitba (zaběla) 178
 Honorius 31
 Hopf 17, 170, 211
 hornictví 130, 246, 269, 274; viz
 i Sasové.
 Horvat Jan viz Jan Horvát
 hosté 179
 hrad viz kula
 hraničáři 29
 hrink 59
 hrncřství II. 31
 Hruševskij 127

Huber A. 17, 231, 232
 Huca Jiří viz Venelin
 Hugo Viktor II. 54
 Huhn A. v. II. 119
 Hungerbühler II. 119
 Hunové 30—32, 34, 36—39, 46, 58, 60, 137
 Huňad Jan 137, 250
 Hurmuzaki 14, 151, 170
 Husejn paša II. 10, 12
 Hvar (Faros) 22
 Hyakinth 235
 Hýbl Fr. 87, 211

Chairijé II. 30
 Chakanov II. 87
 Chalandon 147
 Chalkidický poloostrov 44
 Chalkidike II. 121
 Chalkondyles 252
 chan (karavanseraje) 267
 Chariton mnich viz Chrelja
 chas (zboží korunní) 256, 261—263
 Chaskov II. 8
 Chaskoj 167, 262, II. 58
 Chatzon 57
 Chazaři 58, 71, 90, 96
 chersonská gubernie II. 14
 chilandaracký klášter II. 17
 Chileva Nedela II. 99
 Chilkov II. 80
 Chimaira 135
 Chios 249
 Chitrovo II. 78—80
 Chltev (Benkovski Jiří) II. 49, 50
 Chmelnický 285, 286
 Choiosfaktes Lev 96
 Chorason 214
 Chorvati 42, 71, 91, 92, 104, 125, 128, II. 94
 Chorvatsko 92, 143, 229, 282
 chory 181
 Chosru 41
 Choublier II. 142
 Chotin 296
 Chrabr 53, 99, 100
 Chram 143
 Chrelja (Chariton) 221, 244
 -ovo křeslo 189
 Christo II. 44
 Christov Kiril II. 170
 Chrs (Dobromír) 155, 156, 158; je-
 ho území 162, 221
 Chryselios (Χρύσιος) 121, 123

Ibar 6
 Iber 20, 84
 iberští mniši 144
 Ibrahim ibn Jakub 130, 131
 Ibraíl II. 9
 Idžik 264
 Ignatěv II. 40—42, 59, 67, 146
 Ignatij 203
 Ichčiev 14, 252, 277, 297, II. 27
 Ichtiman 230, 248
 Ichtimanské hory 8
 Ikonium viz Konie
 ikonický sultanát 203, 214
 Ikonomov Todor II. 63—65, 76, 81, 82
 Ilarion z Eleny II., 36—38, 41, 42
 Ilarion, biskup lovečský, II. 41
 Ilarion, biskup moglenský, 146, 236
 Ilarion, metrop. trnovský, II. 23
 Iljica 124
 Iljinskij 14, 147, 189
 Illyrie 22, 38
 Illyrikum 29, 30, 31
 Illyrové 18—20, 24, 27, 32, 34, 133
 imam 260
 imennik 62, 70
 imunity 184—185
 indikce 28
 Indža II. 8
 Innocenc III., papež, 151, 157, 163, 185
 — IV., papež, 192
 Ioannikij 222
 Ipek II. 48
 Ipsala (Kypsala) 154
 iradé II. 140
 Irán 112
 Irena, císařovna byz., 68
 Irena, m. Asěna II., 169, 187, 193, 194
 Irena, m. Jana Asěna III., 205
 Irena z Larisy, m. cara Gabriela Radomira 121, 124
 Irena, m. Konstantina Asěna, 194, 197, 198, 200, 201
 Irena, chot Telerigova, 68
 Irnik 63
 Isák I., Komnenos, císař byz., 126
 — II. Angelos 149, 150—153, 154, 157, 158
 Isák, sevastokrator, 155

Isaurové 32
 Isidor, arcibiskup sevillský, 42
 Isker (Oescus) 7—9, 20, 29, 47, 60, 71, 152, 198
 islam 273
 Isperich (Asparuch, Esperich) 58
 až 60, 64, 78, 131, 172
 ispolica II. 122
 ispoličar II. 122, 125
 Istrie 22
 Istros viz Dunaj
 Išskov 277, 297, II. 142, 171
 Itálie 6, 23, 26, 32, 85, 137, 140, 142, 145, 271, II. 124; II. 62, 112, 160
 Itálové 173, 185, 280; v úřadech 280
 Ivac 125
 Ivajlo (Brdokva, Lachanas, Kordo-
 Kubas, Βορδοκώβας) 186, 204—206, 244
 Ivan 216, 218
 Ivančov II. 108, 145, 148
 Ivanko (Alexios), boljar, 155, 156
 Ivanko, syn Dobrotičův, pán Var-
 ny, 238, 239
 Ivanov Dimitr viz Pelin Elin
 Ivanov J., historik, 127, 147, 277, II. 19, 51, 141, 171
 Ivanov St., malíř, II. 171
 Izvolskij II. 161
 Izvor 219
 Izvul 82

Jagič 106, 297
 Jahja antiošský 122, 126
 Jakovlev 15
 Jakub, syn Borise I., 108
 Jakub, bratr Bajazida I., 255
 Jakub Svetislav, car bulh., 194, 199—203, 207, 211, 213, 214 sl., 217
 Jakubovo evangelium 110
 Jakyzla 73
 Jalomica 230, 242
 Jambol (Diampolis) 152, 175, 216, 218, 219, 248, 258, 267, II. 20, 22, 23, 37, 92, 113
 Jan Alexander, cár bulh., 188, 219—223, 225—228, 231, 237
 Jan Asěn II., car bulharský, 162 až 175, 178, 183, 185, 186, 188, 189, 191—194, 196, 197, 200, 224, 226, 294

Jan Asěn III., car bulharský, 194, 204—208
 Jan I. Cimisches, císař byz., 115, 117—119, 168, 231
 — II. Komnen 142, 143
 — III. Vataces, císař nikajský, 166, 169, 170, 192—196, 222
 — IV. Laskaris, císař nikajský, 194, 198, 220
 — V. Palaiologos, 220—223, 228 až 230, 235
 — VI. Kantakuzenos, 220—223
 — VII. Palaiologos, 250
 Jan Angelos, kníže thesalský, 207
 Jan Šišman, car bulh., 223, 227, 233—238, 240, 244, 245, 294
 Jan de Brienne viz Brienne
 Jan z Damašku 98
 Jan z Debry 144
 Jan Dragaš 228, 234
 Jan Efeský 40
 Jan Exarch 97, 98, 103
 Jan Grammatikos 95
 Jan Horvát 239
 Jan Kalojan, car bulh., 152, 155 až 160, 162, 164, 165, 167, 168, 172, 185, 194, II. 37
 Jan Kedrenos 126
 Jan Kinnamos 147
 Jan Malala 121
 Jan Mirča 239, 241—243, 248—250
 Jan Rylský 111, 145, 149, 154, 186, 236, 272
 Jan Scholastikos 101
 Jan Skylitzes 126
 Jan Sracimir 227, 234
 Jan, syn Symeonův, 108
 Jan Štěpán (Ludvík), cár bulh., 219, 220, 227
 Jan Vladislav, car bulh., 121, 124, 125
 Jan Vladislav, vév. rumunský, 229, 230, 235, 238
 Jan Zlatoústý 98, 230
 Jan, patriarcha bulh., 125, 134
 Jan, posel bulh. do Říma, 89
 Jan, kněz a překladatel, 144
 janičari 233, 260, 280, 290, II. 7—9, 11, 13, 22; srbští II. 9, 10
 Janina 135, 273
 Janko, český filolog, 54
 Janko, župan srědecký, 237

Jankulov II. 63, 65
 Janov 178
 Janované 179, 201, 215, 223, 234, 246, 269
 Jantra 8, 150, 174, 258, 264
 Jasen (A s ě n), cář, písně o něm, 244, 294
 Jasové (Osetinci) 218
 jasský mír II. 14
 Jastrebov V. N. 17
 Jasy 297
 Jeltepe 7
 Jenidže viz Vardar
 Jeremija 243
 Jermi 61
 Jerna 276
 Jeronym z Ascoli (papež Mikuláš IV.) 203
 Jerusalem 153, II. 41, 81
 Jesaja 110
 jesuiti 284
 Jezerci 44, 83
 Jezevo 86
 Jihoslované (v ruských službách) II. 62
 Jindřich, císař latinský, 161, 163 až 165
 Jireček K. 14—17, 32, 33, 54, 70, 147, 170, 190, 211, 231, 232, 252, 277, 186, 297, II. 28, 52, 71, 78, 79, 96, 119, 132, 156
 Jiří, arcib. bulh., 100
 Jiří Akropolites, kronikář byz., 170
 Jiří (Balšić), vládce zetský, 234
 Jiří Branković, vládce srbský, 250
 Jiří Maniak, vojevůdce, 137
 Jiří Nový (svatý) 273
 Jiří Stojko Mamarčev viz Mamarčev
 Jiří Sursubul, rádce cara Petra, 104
 Jiří Taronita, velitel solunský, 123
 Jiří Terterij, cář bulh., 194, 205 až 211, 216, 217
 Jiří Vojtěch, boljar, 139
 Joakim, patriarcha bulh., 168, 169 — III. 208, 209, 211
 Joakim, patriarcha cařihradský, II. 38, 39
 Joakim Hadži z Kičeva II. 21
 Joakim Osozovský, svatý, 145
 Joanikij II., patriarcha trnovský, 235
 Joasaf 236
 Jocov II. 38
 Jolanta 164
 Jonin A. S. II. 82
 Jonquier 277, II. 71, 170
 Jordan Hadži, zrádce spiknutí Mamarčevova, II. 23
 Jorga N. 17, 231, 277
 Josef II., císař něm., 289, 296, 297
 Josef, arcib. bulh., 90, 100
 — exarcha bulh., II. 63, 78, 118
 Julie, matka kn. Alexandra Bat-tenberského, II. 67
 Jullien 33
 Jumrukčal 7
 Jung 33
 Justin I. 37
 — II. 40
 Justinian I. 38, 57, 101, 135, 202 — II. 64
 Justiniana Prima viz Skopje
 Juzuci Konjari 258, 269
 Juzuv II. 24
 Kacarov 32, 70, 87, 252
 Kadi — kōj (Mundraga?) 78
 Kadlec 54, 190, 231
 Kafi-dere viz Skafis
 kaikčiani 265
 kairvan-ský kalif 104
 Kajadžik II. 58
 Kajandor II. 101
 Kajdan 192
 Καλαὶ δρυὲς viz Krásné duby
 Kalama 120
 Kaliakra 228
 kalif 260
 Kaliman I. Asen, cář bulh., 192—195
 Kaliman II., car bulh., 165, 194, 196
 Kalinka 32
 Kallatis 20
 Kállay II. 62
 Kallinikos II. 20
 Kallipolis (Gallipolis) 168, 223
 Kallistos, patriarcha cařihr., 226, 227, 231, 235
 Kalofer II. 26, 48, 59, 84
 Kalojan viz Jan Kalojan
 Kalojan, sevastokrator, 189
 Kalojan, vnuk Štěpána Prvověnčaného, 197

Kalokyros 115, 116
 Kalopathakis 32
 Kalužniacki 170, 252
 Kamčija 8
 Kamenskij II. 13, 14
 Kančov 194
 kanchan 79, 121
 Kanitz II. 51
 kapitulace II. 169
 Kara-dag 8
 Karadža Štěpán II. 47
 Karadžordě II. 13
 Karakalla 25
 Karamanie II. 11
 Karásek II. 142
 Karastojanovič Nikola II. 27
 Karatheodori Štěpán r. 1859 II. 36
 karavanseraje viz chan
 Karavelov Ljuben II. 47, 48, 64, 65
 Karavelov Petko II. 65, 75—79, 82, 83, 86, 87, 99, 105, 107—110, 112, 114, 143, 145, 148, 157, 167
 Karbona (Balčik) 175, 228
 Kardam 69, 72
 Karel z Anjou, král neapol., 201, 202
 Karel VI., císař něm., 288
 Karel Neapolský, protikandidát Sigmunda, 239
 Karel Robert, král uher., 220
 Karel Veliký, císař franský, 71, 72
 Kargona 264
 Karlman 85
 Karlovice 279
 Karlovo 217, II. 12, 26, 31, 48, 59
 Karnobad (Markelly) 9, 66, 258, 281, II. 12
 Karolev, min. školství, II. 83
 Karpaty 18, 20, 35, 39, 71, 77, 95, 192, 278
 Kassel II. 67
 kastrofilak viz katapan
 Kataláni 213
 Katalonci II. 131
 Katasyrty 102
 katapan (kastrofilak) 134, 181
 Kateřina II., carevna ruská, 279, 296, II. 15
 Kateřina, m. Isáka Komnena, 121, 125
 kathari 146
 Katkov II. 76
 katuna 176
 Kaulbars Alex. II. 80, 82
 Kaulbars Mik. II. 82, 108, 109
 Kantakuzen II. 101
 Kantakuzenos viz Jan VI. Kanta-
 kuzenos
 Kantakuzen Jan, kronikář byz., 231, 252
 Kantakuzen Michal, kníže, min. vojenství v B., II. 83
 Kavagaš II. 183
 Kavakli II. 90, 94
 Kavala II. 59, 121, 182
 Kavkaz 57
 Kazanlyk 8, 9, 21, 269, II. 26, 58, 59
 kazjoni viz radikálové rumelští kazy II. 64
 Křnčov Vas. II. 121, 141
 Kedrenos, kronikář, 124, 147
 kefalija 182
 Kefallonia 56
 Kegen 137
 Kekaumenos 147
 Kekez-tepe 85
 kellie 273, 292
 Keltové 21, 35
 Keraca 187, 227
 kēsar (καῖσαρ) 181
 Kesjakov II. 63
 Khevenhiller 288
 Kiamil II. 104
 Kilifarev 225, 235
 Kilikia 64, 115
 Kinamon 81, 82
 Kiprian 236
 kipurije (vrby, perivoly) 177
 Kirčevo II. 175
 Kišiněv II. 24, 58, 65
 Kitančov Trajko II. 139
 kithara 53
 Kitovraz 110
 Klaeber H. II. 96
 kláštery 186
 Klaudius 23
 kleťové viz hajduci
 Ključ 124
 Klementina Orleánská II. 110
 Kliment VIII., papež, 274, 282, 284
 Kliment, biskup, 92, 94, 101, 131

- Kliment, Drumenev Vasil, II.
107, 108, 113, 116, 118
Kliment, biskup velický, 98
Kliment, biskup vranický, II. 76
Kling 252
Klisura II. 50
Klokotnice (Semedže) 167, 175,
183
Knapp 147
kniže (moc jeho) 50—51
Kobilič (Obilič) viz Miloš Kobilič
239
Kocel 9
Kočani 135, 265, II. 175—176
Köhler 252
Köprili Mohamed 273, 286—289
kofalija (župan, duka) 181
Koch Ad. II. 96
koleda 52
koliba 49, 177, II. 12
κόλοβος 79 viz kolover
kolonové 26, 28
kolover (κόλοβος) 79
κόμης 79, 80
komiti II. 146, 147, 174
Komitopulové 116
Komnenové 143, 145, 150, 216
Konare II. 99
konarketin 79
Konia (Ikonium) II. 23, 258
Konjari viz Juzuci
konskitat 182
Konstanca 156, 175
Konstans II., císař byz., 57
Konstantia 75
Konstantin Bodin (Petr) 121, 139
Konstantin Vel., císař řím., 19,
28—30, 56
Konstantin IV., císař byz., 58
Konstantin V. Kopronymos, císař
byz., 65, 67, 68, 70, 101, 111, 133
— VI. 69
— VII. Porfyrogenetos 44, 53,
69, 79, 87, 102, 108 115
— VIII. 115
— IX. 137
— X. Dukas 138, 139
— XI. 252
Konstantin Asen, cář bulh., 194,
197—201, 203, 204, 210, 213, 216;
obraz jeho 189
Konstantin, despot srbský, 217,
227, 228, 234, 239, 241, 242, 244
Konstantin, syn Jana Svazimira,
227, 242, 248, 267
Konstantin, bratr Michala VIII.,
207
Konstantin Arianita, vojevůdce
byz., 137
Konstantin, biskup a spis. bulh.,
98
Konstantin (Cyril), věrosvěst, 90,
91, 94, 131
Konstantin Diogenes, vojev. byz.,
126
Konstantin Filosof, spisovatel
bulh., 244
Konstantin, pop, II. 28
Konstantin, velitel Plovdiva, 154
Konstantin, vnuk Kateřiny II.,
296
Konstantin, biskup iracký, II.
113
Kostantinopolis viz Cařihrad
Konstantinov A., spisovatel, II.
170
Konstantinova Banja viz Velbužd
konstitucia II. 66
konsulové 284
kopan (κοπανος) 79
Kopitar II. 17
Koprivštica 264, II. 12, 26, 30, 31,
47, 49, 54
Kopsis 217
Korčovski Hadži Joakim, buditel
bulh., II. 130
Kordokubas viz Ivajlo
Kordyles 82
Korfu 135, 201
Korkyra 22
kormčaja kniha 101
Kormisoš 63, 65, 66
korutanští velmoži 92
Korvin Matěj 254
Korěn II. 59
Kosmidion 104
Kosovo pole 20, 135, 139, 239, 287,
— II. 58
Kosovsko II. 131; vijalet II. 149
Kostenca 244
Kostur 85, 119, 125, 135, 139, 198,
261, 273, II. 44, 59
košarština 184
Kotel 206, 264, 281, II. 12, 19, 20,
21, 26, 31, 33
Kotelsko II. 23
Kotik 15

- Kotys 23
kouzelnice 225
kouzelnici (vlšvi) 52
kouzelnictví 225
Kovačević 190
Kozil 135
Kozjak 228
Kozluděj II. 51
Kozma 110, 111, 114, 126
koželužství 266
Kračunov K. II. 119
Kragujevac II. 25—27
Krajkov Jakub 275
Krajova 288
Kramras 123, 125
Kramerius II. 22
Krásné duby 119
Krassus 23
Kratovo 137, 145, 178, 215, 228, 262,
269, 271, 273, II. 130, 151
krđžalijové (dagli, hajduci) II.
8—12, 14, 19, 85, 104
Kréta 115, 285, II. 41, 140
Kričim 195, 221
Krimin II. 44
Krinitas 95
Kritobulos 252
Kriva Palanka II. 151, 177, 178
Križanić Jiří 295
Krnská země 205
Krobyzové 20
Kroja 133, 154
kroniky 237
Krsjakov Iskro II. 84
Krstjovič Gavril II. 39—41, 83, 99
Krum 72—74, 76, 77, 79—81, 87,
101, 108, 134, 166
Krumbacher K. 13, 16, 17
Kruševo II. 147, 150
Krušné hory sedmihradské 27
Krüdener II. 57
Krylov Vladimír Vas. II. 79
Krym 64, 178, 259, 281, 296; Bul-
haři na K. II. 45; tatarští vystě-
hovalci II. 45; válka II. 34, 37
křestanství 29, 81, 86
křižáci 158
Ktenia 216, 219, II. 55
Kubi 61
Kubiovci 79
Kucovalasi viz Aromuni
Kučevo 200
Kučuk Kajnardži 296
Kudelin 207, 209
kümürdziji viz uhlíři
küprüldžiji 265
kütük 261
knezové 215
knihtisk 275
Kujažev II. 106
Kukuš II. 37
kula (hrad) 262
Kuloveč II. 22
Kumáni 137, 140—142, 150, 152,
153, 157, 159, 160, 164, 165, 167,
170, 172, 191, 192, 195, 196, 232
Kumanovo (Žegligovo) 228
kumerky 184
Kunev T. II. 170
Kunovica 250
Kurig 61
Kurt viz Kuvrat
kurudziji 264
Kutriguri 57, 58
Kutrules Jiří, despot, 213
Kutuzov II. 14
Kuvrat (Kurt) 58, 63, 81
Kvedlinburg 119
Kybrizli Mehmed II. 38
Kyjev II. 43
Kypilov II. 21
Kypr 115, II. 41
Kypsala viz Ipsala
Kyril, princ přeslavský, II. 114
Kyril Bosota 225, 226
Kyril, arcib. trnovský, 286
Kyril, patriarcha cařihr., II. 36,
38
kyrilice 98, 121
Kyrkilisa 261, II. 10
Kystendil (Ulpia Pantalia, Vel-
bužd) 25, 27, 40, 41, 46, 135, 228,
258, 261, 265, 267, 271, 276, II. 12,
48, 88, 103, 178, viz Velbužd
Kystendilsko 265, 287, II. 141
Kyz-tepe (Děvina) 206
Kyzyl Agač II. 94
Labe, ř. na Kosovu poli, 235
Ladislav IV., král uher., 202
Ladislav, vojvoda sedmihradský,
230
Lagos II. 59
Lachanas viz Ivajlo
Lakonia 44
Lamanskij 147
Lampsakos 168
Lamsdorf II. 149

- Langobardi 39
 Lardea 152
 Larissa 86, 120, 146
 Laskovac II. 102
 latifundie 26
 Latinové 149, 158—170, 192; so-
 lunští 164; císařství latinské
 158, 167, 191, 201, 220
 de Laubay Dick II. 71
 Lavrentij, igumen, II. 18
 Layard II. 63
 Lazar, král srbský, 227, 234, 238,
 239, 243
 Lazar, mnich athonský, 225, 226
 Lazaristé II. 133
 Lekas 140
 Lemnos 235
 léna 261, 280 sl., II. 8, 30, 88
 lenníci (v ř. tur.) 261—262
 Leonclavius viz Löwenklan
 Leonid 252
 Leontij, patriarcha bulh., 100, 103
 Leontios, vojevůdce byz., 64
 Leopold I. 278
 Lepanto 281
 Leskovec II. 30
 lesnictví 269
 Lešjanin II. 103
 letiště 177
 Létovník 237
 Lev III., císař byz., 30, 56, 57, 101
 — IV., — 68, 133
 — V., — 74
 — VI., — 95, 96, 102
 Lev, arcib. bulh., 135
 Lev Diakon 126
 Lev Grammatikos 87, 126
 Lev, kardinál, 159
 Lev, magister, 105
 Lev Choirosfaktes viz Choiros-
 faktes
 Levski Vasil Ivanov II. 48, 140
 Levunium 141
 Libiahov II. 139
 Lim 195
 Lindenberk II. 176
 Lingenthal Zachariae 147
 Lipljan 135
 Lipovskij 127
 Lipsko II. 32
 Livadia II. 68
 livady (sěnokosy) 177
 Ljapčev II. 160
 Lješ 26, 154
 Ljubeten 7
 Ljutovid 76
 Lohanov II. 116, 118
 Löwenklan (Leonclavius) 252
 logofet 181
 Loisingrova Joh. II. 115
 Lom 8, 60, 71, 198, II. 31, 103
 Loparev 211
 Loveč 152, 175, 186, 264, 271, 273,
 II. 13, 34, 40, 41, 48, 57, 94
 Loveta 285
 Lozengrad II. 178
 lozie (vinogrady) 177
 Lublaň (Aemona) 24
 Ludvík Badenský 287
 Ludvík Filip II. 110
 Ludvík Němec 85, 89
 Ludvík (Pobožný) 76
 Ludvík, král uherský, 229, 230,
 239
 Ludvík viz Jan Štěpán
 Lukjanov S. J. II. 65
 Lüle-Burgas 117, II. 59, 182
 Lvov II. 24, 107, 182
 Lyon (sněm círk.) 202
 Lysimachos, diadoch, 21
 „živé“ knihy 110
 Mačin (Vičina) 175
 Mačva 195, 208, 240, 250
 Madara 100
 madendžiji viz rudači
 Maďaři 5, 77, 82, 95, 96, 102, 105,
 109, 115, 117, 125, II. 21
 Maďarov II. 87
 Magdeburg 130
 magister 118
 Mahmud II., II. 13, 22, 25 sl.
 Mach II. 96
 Mach Rich. II. 142
 Maidové 20, 22
 majstori viz djulgeri
 Makariopolis II. 36
 Makedonci II. 130, 131, 138—140,
 147; v cizině II. 124
 Makedonie 9—11, 21, 22, 25, 26, 31,
 32, 40, 43—47, 56, 73, 77, 83, 84,
 96, 102, 120, 123—125, 138, 141,
 144, 145, 153, 155, 156, 158, 160,
 166, 167, 172, 175, 186, 191, 195,
 199, 208, 214, 221, 228, 232, 237
 až 239, 258, 273, 294, II. 8, 15, 21,
 34, 37, 45, 55, 60, 61, 100, 102, 113,
 114, 147, 152, 153—159, 161, 167,

- 174, 176, 179—182; severní
 193, 196, 197, 199, 207, 214, 228,
 264, 271, II. 88; horní 162; po-
 březí 105; západní 119, 267;
 byzantská 218; srbská
 II. 183; círk. poměry II. 40
 až 42, 125—126, 134; islam II.
 125, 174; školy bulh. II. 26,
 43, 129, 130, 134, 136; nár. uvé-
 domění II. 27; desátky a
 berně II. 123, 146, 148, 149;
 vzpoury, revoluční vý-
 bory a vnitřní organi-
 sace II. 119, 127, 138—141, 146
 až 151, 153, 154, 158, 173, 174, 176;
 Bulhaři v Makedonii II. 120 až
 142; úmluvy bulh.-srbské II.
 155, 156; snahy Srbů II. 130 sl.;
 Slované v M. 132, 171; nár.
 poměry II. 120, sociální po-
 měry II. 121; selské poměry
 II. 122—124; literatura II.
 129; emigrace II. 124—125
 Makedonové 20
 Makedorumuni, Aromuni 46, II.
 121, 125; viz i Aromuni
 Makrolivada (Usundžova) 75, 85
 Makušev 15, 231, 277, 297
 Malé Valašsko viz Valašsko
 Malinov Alex. II. 157, 162
 malíři (ikonopisci) 237; (zogra-
 fové) II. 44
 malířství 189
 Malomir 80, 82—84, 108
 Mamantos 79
 Mamarčov Jiří Stojko II. 23
 Manaf Kara II. 8
 Manasses 224, 237
 Manastra 161
 Mangalia 175, II. 61
 Manjakos 133
 manichaei 145, 146
 mansiones 24
 Manuel I. 142, 143, 146, 148, 149, 152
 Manuel II. Palaiologos 234
 Manuel, arcib. drinopolský, 74,
 81
 Manuel, bratr Theodora Angela,
 166, 167
 Manuel Filos, básník byz., 211
 Manuel Ivac, komorník Michala
 IV., 136, 137
 Manuel Kamyces, vojev. byz. a
 synovec Alexia III., 156
 Mantzikertos 139
 Marcellinus 37
 Marcianopolis viz Devna
 Margaritis Apostolo II. 133
 Margus město 31
 Margus viz Morava ř.
 Marice 7—10, 20, 75, 141, 167, 170,
 173, 193, 194, 213, 232, 234, 244,
 II. 57, 58, 85, 137 (časopis) II.
 63, 201
 Marie, carevna ruská, II. 67
 Marie, m. Andronika IV., 227, 228
 Marie, m. Asěna II., 165, 192, 194
 Marie, m. Borise I., 108
 Marie, m. Jana Vladislava, 121, 125
 Marie Kantakuzene, m. Konstan-
 tina Asěna, 194, 201—205
 Marie, m. Michala Asěna, 220, 227
 Marie, císařovna, m. Manuela I.,
 149
 Marie, m. Manuela epir., 194
 Marie, m. Murada I., 234
 Marie, m. turmarcha Nikefora
 z Bizye, 105
 Marie, m. Petra I., 105, 108
 Marie, m. Šišmanova, 187
 Marie, m. Terterijova, 205
 Marie Louisa Parmská II. 114
 Marie Pia sicilsko-bourbonská II.
 114
 Marie, dcera Asěna II., 166, 194
 Marinov Bogdan 287
 Marinov V. II. 171
 Marinus, jáhen, 89
 Marketa, král. solunská, 160
 Markelly viz Karnobad
 Marko, „král srbský“, „kralevič
 Marko“ 234, 239, 242, 244
 Marmaj 103, 104
 Marna II. 182
 Marquart 70
 Marsigli 297
 Martin 86, 89
 martolosi (armatolové) 264
 Maruše 76
 marxisté viz Bulharsko, politické
 strany
 Mary, sultánka, dcera Jiřího
 Brankoviče, 272
 massaliani 112
 Matěj, císař německý, 284
 Matković 277
 Matov Christo II. 150
 Matvejev II. 96

- Maurikios 40, 41, 53, 56
 Max Emanuel, vév. bavorský, 287
 Maxmillián, císař mexický, II. 78
 z Mečkova Jeník 250
 Medina 263
 medžlisy II. 30, 140
 Mehmed Ali II. 56, 57
 Mekka 262
 Meletios, metropolita skopjský, II. 135
 Melitej, metropolita sofijský, II. 80
 Melitene 66
 Melnik 145, 162, 193, 196, 221, 261, II. 139
 Menandros 53
 madendžiji 265
 Μερόπη 46
 Merope kraj. 221
 Mesembria 20, 55, 67, 74, 104, 172, 175, 179, 196, 199, 201, 206, 213, 216, 219, 229, 230, 251, II. 41, 135; (arcibiskup.) 92, II. 94
 Messapiové 18
 Mesta 7, 20, 22, 44, 120, 155, 258, II. 85, 121
 města 174
 Methoděj, mnich, 86
 Metoděj, arcibiskup, misionář moravský, 90, 91, 93, 94, 99, 101, 131
 — jeho žáci 97, 98
 metodisté (američtí) II. 37
 metropolie 186
 metropolita 30
 mežda (sinora, σύνογοι) 177
 Mičev II. 160
 Midhat paša II. 46, 54, 55
 Midhat II. 126
 Midhat Ali Haidar II. 52
 Migne 13
 Mihaileanu II. 148
 Michajlov A. II. 171
 Michajlovski II. 148
 Michajlovski Stojan II. 170
 Michajlovski Stojanov Ilarion II. 34
 Michal I. Rhangabe 73, 74
 Michal II., císař byz., 75
 Michal III., císař byz., 82, 86
 Michal IV., císař byz., 136
 Michal VII., císař byz., 140
 Michal VIII., Palaiologos, císař nikaj., 198, 199, 201, 202, 206, 208, 220
 Michal IX., císař byz., 213
 Michal I. (Boris chan) viz Boris I.
 Michal II. Asěn, car bulharský, 185, 187, 193—196
 Michal III. (IV.) Asěn, cár bulh., 210, 211, 216—220, 227
 Michal Porfyrorodný, cár bulh., 194, 203—205
 Michal, carevič, syn Symeonův, 108, 109
 Michal, syn Šišmanův, despota vidinský, 209
 Michal Asěn, carevič bulh., syn Jan Alex., 220, 223, 227
 Michal, syn císaře Jana V., 234
 Michal II., vladař epirský, 193, 198, 199
 Michal, král srbský, 121, 139
 Michal, kníže srbský, II. 47
 Michal, kníže valašský, 282, 283
 Michal Vyševič, kníže Zachlumnů, 102
 Michal Alkabeiates, kronikář byz., 147
 Michal, syn Mirčův, 250
 Michal bey, velitel Plevna, 283
 Michal paša II. 165
 Mikkola 63, 64, 70
 Mikony 65
 Mikuláš I., papež, 70, 85, 121
 Mikuláš II., papež, 89
 Mikuláš IV. (Jeronym z Arcoli), papež, 203, 208; viz i toto.
 Mikuláš I., car ruský, II. 34, 67
 Mikuláš II., car ruský, II. 118, 151
 Miladinovci II. 40, 130
 Milan, král srbský, II. 102, 131
 milánský edikt 29
 Miletic Ljub. 70, 271, 277
 Milev 277, 297
 Miliarakis 170
 milice II. 64 (římské) 27
 Milinci 44, 83
 Milinkoff II. 142
 Miljukov 127
 Milkov II. 52
 Millingen Fr. viz Osman-Bey
 milníky (milliaria) 24
 Miloš (Kobilič, Obilič), velmož srbský, 239
 Milutin viz Štěpán Uroš II.
 mince (peníze) 179

- mincovna 269
 Minčev Hadži Dimitr (Minčoglu) II. 36
 Minčoglu viz Minčev
 mingrelský kníže II. 110
 Mirča viz Jan Mirča
 Mirediti 135
 Miroslava, m. Ašotova, 121, 123
 Mišev D. 17, II. 51
 mitari 181
 Mitev Ant., malíř, II. 171
 Mithriadates 22
 mitot 184
 Mitrofan III., 271
 Mitrovica (Sirmium, Srěm) 29, 30, 40, II. 150; viz i Srěm
 Mitylene II. 154
 Mladenov St. II. 171
 mladoliberální strana viz Bulharsko, politické strany
 Mladoturci viz Turci
 Mlava 27, 207
 mlýny (mliny, vodenice) 177
 Moesia 23, 26, 28, 30, 32, 40, 41-43
 Moesové 20, 23
 Moglen 119, 124, 135, 141, 145, 172
 Moglensko II. 121
 Mohamed I. 248, 249
 Mohamed II. 233, 251, 254, 255, 261, 265, 270
 Mohamed IV. 278
 Mohamed V. II. 161
 Mojžiš Nikolovec 116, 118, 119, 121, 144
 moldavské knížectví 216
 Moldavsko 278, 282
 — biskupství 270
 Mollov II. 82
 Moltke II. 28
 Momčilo 221, 244, 294
 Mommsen 32
 Mongolové 173, 199
 monoksyton 36, 42
 Morava (Margus, řeka) 7, 8, 18, 20, 24, 31, 38, 44, 47, 72, 84, 154, 157
 — bulharská 178
 Morava (země) 90, 91, 93, 130, 275, 286
 Moravané, kmen bulh., 44
 Morea 83
 Morozvíd 135
 Morrha 221
 Morusi, kníže multanský, II. 13
 Moskva 271, 295, II. 24, 43, 81
 mostina 184
 Mosynopolis (Gjumurdžina) 124, 149, 161
 Mrkvička Jan, malíř, II. 169, 171
 muhadžini II. 174
 Multany 216, 244
 multanský stolec 290
 Mundraga (Kadi-köj?) 78, 95
 Murad I., sultán osmanský, 227, 229, 230, 233, 234, 237—240, 263, 264
 Murad II., sultán turecký, 249, 250, 251, 264, 269
 — manželka Mary, 272
 Murad IV., sultán turecký, 285
 Murad V., sultán turecký, II. 54, 55
 Muratov II. 71
 Murinos, vůdce byz., 206
 Murko 54, 190
 Musa 248, 249
 Musok 41
 Mussalla 7
 Mustafa IV., II. 13
 Mustafa, domnělý syn Bajazida I., 249
 Mustafa, barjaktar, paša ruščuc-ký, vezír II. 9, 13
 Mustafa Kara, veliký vezír, 278
 Mustafa Paša (m.) II. 92
 Mušmov 190
 Mutafčiev (Mutavčiev) 182, 245, 190, 297
 mutassilové II. 8
 Mutavčiev viz Mutafčiev
 Mutimir 91, 92, 103
 Mutkurov II. 99, 107—109, 111
 Mürzsteg II. 151, 157
 mürtzetská dohoda II. 152, 154
 Myces 194, 196—199, 205
 Mysové 18
 Mysové (řecké jméno v XII. stol. pro Bulhary) 142, 150
 mysticismus 224, 225, 237
 mýta 184
 Nabokov II. 112
 Načov II. 87
 Načovič II. 63, 65, 74, 76, 80, 82, 111, 112, 116, 143, 145, 153, 155
 Naděžda II. 114
 Naissus viz Niš
 nametšk 184

- Nanjo 294
 Napoleon I., císař franc., II. 13, 14; zákoník II. 92
 Napoleon III., císař franc., II. 37
 narčénice (roždenice) 52
 národně-liberální strana viz Bulharsko, politické strany
 národní strana viz Bulharsko, politické strany
 Nathanail II. 126, 129
 Naum 94
 Navarino II. 22
 Neapol 207, 220
 Neapolsko 201
 Nedelkov II. 176
 Nédjmidin II. 176
 Nedjo II. 44
 Nelidov II. 102
 Nemanjići 197
 Němci 5, 21, 153, II. 21
 Německo 101, 119, 242, II. 60, 62, 81, 93, 106, 112, 151, 153, 169, 180, 182, 183
 Němen 35
 Nenko II. 49
 Nenovič Vasil II. 21
 Neofyt z Banje II. 25
 nepokorné vsi II. 85
 Neretva 6, 238
 Neretvané 92
 Nestor, kronikář ruský, 126
 Nestor, vojev. byz., 140
 Nestorica 124
 Neuilly II. 184
 Neumann 33, 147
 Nevrokop 178, 269, II. 134
 nevrokopský okres II. 139
 Nicolaides II. 142
 Niederle L. 32, 53, 54, 57, 70, 173, II. 121, 132, 141
 Nikaia 158, 160, 186, 208, 210
 Nikefor I., císař byz., 73, 77, 144
 Nikefor II. Fokas, císař byz., 95, 115—117, 231
 Nikefor III., císař byz., 140
 Nikeforos, kronikář byz., 14, 70, 98
 Nikeforos Bryennios, kronikář byz., 147
 Nikeforos Gregoras, byz. hist., 211
 Nikefor Uranos, velitel solunský, 122
 Nikefor Xifias, vojev. byz., 122, 124
 Nikeja viz Nikaia
 Nikejští 169
 Niketas, biskup remesianský, 29
 Niketas Akomimates, kronikář byz., 147, 150
 Nikodem, biskup nišský, 186
 Nikodem, srbský mnich, 235
 Nikodem-ovo evangelium 110
 Nikoforov II. 101, 106
 Nikola, župan bulh., 116, 121, 144
 Nikola, arcib. ochridský, 222
 sv. Nikola sofijský 273
 Nikolaj Nikolajevič, velkokníže ruský, II. 146
 Nikolajev, major, II. 99, 108
 Nikolas Akomimates, kronikář byz., 170
 Nikolas Mystikos, patriarcha cařihr., 102, 103, 105
 Nikolčov II. 176
 Nikolica 122
 Nikolica, velitel servijský, 122
 Nikolica mladý 125
 Nikolov A. II. 71
 Nikolovci 116, 118, 126
 Nikomedie 64, II. 42
 Nikopol 175, 238, 240, 242, 251, 266, 270, 274, 275, 283, II. 9, 13, 14, 57, 94
 Nikopolsko 275
 Nikov 165, 170, 197, 211
 Niš (Naissus) 8, 24, 28, 29, 31, 39, 47, 135, 137, 139—141, 143, 149, 152—154, 157, 164, 172, 186, 238, 250, 287, 288, II. 9, 30, 40, 41, 58, 61, 102
 Nišava 26
 Niško II. 38, 61
 nivy 177
 nizami džedid II. 9
 nizamové II. 11
 Nogaj 201, 206, 208—210, 214, 215
 Norden 170
 Norimberk 152
 Normani 138, 141, 149, 151
 Nova Palanka 143
 Nova Zagora II. 58
 Novae viz Svišřov
 Novaković 147, 190, 252, II. 28
 Novi Pazar 135
 Novo Brdo 234
 Nový Sad II. 15, 46

- obchod 20—21, 26, 101, 130, 178 sl., 266, II. 31
 Obilić viz Miloš Kobilić
 Obořište II. 49
 Obručev II. 69
 Obšti Dimitr II. 48
 Octavianus, princeps, 23
 Očakov 297
 Odessos viz Varna
 Oděssa 209, II. 15, 32, 43, 48, 117; Bulhaři v O. II. 65
 Odoaker 32
 Odrysové 20, 21, 23
 Oescus viz Isker
 Ogněň 182, 245
 Ogost 8, 60
 Ochrid 119, 121, 124, 125, 134, 139, 158, 193, 238, 261, 267, 272, II. 36, 40, 55, 59, 121, 127, 134; církev. poměry 121, 130, 135, 142, 144, 166, 186, 189, 202, 243, 270—272, 291, II. 36, 126, 132, 178
 Ochridské jezero 6, 7, 20, 99, 189, II. 177
 Ochridsko 101, II. 122
 Okorsis 76, 77, 79
 okrugy II. 64
 Oktaj 192
 Olivera 240
 Olta 165, 215
 Omortagg (Omurtag) 74—82, 87, 99, 108, 129
 Omarbeg 220, 222
 Ondřej II. 154, 157, 163—165, 169, 197
 Onegavon 76, 79
 Orbianus Marcus II. 18
 Orea 135
 Orěchov (Rahovo) 175, 242, 283
 Orchan 222, 223
 Orchanie 245
 Oriens, prefektura, 29, 31
 Orlov 296
 Oroš 135
 Ortakjöl II. 38, 42, 94
 Osetinci viz Jasové
 Osma 8, 41
 Osman viz Pasvan Oglu
 Osman, sultán tur., 214, 222, 232, 254
 Osman-Bey (Fr. Millingen), II. 52
 Osman paša, velitel tur., II. 56, 57
 Osmané 61, 219, 222, 223, 229, 232, 247, 254, 259, 268, 280, 297, II. 15, 23, 26, 29; v Bulharsku II. 32, 76, 87; „osmanská“ národnost II. 46
 Osmanjazar II. 75
 Osmar II. 9
 Osogov 258
 Osogovská planina 8
 Ostrogotové 30, 32, 34, 57
 Ostrov 124, 136, 137
 Ostrovské jezero 85, II. 121
 Oto I., císař, 119
 otroci 26, 176, 177, 266, 270; II. 67
 Oveč viz Provad
 Ovčepolsko 193
 Ovčí pole 137
 padalište 184
 Pagan 67
 Pachymeres Jiří 211
 Paionové (Pijanci) 20, 46
 Pajčinovič z Petovska Cyril II. 21
 Palacký Fr. 12
 Palaiologové 212, 221, 234
 Palauzov, historik, 15
 Palauzov N., kupec oděský, II. 25
 Palestina 164, 165
 Panagjurište 264, 12, 26, 49, 50, 64
 Panaret II. 39—41
 Pančenko 190
 Pangajské hory 27
 Panica II. 114, 116, 157
 Panka Hadži Christo II. 21
 Pankrác Tauromenský 144
 Panonie 32, 36, 37, 39, 45, 76, 84, 91, 92
 Panonové 23
 Panov II. 110
 Pantaleon 210
 Paonion (Pann) 139
 Paprikov II. 145, 152, 157, 162
 Paraorija (Sakarplanina) 224, 225
 Paraskenes Petko 236
 Parčević 287, 294
 Parensov P. D. II. 74—76
 parikonové (παρικοί) 129, 130, 176
 παρικοί viz parikonové 129
 Parthenij II. 38
 Parthenios 295
 Paříž II. 37, 54, 63, 145, 146, 167
 Pastrnek 106
 pastýři viz Vlaši

- Pasvan Oglu (Osman) II. 9—12, 19, 20
 patareni 196
 Patlaina 100
 Patras 83
 patriarchisté II. 134, 136
 paulikiani 111, 114, 140, 141, 145, 274, 275, II. 163
 paulikianismus 112
 Paulová M. 17
 Pavel, apoštol, 29
 Pavel z Krimina II. 44
 Pavel, biskup populonský, 89
 Pavel ze Samosaty 111
 Pavel, kníže srbský, 103, 104
 Pavlov 106
 Pavlovič Christaki, učitel svištoský, II. 19, 26
 Pavlovič, srbský hist., II. 96
 Paysij, mnich, II. 17—21, 24
 Paysij, biskup plovdivský, II. 36 až 38
 Pazardžik II. 13; kraj 258
 Peč 209; pečská církev 271, 291
 Pečeněnové 96, 102, 103, 105, 109, 116, 117, 118, 125, 137, 140—142, 172, 232
 Pehčevo II. 151
 Pejačević Jiří, vůdce Čiporovčanů, 287
 Pejačević, hist. chorv., 297
 Pejčinovič Kyril II. 130
 Pelin Elin (Dimitr Ivanov) II. 170
 Peloponesos 44, 69, 70, 122, 156, 160
 Peneios 120
 Penev B. II. 28
 peníze 50, 130, 185, 215
 Πελοπόννησος viz Prebađ
 Perim-planina 7, 258, 294
 Peritheorion 222
 perivoly (vrby) 177
 Pernik 123, 125, II. 107, 164
 perpiraki 182
 Persie 41
 Feršané 40—42
 Ferun 51
 Peruštica II. 50, 60, 85
 Pešt I. 19, 21, 27
 Pětikladence 275
 Petko II. 60
 Petkov Dimitr, II., 152, 156
 Petr I., cár bulh., 100, 104, 105, 107—112, 115, 116, 118, 135
 Petr II. Theodor, cár bulh., 151 až 155, 157, 194
 Petr Amienský 142
 Petr, kníže srbský, 102, 103
 Petr, bratr Maurikia I., 41
 Petr Deljan 136
 Petr Parčević 285, 286
 Petr z Tuzly 274, 275
 Petr Veliký, cár ruský, 295, 296
 Petr, posel bulh. do Říma, 86, 89
 Petr (Myces?), sevastokrator, 194 až 196
 Petr viz Konstantin Bodin
 Petra 135
 Petrič 124, II. 50
 Petrilo 139
 Petrohrad II. 54, 63, 65, 76, 77, 80, 109, 118, 144, 156, 161, 167
 Petrov 147
 Petrov A. N. II. 28
 Petrov Hadži II. 86
 Petrov, útočník na Petkova, II. 156
 Petrovskij 126
 Petrsko 124
 Philippi 29
 Philippopolis viz Plovdiv
 Phrantzes 252
 Pijanci viz Paionové
 Pindus II. 133
 Pimon II. 176
 Pirogost 41
 Pirot 23, 26, 200, 250, 265, 288, II. 30, 41, 58, 59, 61, II. 103
 Pirotsko 287
 pisci 181
 Písek II. 43
 Pleven 10, 175, 200, 258, 273, 283, II. 13, 57—59, 67, 88, 163
 Plinius 35
 Pliska (Pliskov, Aboba) 59, 61, 70, 73, 75, 78, 79, 82, 87, 93, 97, 100, 122
 Plovdiv (Philippopolis) 10, 21, 23, 24, 31, 47, 73, 75, 92, 114, 117, 120, 143, 145, 153—156, 162, 167, 169, 175, 193, 216, 221, 222, 230, 238, 241, 249, 250, 258, 264, 267, 268, 274, 276, II. 12, 20, 34, 36, 37, 41, 43, 50, 62, 63, 68, 69, 86, 92—94, 96, 98—100, 103, 107, 127, 163—165, 170
 Plovdivsko 86, 141, 145, 146, 188, 275, II. 49, 59

- poddanství 129, 175 sl., 262, 263
 Poganovo 276
 Pogodin 17
 Poláci 250
 poljaci II. 124, 157
 Polsko 192, 254, 279, 282, 284, 285, 295
 Pomáci 258, 273, II. 50, 53, 60, 85, 121, 163, 174; v Drinopolsku II. 137; Pomácký kraj II. 104
 Pomjanov, politik bulh., II. 82
 Pontus Euxinus viz Černé m.
 Popov, ruský hist., 70, 106, II. 27
 Popov Christo, podplukovník, II. 107
 Popruženko 14, 126, 170, 189
 pošty (římská) 24; ptačí 265, II. 64
 Potemkin 296
 potka 182
 Potthast 203
 Požarevac 27, 279, 287
 Praedenecenti viz Abodriti
 praefektura 28, 29
 Praevalitana 29
 Praha 271, 283, 284, II. 32, 34, 43, 93
 Prach V. II. 176
 prachtor 181
 právo 102
 Praxi 108
 Prebađ (Prebud, (Πελοπόννησος) kníže Rynchinů, 57
 Premierstein 33
 Presjan, chán bulh., 84, 92, 108
 Presjan, syn Jana Vladislava, 121, 125
 Přeslav 78, 79, 92, 93, 97, 100, 101, 109, 110, 117, 118, 122, 138, 159, 175, 186, 194, 264, 266, 271, II. 40, 94; klášter 94
 Přeslavec (Malá Přeslav) 78, 116, 117, 122
 Prespa 119, 121, 134, 273
 Prespanské jezero 7, 44, 121
 Preškov P. N. II. 19
 Prešovské sedlo 8
 Prešpurk II. 115
 Prilep 124, 137, 145, 156, 189, 193, 228, 234, 261, 264, 267, II. 40, 44, 127, 147, 150
 primikjur 181
 priselica 184
 Priskos, rhetor, 31
 Priskos, vojevůdce byz., 41
 Priština II. 175
 Prizren 135, 139, 154, 158, 228
 progresisté viz Bulharsko, politické strany
 Prochor, svatý, 145
 Frochor, arcib. ochrid., 272
 Prokić 126
 Prokopios, dějepisec řecký, 38, 45, 51, 53
 pronija (πρόνοια, στρατιωτικά πτήματα) 134, 174, 177, 182
 Propontis 20
 Prosek 155, 160, 193, 218
 protokeliotin 181
 protomajstor 269
 protopopové 187
 protosevast 181
 protostrator 181
 protovestiar 181
 Provad (Provadija, Oveč) 69, 175, 186, 194, 238, 249, 267, 270, 283, II. 23
 Provençalové II. 131
 provinciálové 24
 provincie 28
 Prusko 296, II. 44
 Prut 23, 38, II. 22
 předkupní právo 182
 Přemysl II. 198, 202
 přípřež (mutationes) 24
 Pšina 134, 145
 Ptolemaios 35
 Pypin 15
 puškařství 269
 Pyreneje 6
 Rački 15, 87, 105, 126, 127, 147
 Radecký (parník) II. 51
 Radecký, ruský generál, II. 57, 59
 radikálové viz Bulharsko
 Radivoev II. 52
 Radojčić 170
 Radomir město 219, 261
 Radomir Gabriel 122, 124, 136
 Radomir, syn Jana Vladislava, 121
 Radonić 252
 Radoslav, král srbský, 167
 Radoslav, despota, 207, 210, 211
 Radoslav Chlapen, kníže srbský, 228
 Radoslav, župan chlumský, 195

Radoslavov II. 83, 106, 108, 110, 112, 143, 145, 179, 182—184
 Radoslavovci II. 112, 116, 162
 Radost II. 10
 Radoviždi 86
 Radula Praznaglava 250
 Radženko 231
 Ragost 41
 Rahovo viz Oréchovo
 Raimund Toulouský 142, 149
 rája 54, 59, 288, II. 30, 35, 125
 Rakovica II. 31
 Rakousko II. 10, 13, 37, 56, 60—62, 75, 77, 79, 101—103, 108, 111—113, 116, 117, 131, 137, 144, 148, 149, 151, 152, 154, 156, 159, 160, 169, 179—181, 183
 Rakousy 278
 Rakovski Stojkov Jiří II. 46, 47
 Raksin 219
 Rallis Dionysij 283
 Rambaud 126
 Rassia viz Raška
 Rašid viz Mohamed V.
 Raška (Rassia) 120, 143
 Ratiaria viz Arčar
 Ravno viz Čuprija
 razboj 182
 Razgrad 294, II. 13
 Razlog II. 25; (malíři) II. 44
 rectores 80
 Remlingen Arnold II. 79, 80
 Renf paša II. 58
 Reni II. 106
 Renier de Trit 160, 161
 Rešid paša II. 22, 26
 Rešid paša (Strecker), tur. generál, II. 84
 Reval II. 158
 Rezna II. 139, 158
 Ῥήγιος viz Ῥύγιος
 Rhodope 7, 11, 56, 85, 120, 133, 172, 178, 262—264, 293, II. 8, 44, 48, 49, 160, 177
 Rhodopsko 46, 216, 221
 Rhomaiové (Rhomaji) 56, 222, viz i Římané
 Riccaut 297
 de Ring II. 62
 Ripsima 121
 Robert Bourbon II. 114
 Robert, císař latinský, 165, 166
 Robert Guiscard, vévoda norm., 140, 141

Robert, král neapolský, 220
 Robert College II. 43
 roboty 262, 263, II. 122, 123
 — zemské 184
 Roccafort 213
 Rodostov II. 88
 Roman Lakapen 103, 104, 108, 111
 Roman II. 115, 131
 Roman IV. 139
 Roman, bratr Borise II., 108, 116, 117, 119, 123
 Románi 46, 47
 Romanskí II. 52
 „Romeobijce“ viz Kalojan
 Romulus 32
 Rosokastron 219
 Rostislav, kníže moravský, 85, 90, 91
 Rostislav, bán mačevský, 194—199
 Rostkovskij II. 150
 Rovine 242
 Roy Ch. II. 119
 Rozen 126
 roždenice (nargčnice) 52
 Ršava II. 9
 Ruas 31
 rudači (madendžiji) 265
 Rudnik 234
 Rudolf II., císař, 278, 282, 284
 Rudolf A. II. 176
 rufety viz cechy
 Rumelie (Rumili) 260, II. 12, 61 až 64, 68, 69, 72, 74, 79, 82, 83, 90, 96, 98, 100, 102, 103, 112, 113, 118, 128, 129, 137, 140, 146, 147, 158, 161, 163; (nár. poměry) II. 84, 85, 88, 120; školství II. 84, 93; církv. poměry II. 94; strany II. 95; komunikace II. 92; soudnictví II. 92; správa II. 62, 68, 92, 98; vojsko II. 92; počet obyvat. II. 89; hranice II. 85; celní hran. II. 85, 87; spojení s Bulh. II. 86, 97, 101, 104, 105
 Rumuni 5, 46, 47, 133, 143, 150, 157, 215, II. 48, 58, 133, 250, 179; stát II. 60; v Bulharsku II. 89, 163; v Makedonii 259, 270, II. 134, 136, 147; pastýřští 259; = Vlaši 132, 133
 rumunská knížectví II. 23
 Rumunsko 37, II. 45, 46, 56, 59, 138, 148, 167, 179—183; Bulhaři v Rumunsku II. 41, 46, 94

Rupalané viz Rupcové
 Rupcové (Rupalané) 46
 Rupčos II. 85
 Rupelský průsmyk 196
 Rurikovci 195
 Rus viz Rusko
 rusalie 52
 rusalky 52
 Rusčuk 175, 267, 270, 282, 283, II. 11—14, 26, 31, 34, 40, 41, 43, 46, 56—58, 93, 107, 110, 145, 163, 165
 Rusica 186
 Rusíni (řecko-katol.) II. 37
 Rusko (Rusové = Rusko, = Rus, = říše ruská) 31, 71, 117, 162, 179, 191, 192, 244, 247, 271, 279, 283, 284, 288, 294—297, II. 7, 13, 14, 19, 22, 23, 25, 34, 35, 38, 39, 45—47, 54—63, 64, 70, 75, 77, 78, 80, 83, 86—88, 91—93, 99—101, 104—111, 113—118, 128, 134, 137, 140, 143, 144, 146, 148, 149, 151, 152, 157, 158, 160, 161, 167, 169, 171, 179—181; Bulhaři v Rusku II. 46, 94, 110; církev ruská II. 41, 42; války s Tureckem II. 22, 34 sl., 125; s Japonskem II. 154
 Rusokastron 216
 Rusové (národ.) 12, 13, 103, 116 až 118, 144, 266, II. 64
 — v Bulharsku II. 79—83, 91, 92, 94, 101
 rybolov 177
 Ryla-planina 7, 8, 178, 262, 294
 rylský klášter 221, 272, 273, 290, II. 44, 64, 80
 Rymnik 288, II. 19, 27
 Rýn 27
 Rynchini 44, 56
 Ῥωμαῖοι viz Rhomaji
 Ῥύγιος (Ῥήγιος, Galik?) 44
 Řecko (původní) 6, 9, 21, 22, 31, 32, 40, 42, 43, 46, 47, 55, 56, 69, 83, 119, 207, 208, 210, 211, 251, 260, 264; nynější II. 60, 61, 102, 134, 138, 177, 178, 180—182, 184
 Řekové (národnost) 6, 13, 18, 20, 22, 168;— 46, 49, 55, 62, 78, 79, 81, 86, 89, 91, 102, 105, 112, 130, 132, 134, 135, 137, 141, 146, 150, 151, 157, 158, 163, 167, 168, 172, 178, 179, 199, 202, 224, 243, 257,

259, 266, 267, 270, 272, 273, 275, 280, 292, 293, 297, II. 15, 17—20, 22, 24, 25, 29, 31, 32 sl., 34, 36 až 39, 41—43, 48, 50, 53, 132; v Bulharsku 171 sl., II. 89, 155, 163; v Makedonii II. 40, 121, 124, 127—130, 133, 135, 136, 140, 141, 147, 151, 154, 155, 174, 175, 181; v Rumelii II. 84, 89; v Thrakii 172; nikajští 163, 167, 170, 193 až 199; = církev 169, 294, 29; Řekové bulharsky mluvící II. 15, 25; nár. vědomí II. 15
 Řekové (= říše byzantská) 58, 62, 64, 66, 67, 73—76, 78, 81—84, 86, 89—91, 95, 96, 103—105, 110, 115 až 117, 119—123, 125, 126, 134, 136, 137, 139—143, 149, 152—156, 158, 159, 161, 187, 191, 199, 200, 201, 205, 208, 209, 212, 213, 216 až 220, 222, 223, 226, 229—231, 233, 267
 Řehoř IX., papež, 169
 řemesla 26, 266, 269
 řezbáři, -ství II. 44
 Řím 30, 86, 89, 90, 91, 157, 164, 271, 275, 276, 285, II. 37, 114, 167; = církev římská 159, 166, 168, 186, 192, 201—203, 208, 224, 275, 295, II. 37, 38, 41, 63, 117
 Řím Nový (= Cařihrad) 29, 295
 Římané 11, 20, 22—25, II. 18; (= Byzanc) 40, 41

Sabin 66, 67
 Sabri Mustafa II. 30
 Sadovo II. 93, 163
 Sagudati 44, 56
 Sakar-planina (Paraorija) 7, 65, 69, 75, 224
 Sakazov II. 143
 Salabašev II. 86
 Salona 42
 Samo 42
 Samokov 27, 119, 230, 248, 265, 269, 271, 288, II. 27, 31, 33, 37, 40, 44, 94
 Samokovsko II. 17
 Samos II. 23
 samovily 225
 Samuel, car. bulh., 116, 118—124, 128, 129, 132, 134—136, 139, 144, 157, 272

San Stefano II. 59, 60; mír sanstefanský II. 61, 62, 70, 127, 138, 141, 156, 177, 183, 184
 Sandanski Jan II. 157, 173
 sandžakbeg 260, 261, 267
 sandžaky 260, 261, II. 45
 Sansavoir Valter 142
 Sapaiové 20, 46
 Sapunov Petr II. 21
 Saraceni 85, 90
 Sarafov, politik bulh., II. 77, 78, 82
 Sarafov Boris II. 139, 148, 151, 157
 Saraj 192
 Sarambej II. 92, 102, 113, 145, 159
 Sarano II. 71
 Saridž 248
 Sarmati 27
 Sary-Saltyk 200
 Sasové 173, 178, 215
 Sáva 6, 8, 20, 24, 76, 120, 126, 143, 195, 279, 287
 Sáva, arcib. srbský, 164
 Sáva „sedmipočetník“ 94
 Sava Chilandarac, mnich a spisovatel, 147
 Savov II. 116, 152, 162
 Sax 297, II. 28, 52
 Sazandapov 145
 Sazlyka 194
 Scupi viz Skopje
 Σεβερος viz Sēverové
 Seckendorf 288
 Seeck 33
 Sedmihradsko 47, 278, 287
 sedmipočetníci 94
 Segedin 251
 sejmeny II. 13
 Seldžukové 138, 139, 200
 Selim I. 260, 273
 — III., II. 7, 8, 10, 12, 13
 selo 177
 Selymbria 76, 160
 Semedže viz Klokočnice
 Semeni 6
 Septimius Severus 27
 Serafin II. 21
 Serdové 20
 Serbidže viz Srbica
 Serdica viz Sofia
 Sergij 100
 Sermon 125
 Servia 122; biskupství 86
 Setina 125
 Seuthes 21
 sevast 182
 sevastokrator 184
 Sevastopol (v Kilikii) 64
 Severin 235
 Severinsko 230
 severinský banát 165, 198, 200, 209, 215, 235, 279
 sēnari 182
 sēnokosy (livady) 177
 Šēr 119, 149, 160, 161, 193, 228, 238, 249, 267, II. 121, 136, 150
 Sēverové (Sēverci, Severjané, Σεβερος) 44, 66
 Scheffler II. 52
 Schlumberger 126
 Schmetter 297
 Schmidt II. 62, 68, 84
 Schnyler Eugen II. 54
 scholastika 224
 Scholastikos, vojev. byz., 39
 Sibir 295
 Sicilie 207; sicilské nešpory 207
 Sidera viz Vrbické sedlo
 Sigmund, král uh., 239—242, 249 až 251
 Sigmund III., král polský, 284
 Sigrič 103, 104
 Silistra (Durostorum, Dorostol, Drster) 29, 38, 41, 205, 260, 266, 283, 296, II. 9—14, 22, 23, 31, 35, 40, 41, 56, 61, 179
 Silvestr, jáhen, 89
 Simeon Metafrastes 87
 Sinaita Theodosij II. 130
 Sinan paša 283
 Singidunum viz Bělehrad
 Sinope 84
 sinora (mežda σύνογο) 177
 Sirmium (Srēm) viz Mitrovica
 Sís Vlad. II. 141
 Sisek 76
 Skabalanovič 147
 Skadar II. 58
 Skafis (Faki-dere) 213
 Skadarské jez. 29
 Skamadros 199
 Skit 60
 Σκλαβηνοί viz Slované
 sklářství II. 31
 Skleros Bardas viz Bardas Skleros
 Skobelev, ruský generál, II. 69
 Skoplje (Justiniana Prima, Scupi) 26, 47, 119, 123, 125, 134—136,

139, 154, 158, 164, 193, 197, 199, 214, 228, 234, 240, 258, 261, 262, 267, 271, 276, 287, II. 33, 34, 40, 55, 121, 126, 131, 132, 134, 136, 141, 179
 Skopljanskij II. 142
 Skordiskové 20—22
 Skrin 111
 Skylitzes 125, 134, 147
 Skyloioannes viz Kalojan
 Slankamen 289
 Slav 162, 166, 167, 194
 slava II. 132
 Slavejkov P. II. 43, 65, 77—79, 83
 Slavejkov Penčo, spisovatel, II. 170
 Slavinie 57, 64, 66, 74
 slavnosti náboženské u Slovanů 52
 Slavun 66, 67
 Sliven 9, 68, 175, 205, 213, 216, 220, II. 22, 23, 41, 49, 47, 163
 Slivensko II. 23
 Slivnice II. 103, 107
 Slované: starí a všeobecně 5, 11, 29, 32, 35 sl., 42, 47, 48, 53, 55 až 57, 70, 71, 75, 79, 90, II. 128; panství avarské 39, útoky na Byzanc 38, 40, 41; literatura 98, 99; sjednocení 295, II. 117; na školách bulh. II. 95; balkánští 36 sl., 43, 45, 46, 51—53, 65, 105, 128, 131, 132, 148, 223, 228, 231, 291, 294, II. 38; bulharští 49, 50, 59, 61, 62, 66, 68, 77, 80, 81, 87, 93, 107, 128, 131, 171, 173; bulharsko-slovinští 44, 45; záp. od Bulharů 82, 83; čeští 42; dáčtí 42; podél Drávy 76; jižní 5, 28, 45, 52, 232, 240, 260, 295; macedonští 44, 64—66, 67, 69, 73, 82, 83, 90, 167, 181, II. 121, 130 až 133; viz i Makedonie; řečtí 46, 69, 83, 103; epirští 83; pelopon. 83; thesalští 73, 83; thráčtí 167; severní 5; srbští 131, viz Srbové; v Turecku 280, 295; valašští 40; východní 99
 Slované 38, 45
 Slovinci 45
 Smederovo 250
 Smilec 207—210, 213, 216
 Smilev II. 139, 150
 Smirnov 54, 211
 Smjadovo 264
 Smoljané 44, 84
 Smyrna II. 27
 sněmy 180
 Sobolev Leonid II. 80, 81
 sociálně demokratická strana II. 143, 144
 Sofia (Ulpia Serdica, Serdica, Srēdec, Τριάδριτσα) 9, 10, 24, 25, 29, 30, 31, 46, 47, 55, 119, 179, 250, 258, 260—262, 264—267, 271, 273, 283, 288, II. 19, 34, 36, 40, 41, 49, 50, 51, 55, 57, 62, 64, 75, 78, 80, 81, 88, 91—94, 96, 99, 101, 103, 106, 107, 112, 113, 116, 138, 139, 147, 150, 157, 163, 165, 166, 169 až 171; derbendžiji 264; —r. 1643) 266; zlatnictví 269, II. 44; katol. biskup. II. 94; eparchie 270; metodisté II. 37; viz i Srēdec
 Sofronij (Stojko Vladislavov) II. 19, 20, 24; vnuk jeho II. 27
 Sofronij, patriarcha cařihradský, II. 39, 40
 Sokol V. 274
 Sokolarci 265
 sokolníci (dogandžiji) 264
 Sokolov M. 106, 126
 Sokolovič Mehmed 271, 282
 Sokolský Josef, igumen gabrovský, arcib. uniatské cír. bulh., II. 37, 39
 Soskočević Petr 282
 solnice 267
 Solun (Thessalonike) 8, 22, 29, 39, 44, 47, 56, 57, 64, 69, 70, 82, 84, 90, 95, 96, 104, 105, 119, 120, 122, 124, 136—138, 149, 150, 160, 161, 166, 167, 193, 210, 218, 228, 238, 249, 250, 261, 267, 270, II. 27, 38, 53, 88, 121, 122, 136, 139, 147, 149, 150, 152, 153, 173, 175, 184
 Solunské království 158, 160
 Sondek 237
 Sopot 217, II. 26, 31, 59, 170, 177
 soudnictví 51, 131, 182, II. 31
 Sovolštica 218
 Sozopol 213, 217, 218, 230, II. 22, 41, 94
 spahiové 233, 259, 261, 262, 280, II. 7, 8, 30, 32, 122
 Spasovič 15
 Spercheios 122
 Spiridion z Gabrova II. 19

Sporchil 17
 Sracimir 173, 187, 227, 229, 230, 233, 238, 241, 242, 243, 248, 270
 Srbica (Serfidže) 135
 Srbové 11, 12, 13, 42, 53, 92, 109, 132, 136, 143, 144, 149, 152—154, 156, 163, 164, 183, 218, 222, 224, 248, 250, 272, 282, 284, 287, 288, II. 12, 13, 17, 21, 29, 48, 102, 132, 133, 135; kmeny srbské 84, 91, 120, 121, 128; makedonští II. 135, 136, 140, 147, 148, 151, 154; snahy o Makedonii II. 130—133; církev srbská 202, 270, 271
 Srbsko (Srbové = Srbsko) 10, 21, 23, 27, 101, 102, 104, 163, 167, 174, 176, 181, 182, 185, 189, 192, 194, 195, 197, 198, 201, 207—209, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 223, 226, 230, 231, 234, 239, 240, 242—244, 250, 252, 279, 296, II. 11, 14, 22, 23, 31, 45—47, 54—56, 58, 60, 61, 83, 102, 103, 106, 131, 132, 134, 138, 155, 156, 160, 167, 177—184
 Srědec (Традѣца) 47, 73, 75, 76, 84, 92, 118, 120, 122, 135, 137, 138, 140, 143, 145, 149, 152—154, 172, 175, 197, 218, 223, 224, 237, 238; metropolie 186; klášter 186; bogomilové 188; viz i Sofia
 Srědecko 86, 111
 Sredna gora 8, 141, 172, 206, 257, 263, 264, II. 49; povstání 49—51, 53
 Srēm (Sirmium) 29, 44, 60, 72, 91, 125, 135, 143; arcibiskupství 91, 93. Viz i Mitrovica.
 Srěmsko 120, 126
 Srna gora 8
 Stag 135
 Stambolijski Alex. II. 162
 Stambulov II. 65, 75, 82, 83, 99, 107—117, 134, 138, 143, 144, 152, 155, 156, 167
 Stambulovci II. 143, 152, 157
 Stančev II. 156
 Staneff 17
 Stanimaka 160, 161, 195, 221, 241, II. 41, 90, 189
 Stanimirov II. 52
 Stanislavov Filip 275
 Stanojevič 17, 54
 Stara planina viz Balkán pohorí
 Stará Ršava 9
 Stara Zagora (Beroia, Boruj, Augusta Traiana, Eski-Zagra) 25, 55, 73, 75, 100, 153, 175, 267, 281, II. 12, 49, 58, 59, 87, 163, 170, 171; hedvábnictví 269, II. 31; eparchie II. 94
 Staurakios 70, 73, 83
 stavitelství 189, 265, II. 44. Viz i čerachovi
 Stibor 242
 Stilicho 31
 Stoilov II. 64, 65, 68, 80, 82, 107, 108, 109, 111, 112, 116, 143—145, 155
 Stojan Nathanail (N. Bogdan) II. 34
 Stojan z Trnova, vojvoda hajduků, 294
 Stojanov Zach. II. 49, 87, 98, 99
 Stojanovič Anast. z Kypilova II. 21
 Stojčov II. 77
 Stojko Vladislavov viz Sofronij, biskup vračanský
 Stojko II. 44
 stolník veliký 181
 Stolypin Arkadij II. 62, 69, 70
 Strandža 7, 85, 216
 Stranski Jiří Dr. II. 84, 86, 87, 98, 99, 111
 Strašil 294
 Strašimirov II. 52, 170
 strategové 56, 134
 Strecker viz Rešid paša
 Stréžoff G. II. 176
 Strěz 162, 164, 194
 Stritter 14
 Strojimir 92
 Struma 7, 20, 21, 44, 46, 56, 73, 120, 123, 149, 154, 173, 178, 196, 253, II. 121, 127, 139, 177
 Strumenci 44, 56, 69
 Strumica 124, 135, 155, 221, 228, II. 40, 134; strumský pluk 106 až 108
 stříbro 10, 27, 178, 269
 Stylarion m. 249
 subaša (pravomoc) 261
 Suidas 77
 Sulejman-köj 75
 Sulejman I., sultán turecký, 248, 249
 — II. 255, 260, 278, 281
 Sulejman, syn Orchanův, 223

Sulejman paša, velitel tur., II. 56 až 58
 Surguč 172
 Sursubul viz Jiří Sursubul
 Svarog 51
 Svatopluk 91—93, 130
 Svatoslavův sborník 98
 Svätý Štěpán viz San Stefano
 Svěald 117
 Svetislav viz Jakub Svetislav a Theodor Svetislav
 Svišov (Novae) 29, 283, II. 9, 20, 21, 26, 37, 47, 56, 62, 75, 78, 165, 170
 Svjatoslav 115—118, 132
 svrižské evang. 186
 syllogy II. 128
 Symeon, car bulh., 78, 91—93, 95, 96, 98, 102, 104, 107, 108, 110, 111, 120, 129, 132, 145, 157, 166, 167, 171, 253; charakteristika 105; císař 103; správa státu 101; kulturní stav říše 97—100; spisovatel 99
 Symeon Magister, kronikář byz., 87, 126
 Symeon, biskup samokovský, 288
 Symeon, náměstek epirský, 228
 Symeon svätý viz Štěpán Nemanja
 Symonida, m. Uroše II., 212
 Synadenos 218
 Syrie 55, 115, 247
 Syrové 26
 Šafařík P. J. 14, 15, 44, 170, 189, II. 17
 Šahin 239
 Šak V. II. 52
 Šalamoun 110
 Šar-planina 7, 228, II. 130, 177
 Ščeglov II. 156
 Ščerbina, ruský konsul, II. 150
 Šejnov II. 59
 Šelepev II. 62
 Šipka 9, II. 57—59, 146, 148
 Šišić 106, 252
 Šišman 182, 187, 207, 209, 212, 215, 216, 219—221, 227
 Šišman, náměstek prosěcký, 160
 Šišmanov 70, 277, II. 28, 52
 Šišmanovci 215; rodokmen 227
 Škorpil K. 70, 106
 Škumbi 6
 Šmaha Josef II. 171
 Šopové (Sapaiové?) 46
 Španělé 281
 Španělsko 6, 254, 282
 Štěpán V., král uherský a bulh., 143, 198, 200, 202
 Štěpán viz Jan Štěpán
 Štěpán Dragutin, král srbský, 207, 208
 Štěpán Dušan, král srb., 182, 219 až 223, 228, II. 131
 Štěpán Lazarevič, kníže srbský, 240—242, 244, 248, 250
 Štěpán Nemanja (sv. Symeon), veliký župan srbský, 146, 149, 152—154, 156, 157, 162, 164, 165
 Štěpán Tvrdko 23, 41, 239
 Štěpán Uroš I., král srb., 192, 194, 195, 197
 — II. (Milutin) 208, 209, 213, 214, 216
 — III. 209, 217, 218, 219
 Štěpán Vladislav 192
 Štěpán Vojslav 121, 136, 137, 139
 Štěpán, žák Kyrila Bosoty, 226
 Štip 124, 261, 271, 228, 238, II. 151, 175
 Štyrský Hradec II. 115
 Šumen 9, 59, 238, 251, 264, 266, 283, 296, II. 10, 11, 13, 22, 34, 41, 56, 57, 163
 Švýcarsko II. 93
 Švýcaři II. 94
 tabák II. 157
 Tábor, bibl. hora, 224
 Tábor v Čechách II. 43
 Tacitus 35
 Tafrati 252
 Takev II. 157
 Takuvianos 141
 Tamar 194
 Tamarašlija Achmed II. 85
 tanzimát II. 30, 45
 tarchan (tarkan) 79
 Tatar Pazardžik 258, 265, 267, II. 49, 57, 170, 268
 Tatarčev Christo II. 139, 150
 Tataři 12, 170, 172, 191, 192, 195, 200, 202—206, 208, 209, 211, 212, 214—216, 218—220, 222, 225, 232, 278, II. 45; v Bulharsku 259, II. 45, 89; ruští 201, 254, 257, II. 45; evropští 192
 Tatuš 140

taurická gubernie II. 14
 Taygetos 44
 Tefrika 111
 technitare 178
 Telec 63, 66, 68
 Telerig 68, 72, 84
 Temešsko 279; temešský banát 241, 279, 287, 288
 Temudžin 247
 Teodorov-Balan A. 106
 Teocharov II. 80
 Tepelen Ali II. 9
 Teres 21
 Terseni Oglu II. 11
 Terterij II. viz Jirí Terterij
 Terterovci 217
 Tervel 63—65
 Tetovsko II. 21, 130
 Teuta 22
 Thamar 227
 Theby 136
 Theiner 151, 203
 themata 56, 80, 83, 134, 155
 Theodor Angelos 164—169, 183, 192
 Theodor I. Laskaris, císař nikajský, 160, 162
 — II. — 168, 195, 197, 198, 200
 Theodor Petr, car bulh., viz Petr Theodor
 Theodor Svetislav, car bulh., 185, 205, 208, 210, 212, 213, 216, 217
 Theodor, boljar, 150
 Theodor, kanchan, 124
 Theodora, císařovna byz., 82
 Theodora, 1. m. Jana Alexandra, 187, 226, 227
 Theodora, židovka, 2. m. Jana Alexandra, 226, 227
 Theodora, m. Michala III. (IV.) 217, 219, 227
 Theodora, m. Theodora Svetislava, 216
 Theodora, m. Vladimira zetského, 121
 Theodora, dcera Asěna II., 194
 Theodoretos 225
 Theodorich 32
 Theodorokan 122
 Theodosij, archimandrita sinajský, II. 27
 Theodosij II., patriarcha trnovský, 225, 226
 Theodosij, mnich, 225, 226, 235

Theodosiopolis 66, 136
 Theodosius II., císař řím., 30, 31 — III., 65
 Theofanes 14, 43, 59, 70, 87, 126
 Theofylaktos, patriarcha cařihr., 111
 Theofylaktos, arcib. ochridský, 144
 Theofylaktos Botaneiates, vojev. byz., 124
 Theofilaktos Simokatta, kronikář byz., 53
 Theofilos, císař byz., 76, 82, 84, 134
 Theocharev II. 79
 Theoktistos 83
 Thesalie 32, 44, 73, 86, 103, 119, 122, 132, 133, 135, 136, 156, 158, 167, 193, 239, II. 154
 Thessalonike 22, 24, 29, 40, 42, 47; viz Soluň
 Thrakie 9—11, 21, 23, 25, 26, 30 až 32, 38, 39, 41, 55, 57, 64—66, 69, 73—75, 95, 96, 102, 104, 109, 115, 117, 123, 132, 138, 140, 141, 151—155, 159, 160, 166, 167, 172, 173, 186, 191, 193, 199, 200, 208, 214, 217, 221, 222, 223, 228, 233, 237, 248, 249, 258, 261, II. 8, 11, 59, 88, 183, 184; Slované v Thr. 43, 171; Bulhaři II. 43, 88.; Turci 257, 258
 Thrakové 18—21, 24, 34, 46
 Tiberios II., císař byz., 40
 Tiberius 23
 Tiča (Goljema-Kamčija) 67, 78, 79, 94
 Tigris II. 48
 Tichomir (Tich), šlechtic srbský, 197
 Tichomir, vůdce Slovanů, 136
 Timacus viz Timok
 timar 233, 261
 Timočané 44, 76
 Timok (Timacus) 7, 44, 152, 287
 Timur 247
 Tisa 23, 31, 41, 76, 79, 96
 Tismeň 235
 Todorov Petko II. 170
 Toktaj 209
 Toktu 67
 Tomaschek 32, 87
 Tomáš, strateg, 75
 Tomášovo evang. 110
 Tomislav 104

Tomoi 20
 Tomor 125
 Tončev II. 162
 Tonzus viz Tundža
 Topolnice 207, 216
 topštikal 181
 de Torcy II. 84
 Totjov Filip II. 47
 Toužimský II. 142
 Trajan, syn Jana Vladislava, 121
 Traianopolis 25
 Traianus, císař, 23, 25, 52
 Traulos 141
 Transsylvánské Alpy 60
 Trapezice 150, 175, 189, 240
 Trapezunt 158
 trapezuntské císařství 202, 234
 Trebinje 239
 Trebinj-sko 136
 Trěvensko II. 164
 Trěvno II. 170
 trhy výroční (panajimy) 26, 179, 269
 Τριτάρινα (Srědec) viz Sofia
 Triballové 20, 21
 Trifonov 277
 Trikala 135, 228
 Trn 200, II. 12, 103, Trnsko 264, 276
 Trnovo 46, 150, 151, 153—155, 159, 164, 173—175, 179, 185, 186, 196 až 198, 203—206, 208, 210, 211, 214, 225, 226, 229, 235, 236, 238, 240, 241, 245, 258, 262, 264, 266, 272, 283, II. 13, 16, 34, 36, 41, 44, 47, 49, 55, 57, 65, 65, 93, 94, 109, 111, 145, 159; chrámy 174, 175, 189, 236, 276, II. 44
 trnovská církev 186, 202, 226, 227, 234—236, 270—272, II. 36; trnovská ústava II. 82, 161
 Trnovsko II. 23, 51
 Troja 199
 Trojan, bůh jihoslov., 51
 Trojan, město, 172, II. 44
 Trojanova vrata 8, 120, 153
 Tulča 58
 Tuldža II. 32, 42
 Tulln 89
 Tulovské pole 21
 Tůma, písař, 274, 275
 Tundža 7, 8, 10, 47, 78, II. 102
 Tunickij 106

Turci (národnost) 11—13, 219, 223, 225, 227—232, 234, 237, 254, 258, 260, 262, 265 sl., 268—270, 284, 289, 293, II. 39, 73, 85, 124, 133, 134; maloasijské 213; osmanští 214, 222; západoasijské 62; v Bulharsku 257, 258, 267, II. 65, 74, 88, 89, 90, 91, 163; Vardarioti 84, 133, 134; v Makedonii II. 121, 122, 137, 140, 150, 154, 173; v Rumelii II. 84, 89
 — = vojsko turecké 252, II. 58, 59, 151; „otomanský nacionalismus“ II. 174; Mladoturci II. 173 sl.
 Turecko (Turci = Turecko) 233, 235, 240, 241, 243, 245, 246, 249 až 251, 253, 255 sl., 259, 260, 263, 265, 271, 275, 276, 278—285, 287, 288, 294—297; II. 7, 10, 12—14, 23—25, 30, 31, 34, 35, 38, 44—47, 49, 53—61, 67, 68, 70, 84—86, 88, 97, 100—102, 104, 105, 108, 112, 126, 127, 134, 137, 138, 140, 141, 147—149, 151—155, 158—161, 165, 167, 178, 180, 182, 183; banka Otomanská II. 149
 Turkestan 39, 58, 78, 96, II. 80
 Tutrakan 283, II. 13
 Tuzla 274
 Tuzluk II. 88
 Tvrtko viz Stěpán Tvrtko
 Tyle 21
 Tylž II. 13
 Tyrach 137
 Τζασιμπαš viz Džasimbaš 206
 Tzurolon viz Čorlu
 Тъмръша (Tamarašlija) II. 50
 Ugain 63
 Uglješa 228, 231, 234
 uhlí II. 164
 uhlíři (kümürdžiji) 265
 Uhry 11, 23, 31, 39, 44, 58, 71, 72, 76, 105, 143, 164, 165, 170, 172, 179, 191, 192, 195, 198, 199, 202, 203, 215, 230, 239, 240, 242, 250, 251, 254, 275, 278, 279, II. 110
 Uhři 138, 149, 152, 154, 157, 159, 161—164, 173, 229, 251; = stát 143, 158, 169, 192, 198—200, 230, 239, 242
 Ukil 61, 63, 65
 Ulpia Pantalía viz Kystendil

Ulpia Serdica viz Sofia
 Umar 67
 uniatská církev bulh. II. 37
 unionisté viz konservativci ru-
 melští a Rumelie, strany
 Unogunduri 58
 Uroš viz Štěpán Uroš
 Uroš IV., cár srb., 223, 228, 231, 234
 úředníci dvorští 181
 Uskudama viz Drinopol
 Usora 195, 208
 Uspenskij, hist. ruský, 70, 126, 147,
 170, 190
 Usundžova (Makrolivada) 75
 Uturguri 57, 58
 Utus viz Vid 47
 Uzové 137, 138, 172
 Uzunov II. 103, 110
 Užica 234
 vagainové (βαγαινοί) 61, 66
 Vakarel II. 93
 vakufy 256, 261—263, 281, II. 122
 Valašsko 39, 60, 105, 109, 120, 165,
 215, 216, 235, 243, 245, 249, 251,
 252, 259, 270, 278, 279, 282, 283,
 287—290, II. 10, 14, 21, 23, 31
 — Malé 287, 288
 Valdemar, princ dánský, II. 67, 109
 Valens 30
 Valh viz Vlaši
 valiové II. 45
 Valona 135
 Vandalové 27
 Vankov II. 52
 Vardar 7, 8, 18, 20, 85, 120, 134,
 141, 155, 178, 193, 195, 198, 258,
 269, II. 121, 122, 178, 179
 — Jenidže II. 37, 122, 151
 Vardarioté 84, 134
 Vardun 264
 varjahové 116
 Varna (Odessos) 20, 25, 59, 60, 67,
 152, 153, 156, 163, 172, 175, 178,
 186, 228, 230, 238, 251, 267, 283,
 II. 12, 13, 22, 26, 41, 68, 88, 90,
 92—94, 99, 163, 165, 170
 Varoš 189
 Vasil, patriarcha bulh., 151, 157,
 159, 168
 Vasilev M. II. 171
 Vasiljev Dimitr, zakladatel ob-
 chodní školy ve Svištově, II.
 165

Vasiljev, historik ruský, 87
 Vasil'evskij Vas. G. 16, 147, 170
 Vataces viz Jan III. Vataces
 Vatach Dončo, vůdce hajduků,
 II. 30
 Vatakes Basilioz viz Basilioz Va-
 takes
 Vazov Ivan II. 170
 včelařství 177
 Vela 135
 Velbužd (Kystendil) 135, 159, 193,
 218, 228, 267, 272
 Velbuždská (Konstantinova) Ban-
 ja 267
 Velejeziči (Βελεγεζίται) 44, 56, 83
 Velen II. 34
 Veles, bůh, 51
 Veles 137, 193, 261, 262, 264, 267,
 II. 40, 41, 121, 130, 134, 147; cír-
 kevně II. 126
 Velez II. 28
 Veličkov II. 63, 87
 Veličkov Konstantin II. 170
 Velika 99
 Velikaja 86, 98
 velkostatky 177, II. 89, II. 123;
 viz i čiflik
 Venedi 35, 45
 Venelin Jiří (Jiří Huca) II. 24, 25
 Venetové 18
 Venizelos II. 184
 Verbické sedlo 9
 Veregavský (Čalykavacký) prů-
 smyk 9, 41, 66, 73
 Vernoni II. 62
 Verona II. 67
 Versinikie 69, 74
 Vesel paša II. 57, 59
 Vespasianus 25
 Věšin Jar. II. 171
 Vičina (Mačín) 175
 Vid (Utus) 8, 47, 57
 Vídeň 278, 279, 285—287, II. 43, 44,
 58, 63, 65, 78, 111, 113, 116, 149,
 151, 159, 167
 Vidim II. 171
 Vidin (Bononia, Bodyn) 38, 47,
 119, 123, 135, 154, 163, 164, 173,
 175, 179, 187, 198, 200, 209, 218,
 220, 230, 242, 251, 258, 261, 266,
 269, 270, 271, 288, II. 9, 10, 19,
 34, 36, 40, 41, 57, 93, 94, 103, 165

Vidinsko 163, 188, 207, 209, 213,
 227, 229, 230, 239, 264, 287, II. 12,
 14, 45
 Vidov dan 239
 Vigilius I. 202
 vikariové 28
 vilajety II. 45
 Vilém II., král sicilský, 149
 Vilém Tyrský, kronikář, 147
 víly 52
 Viminacium viz Braničevo
 vinare 182
 Vinech 63, 65, 66
 Vinica II. 141, 146
 vinohrady (lozie) 177
 vira 36
 Visigotové 30, 31, 34
 Visla 35
 Vitalis II. 84
 Viterbo 201
 Vitoša 8, 186, 189, 276
 Viza 261
 Vlad 242, 243
 vladařci 181
 vladaři 181
 vladičnina II. 64
 Vladimír, car bulh., 92—94, 97,
 108, 130
 Vladimír, kníže srbský, 124
 Vladimír, kníže zetský, 120, 121
 Vladimír, ruský velkokníže, II.
 157
 Vladislav, car bulh., viz Jan Vla-
 dislav
 Vladislav III., král polský a uher-
 ský, 250, 251
 Vladislav IV., král polský, 285
 Vladislav, vév. rumunský, 227
 Vladislav, král srbský, 167, 194
 Vladislav, kn. valašský, viz Jan
 Vladislav
 Vladislav viz Fružin
 Vladislav, syn Štěpána Draguti-
 na, 217
 vладыka (gospodin) 36
 Vlachie Malá (Aitolie) 133
 — Veliká (Thesalie) 133
 Vlastimír 84, 92
 Vlaši (= Bulhaři) 142; (= pastý-
 ři) 119, 150, 176, 177, 179; = Ru-
 muni 47, 132, 133, 143, 269; viz
 i Aromuni; = Italové 274
 Vlčan 294

Vlkovič Vlatko 239
 Vlk Branković 234, 239, 240
 Vlkán 157
 Vlikašin 228, 231, 234
 vlkodlak (βουλκόλακα, βουρκόλακας)
 52
 Vylkovič II. 63, 79, 80, 84, 114
 vřsvi (kouzelníci) 52
 Vočnov II. 176
 Vodan 118
 vodaři (češmendžiji) 265
 Voden 84, 121—124, 228, 136, II.
 151
 vodenice (mlýny) 177
 Vodensko II. 147
 Vodica 235
 Vogoridi Alex. (Aleko paša) II.
 70, 78, 86
 Vogoridi Štěpán z Kotle II. 27, 33,
 70
 Voigt 106
 Vojin viz Enravotas
 vojníci 263—264, 286
 Vojničci 44, 83
 Vojnik 264
 Vojsil, despota, 207, 213, 216, 217
 Vojtěch Jiří viz Jiří Vojtěch
 Vojusa 6, 85, 105, 135
 vojvoda veliký 181; náčelník sa-
 ských horníků 274
 Vokil 63
 Volha 58, 137
 voloberština 184
 Voloský záliv 44
 voskářství 269, II. 31
 Vraca 271, 283, II. 19, 40, 41, 49,
 51, 80
 Vracen II. 51
 Vračansko 245, II. 164
 Vrané II. 171
 Vranja 8, 173, 261, II. 40, 59, 61,
 81, 94
 Vratnik 9
 Vrbas 120
 Vrbice 281
 Vrbické sedlo 73
 Vrchot 125
 vrby (perivoly, kipurije) 177
 Weigand II. 142
 Weingart 106, 126, II. 176
 Wolff Drummond II. 62
 Xanthia 221

Ypsilanti Alexander II. 20, 21
 Ypsilanti Jan 291
 Ypsilanti Konstantin, kníže va-
 lašský, II. 11, 13

zaběla (honitba) 178
 Zadar 120
 Zagoričany II. 155
 Zagorje 64, 85, 142; kraj 258
 Záhřeb II. 43, 93
 Zach II. 87
 Zachariáš 104
 Zachariáš, malíř, II. 44
 Zachlumané 102
 Záchlumí 136
 zaim 261
 Zaimov II. 51
 Zajčar II. 102
 Zakon sudnyj ljudem 101, 131, 182
 zákonodárství 182
 Zákupy II. 54
 Zalmoxis, bůh dácký, 20
 Zamojski Vladislav, polský emi-
 grant, II. 37
 Zanetov, hist. bulh., II. 52
 zaseló 117
 závěra viz hetéria
 Ζβητιζης viz Zvinici
 Zbelthiurdos, bůh thrácký, 20
 zedničtí mistři viz čerachovi
 Zejnil, paša nišský, II. 38
 zemědělská strana II. 162
 zemědělství 101, 176
 Zenon 32, 57
 Zeta 136, 228
 ziamet 261
 Zihmi paša II. 118
 Zimnič II. 23, 56
 zimovišta 177
 Zinkeisen 252, 277

Zita II. 114
 Zlatarski Vas. N., bulh. historik,
 16, 17, 57, 64, 70, 78, 85, 87, 106,
 147, 190, 211, 231, 252, II. 171
 Zlatica 250, II. 12, 88
 Zlaticko II. 44
 zlatníci II. 44
 zlatnictví 269, II. 31, 44
 Zlatostruj 98
 Zlatý roh viz Cařihrad
 Znepolje 173, 264, 263
 Zoe 102
 zografové viz malíři
 Zografský klášter 144, 187, 235, II.
 17, 18
 Zojo, malíř, II. 44
 Zonaros 237
 Zoroaster 112
 Zrchna 134
 Zvinica (Ζβητιζης) 80, 83, 108
 zvířena 10

Ždreló 207
 Železná vrata viz Vrbické sedlo
 Žegligovo (Kumanovo) 228
 Želizkovič II. 79
 Žernava 264
 Židé 173, 226, II. 163; v Rumelii
 II. 84; makedon. II. 124; špa-
 nělstí 259; v Bulharsku 266, II.
 89; v Makedonii II. 121; v Ru-
 melii II. 89, 90

Žigarev 297
 Žil 235
 Žinzifov Rajko II. 130
 žitare 182
 Živkov II. 109, 111
 župan (κόμης, kofalija, duka, δοῦξ)
 79, 80, 82, 128, 143, 181

* * *

Bulharsko, Bulhary, Bulhaři, Pra-
 bulhaři 70; B. mongolští 11, 38,
 42—44, 53, 57—62, 64—71, 80, 90,
 100, 101, 107, 129, 131—133, 172;
 Bulgarorum societas 80; B. v
 Bessarabii II. 24, v Bukurešti
 II. 130; v Cařihradě II. 32, 33,
 36—38, 42, 54, viz i Cařihrad;
 v cizině II. 32, 47, drinopolští II.
 137, makedonští II. 40, 73, 97,

113, 120—142, 148, 154, 155, 157,
 173, 175; v Rumelii II. 64, 84, 86,
 89; v Rusku II. 14, 24, v Ture-
 cku II. 88, 138, 161; východní II.
 128; = bogomilové 146, = Řeko-
 vé bulh. mluvící viz Έλληνες
 = Mysové 142, 150; církevní
 poměry a bohoslužba 88,
 92, 94, 103, 105, 109—111, 114, 121,
 134, 135, 167, 168, 185—7, 224, 226,

235, 243, 246, 250, 270, 272, 292
 II. 15, 33, 34, 39—42, 44, 66, 93 sl.,
 126, 134, 146, 163, 175 — katolíci
 a pokusy o unii: 250, 271, 274,
 275, 282, 284, 287, 288, 294 II. 37,
 39, 117; cír. řecká v B. 290; pra-
 voslavná v B. 290. — banky:
 II. 64, 91, 165, 166; časopisy
 II. 32, 34, 37, 43, 44, 48, 63, 78, 86,
 98, 112, 116, 172 — hellenisace:
 60, 272, II. 16 sl., 20 — litera-
 tura a kult. stav: 121, 128
 sl., 144 sl., 188, 235, 270, II. 21 sl.,
 43 sl., 165 sl.; lidové básnictví:
 244, 247, 276, 294 II., 11, 40 —
 divadlo II. 170—171; vědecké
 ústavy II. 156, 169, 171 — ško-
 ly: 273 II. 24—26, 34, 36, 38, 43,

64, 93, 95, 128, 169; odborné ško-
 ly 163—165; Bulh. na cizích ško-
 lách II. 9, 32, 43 — umění: 100,
 121, 188, 189, 237, 276, 288, II. 43,
 44, 171 — politické stra-
 ny: demokrati II. 139, 143, 145,
 157, 160—162, konservativci II.
 65, 66, 73—76, 79—83, 107, 116,
 143; mladolib. II. 162, progres-
 sisté II. 143, 145, radikálové II.
 77, 82, soc. dem. II. 143, 144; viz
 i Cankovci a Stambulovci; ob-
 chod a hosp. poměry 95, 246,
 269—270, II. 31, 163—165; vo-
 jenské zřízení 101, 129, 182,
 246, II. 91, 167 sl., železnice
 a komunikace II. 46, 82,
 92, 113, 145, 165, 167.

VÁŽNĚJŠÍ CHYBY TISKOVÉ:

Str. vytisknuto chybně:	má býti správně:
7 Drinu	Drimu
7 jezero Prespanské	Prespanské
9 κλεισῶρα	κλεισοῦρα
39 Gepidů	Gepidů
47 Filippopolis	Filippopolis
79 ἀνδροπος	ἀνδρωπος
82 Michal III. 842—867	Michal III. 852—867
86 v Jezeru	v Ježevu
95 na severuu selžo	na severu selžou
101 Nikoforov	Nikiforov
124 Kauchan	kauchan
137 Kazan	Kegen
138 Theodosiodiopi	Theodosiopoli
170 τοῦ δεσποτάτου	τοῦ δεσποτάτου
208 Usovo	Usoru
208 Šmilec	Smilec
211 Životi Kraljeva	Životi kraljeva
221 Kvičim	Kričim
231 Makušér	Makušev
268 Tazar-Pazardžik	Tatar-Pazardžik
276 Pogarovo	Poganovo
283 císařem Šišman	cařem Šišman
II, 85 Čapinu	Čepino

OBSAH DÍLU DRUHÉHO.

Strana

1. Počátky národního probuzení.

Krdžaliové. — Pokusy sultána Selima III. o správní reformy. — Pasvan Oglu Vidinský. — Konec krdžalijské anarchie. — Vylidnění bulharského venkova. — Válka rusko-turecká 1808—1812. — Stěhování Bulharů do Ruska. — Odolnost bulharského živlu. — Hellenisační snahy řeckého duchovenstva. — Nepatrné vědomosti o Bulharech ve světě vědeckém. — Mnich Paysij. — Epochální význam jeho kroniky. — Biskup Sofronij a prvotiny bulharského písemnictví. — Povstání Alexandra Ypsilanti ve Valašsku. — První bulharské školy. — Válka rusko-turecká 1828—1829. — Pokus Mamarčovův o vzpouru. — Mir drinopolský a bulharské zklamání. — Jiří Venelin. — Jeho zásluhy o probuzení národa bulharského. — Pokrok bulharského školství

7—28

2. První zápasy o vybavení z poroby.

Reformní snahy turecké vlády. — Pokus o vzpouru ve Vidinsku. — První bulharská inteligence. — Odpor proti řeckému duchovenstvu. — Bulharsko za války krymské. — Hattí-humajun. — Zápas za církevní samostatnost bulharského národa. — Dragan Cankov a pokus o unii s Římem. — Zápas za exarchát. — Ferman z 11. března 1870. — Rozsah exarchátu. — Pokrok osvěty. — Básníci Slavejkov a Botjov. — Pokus o osvobození politické. — Tajné revoluční spolky. — Jiří Stojkov Rakovskí. — Ljuben Karavelov. — Povstání r. 1875. — Batacká řež. Vpád Botjovův a jeho smrt

29—52

3. Obnova samostatnosti.

Ohlas bulharských řeží v Evropě. — Memorandum patriarchy Anthima. — Válka srbsko-turecká. — Konference zástupců velmocí v Cařihradě. — Nedostatečné ústupky Turecka. — Rusko vypovídá Turecku válku. — Průběh války. — Účast bulharských dobrovolníků. — Obrana Šipky. — Mir. — San Stefano. — Kongres berlínský. — Knížectví bulharské a Východní Rumelie. — Odpor Bulharů proti rozdělení národa. — Direktorium knížete Dondukova. — Úspořádání knížectví bulharského. — Shromáždění „notáblů“. Konservativci a liberálové. — Ústava. — Její liberální ráz. — Volba Alexandra Battenberského knížetem. — Organisaace Východní Rumelie. — Alexander Vogoridi guvernérem Východní Rumelie

53—71

4. První léta svobody.

Hospodářské a kulturní úkoly osvobozeného národa. — Nedostatek politické tradice. — První bulharská vláda. — Neshody s knížetem Alexandrem. — První národní sobranie. — Vítězství liberálů. — Cankov předsedou liberálního ministerstva. — Spor

vlády s panovníkem a změna ústavy trnovské. — Porážka liberálů při volbách r. 1881. — Vláda ruských generálů. — Obnovení ústavy trnovské. — Roztržka mezi Cankovem a Karavelovem. — Karavelov zakládá radikální stranu. — Vítězství radikálů nad liberály r. 1884. — Druhá vláda Karavelova. — Politické poměry ve Východní Rumelii. — První volby do sněmu dokazují, že Východní Rumelie je bulharská země. — Spory s Portou. — Odboj Pomáků proti vládě plovdivské. — Propaganda hesla sjednocení Vých. Rumelie s knížectvím. — Národopisné změny v osvobozeném Bulharsku. — Vzrůst bulharského živlu. — Emigrace Osmanů. — První sčítání obyvatelstva. — Finance. — Armáda. — Soudnictví. — Doprava. — Církevní poměry. — Osvěta 72—96

5. Připojení Rumelie a roztržka s Ruskem.

Převrat v Plovdivě. — Rumelie spojena s knížectvím. — Válka se Srbskem. — Vojenské spiknutí proti knížeti. — Resignace Alexandrova pro odpor Ruska. — Ruské snahy o upevnění vlivu. — Regentská vláda. — Volba prince Valdemara. — Roztržka s Ruskem. — Spiknutí ruské strany potlačeno Stambulovem. — Volba Ferdinanda Koburského. — Jeho charakteristika. — Odpor Ruska. — Oposice proti Stambulovu. — Pokus Nabokovův. — Diktatura Stambulova. — Jeho pád. — Kníže Ferdinand uznán od Ruska a ostatních velmocí 97—119

6. Makedonští Bulhaři v poslední čtvrti 19. věku.

Národnostní poměry v Makedonii. — Živel bulharský. — Středověké sociální poměry. — Útlak berní. — Nedostatek právních řádů. — Úloha národních církví. — Pokusy o vzpouru po kongresu berlínském. — Řecké usilování o Makedonii. — Správa církevní. — Tisk. — Spory o národopisnou příslušnost makedonských Slovanů. — Hnutí Aromunů. — Turecká politika v Makedonii. — Úspěchy bulharské církve. — Srbské církevní snahy. — Církevní osamostatnění Aromunů. — Bulharské a srbské školy v Makedonii. — Politika velmocí. — Poměr makedonských Bulharů ke knížectví. — Makedonská emigrace v Bulharsku. — Tajná revoluční sdružení. — Všemakedonská organizace rezenská. — Bulharský makedonský komitét. — Pokus Borise Sarafova. — Revoluční vření 120—142

7. Rozpětí národních sil na počátku 20. stol.

Politické strany. — Kabinety Stoilova a Grekova. — Finanční nesnáze státu. — Poměr k Rusku. — Nepokoje v Makedonii. — Zakročení velmocí. — Hilmi paša gener. inspektorem v Makedonii. — Makedonská vzpoura r. 1902. — Protiturecká nálada v Bulharsku. — Ministerstvo Petrovovo. — Dohoda mezi Bulharskem a Portou. — Bulharské a řecké čety v Makedonii. — Marné pokusy o reformy. — Tvrdá vláda Petrova. — Jeho smrt. — Kabinet Malinovův. — Nové krveprolití v Makedonii. — Vzájemné pŕtky komitů. — Mladoturecký převrat r. 1908. — Bulharsko nezávislým královstvím. — Nové politické strany (mladoliberální a zemědělská). — Národopisné poměry. — Rozmach hospodářský. — Pokrok kulturní. — Armáda. — Administrativa. — Soudnictví. — Skolství. — Pisemnictví. — Věda. — Umění. — Nevyspělý politický život. — Mladoturecký režim v Makedonii 143—176

8. Úspěch a ponížení.

(Stručný přehled války balkánské a světové.)

Protiturecký spolek balkánských států. — Bulharsko-srbská smlouva o Makedonii. — Bulharská vítězství nad Turky. — Vystoupení Ruska a Rakouska. — Král Ferdinand zahajuje útok na Srby. — Protibulharská koalice na Balkáně. — Mír bukureštský. — Diplomatický zápas o Bulharsko za války světové. — Král Ferdinand a Radoslavov zavádějí národ do tábora trojspolku. — Porážka. — Mír v Neuilly 177—184

Rejstřík 185—221

Tiskové chyby 222

DĚJINY
NÁRODA BULHARSKÉHO

DÍL II.

OD FRANTIŠKA HÝBLA

VYDAL PÉČÍ JANA SLAVÍKA

HISTORICKÝ KLUB V PRAZE

V LÉTĚ 1930.

REJSTRÍK SESTAVIL VOJTĚCH SOKOL.

VYTISKLA

»POLITIKA« V 1000 EXEMPLÁŘÍCH.

MAPKU PODLE NÁKRESU B. HORÁKA

DODALA FA V. NEUBERT A SYNOVÉ

NA SMÍCHOVĚ.

OBÁLKU NAVRHL JAN KROFTA.

REV15

ÚK PrF MU Brno

3 1 2 9 S 0 0 9 0 1